

Krajina a zemědělství v příměstské oblasti

Mareček, J., Doc., Ing., CSc., Průhonice u Prahy

Nutnost řešení vztahu mezi sídlem a jeho krajinným prostředím je v České socialistické republice (ČSR) dána poměrně značnou hustotou sídelní sítě. Existuje zde na 16 000 místně oddělených sídel s průměrnou teoretickou vzdáleností 2 - 2,5 km. Pro osídlení ČSR je však dále charakteristická i převaha sídel malých, tedy sídel nikoliv městského typu. Považujeme-li za hranici mezi městy a venkovskými sídly velikost 2 000 obyvatel, která je sice jen přibližným kritériem, ale převážně odpovídá skutečnosti, pak v ČSR činil počet jednotek v roce 1980 14 731 venkovských sídel a jejich podíl na celkové sídelní struktuře byl 96,3 %, celkový podíl zde žijícího obyvatelstva byl více než 40 %. Pro tato malá venkovská sídla je charakteristický velmi bezprostřední vztah k okolní krajině, která často svými přírodními prvky prolíná intenzívne i do vnitřních zastavěných částí těchto obcí (vodní plochy, lesy, skalní útvary apod.).

Charakteristickým rysem osídlení v ČSR je tedy poměrně rovnoměrné rozložení sídel a obyvatelstva, bez příliš extrémních oblastních výkyvů, známých z jiných zemí. Důležitou skutečností v tomto směru je i poměrně velký počet a rovnoměrné rozložení větších sídel - velkých vesnic a malých a středních měst. Jejich síť tvoří určité mezistupně, které sehrávají značně důležitou úlohu při velmi významném programu sbližování průmyslu a zemědělství, respektive města a venkova. Nároky této sídelní struktury na využití vnějšího krajinného prostředí jsou tedy s výjimkou

největších měst rovnoměrně rozděleny. Existuje zde tedy velmi dobrý územní předpoklad pro dotvoření ideálního vztahu mezi sídly a krajinou.

Ze široké sídelní sítě vyplývá i nutnost značně husté komunikační sítě. Na 100 km^2 plochy území připadá v ČSR v průměru 72 km státních silnic a 12 km železničních tratí. S ohledem na celkový nárůst dopravy, který je dán zejména postupnou koncentrací výroby v průmyslu i v zemědělství, narůstá velmi podstatně i denní dojížďka obyvatelstva za prací. Vnímání, respektive vliv krajiny na globální stav životního prostředí obyvatelstva tak mimo jiné i z těchto důvodů velmi podstatně narůstá. Vztah sídla a jeho vnějšího krajinného prostředí má tedy v ČSR hluboké historické kořeny a s ohledem na další politický a hospodářský rozvoj země, pro který je charakteristický rovnoměrný hospodářský a sociální rozvoj se bude velmi významně uplatňovat i v budoucnosti.

Vliv krajiny na stav životního prostředí sídel se projevuje zejména na úrovni vztahů ekologických, v oblasti estetiky a na úrovni stále intenzivněji narůstajících rekreačních potřeb obyvatelstva. Tyto obecně ekologické, estetické a rekreační vztahy mezi sídlem a krajinou jsou ovlivněny velmi podstatně zejména přírodními podmínkami. V tomto smyslu lze říci, že je jejich stav na území ČSR jako celku dosud stále velmi příznivý. Velká členitost krajiny a příznivé zastoupení orné půdy (41,9 %), drnových fondů luk a pastvin (11,0 %), zahrad, ovocných sadů, chmelnic a vinic (2,9 %) a lesů (33,2 %) vytváří za situace, kdy na 1 km^2 území připadá v ČSR 131 obyvatel relativně vhodné podmínky pro velmi dobré ekologické, estetické a obytně rekreační hodnoty převážné části území ČSR. Rozhodující vliv na celkový stav krajiny v ČSR má tedy zemědělská výroba a lesnictví. Tyto dva sektory národního hospodářství ovlivňují přímo, nezprostředkováně prakticky 89 % území (zemědělská půda 55,7 % a lesy 33,2 % území republiky).

Vztah mezi sídlem a krajinou však není neměnný, ale má svoji určitou dynamiku, která je i v ČSR do určité míry podobná tendencím v řadě jiných zemí. Charakteristickým rysem tohoto vývojového procesu je určité oddělování sídel od jejich krajinného prostředí zejména v důsledku jeho stále intenzivnějšího hospodářského, zejména zemědělského využívání a s ohledem na ekonomiku rozvoje sídel samotných (tendence koncentrace obyvatel do větších sídel, ekonomika vybavenosti sídel, vytváření městských periferií v minulosti apod.). S ohledem na tyto skutečnosti je třeba hledat nové územně plánovací formy, které budou trvale sladovat zájmy sídel s hospodářskou exploatací jejich vnějšího krajinného prostředí.

Negativnost tohoto vývoje se historicky na území ČSR projevila zejména v územním rozmištění lesů. Nejintenzivněji osídlené oblasti, které jsou současně i územími s nejvhodnějšími podmínkami pro rozvoj intenzivního zemědělství mají bohužel nejnižší zastoupení lesů. Lesnatost na území ČSR je tedy značně nerovnoměrná (tab. č. 1).

Nutno výhledového řešení tohoto vztahu však není dána pouze těmito kvantitativními ukazateli. Ve vztahu k utváření pozitivních hodnot životního prostředí pruje se negativně i některé kvalitativní stránky tohoto vývoje. Snížená lesnatost je většinou doprovázena tím, že řada lesů v těchto vhodných přírodních podmínkách byla převedena na hospodářsky výnosnější monokultury, které jsou navíc ve velkých plochách stejnoveněké. Rovněž plošné zastoupení lesa v těchto územích je prostorově ucelenější (lesy soustředěné do větších celků, tj. úbytek menších, místních malých lesů).

V zemědělské výrobě došlo v souladu s její postupnou specializací především k úbytku počtu pěstovaných plodin v každém konkrétním území (nikoliv na území celé republiky). Monokulturnost využití krajiny se tedy značně prohloubila, což mělo dílčí negativní dopady do oblasti ekologie krajiny i do jejích estetických a obytně rekreačních

hodnot. Tentýž negativní dopad se projevil i v důsledku zvětšování velikosti zemědělských pozemků, čili ve zvětšení měřítka zemědělsky využívaných ploch v krajině. Zatímco v roce 1948 činila průměrná výměra jedné parcely pouze asi 0,25 ha, v roce 1979 dosáhla průměrná výměra půdních bloků orné půdy 10 - 15 ha. V důsledku toho došlo i ke zkrácení délky polních cest a k zániku většího množství mezi, remízků a trvalé krajinné zeleně, tvořené zde stromy, keři a travními porosty.

Vedle řady těchto vlivů přinesl vývoj zemědělství k socialistické velkovýrobě převahu kladných rysů. Za nejpozitivnější vliv v tomto směru je třeba považovat společenské a nikoliv soukromé využívání krajiny, které vytváří možnost respektování jejího značně výrazného rysu, kterým je polyfunkčnost. Rozsáhlá území zemědělské půdy, obhospodařovaná územně značně velkými jednotnými zemědělskými družstvy a státními statky (tab. č. 2), tak mají materiální předpoklad nejen pro rozvíjení produkčních schopností krajiny, ale i pro její zvelebení ve funkci životního prostředí. V poválečném období tak prvně v historii vývoje naší krajiny byly vytvořeny materiální a společenské předpoklady pro její další komplexní vývoj ve smyslu jednotné státní politiky.

Konkrétními formami uplatňování jednotné státní koncepce rozvoje venkovské krajiny v její komplexní funkčnosti je např. zákon na ochranu zemědělského půdního fondu, provádění souhrnných pozemkových úprav zemědělských závodů ve vazbě na celkový územní rozvoj dané oblasti, jednotný systém řízení, provádění a kontroly veškeré chemizace zemědělství prostřednictvím agrochemických podniků apod. Zvýšených hektarových výnosů není používáno k docílování dalších vyšších zisků, ale mimo jiné i k postupné ideální skladbě struktury plodin. Např. vysoké výnosy obilnin umožňují vyšší ploché zastoupení plodin, které představují všeestranně pozitivnější vliv na stav krajiny. Např. zvýšení podílu víceletých pícnin na orné půdě, zvětšení podílu

motýlokvětých rostlin apod. Pozitivní vliv na krajinu ve smyslu jejího komplexního rozvoje je však vykonáván nejen státními organizacemi, ale i poměrně velmi rozsáhlou činností společenských organizací.⁺⁾

Dosažená úroveň hospodářského a sociálního rozvoje ČSR tedy vytváří reálné předpoklady pro rozvoj jednotného systému životního prostředí sídel a krajiny. Tento územně plánovací postup musí zahrnovat nejen aspekty ekologické, které jsou v současné době ve světě nejvíce diskutovány, ale i aspekty sociální, zahrnující společenské a kulturní potřeby lidí. V tomto smyslu se tedy dá právem hovořit o tzv. sociální ekologii, nebo o sociálně ekologickém plánování.

Jednou z možností, jak řešit charakteristickou polyfunkčnost venkovské krajiny z hlediska jejího sociálně ekologického rozvoje a vztahu k osídlení bude její zónování. Výzkumný a šlechtitelský ústav okrasného zahradnictví v Průhonických zpracoval v tomto smyslu podklady pro zónaci venkovské krajiny. Práce byla řešena v modelovém území dvou sousedních okresů Kolín a Kutná Hora na ploše 300 km² v mapovém měřítku 1 : 50 000 (mapa č. 1). Jedná se o typicky střetové území, s vysokou koncentrací osídlení, průmyslu a dopravy a o velmi intenzívne zemědělsky využívanou oblast. Výsledkem této územní studie bylo definování čtyř zón, které by měly být minimálně respektovány v rámci sociálně ekologického plánu krajiny. Pro každou zónu byly stanoveny zásady sociální, ekologické a zemědělské (hospodářské) činnosti. Ve studii definované zóny lze stručně charakterizovat asi následovně.

A - Zóna výhradně sociálních funkcí krajiny - krajinný park. V rámci celého území je vyloučena veškerá hospodář-

+) Český myslivecký svaz má 117 000 členů, Český rybářský svaz má 250 000 členů, Český svaz ochránců přírody 25 000 členů, mládežnické hnutí Brontosaurus představuje asi 35 000 členů, atd. (1985).

ská činnost. Jediným posláním zóny je její rekreační využití s maximálním uplatněním estetických a hygienických funkcí prostředí při respektování optimální rekreační kapacity. Jedná se zpravidla o plochy méně vhodné z hlediska uplatnění velkovýrobních zemědělských technologií, o stávající, respektive dále rozšířované krajinné parky apod. Předpokladem pro určení této zóny je její územní situování v poloze, která navazuje na rekreační a ekologické potřeby dané koncepcí rozvoje sídel řešené oblasti. V podstatě se jedná o velkoplošná parková rekreační území, která nemohou být z územních důvodů situována v intravilánech sídel.

B - Zóna kombinovaných sociálních, zemědělských a ekologických funkcí krajiny - krajinné koridory. Charakteristickým rysem této zóny je respektování a vzájemné kombinování tří uvedených funkcí krajiny. Do jisté míry se jedná o určitou vyšší formu někdejší polyfunkční krajiny s vyrovnanými hodnotami sociálními, hospodářskými a ekologickými. Zóna využívá území určitým způsobem méně vhodných pro zemědělskou velkovýrobu, s předpokladem rekreačního využití pro potřeby více sídel a s možností vytvoření územně souvislého celku, jenž může mít funkci ekologického koridoru. Z těchto důvodů jsou pro situování této zóny vhodné údolní nebo hřebenové terény. Zóna by měla navazovat na více sídel v krajině a vytvářet tak určitý prostorový - koridoro-vý systém - novou kvalitu intenzivního prolnutí sociálních a ekologických zájmů do krajiny.

C - Zóna speciálních sociálních, ekologických a hospodářských funkcí krajiny - integrovaná krajina. Jedná se o území s intenzivní hospodářskou činností různého charakteru (zemědělství, průmysl, služby, těžba aj.) a tudíž se speciálními ekologickými problémy. S ohledem na intenzivní hospodářskou činnost a koncentrovaný pobyt lidí jde současně i o území opticky mimořádně exponovaná z frekventovaných komunikací, ze sídel a hospodářských zařízení. Specifika velmi různorodého hospodářského využívání si vynucuje

je minimálně dva typy krajinářských úprav. Tyto musí za- prvé eliminovat některé negativní vlivy hospodářské čin- nosti (hlučnost, prašnost, změněné vodohospodářské poměry, znečištění vod a ovzduší apod.) a za druhé vytvárně sjed- notit dané, zpravidla vždy esteticky roztríštěné prostředí jako celek do krajinářské kompozice nového typu. Zóna na- vazuje zpravidla vždy na okraje sídel a na trasy frekven- tovaných komunikací. Jedná se o území zvláště typická pro příměstskou krajinu.

D - Zóna přednostně zemědělských funkcí krajiny - zeměděl- ská krajina. Plochy s přednostním využitím pro zemědělskou činnost, která zde má prioritní postavení. Organizované rekreační využití zde prakticky nepřichází v úvahu. Veške- ré krajinářské úpravy se podřizují přednostním zájmům ze- mědělské výroby a obecně biologickým potřebám území, které vytváří zpětně optimální ekologický předpoklad pro rozvoj zemědělské výroby (protierozivní ochrana půdy, větrolamy a speciální úprava mikroklimatu, vytváření podmínek pro biologickou ochranu rostlin proti chorobám a škůdcům atd.). Specifika vytvarného pojetí těchto krajinářských úprav bu- de dána strukturou rostlinné výroby zúčastněných zeměděl- ských podniků a stupněm intenzity pobytu zemědělských pra- covníků (úprava ve smyslu hodnot pracovního prostředí). Ne- jedná se o území tzv. zemědělství "obětované", ale země- dělstvím racionálně, v souladu s ekologickými potřebami krajiny jako celku obhospodařované.

Celková bilance plošného zastoupení jednotlivých zón v řešeném území je následující - zóna A = 2 %, zóna B = 20 %, zóna C = 35 % a zóna D = 36 %. Vedoucí zastoupení zóny D vystihuje vysokou intenzitu zemědělské výroby daného území. Významný podíl zóny C je dán typickým rysem sou- dobé středočeské krajiny, to je vysokou hustotou komunikač- ní sítě, sídel a značným podílem technických děl v kraji- ně. Významné zastoupení zóny B je odrazem nutnosti, ale současně i reálnosti řešit renesanci vzájemné provázanosti sociálních, ekologických a hospodářských funkcí krajiny a

novou úroveň pěší prostupnosti intenzívne hospodářsky využívaného území. Prokázala se zde možnost realizovat celkem 52 km základních rekreačních promenád, které jednak vytváří rekreační zázemí dvou okresních měst, prostorově je spojují a vážou na svou trasu celou řadu dalších, menších sídel. Výsledkem práce tedy je stanovení zásad pro územně plánovací spojení sociálních, ekologických a hospodářských funkcí krajiny formou členění území do minimálně čtyř zón. Zónace současně vytvořila předpoklady pro určitou výrobní specializaci příslušných zemědělských podniků a pro správní a investorskou činnost spojenou s komplexními krajinářskými úpravami. Navrženým zónováním bylo prokázáno, že se velkovýrobní zemědělské zájmy dají skloubit se zájmy sociálními a ekologickými, s cílem vytvořit integrovaný systém vysoce hodnotného životního prostředí sídel a krajiny.

- - -

Pozitivní krajinotvorný vliv zemědělství se může velmi výrazně projevit mimo jiné i působnosti samotné rostlinné výroby. Zvláště účinnou se tato působnost může stát ve vazbě na uvedenou zónaci krajiny. (Možnost výrobní specializace zemědělských provozů respektive podniků v jednotlivých zónách). Zatímco ekologické dopady struktury plodin na stav krajiny jsou do značné míry v krajinném plánování využívány (vztah plodin k vodní a větrné erozi, k vytváření půdní struktury, vodního režimu, k rozvoji volně žijících živočichů apod.), zůstává zatím jejich vliv do oblasti sociální (zejména rekreace a estetika) značně nedoceněn. V tomto sociálním smyslu se mohou jednotlivé plodiny a jejich skupiny uplatňovat asi následovně.

Předně to bude absolutní délka časové působnosti. Čím déle se plodina v krajině nachází, zpravidla tím výraznější a intenzívnejší je její všeestranný vliv na toto její prostředí. Významné je dále i roční období, během kterého je plodina v krajině situována. Kritické období v zemědělsky využívané krajině nastává v našich podmírkách zejména

po sklizni obilnin (asi 50 % plochy orné půdy), kdy se krajinný prostor stává náhle "prázdným". Z těchto důvodů jsou proto významné plodiny s delší nebo posunutou vegetační dobou, nebo i krátkodobé plodiny, které mohou toto prázdné období krajiny vyplnit. V podmírkách ČSR jsou v tomto smyslu významné např. lány řepy a kukuřice a dále letní a ozimé směsky či porosty hořčice.

Estetická působnost zemědělských plodin je dále dána dynamikou změn během jejich vegetace. V přímé závislosti na vegetačních fázích jednotlivých plodin, projevuje se u jejich plošných výsadeb i dynamika změn v tvarovosti, textuře, barevnosti apod. V tomto smyslu vynikají veškeré obilniny ale i zájmově atraktivní a přitažlivé kultury jako je např. mák, řepka, slunečnice apod.

Pro výtvarnou působnost zemědělských plodin je dále velmi důležitá struktura výsadby či plochy, jež je dána nejen plodinou samotnou, ale zejména technologií jejího pěstování. Nejčastějším estetickým principem je v tomto smyslu anpř. řádkování, struktury vzniklé vícefázovou sklizní, sušením některých plodin na polích, systémem řazení a umístění tzv. obrysových kultur, plodinami ve spojení s podpěrnou či nosnou konstrukcí (vinice, chmelnice) apod.

Důležitým estetickým principem je optimální pěstitelský stav jednotlivých plodin. Krásně mohou působit zpravidla pouze porosty zdravé a nezaplevelené. U velkých soustředěných ploch je v tomto smyslu velmi významná výrovnost porostu, jeho úplnost s minimální mezernatostí, nepoléhavost u obilnin apod.

Výtvarná působnost jednotlivých plodin však není dána pouze jimi samotnými, ale i jejich prostorovými kombinacemi. Jde o vztahy barev, tvarů a textur, které mohou být založeny na souladných i kontrastních výtvarných principech, se záměrem akcentovat různé estetické cíle (zdůraznění určitého prostoru, terénního tvaru apod.). Tyto vztahy budou ovlivněny i velikostí ploch jednotlivých

plodin.

Předpokladem a podmínkou vyšší, pozitivní, obecně sociální působnosti zemědělských plodin je technologický pořádek a pěstitelský systém. Krása působnosti zemědělských plodin nemůže být odvozována pouze ze samotných, obecně platných estetických pravidel a zásad. Jako určitý typ hospodářské - užité krásy bude často v rozhodující míře dána i určitým hospodářským cílem a smyslem zemědělské činnosti samotné. Svým způsobem se bude tedy jednat o možnost tvorby zcela nového typu krásy, vytvořeného novým systémem hospodaření v krajině. Bude to např. řazení plodin podle technologie sklizně, situování speciálních osevních postupů do určitých prostor apod. V podmírkách ČSR se tak bude jednat o kvalitativně nový, vyšší typ záměrně vytvářené krásy, který navazuje na výtvarnou působnost někdejší drobné a víceméně "přirozeně rostlé" mozaiky pěstitelských ploch v období soukromé držby pozemků.

Výtvarná působnost zemědělských plodin nemůže být chápána pouze sama o sobě. Velmi významný je i vztah zemědělské výroby k uspořádání a výrazu daného konkrétního území. Např. tentýž plošný podíl plodin na orné půdě v území více či méně lesnatém může mít v jiném krajinném typu zcela odlišný estetický dopad. Důležitý je v tomto smyslu i vztah plošného zastoupení plodin k měřítku krajiny. Z tohoto hlediska mohou velké, soustředěné plochy působit kladně v rozsáhlých rovinách, ale naprsto záporně v členitém území. Tato určitá "místnost" či "konkrétnost" krásy může být podmíněna i společenskými vztahy - např. kulturně historický význam daného místa apod.

Významným sociálním hlediskem při hodnocení zemědělských plodin je eventuální možnost jejich přechodného nebo příležitostného využití pro určité typy rekreační a volného pohybu lidí v krajině. V tomto směru mají zcela mimořádný význam veškeré louky a pastviny a svým způsobem i vytrvalé pícniny na orné půdě.

Uvedená hlediska časové a kvalitativní působnosti

hlavních zemědělských plodin pro výrobní oblast řepařskou jsou shrnuta v grafické tabulce č. 3 a 4. Praktická územní aplikace realizace těchto zásad, zpracovaná v r. 1984 Výzkumným a šlechtitelským ústavem okrasného zahradnictví v Průhonicích je doložena mapovou přílohou 2, 3 a 4. Jedná se o modelové řešení struktury rostlinné výroby na orné půdě v jednotném zemědělském družstvu "Moravan - Domamyslice", jehož hospodářský obvod přímo navazuje asi na polovinu intravilánu okresního města Prostějov. Je zde porovnáván současný, či výchozí stav s ideálním modelovým řešením. Kritériem srovnání je jednak docílená délka časové působnosti a dále biologická aktivita jednotlivých osevních postupů.

V současném stavu (mapa č.2), který respektoval pouze optimální hlediska vlastní zemědělské výroby, existují dva osevní postupy. V optimální variantě (mapa č.3), která respektuje navíc požadavky sociálně ekologické ve vztahu k okresnímu městu byly navrženy tři osevní postupy. Každý z těchto tří osevních postupů optimální varianty má jiný vztah k zastavěné části města. Osevní postup č.1 respektuje téměř výhradně požadavky zemědělské, osevní postup č. 2 respektuje navíc požadavky příměstské rekreační krajinné lokality a osevní postup č. 3 respektuje přímý styk zemědělské výroby s městskou zástavbou. Z přiložených tabulek č. 5 a 6 je patrno, že tímto opatřením, to je navržením tří osevních postupů bylo dosaženo podstatného zlepšení z hlediska doby působení i z hlediska biologické aktivity navržených soustav plodin. V tomto smyslu se zlepšil nejen celkový průměr území, ale zejména, a to je nejvýznamnější, zlepšila se situace v nejbližším okolí města (osevní postup č. 3). U osevního postupu č. 2, který využívá pozemků v lokalitě pro letní rekreaci není celková doba působnosti ani stupeň její biologické aktivity rozhodující - jedná se zde pouze o potřebnou atraktivitu v letních měsících.

V mapě č. 4 je uveden návrh pěší prostupnosti dané

příměstské krajiny a její členění z hlediska koncepce uplatnění systému stromové a keřové zeleně na plochách zemědělské půdy. Systém zeleně v bezprostředním okolí města a v území, kterým prochází pěší procházková rekreační mnohem intenzivnější, než v územích využívaných převážně pouze pro zemědělskou výrobu.

Výše uváděné studie nebo modelová řešení jsou podkladem pro konkrétní projekty, které na základě dalších připomínek dotčených složek a stanovisek upřesňují zpracované návrhy.

Předpoklad pro rozvoj sociálně ekologických funkcí současné české venkovské krajiny je však dán nejen přímým vlivem vlastní zemědělské výroby, ale i některými dalšími prostorově funkčními předpoklady, které tato výroba sama druhotně svojí činností vytváří. Zde má největší význam možnost rozsáhlého a systematického uplatnění výsadeb nové strukturální zeleně stromů a keřů. V současné zemědělské praxi se předpokládá uplatnění masových výsadeb stromů a keřů zejména při ochraně půdy proti vodní a větrné erozi, při úpravě mikroklimatu různých pěstitelských lokalit a při dotváření nově vznikajících ekologických vztahů v intenzivně zemědělsky využívané krajině. Organizační systém současné zemědělské velkovýroby vytváří velmi výhodné podmínky zejména pro rozvoj tzv. liniových - řadových výsadeb, které mohou velmi dobře navazovat na stávající systém velkých půdních celků, na velmi hustou komunikační síť, vodní toky apod. Z prací Výzkumného a šlechtitelského ústavu okrasného zahradnictví v Průhonických vyplývá, že tyto liniové výsadby mohou v současných podmínkách naší krajiny tvořit 50 - 60 % veškeré reálné rozptýlené zeleně. Důležitým rysem tohoto liniového systému zeleně je skutečnost, že prakticky nezabírá žádnou zemědělskou půdu a tudíž biologicky využívá ploch s jiným účelem. Rámcový přehled těchto možností je uveden v tabulce č. 7. Liniové výsadby však jsou nejen hospodářsky výhodné a provozně reálné, ale mohou v intenzivně ze-

mědělsky využívané krajině plnit i nesmírně důležitou úlohu ekologických koridorů nižšího rádu, jež mají v řízeném ekologickém rozvoji krajiny zcela mimořádné poslání. Estetický význam tohoto typu zeleně spočívá zejména v členění prostoru a v úpravě jeho měřítka. Soustředěné a tedy i výraznější skupiny takového útvaru zeleně rovněž lépe odpovídají velkým a esteticky homogenním plochám zemědělských plodin. Vzniká tak určitý nový typ krásy soudobé krajiny, navazující, ale současně se lišící od estetické působnosti krajiny v období před druhou světovou válkou. Pro ni byl totiž naopak typický systém bodové zeleně, vytvářející výtvarnou jednotu s drobným měřítkem krajiny, jež bylo tvořeno soukromou držbou půdy a širokou škálou pěstovaných plodin. Liniový typ výsadeb je konečně výhodný i z praktických důvodů, protože se lépe realizuje a udržuje, vzhledem k liniovému obdělávání okolních plodin se rovněž nezapleveluje. Celkově lze tedy konstatovat, že se jedná o velmi výhodný typ výsadeb, které jsou schopny sdružovat celou řadu hospodářských, ekologických i sociálních funkcí, to je, můžeme o nich mluvit jako o výsadbách vysoko intenzivních. Intenzita znamená v této oblasti úsporu zabíraných ploch, potřebných financí, rostlinného materiálu i práce.

Základní organizační platformou, na níž se může tento nový systém krajinné zeleně rozvíjet, jsou souhrnné pozemkové úpravy, které řeší komplexně a z celospolečenských hledisek celkové a dlouhodobě koncipované uspořádání krajiny. Většina zemědělských závodů má v současné době tyto projekty zpracovány a postupně je realizuje. Vysoká funkční účinnost takto realizované zeleně je dána dvěma skutečnostmi. Výsadby stromů a keřů jsou předně chápány jako integrovaná součást ostatních krajinářských úprav a dále jsou realizovány ve značně rozsáhlých územích jednotlivých zemědělských podniků.

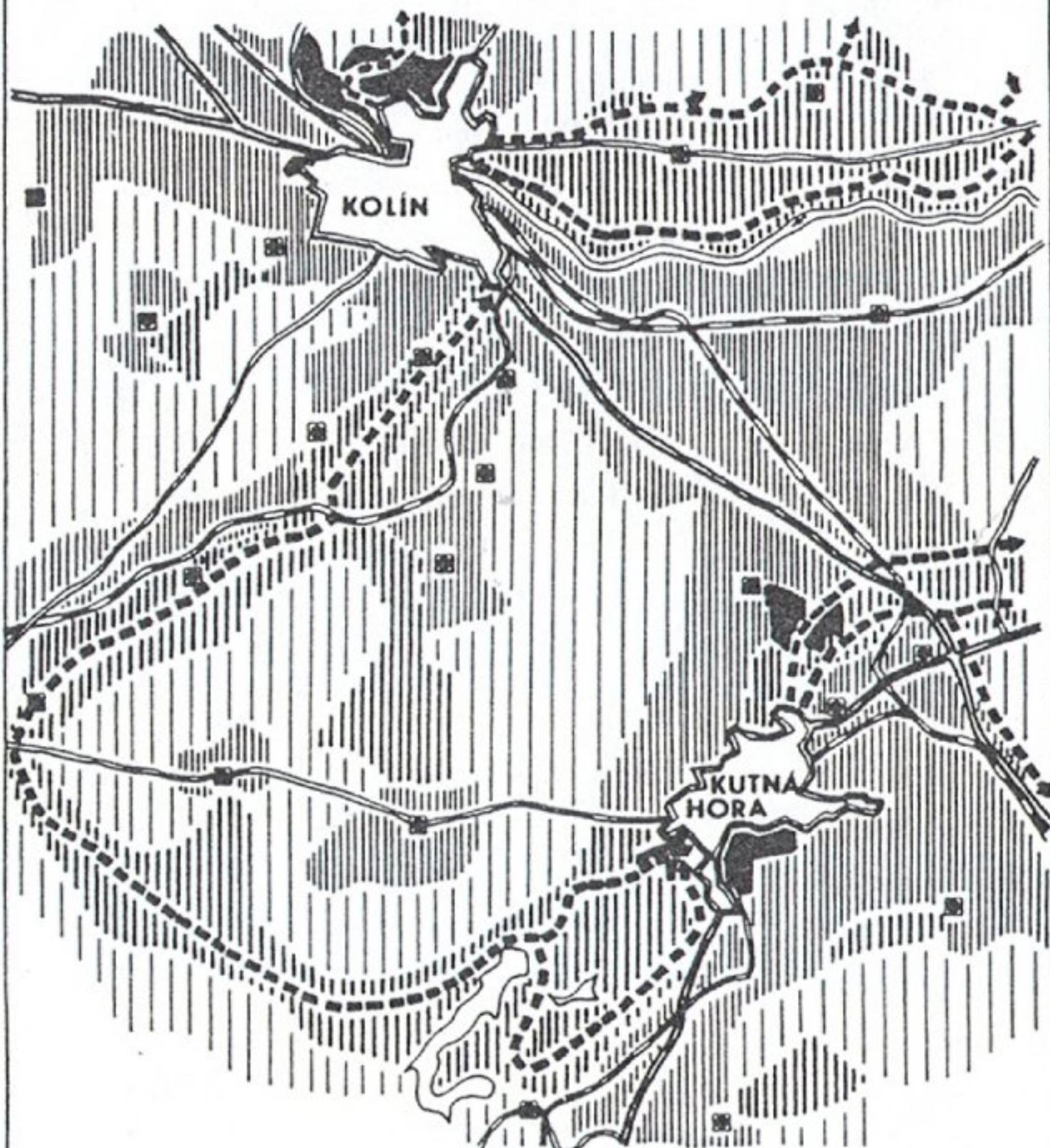
Jak vyplývá z prací Výzkumného a šlechtitelského ústavu okrasného zahradnictví v Průhonicích je možné vel-

mi dobrého stavu venkovské krajiny dosáhnout v průměrných podmírkách podílem rozptýlené zeleně v rozsahu 1 - 3 % plochy řešeného území. Současné potenciální možnosti bez záboru půdy tedy mohou pokrýt přibližně 1/3 tohoto optimálního řešení (tab. č. 7).

Závěr

Předpoklady pro pozitivní vztah mezi sídly a krajinou mají v ČSR velmi tradiční a historické kořeny. Jsou dány značnou hustotou osídlení na straně jedné a v podstatě velmi vhodným stavem krajiny v celé dlouhé minulosti na straně druhé. Kvantitativní i kvalitativní stav tohoto vnějšího krajinného prostředí je velmi podstatně ovlivněn zemědělskou výrobou. Venkovská krajina prodělala v ČSR v období po druhé světové válce velmi prudký rozvoj, daný vybudováním socialistické zemědělské velkovýroby, pro níž je charakteristický zejména nárůst produktivity práce, výnosů i užitkovosti. Tento zcela zásadní hospodářský a společenský rozvoj venkova přinesl některé záporné i pozitivní vlivy na krajinu. Pro další rozvoj krajiny má v tomto smyslu zcela zásadní význam skutečnost, že socialistická zemědělská velkovýroba vytvořila prvně v celé historii naší krajiny materiální i společenský předpoklad pro komplexní a perspektivní řešení rozsáhlých krajinných celků, prakticky na celém území ČSR. Tohoto cíle by mělo být dosaženo sociálně ekologickým krajinným plánem, který bude zpracován jako syntéza hospodářského, sociálního a ekologického využití krajiny. Zatím ne plně doceněnou předností zemědělské velkovýroby je i ta skutečnost, že zejména sociálně ekologických cílů krajinného plánování může být dosahováno i vlastním systémem zemědělské činnosti a její konkrétní místní strukturou. Socialistická zemědělská velkovýroba tedy svojí vlastní podstatou vztah sídla a krajiny nejen pasivně umožňuje, ale naopak vytváří pro řešení tohoto perspektivně naprostě nezbytného vztahu velmi dobré předpoklady.

MAPA Č.1

ZÓNACE VENKOVSKÉ KRAJINY Z HLEDISKÁ VYTVOŘENÍ JEDNOTNÉHO SYSTÉMU KVALITNÍHO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ SÍDEL A JEJICH KRAJINNÉHO PROSTŘEDÍ

- ZÓNÁ A = 2%** — REKREAČNÍ TRASY = 52 km
- ZÓNÁ B = 20%** — ŽELEZNICE
- ZÓNÁ C = 35%** — SILNICE I. TŘÍDY
- ZÓNÁ D = 43%** — SILNICE II. TŘÍDY

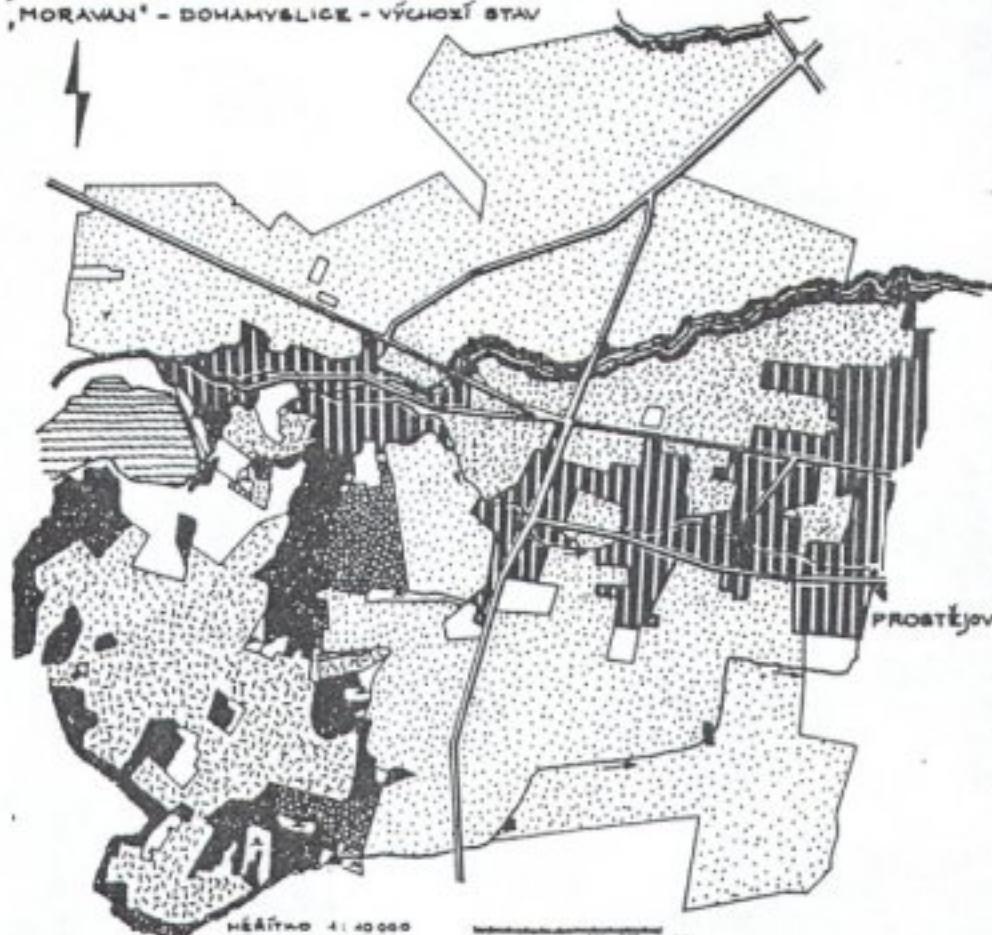
SÍDLA S VÝZNAMNOU
OBYTNOU FUNKCI

MĚŘÍTKO 1:70 000

MAPA Č.2

17.6
OSEVNÍ POSTUPY
JEDNOTNÉHO ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTVA
„MORAVAN“ - DOHAMIÝSLICE - VÝCHOZÍ STAV

OSEVNÍ POSTUP 1:

OSEVNÍ POSTUP 1:	CELKOVÁ VEGETAČNÍ DOBA
1 - U/3 BOB-PODSEV	219,3
2 - CUKROVKA	dnů/ha
3 - U/3 VOJTEŠKA	1/16
3 - JEČHEM	
3 - U/3 VOJTEŠKA	
3 - JEČHEM	
3 - HRACH	
4 - PŘENICE	
5 - CUKROVKA	
6 - JEČHEM	
7 - PŘENICE	

OSEVNÍ POSTUP 2:

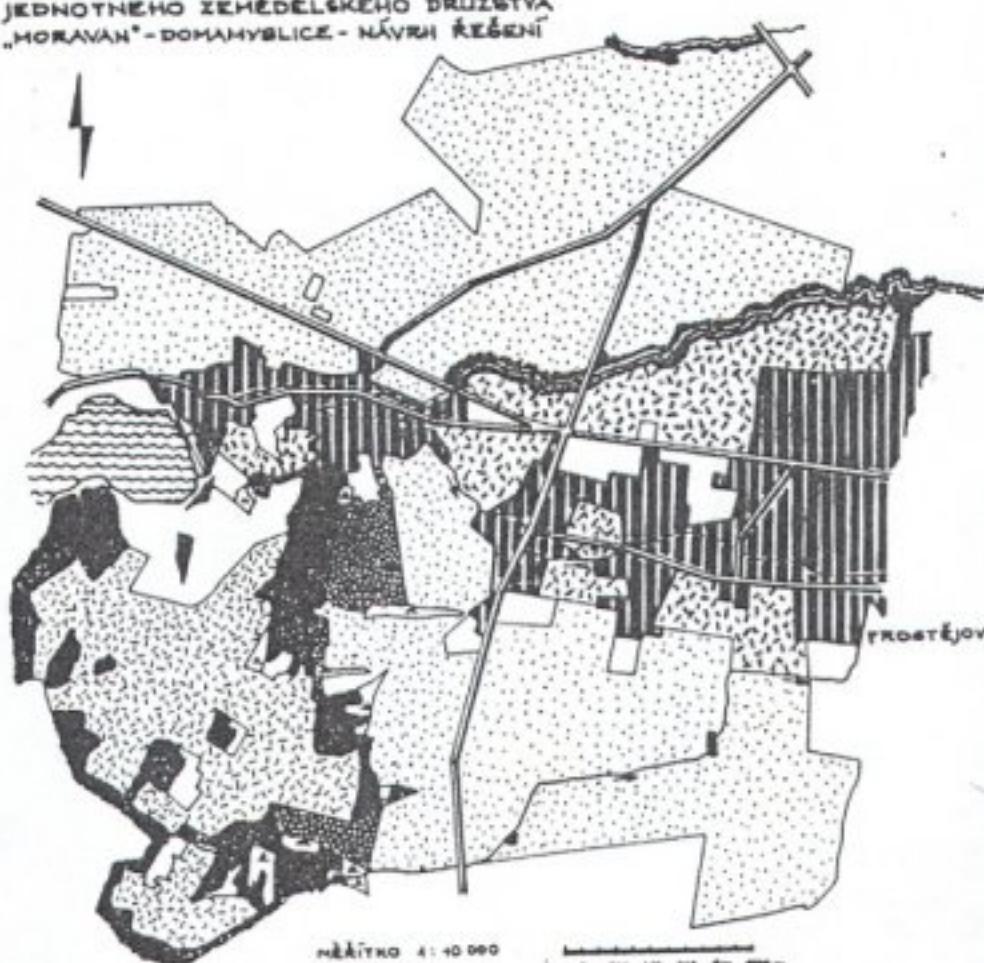
OSEVNÍ POSTUP 2:	CELKOVÁ VEGETAČNÍ DOBA
1 - 1/3 PŘENICE	239,4
1/2 JETEL	dnů/ha
2 - 1/3 PŘENICE	1/16
2/3 KUKUŘICE	
3 - KUKUŘICE	
4 - PŘENICE	
5 - JEČHEM	

VYSVĚTLIVKY

■ INTRAVILÁN HŘEBÁ	■ VODNÍ PLOCHY
■ HLAVNÍ SILNICE	■ LEGY
■ VODOTEČE	■ LOUKY A PASTVINY
	■ OVOČNÉ SADY, VINEC

MAPA Č.3

17.7
OSEVNÍ POSTUPY
JEDNOTNÉHO ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTVA
„MORAVAN“ - DOHAMIÝSLICE - NÁVRH REŠENÍ

OSEVNÍ POSTUP 1:

OSEVNÍ POSTUP 1:	CELKOVÁ VEGETAČNÍ DOBA
1 - BOB-PODSEV	228,4
2 - VOJTEŠKA	dnů/ha
3 - VOJTEŠKA	1/16
4 - PŘENICE	
5 - CUKROVKA	
6 - JEČHEM	
7 - HRACH	
8 - PŘENICE	
9 - CUKROVKA	
10 - PŘENICE	
11 - JEČHEM	
12 - CUKROVKA	
13 - PŘENICE	

OSEVNÍ POSTUP 2:

OSEVNÍ POSTUP 2:	CELKOVÁ VEGETAČNÍ DOBA
1 - JETEL	214,0
2 - PŘENICE	dnů/ha
3 - JEČHEM	1/16
4 - KUKUŘICE	
5 - JEČHEM	

OSEVNÍ POSTUP 3:

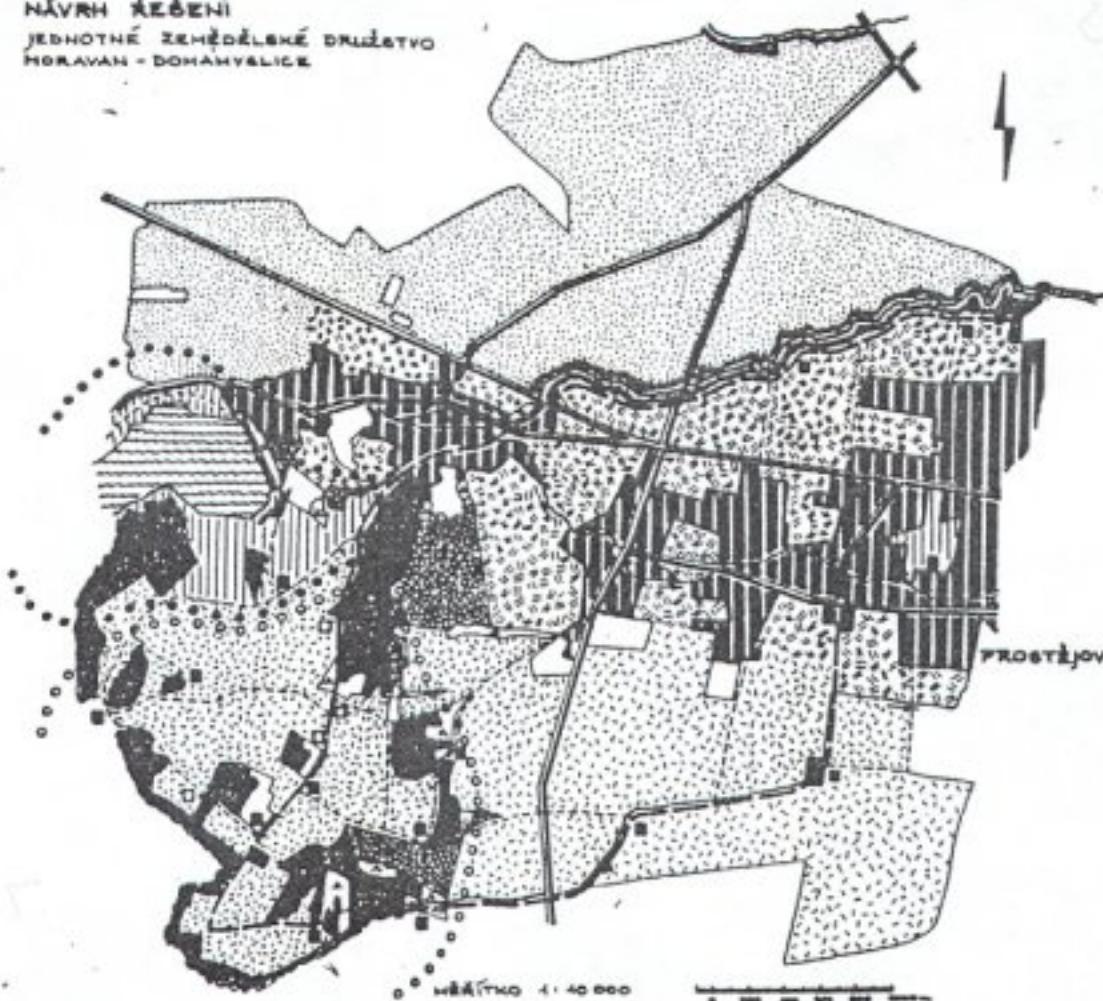
OSEVNÍ POSTUP 3:	CELKOVÁ VEGETAČNÍ DOBA
1 - JETEL	282,7
2 - JETEL	dnů/ha
3 - JETEL	1/16
4 - PŘENICE	
5 - CUKROVKA	
6 - PŘENICE	
7 - JEČHEM	

VYSVĚTLIVKY

■ INTRAVILÁN HŘEBÁ	■ VODNÍ PLOCHY
■ HLAVNÍ SILNICE	■ LEGY
■ VODOTEČE	■ LOUKY A PASTVINY
	■ OVOČNÉ SADY, VINEC

MAPA Č.4

REKREACE A SYSTÉM ZELENĚ V PŘÍHESŤSKÉ KRAJINĚ –
NÁVRH ŘEŠENÍ
JEDNOTNÉ ZEMĚDĚLSKÉ DRUŽSTVO
HORAVAN – DOHÁHYSLICE

REKREAČNÍ VYUŽITÍ PŘÍHESŤSKÉ KRAJINY

PROCHÁZKOVÉ TRASY:

- ZÁKLADNÍ
- OSTATNÍ

ZÁJHOVÁ MÍSTA:

- I. KATEGORIE
- II. KATEGORIE

REKREAČNÍ ÚZEMÍ:

- ŠIROKÉHO VÝZNAMU
- MÍSTNÍHO VÝZNAMU

KVALITA NAVRŽENÉHO SYSTÉMU KRAJINNÉ ZELENĚ:

- I. KATEGORIE (nejvyšší)
- II. KATEGORIE
- III. KATEGORIE
- IV. KATEGORIE

VYSVĚTLIVKY:

	INTRAVILÁN HŘEBÁ		VODNÍ PLOCHY
	HLAVNÍ SILnice		LESY
	VESELICE		LOUKY A PASTVINY
			ROVOČNÉ RÁDY, VINICE

TABULKA Č.3

ČASOVÁ A KVALITATIVNÍ PŮSOBNOST VYBRANÝCH PLODIN

(VÝROBNA OBLAST ŘEPĀNSKÁ)

HAREČEK, POKORNÝ 1985

PLODINY	HODNOTA	MĚSÍC / DEKÁDA												POČET dní				
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII					
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
A	1															297		
	2															265		
	3															320		
B	1															118		
	2															100		
	3															138		
C	1															285		
	2															265		
	3															305		
D	1															304		
	2															275		
	3															315		
E	1															152		
	2															122		
	3															142		
F	1															174		
	2															150		
	3															190		
G	1															134		
	2															106		
	3															145		
H	1															365		
	2															335		
	3															335		
CH	1															115		
	2															108		
	3															130		
I	1															71		
	2															71		
	3															90		
J	1															263		
	2															253		
	3															263		
K	1															70		
	2															70		
	3															90		

PLODINY: A ožimá pšenice D ožimá řepka G brambory I letní chřeba

B jarní ječmen E mák H vojtěška J ožimá chřeba

C ožimý ječmen F cukrovka CH kukuřice K hořčice na zelené

řepe

na siláž

na siláž

na siláž

na siláž

na siláž

HODNOTA PŮSOBNOSTI:

1 - CELKOVÁ VEGETAČNÍ DOBA, 2 - DOBA INTENZIVNÍHO PŮSOBIENÍ BEZ
ZÁPORNÝCH VLIVŮ, 3 - KOMPLEXNÍ POZITIVNÍ VLIV NA KRAJINU

TABULKA Č.4

DYNAMIKA BIOLOGICKÉ AKTIVITY VYBRANÝCH PLODIN

(VÝROBNA OBLAST ŘEPÁŘSKÁ)

MAREČEK, POKORNÝ 1985

PLODINY	MĚSÍC / DEKÁDA												POČET DNU		
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII			
HODNOTA	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
A	1												110		
	2												60		
	3												40		
	4												37		
B	1												—		
	2												35		
	3												40		
	4												43		
C	1												110		
	2												60		
	3												40		
	4												55		
D	1												110		
	2												120		
	3												40		
	4												44		
E	1												—		
	2												40		
	3												40		
	4												52		
F	1												—		
	2												40		
	3												51		
	4												83		
G	1												—		
	2												40		
	3												40		
	4												54		
H	1												100		
	2												60		
	3												80		
	4												105		
CH	1												—		
	2												20		
	3												30		
	4												65		
I	1												—		
	2												20		
	3												20		
	4												31		
J	1												120		
	2												41		
	3												20		
	4												42		
K	1												—		
	2												40		
	3												31		
	4												—		

PLODINY: A ozimá pšenice D ozimá řepka G brambory I letní řemeska
 B jarní ječmen E hák H vojtěška J ožimá řemeska
 C ozimý ječmen F cukrovka CH kukuřice K hořčice na zelené
 na siláž hnojení

HODNOTA BIOLOGICKÉ AKTIVITY:
 1 - VELMI MALÁ, 2 - MALÁ, 3 - STŘEDNÍ, 4 - VELKÁ

	Osevní postup a jeho velikost ha	Doba působnosti kultury - počet dnů na 1 ha		
		Celková vegetační doba	Doba pozitivního působení plodiny	Komplexní pozitiv- ní vliv plodiny a kultivace
1	2	3	4	5
Současný stav	1 - 980 ha	213,3	188,7	226,7
	2 - 350 ha	233,4	209,9	238,5
	Průměr 1330 ha	218,6	194,2	229,8
Návrh řešení	1 - 910 ha	228,1	202,4	238,9
	2 - 200 ha	214,0	192,6	219,6
	3 - 240 ha	282,7	256,9	278,5
	Průměr 1350 ha	235,9	210,8	243,2

Tab. č. 5 Doba působnosti plodin v osevních postupech - modelové území
JZD Moravan - Domamyslice Mareček, Pokorný 1984

Vysvětlivky k tabulce č. 5:

3 - Celková vegetační doba plodiny.

4 - Doba pozitivního působení porostu bez záporných vlivů na prostředí (chemické ošetření a technologické operace spojené se zvýšeným provozem, hlukem, prašností a zápachem).

5 - Komplexní pozitivní vliv porostu na krajинu včetně přípravy půdy pro setí a podmítky po sklizni.

Poznámka :

- Pro zjednodušení nebyly uvažovány meziplodiny. Jejich použitím v současném stavu i v návrhu se v průměru může v obou případech (současný stav - návrh řešení) zvýšit počet dnů trvání plodin průměrně na 1 ha o 15 - 20 dnů.
- Plodiny jednotlivých osevních postupů jsou uvedeny v mapě č. 2 a 3.

	Osevní postup (A, B, C) s jeho velikost ha	Úroveň biologické aktivity - počet dnů se živců				
		Velmi malá	Malá	Střední	Velká	Celkem
1	2	3	4	5	6	7.
Současný stav	1/ - 980 ha	40,3	51,2	47,2	74,5	213,3
	2/ - 350 ha	55,3	51,1	43,3	84,1	233,8
	Průměr 1330 ha	44,3	51,2	46,2	77,1	218,7
Návrh řešení	1/ - 910 ha	46,6	53,8	48,9	78,9	228,1
	2/ - 200 ha	41,2	47,8	46,4	77,6	213,0
	3/ - 240 ha	72,3	62,0	56,0	91,7	282,0
	Průměr 1350 ha	50,5	54,4	49,8	81,0	235,6

Tabulka č. 6 Biologická aktivita působení sestavy plodin v osevních postupech - modelové území JZD Moravan - Domamyslice Mareček, Pokorný 1984

Vysvětlivky k tabulce 6:

- 3 - Velmi malá biologická aktivita - v době vegetačního klidu, to je koncem listopadu, v prosinci, lednu, únoru a v prvních dekadách března.
- 4 - Malá biologická aktivita - na počátku vegetace na jaře u ozimých plodin, po vzejití ozimů na podzim a před ukončením vegetace (zrání).
- 5 - Střední biologická aktivita - v době zahuštění porostu (po odnožení u obilnin a zapojení porostu u okopanin, kdy dochází k intenzivnímu nárůstu zelené hmoty. Dále v době po odkvětu, kdy dochází již k odumírání spodního patra listové plochy).
- 6 - Velká biologická aktivita - období největšího nárůstu zelené hmoty.

Poznámka : - Pro zjednodušení nebyly v současném stavu ani v návrhu řešení uvažovány meziplodiny.
 - Plodiny jednotlivých osevních postupů jsou uvedeny v mapě č. 2 a 3.

LIDOVÉ KRAJINÁŘSTVÍ

v pojetí venkovské zeleně – jeho formy a vztah k současnosti

JIŘÍ MAREČEK

Charakteristickým rysem řešení zeleně ve venkovských sídlech je skutečnost, že se zde mnohem častěji než v sídlech městských setkáváme s jejimi více či méně výraznými historickými formami. Jejich poznání nemá pouze kulturně-historický význam, ale mělo by se v odpovídající formě odrážet i při řešení současných koncepcí rozvoje venkova. Ve venkovském prostředí totiž ani zdaleka nevystačíme s pouhou aplikací obecných estetických zásad, s tradičním sortimentem rostlin a ostatních zvyklostí, běžně aplikovaných v podmírkách městských sídel. Vyjádření genia loci, onoho „ducha místa“ určitého specificky řešeného prostoru, v našem případě určitého stupně „českosti“ či „venkovskosti“ by mělo být jedním z nejzákladnějších cílů sadovnické tvorby na vesnici. Obsah (hospodářská, ekologická a sociální problematika venkova) by měl být v tvůrčí jednotě s formou (prostorové uspořádání, vytvarné pojetí, sortimentální skladba atd.). Úvahy o formách soudobého krajinářského projevu jsou proto naprostě nezbytné. Jedním ze zdrojů tohoto tvůrčího pohybu bude nutně i poznání minulosti našeho venkova, zejména ve smyslu zatím nejčastěji opomíjeného lidového krajinářského projevu.

Lidovým krajinářstvím lze označit utváření našeho venkova spontánní činnosti vesnického obyvatelstva, často bez výraznějšího vlivu vyšších či širších územních koncepcí. Jeho nejvýznamnější formy proto shledáváme zejména v podmírkách menších obcí s původně malorolnickým hospodařením a s převažující drobnou držbou půdy. Zahrnuje nejen velmi významnou oblast zeleně, ale i pojetí výstavby, organizaci půdního fondu apod. Konkrétní formy lidového krajinářství vyplývaly především z dobových hospodářsko-provozních potřeb a možnosti vesnického obyvatelstva, byly však velmi významně ovlivněny i jeho estetickým a sociálním cítěním. Tyto formy, projevující se jako určitá tradičně zvykovost na úrovni hospodářských a společenských potřeb, měly svoji určitou krajovou (místní) specifiku jak na úrovni vlastních sídel, tak i v širokém prostoru venkovské krajiny. (Formami lidového krajinářského projevu se mimo jiné zabývá L. Žák v publikaci „Obytná krajina“ 1947.)

I. Projevy lidového krajinářství ve venkovských sídlech¹

Zvykovost na úrovni hospodářsko provozních potřeb se u vesnické zeleně projevovala v celé řadě konkrétních forem. Byly to např. hraniční

Výrazným projevem lidového krajinářství bylo mimo jiné uplatňování principu souměrnosti. Souměrná výsadba čtyř vrba na návsi ve Skalkách na Písecku

S ohledem na nízkopodlažní vesnickou zástavbu zde mají stromy mnohem významnější prostorovou úlohu než ve městě.
Populus x canescens – topol šedý na návsi. Jičínsko

Příklad prosté, ale velmi účinné estetické formy lidového krajinářství.
Kruhová náves s kruhovým rybníkem a půlkruhovou výsadbou lip.
Princip opakování velmi účinně dojmově sjednocuje celý prostor.
Nynice na Plzeňsku

Rozsáhlejší návsi v ovocnářských oblastech měly často charakter zatravněných vysokokmenných ovocných sadů.
Oděpsy u Poděbrad

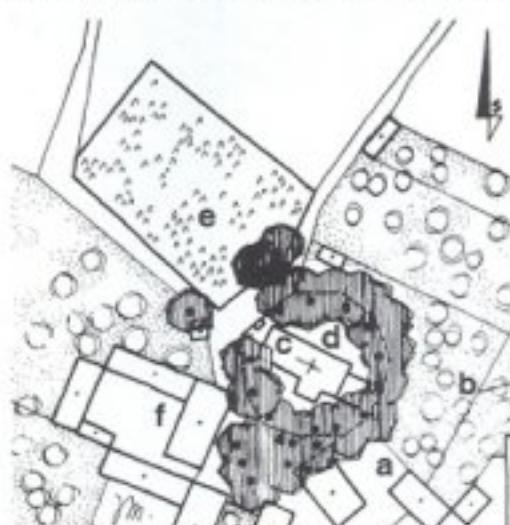
Velmi charakteristické prostorové zvýraznění historického jádra u návesních typů obcí realizované výsadbou vzrůstných stromů. Veškerá další výstavba v obci i ucelený zelený pás zahradních zahrad jsou dominantní působnosti historického středu podřízeny

Velmi dlouhou dobu měly na vesnici důležitou úlohu protipožární výsadby stromů. Zbytek výsadby pyramidálních topolů podél stodoly statku u Tupadel na Čáslavsku, ochrana dřevěné doškové stodoly proti rozšíření požáru kompaktním stromovým pásem, Voticko

stromy (tzv. mezováky), zajišťující spolehlivě polohu kamenných mezníků či plotů. Jindy byla tato vymezovací funkce řešena řadami stromů – např. vrbami v loukách apod. Zvlášť výrazně se tato zvykovost uplatňovala v dobovém pojetí protipožární ochrany². Spočívala jednak v použití širokokorunných stromů v sousedství hospodářských budov s cílem zabránit rychlému rozšíření požáru, a dále ve výsadbách zejména pyramidálních topolů podél budov ve funkci bleskosvodu. Velmi běžným typem hospodářsko-provozní zeleně byly širokokorunné stromy ve funkci přístřešků. Solitéry, skupiny či řady stromů se tak staly typickou součástí kováren, stávaly před hospodami i v hospodářských zahradách, byly nezbytné na provozních nádvorích. Skupiny stromů ve funkci závětří jsou časté u návětrných stran usedlostí v okraji obcí a v horských a podhorských oblastech. Výrazná zvykovost se projevovala i ve vztahu zahrad k půdorysnému typu obce. Tento tradičně největší útvar vesnické zeleně tak svojí vnější či vnitřní polohou ke stodole vytvářel vnitřní či vnější celoobecní pás zeleně s výrazným vlivem na mikroklimatické poměry v sídle. Původně velmi důležité hospodářské funkce návsi³ vytvořily tradici velkých, univerzálně využitelných travnatých ploch a umožnily existenci téměř výhradně stromovým, výjimečně keřovým výsadbám. Z těchto provozních důvodů zde měly proto hlavní zastoupení zejména odolné druhy opadavých listnáčů (lipa, javor, jasan, dub aj.). V tradičních ovocnářských oblastech to často býval extenzivní zatravněný, vysokokmenný ovocný sad. Hospodářský charakter měly i pro nás venkov velmi typické návesní rybníky⁴.

Zvykovost na úrovni sociálních potřeb je v podmínkách našich vesnických sídel velmi výrazná, má celou řadu zvláštních forem a je pro ni charakteristický dynamický vývoj, navazující na proměnlivost společenských poměrů. V nejstarších dobách byla existence mnohých stromů dáná kultovními obřady a zvyklostmi, tradice památných stromů, uplatňovaná na úrovni rodiny i obce jako celku, byla aktuální po mnoho staletí a je v četných případech živá do dnešních dnů⁵. Odrazem zvláštní úcty ke stromům, jako k poselství minulosti našich předků, jsou mimo jiné i některé zvyklosti, dodržované u nás ještě donedávna, např. při kácení stromů⁶. O tom, že strom na venkově neměl ani zdaleka pouze význam hospodářský, svědčí celá řada dokladů vztahujících se velmi výrazně k jeho kráse, k takémné síle a k věčné moudrosti přírody, kterou ve vědomí lidí představoval. Není proto náhodou, že tato tematika je významnou

Příklad zvýraznění historického jádra obce vysokými stromy:
a) fara, b) farská zahrada,
c) kostel, d) starý hřbitov
s obvodovým prstencem
vysokých stromů, e) nový
hřbitov, f) pohostinství.
Chlum u Třebíče.

3 – naopak výsadba stromořadí navazující na protáhlý návesní prostor představuje samostatný celoobecní záměr.

4 – osázení historického jádra se skládá z nestejných dílčích funkčních jednotek, kladených „vedle sebe“. a) vysoké neovocné stromy, b) zahrady - ovocné sady, c) louky, d) návesní rybník. Hradlice u Třebíče

vnitřní součástí lidových písni, říkadel, pohádek a románů patících do zlatého fondu naší kulturní tvorby. Zdůvodňování existence stromů výhradně hospodářským rationalismem v minulosti je proto znevažováním naší kulturní minulosti.

Estetické projevy lidového krajinářství v pojetí zeleně byly proto velmi časté a měly celou řadu krajově tradovaných forem. Významným estetickým principem bylo např. vytváření souměrných kompozic stromů a staveb (dva či čtyři stromy u kapličky, mostku či milníku), zdůrazňování významných staveb a prostor vysokými stromy (vjezd do stavení, kostel, hřbitov, střed či obvod návsi aj.). Významnou estetickou formou byl systém předzahrádek, které dotvářely tvarově i barevně nejen oficiální průčelí domů, ale i celkový kompoziční rámec návsi nebo ulice⁷. Účinnou estetickou formou, která sjednocovala prostor, tedy vytvářela kompoziční celek, bylo opakování určitého prvku (sjednocení návesního prostoru, skupiny budov, části krajiny opakováním stejného druhu stromu nebo jiného motivu, opakování kruhového půdorysu návsi kruhovým tvarem návesního rybníku nebo kruhovou výsadbou stromů kolem návesní kaple apod.).

Odlíšné pojetí úpravy funkčně stejného prostoru před vstupem do zemědělské usedlosti. Typická odpočinková lavička „vstříc veřejnému dění“ je před předzahrádkou a pod lípou v Dolním Záhoří na Písecku, v Charvatské Nové Vsi (Břeclav) je naopak skryta v předzahrádce a pod révovým loubím

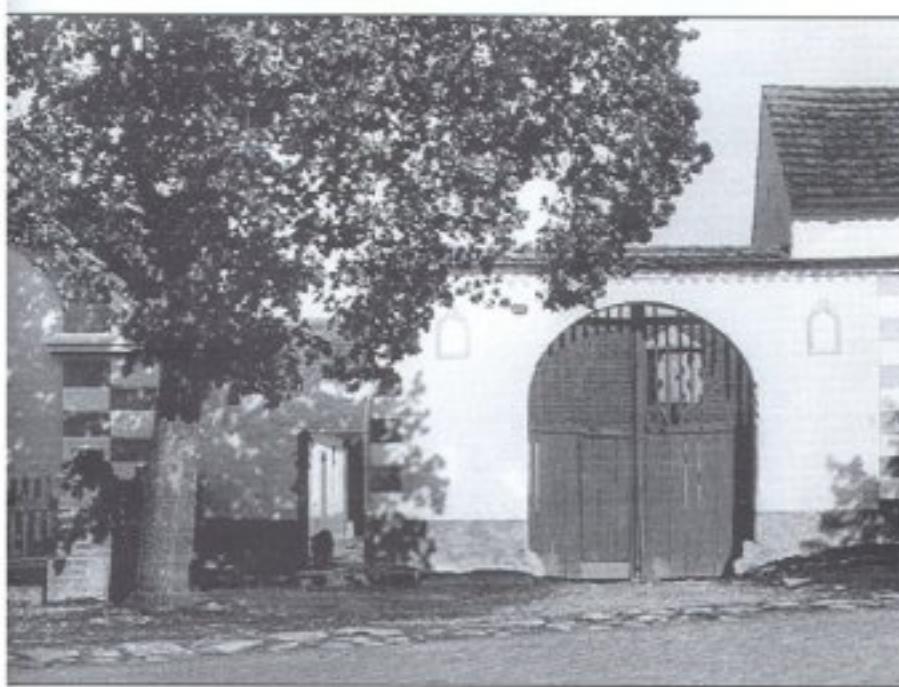
Příklad různých příčin vzniku jednotlivých útvarů vysoké zeleně v rámci obce.

1 – výsadba vysokých stromů na vnější straně všech zahrad tvořící závětrí, 2 – lípy chránící přilehlé stodoly proti rychlému šíření požáru – některé stodoly byly asanovány a stromy zůstaly. Oba tyto širší útvary zeleně vznikaly podobně jako celý vnější prstenec zahrad tzv. kladením stejných dílčích výsadeb či ploch „vedle sebe“.

Na provozné značně zastíněných nádvorích malých zemědělských usedlostí se mohly uplatňovat pouze stromy, vytěsněné zpravidla do okraje dvora. Plníly současně funkci přístřešku i protipožární ochrany. Pohoří na Písecku

Plošně nejrozsažlejším útvarem zeleně jsou ve vesnických sídlech zahrady, využívané zejména jako ovocné sady. Mají nejčastěji přímou vazbu na stodolu. Okříšky na Třebíčsku

Lidové krajinařství se v pojetí vesnické zeleně většinou neprojevovalo izolovaně, ale velmi často v určitých sestavách, tedy vytvářelo určitý celoobecný systém. U našich venkovských sídel je možné charakterizovat tři stupně těchto sestav.

A) Sestava vzniklá prostým kladením samostatných dílčích útvarů takzvané „vedle sebe“ představuje nejčastější systém vesnické zeleně, protože vyplývá z tradované zvyklosti řešit určitý problém „obvyklým způsobem“. Takovou sestavou je např. prstenec ovocných zahrad na obvodu obce, vzniklý dodržováním stejné polohy zahradní zeleně u všech sousedních usedlostí, analogicky vzniklý pestrý rámec předzahrádek u návesních či silnicových půdorysných typů obcí, zdůraznění historického jádra obce sestavou výrazné, vzájemně často sousedící vysoké zeleně kolem kostela, fary, školy či hospody apod.

B) Sestava vytvořená u větších nebo specializovaných souborů staveb, např. zelení mlýnů na řekách, (zahrada na ostrově mezi náhonem a řekou, tradiční zahrada za stodolou, zastoupení různých druhů stromů, jejichž „různé dřevo“ bylo potřebné k opravám často složité mlýnské mechaniky, výsadby kolem vodního toku, vlastní zeleň provozního dvora aj.) či zeleně větších statků (protipožární zeleně, živé ploty, členění výběhu, osazování průhonů pro dobytek, závětrí aj.). Sestava běžně středočeské a jihočeské usedlosti byla utvářena zejména témito dílčími útvary zeleně: předzahrádkou, jednou nebo dvěma stromy u vjezdu s nezbytnou lavičkou, strom na nádvori - přístřešek - protipožární ochrana, ovocná zahrada.

C) Sestava celoobecného charakteru, vytvořená buď kombinací dvou výše uvedených systémů, nebo celoobecním záměrem, např. uliční alej, ochranný zelený pás obce, úprava vodoteče, zeleně zdůrazňující půdorysný typ obce apod.

Obsah, forma i kvalita vesnické zeleně vytvořené lidovým krajinařstvím se v mnoha směrech dosti podstatně liší od problematiky zeleně městské. Rámcové lze charakterizovat čtyři úrovně této odlišnosti.

1) Zeleně na vesnici má mnohem výraznější prostorovou úlohu než v sídlech městských¹. Vzhledem k převažující vesnické nízkopodlažní zástavbě a s ohledem na velkoplošné zastoupení zeleně se tato velmi často stává hlavním prostorovým útvarem, a to jak při kompozičním utváření vnitřních částí obce, tak i při utváření celkové obecné siluety.

2) Charakteristickým rysem vesnické zeleně je její značně vysoké plošné zastoupení, dosahující často 50–60 % výměry intravilánu. Tato značná výměra je tvořena zejména hospodářsky využívanými zahradami. Na rozdíl od měst zde proto při úvahách o budoucnosti zpravidla nepůjde pravděpodobně o rozširování zelených ploch, ale zejména o změnu jejich vnitřní funkční kvality ve smyslu zvýšení obytné a bioklimatické funkčnosti.

3) Velmi typickým jevem při řešení vesnické zeleně je vzájemné prolínání starší a novější zástavby, tedy i vzájemná návaznost tradičních a současných úprav. Zelení v tomto smyslu připadá mimo jiné významná úloha jednotlivého či stylově neutrálního prvku, který může přechodně i trvale tyto vztahy řešit.

4) V souvislosti s úbytkem trvale žijících osob na vesnici a s nárůstem rekreačního využití venkova (zejména agroturistika) se mění vnitřní struktura obyvatelstva a s tím i jeho představy o formách a funkcích sídelní zeleně. Šíře této názorové rozdílnosti není u městského obyvatelstva tak výrazná, respektive má odlišnou vnitřní kvalitu. Skloubení těchto zájmů je velmi náročnou úlohou současné sadovnické tvorby na vesnici.

(příště: Projevy lidového krajinařství ve venkovské krajině. Pozn. redakce)

Poznámky:

1. Projevy lidového krajinařství na úrovni venkovské krajiny budou uvedeny ve druhé části tohoto článku v příštím čísle.
2. ŠTĚPÁNEK (1958) uvádí, že konkrétní formy této zeleně byly mimo jiné i obsahem protipožárního řádu vydaného u nás v době vlády císařovny Marie Terezie.
3. Soustředění dobytka před vyhnáním na pastvu, výběh pro drobné domácí zvířata, trhy, shromáždění obyvatel aj.
4. Protipožární zásoba vody, plavení koní, využití domácí drůbeží, tzv. „zatahování“ dřevěného nářadí dočasně ponořeného do vody aj.
5. Kultovní a národnopisný význam stromů uvádí mimo jiné ŠTĚPÁNEK (1958) a MUKA (1904).
6. ŠTĚPÁNEK (1958) např. uvádí, že ještě kolem roku 1900 dával hospodář na kladském poměří (osada Mokřiny, obec Žďárky) jeřáb, který chtěl porazit, rok předem výpověď, tak jako čeledi. V jižních Čechách v obci Purkarec se ještě v roce 1910 omlovala dvoštěp stromu, který měl pokácer, těmito slovy: „Co je dnes z člověka, který tebe sázel“.
7. Pohl. (DOBERSKÝ) (1927–28) uvádí, že původní funkce předzahrádek na Plzeňsku bylo pěstování sadby zeli – odrůda Hlavatka poté, co tyto pěstební plochy, situované původně přímo na návsi zanikaly. (Odtud názvy některých částí návsi Na hlavatce apod.). Okrasná funkce předzahrádek se tedy rozvíjela později, v souvislosti s nárůstem intenzity využití zahradních zahrad.
8. Výjimkou jsou městské části tvorené převážně rodinnými domky.

Prof. ing. JIŘÍ MAREČEK, CSc. (1930) – vysokoškolský pedagog. Absolvent Agronomické fakulty VŠZ (dnes MZLU) v Brně, oboz zahradnictví. Po dlouholetém působení jako projektant, vysokoškolský pedagog a ředitel VŠÚOZ v Průhonice je v současnosti projektantem a profesorem AF CZU v Praze. Adresa: Vlesová 286, 252 43 Průhonice.

Ploty, kamenné zdi a celá řada dalších technických zařízení, tvořících součást zelených ploch, dotvářejí velmi účinně prostředí historických staveb. Voticko

Kultivované formy chalupaření a agroturistiky mohou velmi účinně a na odpovídající kulturně-historické úrovni rozvíjet původní formy lidového projevu při utváření zeleně našich venkovských sídel. Osinaličky na Mělnicku

LIDOVÉ KRAJINÁŘSTVÍ

v pojetí venkovské zeleně – jeho formy a vztah k současnosti

JIŘÍ MAREČEK

(dokončení z minulého čísla)

II. Projevy lidového krajinářství ve venkovské krajině

Jedním z nejvýznamnějších rysů lidového krajinářství ve venkovské krajině je velmi bezprostřední a přímý vztah venkovských sídel k jejich vnějšímu krajinnému prostředí. Tato návaznost se projevuje na různých úrovních, má celou řadu forem a zde má naprostě nezastupitelnou úlohu. Vzhledem ke značné hustotě našich venkovských sídel jsou jejich siluety velmi často součástí obrazu české krajiny a tvoří její charakteris-

Výrazná jednota měřítka a siluety obce s měřítkem členění přilehlé zemědělské půdy. Sídlo a krajina vytváří jeden dynamický celek.
Rudíkov okr. Třebíč

tické dominanty s příkladnou hierarchií nadřazenosti a podřízenosti staveb a vegetace. Rozmanitost půdorysných typů našich vesnic tak spolu s navazujícím proměnlivým terénem a vegetací vytváří bohatou škálu forem a tvarů, které jsou nejen cennými doklady naší národní kultury, ale i zdrojem inspirace pro začleňování soudobých technických děl do krajiny. Výrazným rysem vztahu vesnického sídla k jeho krajinnému prostředí je jeho plynulosť. Ta je daná jednak rozvolněnou zástavbou některých půdorysných typů obcí, prolínáním větších útváří krajinné zeleně do zastavěné části obce (např. obce s protékajícími potoky) nebo prstenci záhumenných ovocných zahrad, navazujících na systém ovocných alejí v okolní krajině. Vnějším krajinným prostředím je ovlivněna i vnitřní kvalita sídelní zeleně. Častá pohledová provázanost obce a okolní krajiny si vynucuje určité analogické, kompozičně návazné řešení zeleně v obou těchto opticky společně vnímaných prostředích (stejně druhy dřevin aj.). Rekreačně nevhodná krajina si vynucuje zvýšený podíl veřejné zeleně nebo zvýšený podíl obytnosti soukromých zahrad a naopak.

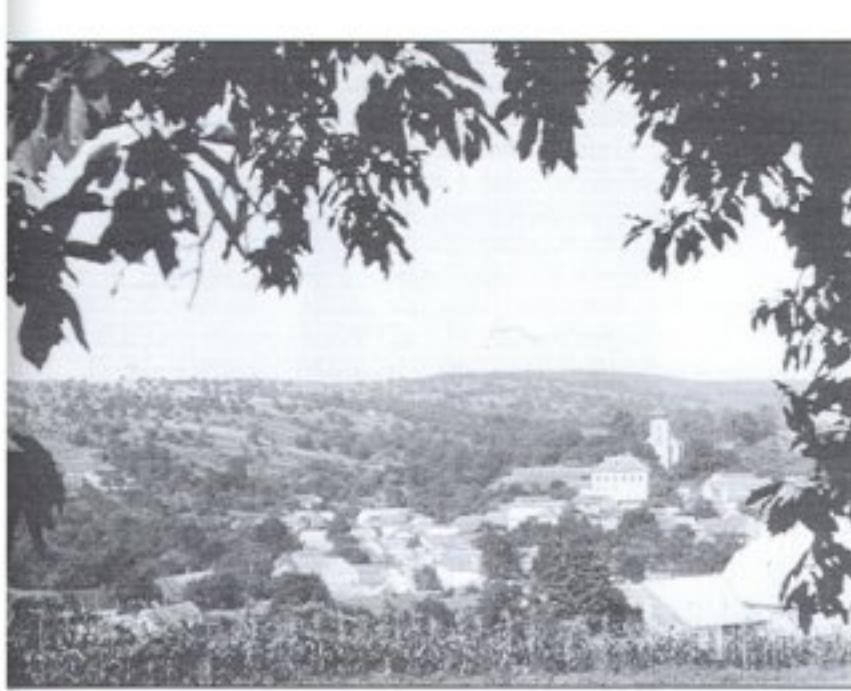
Pro lidové krajinářství je zvláště charakteristické velmi citlivé rozměrování různých dobově významných staveb a zařízení v krajině. Jejich vysoké pozitivní účinnosti se dosahovalo velmi často situováním ve zvláště nápadných či dojmově citlivých místech (průsečíky krajinných linií – body zvláštního zájmu, terénní vyvýšeniny, historicky významné lokality aj.). Charakteristickým příkladem tohoto přístupu, kdy se velmi skrovnými prostředky dosáhlo vysoké výtvarné a společenské účinnosti, bylo časté umisťování venkovských hřbitovů s kaplemi na kopcích. Zdůraznění tohoto zařízení výsadbou vysokých stromů či příjezdovou alejí celý tento vysoko inspirativní záměr dotvářelo. Vedle principů estetických přinášelo toto řešení i hodnoty duchovní – poloha co nejbliže nebesům či Bohu, výhledové místo pro rekapitulaci života zesnulých v krajině, ve které žili, apod.

Výrazným projevem lidového vztahu ke krajinnému prostředí je charakteristická adresnost naší venkovské krajiny. Velmi přesvědčivým dokladem této skutečnosti jsou dosud často zachovaná pomístní jména různých částí krajiny, jejichž počet dosahuje běžně v jednom katastrálním území několika desítek. Odrážejí celou škálu historických událostí, životních osudů lidí, dokládají různě úrovně hospodářského využívání území, informují nás o majetkových poměrech, o kvalitě půdy, ale i o takových

Systém nadřazenosti a podřízenosti staveb a vegetace vytváří ucelenou krajinnou kompozici a její příkladný vztah k okolní krajině.
Záhoří na Písecku a Bílá Hůrka na Vodňansku

FOTO: AUTOR ČLÁNKU

Rozsáhlé výsadby ovocných stromů vytvářely velmi plynulý přechod vesnických sídel do okolní krajiny. Kyjovsko

detailech, jako jsou někdejší prameny či studánky, směry cest či pěšin apod. Nejčastějším způsobem lidového zdůraznění mnohých těchto lokalit byly stavby kapliček, kříže či pamětní kameny a zejména pak stromy, které zaručovaly dlouhodobé zachování daných dobových skutečnosti. Pomištění jména mohou být velmi inspirativním podkladem nejen pro krajinské vyjádření vztahu k minulosti, ale v aplikované formě i pro tvorbu soudobých krajinných tematických celků. Adresnost naší krajiny, jako jedna z jejich nejvyšších kulturních a společenských hodnot, byla a doposud je narušována zejména neuváženými velkovýrobními formami zemědělské výroby, a je tak překryta duchovní prázdnotou a anonymitou čistě výrobního prostoru.

Lidové krajinářství se velmi výrazně projevovalo při řešení konkrétních forem zemědělské činnosti. Rozhodující význam mělo v tomto směru prostorové uspořádání pozemků, tedy typ tzv. plužiny. Rozmístění pozemků, jejich tvar a velikost měly základní vliv na jednu z nejdůležitějších estetických krajinářských kategorií, na měřítko kompozice. Pozemková držba měla dále vliv na strukturu krajinných linií a modelaci terénu, na výstavbu opěrných kamenných zídek či protierozních travnatých mezi a zejména pak na uspořádání cestní sítě. Tato prostorová osnova tak vytvářela podmínky pro strukturu trvalých porostů stromů a keřů, jež z toho důvodu měla většinou řadový či liniový nebo pferušovaně liniový charakter. Vzhledem k tomu, že tato určitá liniovost směřovala velmi často k sídlům, byly vytvořeny předpoklady pro liniové propojení vesnických sídel s navazujícím krajinným prostředím. Cestní síť spolu se systémem travnatých mezí vytvářela infrastrukturu pěší prospustnosti krajiny jako jedné ze základních podmínek vysoké obytné hodnoty území. Výrazný vliv zemědělské činnosti na stav krajiny se dále projevoval ve struktuře pěstovaných plodin. Čím větší byl jejich počet, tím rozsáhlejší rozmanitost barev a textur vznikala. Zvláštní význam v tomto směru mělo kdysi významné zastoupení luk a pastvin, které mimo své hospodářsko-technické funkce svoji polohou v údolích a na svazích významně přispívaly ke zvýraznění modelace terénu.

Zcela mimořádnou a tradiční úlohu v lidovém krajinářství zaujímá u nás ovocný strom. Drobné sady a ovocné aleje odpovídaly svojí velikosti měřítku členění zemědělských ploch a vytvářely zvláštní „obytnou či teple pohostinnou atmosféru“, kterou oceníme teprve v zahraničí, kde toto zvláštní duchovní klima většinou nenacházíme.

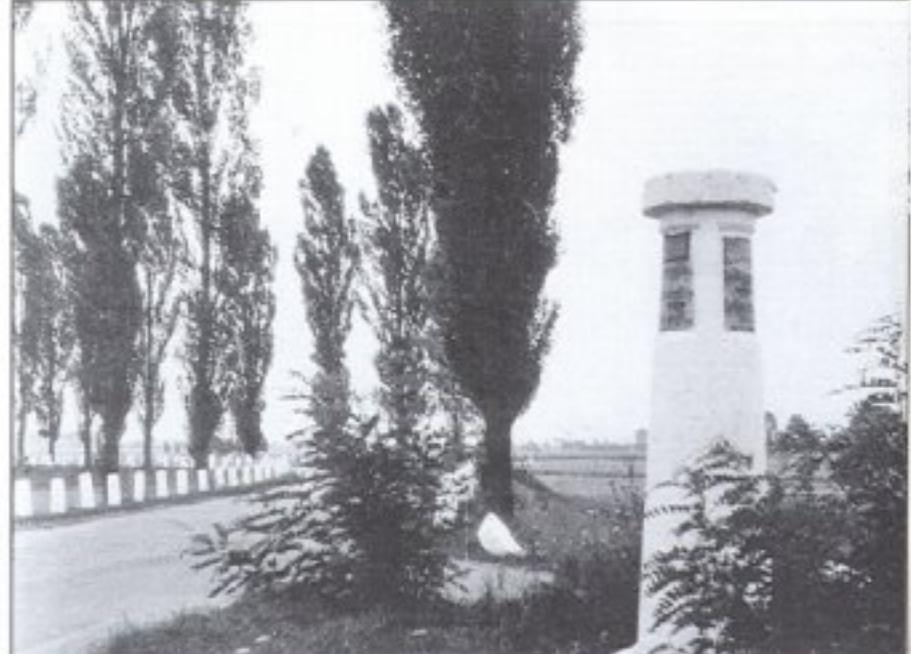
Důležitým rysem lidového krajinářství byl smysl pro zachování některých charakteristických přírodních lokalit. Jednalo se nejčastěji o extrémně zamokřené či suché lokality, o místa obtížněji zemědělsky obdělávatelná apod. Systém těchto, do značné míry reliktových společenstev rostlin, pak dotvářel svéráz dané krajinné lokality a je dokonalým dokladem možné jednoty ekologie a estetiky. Dlouhodobá existence těchto lokalit však nebyla vždy dána jen menšími technickými možnostmi minulých generací, jak se někdy velmi jednoznačně tvrdí, ale souběžně i jejich estetickým cítěním a osobním vztahem k témuž přírodním útvaram.

V lidovém krajinářství měla velmi důležitou úlohu i sentimentální skladba trvalých porostů, a to ve dvou směrech. Především to bylo uplat-

Situování obcí v údolních polohách, tedy v bodech zvláštního zájmu, v místech nejčastějších průsečíků krajinných linií, zvyšuje jejich dominantní účinnost a vhodné je začlenění do okolního krajinného rámce. Jilemnicko

Adresnost naší krajiny zvýrazňovaly drobné církevní i světské stavby, doprovázené téměř vždy stromy. Kaplička mezi lipami v Kostelci nad Vltavou a kamenný mlýn na rozcestí u Opatovic nad Labem

Výrazným typem krajinné zeleně byly u nás ovocné aleje. Podél klidných polních cest nám nabízely polostinnou a stinnou procházku i polezení na pravidelně sečených krajnicích. Okolí Bezna

Dvě úrovně těsného vztahu vesnického sídla k okolní krajině. Přímá optická spojitost středu obce s okolní krajinou a zpětné prolínání krajinných přírodních prvků do sídla (analogické druhy rostlin, přírodní pojetí vodní nádrže). Třebíčsko

Odrarem lidového krajinářství nebyla pouze určitá používání druhová skladba dřevin, ale i jejich charakteristické „pěstitelské tvary“. Na hlavu seřezávané vrby v loukách na Novobystřicku a ořezávané topoly na Přeloučsku

nování domácího sortimentu dřevin. Důsledkem této tendence je určitá typická jednotnost mnohých částí našeho venkovského prostoru, spojující vesnická sídla, zemědělsky využívané plochy a lesy v jeden kompoziční celek. V minulosti tento stav vyplňoval nejčastěji z nutnosti vypěstovat si výsadbový materiál přímo na místě z místních sortimentálních zdrojů. Ve venkovském prostředí, zejména v intravilánech vesnických sídel, však došlo i k určitému zdomačnění některých introdukovaných druhů dřevin do té míry, že ze staly typickou součástí tohoto prostředí (*Aesculus*, *Buxus*, *Deutzia*, *Forsythia*, *Hydrangea*, *Lavandula*, *Morus*, *Parthenocissus*, *Philadelphus*, *Symporicarpos*, *Syringa*, *Vitis* aj.). Různé způsoby použití dřevin se v minulosti často uplatnily i v určitých „pěstitelských“ tvarech. Zvlášť typické jsou v tomto směru na hlavu (babku) seřezávané vrby, které ve své době představovaly vysoce intenzivní typ výsadeb (produkce palivového dřeva ve formě seřezávaných větví, umožnění plné sklizně trav pod vysoko založenými korunami v případě nejčastějšího použití v lukách, hraniční funkce aj.). Je třeba předpokládat, že tento proces „postupného zdomačnění“ některých introdukovaných druhů rostlin a proměny v technologii jejich použití a pěstování se bude v budoucnosti s ohledem na měnící se hospodářské, ekologické a sociální poměry dále uplatňovat.

Závěry k problematice lidového krajinářství v sídlech a ve venkovské krajině

1. Při utváření vesnické zeleně se velmi významně uplatňovala spontánní lidská činnost, kterou je možno označit jako lidové krajinářství. Projevovala se v sídlech i v krajině jako určitá místní zvykovost, vyplývající z hospodářských a sociálních potřeb, respektive činnosti obyvatelstva.
2. Charakteristickým rysem lidového krajinářství v oblasti zeleně je jeho úzká spojitost s přírodou a se stavebně technickými prvky a činnostmi. Konkrétní formy lidového krajinářství se projevovaly jako jednotlivosti nebo byly soustředěny do určitých systémů.
3. Lidové krajinářství je dokladem určitého rádu a kulturnosti našeho venkova v minulosti a dokazuje, že se zde zeleně uplatňovala vždy z vůle a potřeb člověka, a nebyla proto náhodným jevem bez ohledu na to, zda byla záměrně vysázena nebo zda vznikla spontánně.
4. Aplikace různých forem lidového krajinářství v současné době by měla mít dva základní směry. U historických objektů a výrazně typických částí sídel a krajiny by se mělo jednat o aplikaci doslovnou, tedy o vyjádření historické skutečnosti. V ostatních případech by se mělo jednat o formy aplikované, respektive zcela nové, tedy pouze o vyjádření vhodné venkovské atmosféry.
5. Územní plán navrhující uplatnění zeleně ve vesnickém sídle by měl řešit zejména její kvalitativní přestavbu. Ve smyslu základních principů lidového krajinářství by se tato přestavba měla týkat funkčnosti, výškového uspořádání a přístupnosti ploch zeleně.
6. Systémy zeleně ve venkovských sídlech mají svojí vlastní kvalitativní i kvantitativní specifiku, kterou nelze plně slučovat s analogickou problematikou měst.
7. Základní struktura zeleně ve venkovském prostoru by měla být tvořena domácími druhy dřevin nejen z hlediska ekologického, ale i z dů-

Typickou zemědělskou kulturou, vytvářející atmosféru dané krajinné lokality, jsou vinohrady v okolí vinných sklepů. Traf Šidleny u Miliotice na Kyjovsku

vodů estetických. V nových ekologických nebo estetických situacích je však naprosto nezbytné i zde plně využívat zdůvodněné introdukované druhy.

8. Významnou součástí lidového krajinářství vždy byla zemědělská výroba. Její soudobé koncepce by proto měly tvořit ve velmi konkrétní formě podstatnou součást veškerých plánovacích vstupů do venkovského prostoru.
9. V této práci uvedenou charakteristiku lidového krajinářství je třeba chápat pouze jako věcný rámec, který by měl být podrobněji spravován pro různé části našeho státu jako jeden z podkladů pro územní plánování, pro hodnocení a ochranu krajinného rázu, krajinné zónování a zejména pak i pro postupné formování názoru na konkrétní formy výtvarného krajinářského projevu. V tomto smyslu má zcela základní význam publikace Ladislava Žáka Obytná krajina, která ve své době vysoce překračovala úroveň našeho českého krajinářského myšlení.

LITERATURA:

- LIBROVÁ H.: Sociální potřeba a hodnota krajiny. Univerzita J. E. Purkyně Brno 1987.
- LIBROVÁ H.: Láska ke krajině. Nakl. BLOK, Brno 1988.
- MÁČEL O.: Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě. VÚVA Brno, 1954.
- MAREČEK J.: Národní prvky při sadovnické úpravě vesnic. Diplomová práce na VŠZ Brno 1955.
- MAREČEK J.: Současný stav zeleně v sídlištích venkovského typu ve vztahu k přestavbě venkovského osídlení. Kandidátská disertační práce, VŠZ Praha 1968.
- MAREČEK J.: Kategorizace zeleně v sídlištích venkovského typu. Habilitační práce na VŠZ Brno 1980.
- MAREČEK J.: Zeleň na vesnici. TEPS Praha 1966.
- MAREČEK J.: Zeleň ve venkovských sídlech a v jejich krajinném prostředí. Rada pro životní prostředí při vládě ČSR 1986.
- MAREČEK J.: Zahrada a její uspořádání. SZN Praha 1975.
- MAREČEK J.: Zahrada. NORIS Praha 1992.
- MAREČEK J.: Soukromý archiv k problematice venkova, zahrnující léta 1952–1999.
- MUKA A.: Slované ve vojvodství Lüneburském. Praha 1904.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ: Pomístní jména v Čechách. ACADEMIA Praha 1995.
- POHL J.: Typy vesnických sídel v Čechách. In: Národopisný věstník Čs. roč. 1927–28.
- ŘÍHA J. K.: Země krásná. Třebechovice pod Orebem 1948.
- ŠTĚPÁNEK L., Mareček J.: Ozelenění a úprava vesnice a krajiny. SZN Praha 1958.
- ŽAK L.: Obytná krajina. S.V.V. Mánes, Svoboda 1947.

Ohleduplné prolínání zemědělské výroby mezi zachovanými a svým způsobem čistými přírodními útvary bylo jedním z nejtypičtějších rysů lidového krajinářství. Okolí Pocoucova na Třebíčsku

Kámen vydázený po staletí z polí netvořil pouhé technické haldy, ale z vůle lidí byl ukládán do technicky i esteticky vhodných tvarů a forem. Písecko

Drobná lesní držba vytvářela výborné předpoklady pro věkovou i druhovou rozmanitost lesů, a tím i pro jejich vhodnou prostorovou členitost, dojmovou bohatost a obytnou přitažlivost. Okolí Růžené u Třešti

KRAJINA JAKO VELKÉ TÉMA

JAK DÁL PO KONFERENCI „TVÁŘ NAŠÍ ZEMĚ – KRAJINA DOMOVA“

JIŘÍ MAREČEK

V Praze a v Průhonicích proběhla v únoru významná konference o krajině, pod názvem „Tvář naší země – krajina domova“. Kladem tohoto jednání bylo soustředění celé řady profesí, jejichž činnost se krajiny dotýká. Myslím, že tato „mobilizace svědomí či pocitu spoluzodpovědnosti“ za stav naší krajiny byla největším přínosem akce. Pro naš obor bylo významné zdůraznění kulturní a sociální funkce krajiny a dále nutnosti co nejrychleji přejít od obecných pravd ke konkrétním činům. K úvahám co dál po konferenci bych se chtěl připojit pouze z pohledu obsahu činnosti oboru zahradní a krajinářské tvorby.

V celkové struktuře konference byl dle mého názoru věnován minimální prostor zemědělství, což je v rozporu jednak se skutečností, že většina naší krajiny vždy byla a bude využívána zemědělsky a dále i s faktom, že zemědělství v období změn potřebuje tvůrčím přístupem pomocí.

Pro naš obor bylo nepřijemnou skutečností, že z celkem pěti vytíštěných příspěvků našich kolegů ve sborníku nebyl žádný vybrán k přednesení. Je těžko soudit, proč tomu tak bylo, rozhodně však ne proto, že by naše profese neměla k problematice krajiny co říci. Nad tímto postupným „vytrácením se oboru ze scény“ je třeba se zamyslet důkladněji, protože má obecnější platnost. Nemělo by nás od další účasti při utváření krajiny odrazovat, ale naopak. Máme mnoho důvodů do řešení naší soudobé krajiny výrazně vstoupit.

Jak tedy navázat na právě skončenou konferenci? Měli bychom směřovat k souvislé řadě pracovních konferencí a seminářů k určitým výrazným problémům s jasně definovaným cílem a konkrétními závěry, což je v souladu nejen s méněm řady kolegů v SZKT, ale i s názorem vedení Výzkumného ústavu Silva Tavoucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, s programem České zemědělské univerzity v Praze a zapadá i do představ zahradnické fakulty v Lednici. Za koordinované spolupráce zejména těchto institucí by se měly osetřit zejména následující problémové okruhy:

1. Teoretická východiska výtvarného pojetí soudobých krajinářských úprav ve vzájemně podmíněném prostorovém, sortimentálním a společenském pojetí. Rozpracování názorů L. Žáka, J. K. Říhy, O. Fierlingera, B. Kavky, J. Scholze aj. Výtvarné pojetí krajiny ve světě, Land Art, světové osobnosti v oblasti krajinářské tvorby.

2. Krajinotvorná funkce zemědělství ve smyslu výhledové koncepce zemědělské výroby a všeobecného rozvoje venkova. Definování pozitivních a negativních forem zemědělské činnosti a stanovení hospodářsko provozních, ekonomických a územně plánovaných regulativů a jejich konkrétního uplatnění v krajině.

3. Zahradní a krajinářské tvorba v příměstské krajině, vztah sídel a jejich krajinného prostředí v souvislosti s využitím volného času obyvatel, se zlepšováním mikroklimatických hygienických poměrů a s hledáním nových forem výtvarného pojetí těchto výrazně polyfunkčních území.

4. Hodnocení a koncepce dalšího využití historických krajinářských úprav v komplexně chápáném vztahu hledisek kulturně historických, sociálních, hospodářsko provozních, technologických a sortimentálních. Využití časem ověřeného genofondu dřevin pro specifiku českého školkařství a prosazování tvůrčích přístupů při uplatňování introdukovaných druhů.

5. Dopravné vegetační systémy jako jeden ze základů výtvarného, ekologického a sociálního pojetí soudobé krajiny. Zaměření zejména na komunikace, energovody a vodoteče. Specifika prostorového a sortimentálního řešení ve vztahu k legislativě a k formám řešení.

6. Obsah a formy soudobých soukromých zahrad jako nejvýznamnějšího vegetačního útvaru ve venkovských sídlech nejen z hlediska prostorového, ale i v přímé vazbě na životní styl trvale i přechodně žijícího obyvatelstva.

7. Technologie zakládání a údržby (pěstování) krajinné zeleně, včetně oblastně pojatého genetického fondu a jeho zajištění různými školkařskými a množitelskými přístupy, legislativa a státní subvenční politika.

8. Zahradní a krajinářská tvorba na různých úrovních regionálního plánování zahrnující nové formy krajinné zónace. Zaměření na rozvoj mikroregionů jako základní jednotky s koncepcí rozvoje krajiny jako celku.

9. Životní styl obyvatelstva ve vztahu k různým funkčním systémům zeleně a ke společenskému využití venkovské krajiny. Kritéria obytných hodnot sídelní zeleně a krajinného prostředí. Metody sociologických šetření a jejich formy pro různé úrovně zahradní a krajinné tvorby.

10. Medializace významných, zejména evropských krajinářských akcí a programů Evropské unie v oblasti rozvoje venkova a krajinné tvorby. Z hlediska soudobých problémů naší venkovské krajiny považuji za velmi aktuální zejména tyto zkušenosti:

– Velká Británie – činnost státní komise pro rozvoj venkova – obsah činnosti, a její organizační struktura, nejvýznamnější akce, ekonomické zajištění, formy státní účasti při komplexním, polyfunkčním využívání venkovského prostoru.

– Nizozemí – koncepce novodobých krajinářských úprav na území polodru a při rekonstrukci venkovské krajiny. Příkladná jednota sociálních, výtvarných, hospodářských a ekologických přístupů ke tvorbě krajiny.

– Spolková republika Německo – Severní Porýní – Westfálsko, programy revitalizace průmyslem a těžbami devastovaných území. Významná úloha vegetačních úprav v celkovém systému územně plánovacích, sociálních a demografických opatření.

– Různé formy využití příměstské krajiny pro pokrytí potřeb volného času obyvatelstva v podmírkách extenzivně zemědělsky využívané krajiny (Helsinki, Stockholm aj.) a v podmírkách vyšší zemědělské intenzity (Rotterdam, Mnichov aj.).

Prakticky ke všem uvedeným problémovým okruhům byly v minulých letech položeny základy ve Výzkumném ústavu okrasného zahradnictví v Průhonicích a jsou rámcově obsaženy i v osnovách vysokoškolské výuky zahradnické fakulty v Lednici a České zemědělské univerzity v Praze. V případě našeho oboru se tedy nejedná o povrchní a konjunkturální přístup, nýbrž o soustavný odborný zájem s kontinuitou a tradicí. Krajinářské sadovnictví, tak jak jej před lety velmi výstižně charakterizoval ve stejnojmenné publikaci Doc. Ing. Dr. Bohumil Kavka, přímý pokračovatel A. S. Tavoucy a v letech 1927 – 1971 ředitel zahradnického výzkumu v Průhonicích a Prof. Ing. Dr. Jaromír Scholz, zakladatel zahradnické vysokoškolské výuky v Lednici je třeba dále rozvíjet a naplňovat. K chápání krajiny jako polyfunkčního prostoru má tedy obor zahradní a krajinné tvorby aktuálně i historicky nejblíže a je proto kvalifikován, oprávněn i povinen se tohoto úkolu chopit. Zbývá nám tedy jediné – sejít se a rozdělit úkoly – a o to bych Vás, vážené kolegyně a kolegové, chtěl ve jménu našeho krásného oboru a české krajiny poprosit.

Prof. Ing. JIŘÍ MAREČEK, CSc. (1930), vysokoškolský pedagog, katedra zahradnictví, Agronomická fakulta ČZU Praha.

Tvář naší země je mimo jiné velmi významně ovlivňována systémem trvalých porostů a to ve dvou věcných rovinách. Je to jejich prostorové uspořádání a druhová skladba. Výrazná spojitost těchto dvou hodnot, jinými slovy jednota obsahu a formy, byla vždy v minulosti typickým a nesmírně cenným rysem naší venkovské zeleně. V dynamickém spojení těchto hodnot byla u nás rozvíjena zejména dvěma základními společenskými proudy. Prvním z nich byl dosud ne plně a v celém rozsahu zhodnocený vliv baroka na vytvoření české barokní krajiny. Druhým pak bylo utváření naší krajiny činnosti venkovského obyvatelstva, jež uplatňovalo nejen hlediska hospodářsko-provozní, ale současně i sociálně-kulturní. Koexistenci a vzájemným ovlivňováním či splýváním oficiálního a lidového proudu vznikaly pak často velmi významné a pro naši zemi typické krajinné celky. Tomuto druhému zdroji, který pro jeho šíři a spontánnost můžeme v souladu s jedním ze zakladatelů našeho soudobého krajinářství architektem Ladislavem Žákem označit jako lidové krajinářství, je věnován tento příspěvek.

Lidové krajinářství lze chápat jako souhrn činnosti utvářejících venkovskou krajinu, reálnových zejména vesnickými obyvateli v určitých geografických, hospodářských a sociálně-kulturních podmínkách, které odpovidaly daným potřebám, názorům a tradicím. Zahrnuje tedy nejen podstatnou oblast zeleně, ale souběžně i pojetí výstavby a její vztah ke krajinnému prostředí, k organizaci a využití půdního fondu aj. Jeho nejvýraznější formy shledáváme zejména v podmírkách menších obcí s dlouhodobě malorolnickým hospodařením spojeným s přímým vlastnictvím půdy. Lidové krajinářství se pak projevuje jako určitá krajová (místní) zvykovost ve smyslu provozních a sociálně-kulturních potřeb a možnosti obyvatelstva. Tato zvykovost, tradovaná v různém rozsahu, měla určité konkrétní formy jak na území venkovských sídel, tak i ve venkovské krajině.

Zvykovost v pojetí zeleně byla velmi významně ovlivňována hospodářsko-provozními podminkami a potřebami vesnice, jež se v souladu s technickým pokrokem poměrně rychle měnily. Proto se i tento typ zvykovosti vyznačoval rychlejšími změnami, to je různé zvyky měly různou dobu trvání. Např. soukromoprávní vztahy na venkově našly svůj značně dlouhodobý odraz v hraničních stromech či stromořadích. Nutnost protipožární ochrany vyvolala dobovou potřebu použití širokokorunných stromů v sousedství hospodářských budov s cílem zabránit rychlejšímu rozšířování požáru a použití pyramidálních topolů ve funkci bleskosvodů. Provozní potřeba levných přistřešků proti nepohodě či proti intenzivnímu slunečnímu záření dala vzniknout skupinám stromů s hustými a širokými korunami na provozních nádvořích před kovárny, hospodami apod. Ve větrných lokalitách jsou do dnešních dnů vysoce funkční stromy vysázené na návětrné straně. Původně velmi významná hospodářská funkce návsi vytvořila velmi výraznou tradici přednostního používání vysokomenných tvarů stromů v takové druhové skladbě, která tento provoz snášela (lipa, javor, jasan, dub, hrušeň aj.). Z těchto důvodů zde měly uplatnění i rozsáhlé, univerzálně funkčně využívané travnaté plochy. V mnoha ovocnářských oblastech to často býval zatravněný, vysokomenný ovocný sad. Tradice vysokých stromů a velkých travnatých ploch na našich návsích je stále tak živá, že současné širší použití keřových porostů je zde často přijímáno s rozpaky, protože narušuje výraznou prostorovou jednotnost tohoto prostředí a vžitou tradici obrazu české návsi.

Nejvýraznější hospodářskou aktivitou v životě vesnice bylo tradičně zemědělství. Jeho konkrétní formy a potřeby vytvářely i podmínky pro uplatnění trvalých porostů zeleně. Rozhodující význam mělo v tomto směru prostorové uspořádání pozemků, tedy typ tzv. plužiny. Rozmístění pozemků, jejich tvar a velikost měly předně zásadní vliv na jednu z nejdůležitějších krajinných estetických kategorií, to je na měřítku kompozice. Pozemková struktura spolu s polními cestami vytvořila dále systém krajinných linií utvářejících dynamiku a vzájemné estetické sou-

vislosti v krajinné kompozici a základní podmínce pro následné rozmístění systému keřových a stromových výsadeb. Vzhledem k tomu, že tato líniovost směřovala ve své většině k sídlům, byly vytvořeny předpoklady pro plynulé propojení sídel s navazujícím krajinným prostředím, vesnice nebyla „vedle krajiny“ ale byla „s krajinou srostlá“. Bohatá cestní síť spolu se systémem travnatých mezi pak vytvářela infrastrukturu pěší prostupnosti území, jako jedné ze základních podmínek vysoké obytné hodnoty venkovské krajiny. Krajina se tak stala adresnou a vstřícnou ke všem, kdo do ni chtěli vstoupit a poznat ji ve všech jejích detailech. Výrazný vliv zemědělské činnosti na stav i obraz naší krajiny měl počet a prostorové rozmístění pěstovaných plodin, s jejichž zvyšujícím se množstvím se zintenzivňovala barevnost, tvarovost, měřítko a časová proměnlivost krajinné kompozice. Zvláštní význam v tomto směru zaujímá ovocný strom. Drobné sady a ovocné aleje odpovídaly svojí velikosti měřítku členění zemědělských ploch a vytvářely zvláštní „obytnou a teple pohostinnou atmosféru“, kterou oceníme teprve v zahraničí, kde toto zvláštní duchovní klima většinou nenacházíme.

Zvykovost na úrovni sociálních a kulturních potřeb byla v podmírkách našeho venkova velmi výrazná, rovněž dynamicky proměnlivá, avšak v myšlení lidí měla mnohem trvalejší charakter a setrvačnost než mnohem rychleji se měnící zvykovost vázaná na hospodářsko-provozní poměry. Např. zvykovost vysazovat památné stromy byla velmi aktuální po mnoho staletí a je živá v četných případech do dnešních dnů s tendencí znova se v různých formách určitého poselství do budoucnosti obnovovat. Odrazem zvláštní úcty ke stromům jsou mimo jiné i některé obřadné zvyklosti ještě donedávna u nás dodržované např. při kácení stromů. O tom, že strom neměl na venkově ani zdaleka pouze význam hospodářský, svědčí řada dokladů vztahujících se k jeho kráse, k jeho významu jako historického poselství a symbolu moudrosti přírody. Není proto náhodou, že tato tematika je významným obsahem lidových písni, říkadel, pohádek a řady dalších uměleckých projevů, tvořících významnou součást zlatého fondu naší kulturní tradice. Zdůvodňování existence stromů výhradně hospodářským racionalismem je proto znevažováním naší kulturní minulosti. Estetické projevy lidového krajinářství v pojetí zeleně měly celou řadu krajově tradovaných forem. Bylo to např. vytváření souměrných kompozic stromů a staveb, zdůrazňování některých významných staveb a prostor vysokými stromy (průčeli domu, vjezdy, kostely, hřbitovy, střed či obvod návsi apod.). Účinnou formou, která sjednocovala prostor, a vytvářela tak určitý kompoziční celek, bylo opakování některého prvku (sjednocení návesného prostoru, skupiny budov, části krajiny apod. opakováním stejného druhu stromu apod.) nebo motivu (kruhový rybník nebo kruhová zídka někdejšího návesného hřbitova kolem kostela na kruhové návsi, systém aleji, drobných ovocných sadů či vinohradů, seskupení určitých druhů dřevin typických pro daný kraj apod.).

Významnou kulturní hodnotou našeho lidového krajinářství je výtvarný vztah venkovských sídel k jejich vnějšímu krajinnému prostředí. Vzhledem ke značné hustotě našich venkovských sídel jsou jejich siluety velmi častou součástí obrazu české krajiny, a tvoří proto její charakteristické dominanty s příkladnou hierarchií nadřazenosti a podřízenosti staveb a vegetace. Výrazným výtvarným rysem tohoto vztahu je souběžné uplatnění kontrastu, harmonie a plynulosti vazby na okolní krajинu. Např. kontrast historického jádra obce, zvýrazněného vysokými stromy, spojený s harmonickým tvarem stromů ve vztahu k architektuře staveb a s plynulostí přechodu nízké zeleně ovocných zahrad do ovocných aleji v krajině. Zvláštní plynulostí vazby na okolní krajinu se vyznačují obce doslova „navlečené na náhrdelníku zeleně“ tvořeném lužní vegetací protékajícího potoka apod.

Významným rysem lidového krajinářství je velmi citlivé rozmisťování dobově významných, a proto i zdůrazňovaných prvků v krajině. Takovými esteticky cennými lokalitami byly např.

vyvýšené polohy, průsečíky krajinných linií (body zvláštního zájmu), historicky významná místa apod. Příkladem takového přístupu, kdy se velmi skrovnými prostředky dosahovalo vysoké společenské účinnosti, bylo časté umisťování venkovských hřbitovů s kaplemi na kopcích. Vedle účinků estetických (krajinné dominanty) tak vznikaly i hodnoty duchovní – poloha co nejbliže Bohu, vyhlídkové místo návštěvníků do krajiny, v níž zesnuli žili, a konečně stálá myšlenková přítomnost zesnulých, jejichž místo odpočinku bylo v širším okolí stále na očích.

Charakteristickým rysem lidového krajinářství byl i vyvinutý smysl pro zachování některých charakteristických přírodních lokalit. Jejich dlouhodobá existence nebyla velmi často dána jen menšími technickými možnostmi minulých generací, jak se často tvrdí, ale rovněž i estetickým citením a osobním vztahem našich předků k těmto přírodním útvarům.

Krajina jako živitelka, plná práce a událostí byla i velkým dějištěm lidských příběhů a osudů, byla velmi adresním a konkrétním domovem. Vynikajícím dokladem této skutečnosti jsou mnohde dosud zachovaná pomístní jména poli, luk, lesů, hor a cest, jejichž počet dosahuje běžně v jednom katastrálním území několika desítek. Nejčastějším způsobem lidového zdůraznění mnohých těchto lokalit byly drobné stavby kapliček, kříže či pamětní kameny a zejména stromy, které zaručovaly dlouhodobé zachování daných dobových skutečnosti. Pomístní jména mohou být velmi inspirativním podkladem pro krajinářské vyjádření „ducha místa“, identity domova a vztahu naší současnosti k minulosti. Ve výrazné historické adresnosti naší krajiny spočívala a měla by nadále spočívat jedna z jejích nejvyšších kulturních a společenských hodnot.

Lidové krajinářství se v pojetí venkovské zeleně projevovalo jednak v izolované formě, jako určité jednotlivosti, a dále velmi často v různě velkých sestavách, v nichž seskupením těchto „dilčích jednotlivostí“ vznikala další, nová kvalita funkčnosti. V našich venkovských sídlech je možno definovat tři úrovně (kvality) těchto sestav.

1. Sestava vzniklá prostým kladením dilčích útvarů (prvků) zeleně tak zvaně „vedle sebe“ představuje nejčastější systém. Např. esteticky i mikroklimaticky velmi účinný prstenec zeleně kolem obce, vzniklý dodržováním dilčích zvyklostí v poloze jednotlivých, dilčích zahrad vždy za stodolou, druhově rozmanitá ovocná alej, vzniklá z dilčích ovocných výsadeb dle zvyklosti realizovaných v okraji pozemku při cestě, rozkvetlý pás zeleně návesného či uličního prostoru jako sestava dilčích předzahrádek či vynikající, výškově gradovaná sestava staveb a zeleně uplatňující se v siluetách mnohých vesnic apod.

2. Sestava vytvořená v rámci určitého funkčního souboru staveb. Např. sestava běžné středočeské či jihočeské usedlosti byla tvořena zejména těmito, zvykově tradovanými dilčími útvary zeleně: předzahrádka s lavičkou, stromy u vjezdu či před štitem stavěni, strom na nádvoří (přistřešek, protipožární ochrana), ovocná zahrada.

3. Sestava celoobecního charakteru vytvořená buď kombinací obou uvedených systémů, nebo jako celoobecní záměr, např. uliční alej apod.

Významnou úlohou v lidovém krajinářství měla sortimentální skladba zeleně, v niž se velmi výrazně uplatňovaly zejména domácí druhy a která vyplývala z nutnosti vypěstovat si tento výsadbový materiál přímo na místě z místních zdrojů. Analogický sortiment v sídlech a současně i v jejich krajinném prostředí vytvořil sourodost širšího venkovského prostoru, spojující vesnická sídla, zemědělské plochy a lesy v jeden kompoziční celek. Lidové pojetí zeleně dokázalo v minulosti do tohoto domácího prostředí velmi vhodnou formou začlenit i některé introdukované dřeviny, jež se postupně staly typickou součástí zejména intravilánů vesnických sídel (*Aesculus*, *Buxus*, *Deutzia*, *Forsythia*, *Hydrangea*, *Lavandula*, *Morus*, *Parthenocissus*, *Philadelphus*, *Symporicarpos*, *Syringa*, *Vitis* aj.). Různé způsoby použití dře-

vin se v minulosti často uplatnily i v určitých „pěstitelských tvarech“. Zvláště typické jsou v tomto směru na hlavu (babku) seřezávané stromové vrby nebo vysoko vyvětované a opakovaně obrústající topoly jako zdroj palivového dřeva apod.

Významným rysem venkovské zeleně vytvořené lidovým krajinářstvím je její určitá odlišnost od zeleně městské. Pro zeleň v intravilánech vesnických sídel jsou v tomto směru významné zejména tyto skutečnosti:

– Vzhledem k převažující vesnické nízkopodlažní zástavbě a k velkoplošnému zastoupení zeleně se tato zeleň velmi často stává hlavním prostorovým útvarem. V sídlech městského typu jsou nejčastějším prostorovým prvkem stavby.

– Vesnická zeleň má velmi vysoké plošné zastoupení, dosahující běžně 50 - 60 % výměry intravilánu. Na rozdíl od městských sídel, kde je toto zastoupení ploch zeleně podstatně nižší, půjde na vesnici do budoucna nejčastěji nikoli o její přednostní kvantitativní, ale zejména o kvalitativní rozvoj.

– Značná část vesnických sídel je opticky přímo propojena s vnějším krajinným prostředím, což základním způsobem zdůrazňuje zvýšenou nutnost používat zde především domácí druhy dřevin, a to nejen z aspektů ekologických, ale zejména z pohledů výtvarných. Optická uzavřenosť značné části městských intravilánů je do značné míry výtvarně méně závislá na tomto vnějším krajinném prostředí.

– Obsah a forma vesnické zeleně byly v minulosti vyjadřovány širokou škálou časově dlouhodobě tradovaných zvyklostí, které je třeba z hlediska identity a ducha našeho venkova v odpovídající míře respektovat. V městských sídlech se tato zvykovost v širokém měřítku nedochovala.

Závěry.

1. Při utváření zeleně vesnických sídel a venkovské krajiny se vedle záměrně projektovaných, zejména barokních a přírodně krajinářských úprav velmi podstatně uplatňovala i soustavná lidová činnost, kterou je možno označit jako lidové krajinářství.

2. Lidové krajinářství je dokladem určitého řádu a kulturní vyspělosti našeho venkova a dokazuje, že se zde zeleň uplatňovala vždy z vůle a potřeb člověka, a nebyla proto náhodným jevem bez ohledu na to, zda byla záměrně vysázena nebo vznikla spontánně.

3. Charakteristickým rysem lidového krajinářství v oblasti zeleně je jeho úzká spojitost s přírodou a se stavebně technickými prvky a činnostmi. Konkrétní formy lidového krajinářství se projevovaly jako jednotlivosti, nebo působily v určitých sestavách.

4. Aplikace principů lidového krajinářství u historických objektů a charakteristických částí sídel a krajiny by měla být doslovná, historicky pravdivá z hlediska prostorového rozmístění i sortimentální skladby. V ostatních případech se bude zpravidla jednat o formy aplikované, respektive nové, tedy o vyjádření vhodné venkovské atmosféry.

5. Zeleň venkovských sídel má svoji vlastní specifiku, kterou nelze vždy plně slučovat či ztotožňovat s problematikou zeleně městské.

6. Lidové krajinářství by mělo být chápáno jako nezbytný podklad pro územní plánování venkovských sídel a krajiny a pro velmi aktuální formování názoru na obsah a formu současného výtvarného krajinářského projevu na našem venkově.

7. V tomto příspěvku uvedenou rámcovou charakteristikou lidového krajinářství je třeba chápat jako úvod do problému, který je třeba pro konkrétní potřeby místně a oblastně dále upřesnit a rozpracovat.

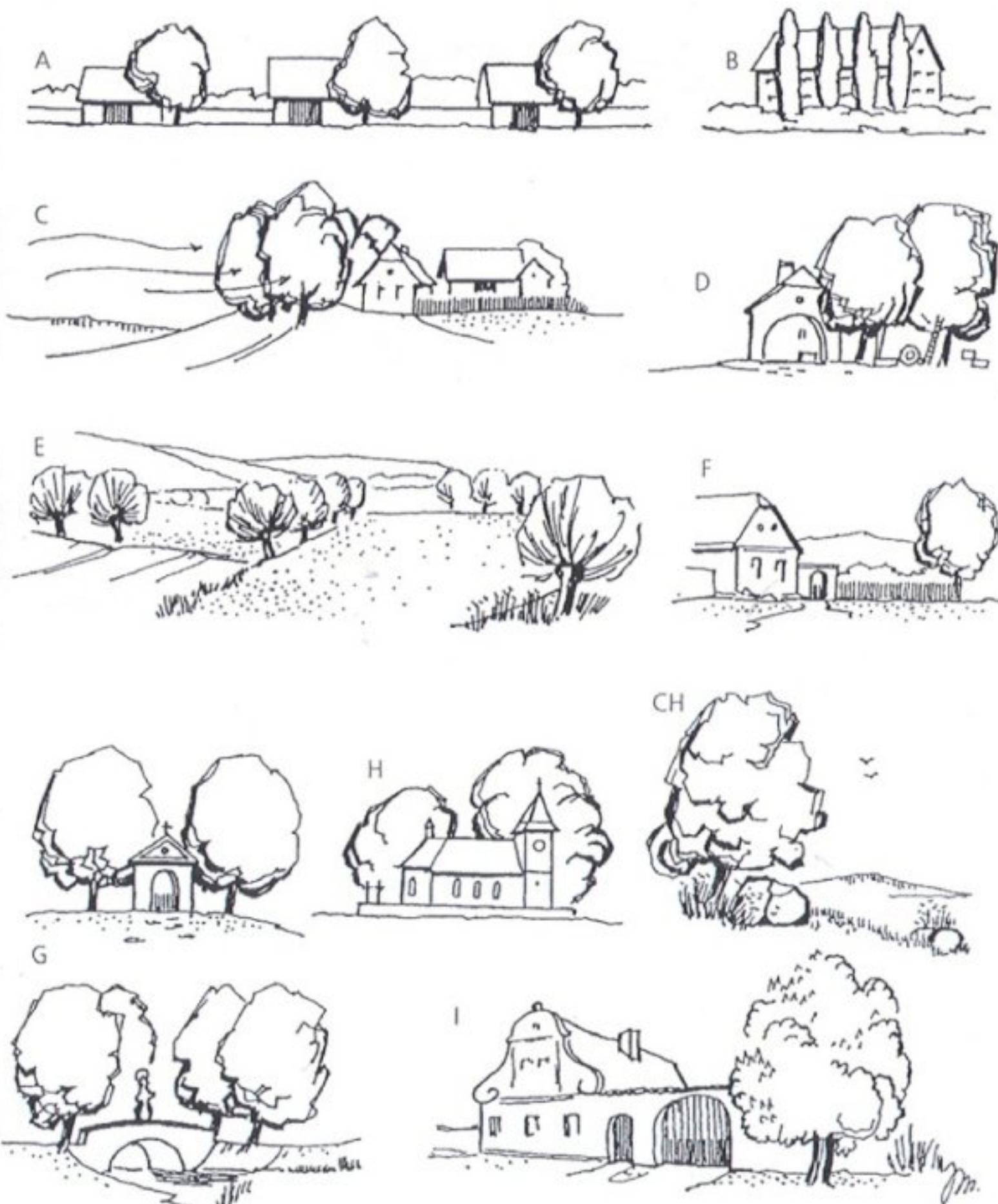

Schéma hospodářsko-provozní funkčnosti zeleně:

A - širokokorunné stromy chránící stodoly před šířením požáru, B - pyramidální topoly jako bleskosvody, C - závětří, D - provozní přistřešek, E - hraniční stromy v loukách – na hlavy seřezávané vrby, F - hraniční stromy zvýrazňující oplocení.

Sociálně kulturní funkčnost zeleně:

G - souměrné kompozice, H - zdůraznění významných staveb, CH - označení památných míst, I - výtvarná jednota stavby a zeleně – analogičnost tvarů barokní stavby a koruny kaštanu.

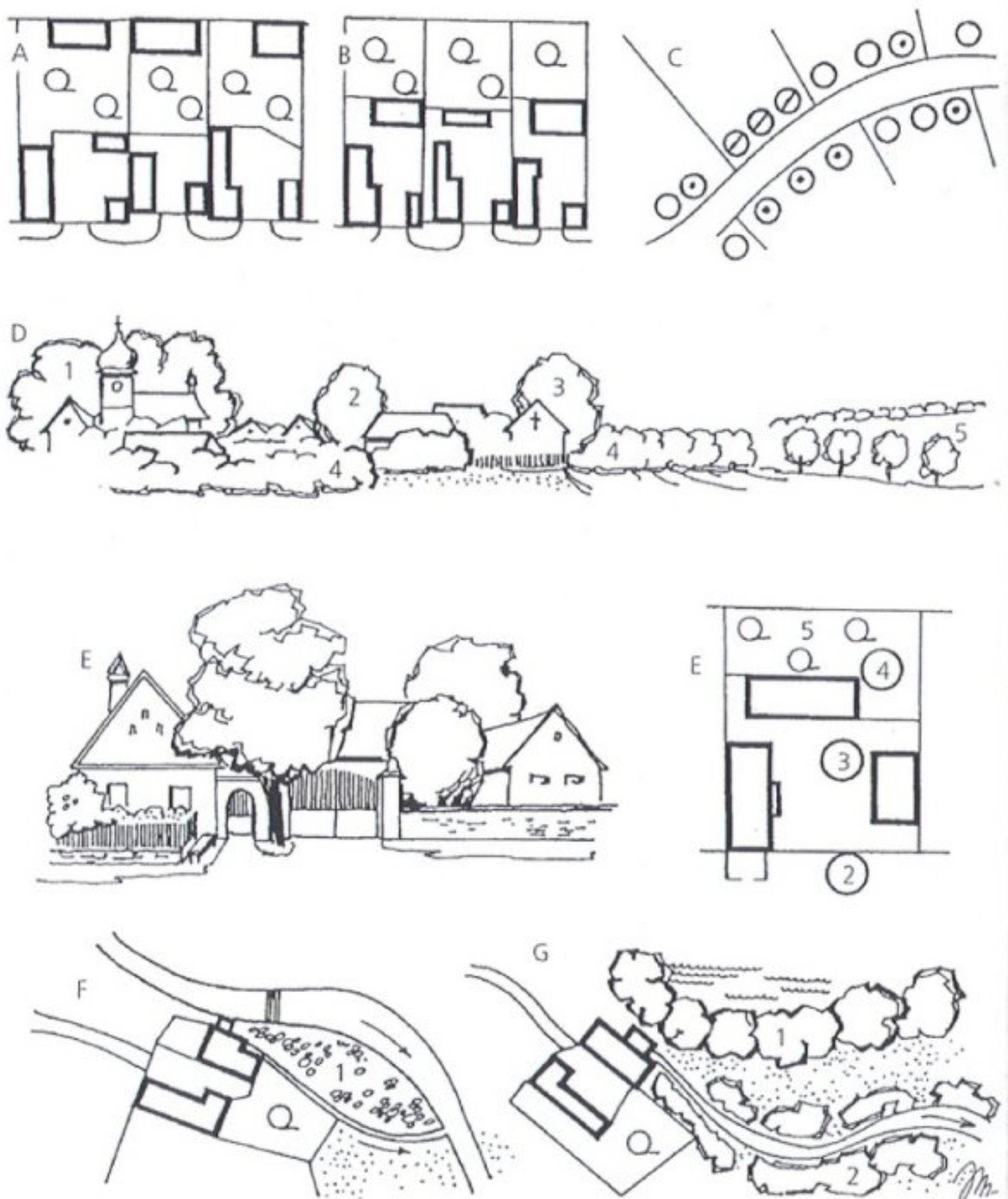

Schéma funkční soustavy zeleně:

A - vnitřní, B - vnější pásy zeleně vesnických zahrad, C - ovocná alej jako souhrn dílčích výsadeb jednotlivých vlastníků půdy, D - výšková gradace sestavy sídelní zeleně (1 - stromy historického jádra, 2 - stromy u vjezdů do usedlostí, 3 - protipožární stromy u stodol, 4 - ovocné zahrady, 5 - ovocné aleje), E - sestava nejčastějších typů zeleně u zemědělské usedlosti (1 - předzahrádka s lavičkou, 2 - strom u vjezdu, 3 - přistřešek – přistínění hnojiště, 4 - protipožární strom, 5 - zahrada), F - mlýn na řece – typický útvar zeleně tvoří zahrada na ostrově - 1, G - mlýn pod rybníkem – typický útvar zeleně tvoří osázení hráze - 1 a potoka - 2.

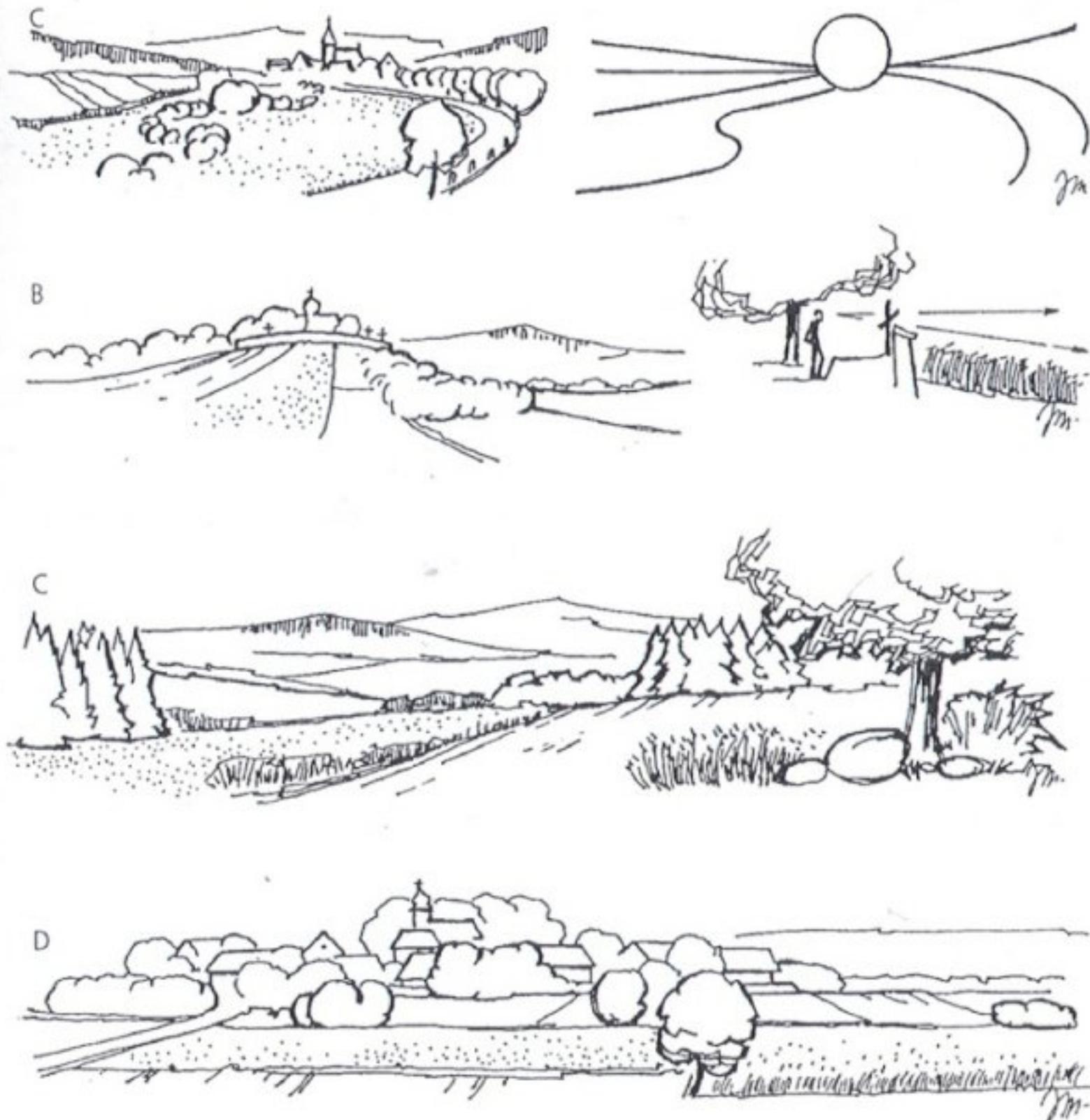

Schéma lidového krajinářství ve venkovském prostoru:

A - soustředění krajinných linií v bodu zvláštního zájmu (silueta obce), vyplývající ze způsobu uspořádání zemědělské půdy, B - umisťování staveb na významných místech v krajině, vnímání krajiny vyhlídkami z těchto míst – venkovské hřbitovy, C - měřítko krajinné kompozice vytvořené způsobem zemědělské výroby a navazujícím prostorovým a sortimentálním pojetím zeleně, D - plynulý vztah vesnického sídla a jeho okoli, daný souladným měřítkem siluety obce a navazující krajiny a opakujícím se sortimentem dřevin v celém opticky vnímaném prostoru (kompozici).

Literatura:

- Librová, H.: Sociální potřeba a hodnota krajiny, Univerzita J. A. Purkyně, Brno 1987
- Librová, H.: Láska ke krajině, Blok, Brno 1988
- Máčel, O.: Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě, VÚVA, Brno 1954
- Mareček, J.: Národní prvky při sadovnické úpravě vesnic, diplomová práce, VŠZ, Brno 1955
- Mareček, J.: Současný stav zeleně v sídlištích venkovského typu ve vztahu k přestavbě venkovského osídlení, kandidátská disertační práce, VŠZ, Praha 1968
- Mareček, J.: Kategorizace zeleně v sídlištích venkovského typu, habilitační práce, VŠZ, Brno 1980
- Mareček, J.: Zeleň na vesnici, TEPS, Praha 1966
- Mareček, J.: Zeleň ve venkovských sídlech a v jejich krajinném prostředí, Rada pro životní prostředí při vládě ČSR, 1986
- Mareček, J.: Zahrada a její uspořádání, SZN, Praha 1975
- Mareček, J.: Zahrada, NORIS, Praha 1992
- Mareček, J.: Soukromý archiv k problematice venkova zahrnující léta 1952 - 2000
- Muka, A.: Slované ve vojvodství Lüneburském, Praha 1904
- Olivová-Nezbedová, L.: Pomístní jména v Čechách, Academia, Praha 1995
- Pohl, J.: Typy vesnických sídel v Čechách in: Národopisný věstník Čs., roč. 1927-28
- Říha, J. K.: Země krásná, Třebochovice pod Orebem, 1948
- Štěpánek, L., Mareček J.: Ozelenění a úprava vesnice a krajiny, SZN, Praha 1958
- Žák, L.: Obytná krajina, S. V. V. Mánes, Svoboda, 1947

MOŽNOSTI REKREAČNÍHO VYUŽITÍ PŘÍMĚSTSKÉ KRAJINY

Jiří Mareček

Nárůst rekreačních zájmů zejména u městského obyvatelstva prakticky ve všech ekonomicky rozvinutých zemích vyvolává naléhavou potřebu řešení nových rekreačních možností. Zpravidla nejreálnějším prostorem pro rozvoj těchto aktivit je bezprostředně blízké okolí sídel, zejména pro svoji snadnou a rychlou dostupnost. Toto „příměstské specifikum krajiny“ je pro většinu území našeho státu velmi typické.

Příklad řešení rekrece u příměstské krajiny formou funkčně specializovaných ploch, bez užších vazeb na okolní krajinné prostředí. Rotterdam, Holandsko

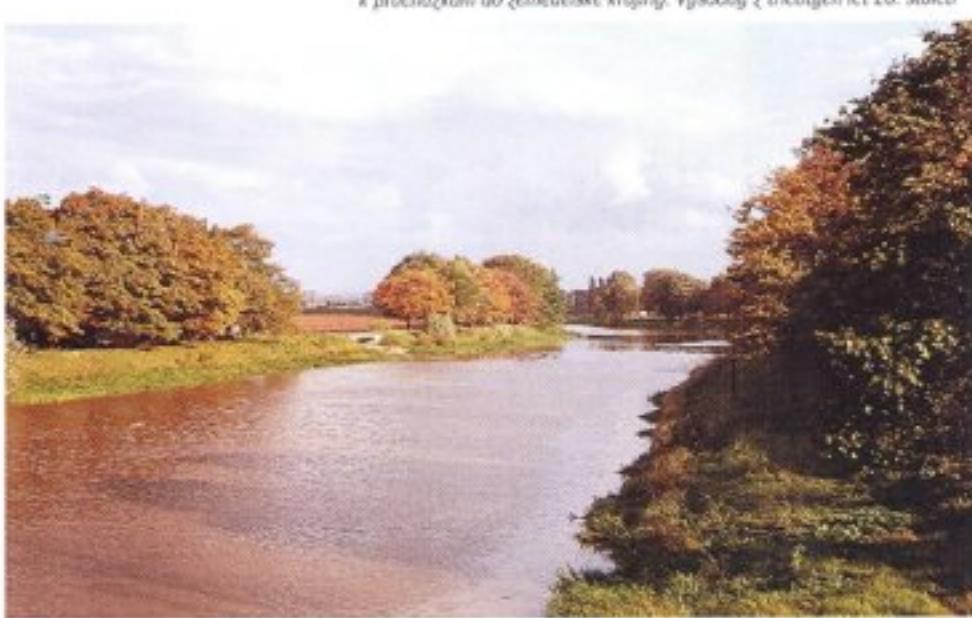
SNÍMKY: autor

Je dán systémem rozmístění sídel a přirozeným historickým vývojem určitého typu jejich spádovosti. Přesná definice zahrnující plně funkci příměstské krajiny, respektive kritéria pro její územní vymezení, u nás zatím chybí. V oblasti ekonomických aktivit dosud stále přežívá dlouhá léta proklamovaný názor, že se jedná o prostor se zvýšenými nároky na specializaci a intenzitu zemědělské výroby, o „odkladiště“ v intravilánech nevhodných provozů a činností apod. Rekreační potřeby v příměstské krajině by mely být co nejdříve obecně definovány nejen v jejich konkrétních formách, ale i v územněplánovacích přístupech. Významnou formou rekreačního využívání příměstské krajiny jsou především volné pohybové aktivity, to je zejména systém

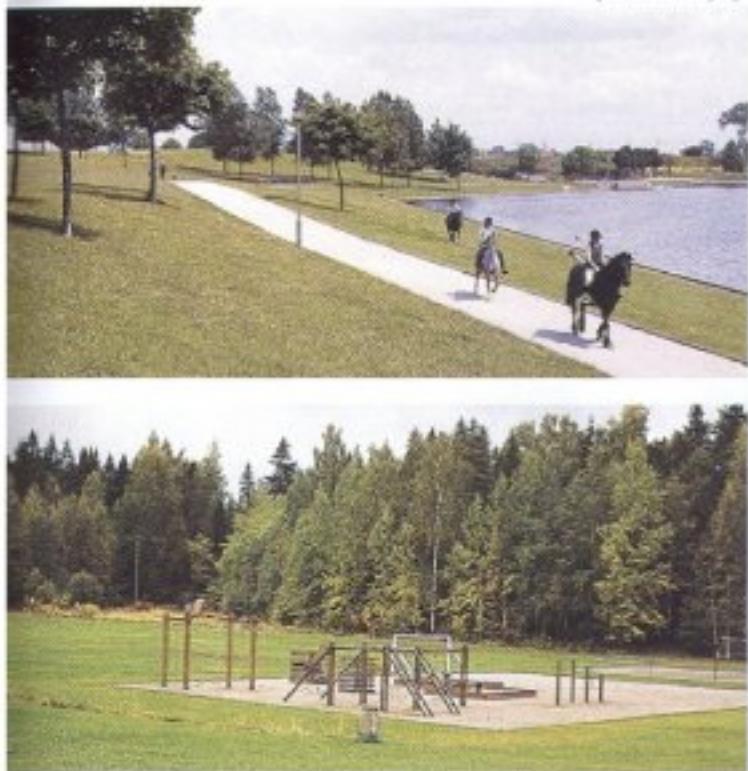
delších i kratších procházkových či projížďkových možností. Předmětem řešení je tedy téměř vždy širší, viceméně polyfunkční území. Další formou je využívání zajímavých územních lokalit pro rekreační pobyt s různými alternativami rekreačního využití. Předmětem řešení je v tomto případě izolovaná územní lokalita. V tomto smyslu, respektive rozmezí se v podstatě z pohledu územního plánování rozvíjí rekreační využití příměstského území většiny evropských měst.

Pro země s méně narušenými krajinnými hodnotami je typické spojování rekreačních aktivit s ostatními provozně hospodářskými funkcemi území. Dochází zde k celé řadě kompromisních, vzájemně ohleduplných řešení, vzniká nový typ jednoty hospodářských, sociálních, kulturních a ekologických řešení. V územněplánovacím smyslu se jedná o zónování krajiny s velmi konkrétně stanovenými normami pro všechny zúčastněné aktivity. Touto cestou jde např. vývoj ve Finsku a Švédsku a velmi nadějně se začíná rozvíjet ve Velké Británii, mimo jiné za velké podpory Státní komise pro rozvoj venkova¹. Země, kde zejména intenzivní hospodářský rozvoj změnil nebo narušil základní krajinné hodnoty, řeší rekreační potřeby nejčastěji vytvořením vybraných územně vymezených, od okolního prostředí izolovaných zařízení, co nejracionálněji dopravně spojených s příslušným sídlem. Tento způsob je typický např. pro Nizozemsko, je uplatňován v okolí Mnichova a v řadě měst v USA.

Pro podmínky České republiky s často velmi různorodými hodnotami vnějšího prostředí sídel budou pravděpodobně vhodné obě uvedené formy s tím, že větší důraz by měl být kladen na „integrované“ pojetí rekrece, organicky začleněné do kontextu navazující krajiny. Důvodem je existence řady území v okolí našich sídel s výrazně pozitivními hodnotami či předpoklady pro tyto integrační přistupy a dále to jsou důvody kulturně-spoločenské. V našem národním vědomí je totiž stále živá představa o dobре a účelně hospodářský kultivované krajině, která je současně krajinou spořádanou a krásnou. Procházka jihočeskou, východočeskou, jihomoravskou nebo valašskou krajinou představuje naši trvalou národní kulturní hodnotu. Zdá se, že přímo úměrně s poznáváním cizích zemí bude tato hodnota domova narůstat. Kořeny tohoto lidového krajinářského vědomí, myšlení je třeba hledat nejen v dlouhodobém krajinářském vlivu baroka a krajinářského romantismu u nás, ale i ve velmi spontánním a celoplošném projevu lidového krajinářství.² Domnívám se, že bychom se o tuto „česko-moravsko-slezskou“ formu rekrece v krajině měli mnohem více a hlouběji zajímat a rozvíjet ji.

Příklady řešení příměstské rekreační formou její kombinace s ostatními funkcemi krajiny:

Procházkou a jezdeckou trasou vedenou venkovskou krajinou o okoli satelitního města Thamesmead jihovýchodně od Londýna (nahoru).

Zařízení pro rekreační sportování ve vzdálenosti na hospodářsky využívané lesy. Helsinky (dole).

Jeden z našich tradičních rekreačních ideálů – procházka rozumně využívanou zemědělskou krajinou po dobre udržovaných polních cestách. Růžená u Třeště

Krajinářská úprava příměstského území u Kralup nad Vltavou

V souladu s uvedenými obecnými pohledy na řešení rekreačních prostor v příměstské krajině byl v letech 1999–2000 zpracován projekt krajinářské úpravy severovýchodního okraje katastru města Kralupy nad Vltavou, jednak na úrovni studie zahrnující celé území jako celek a dále na úrovni prováděcího projektu, zahrnujícího pouze část tohoto území. Projekt byl projednán a schválen všemi příslušnými orgány státní správy, ochrany přírody a životního prostředí a v roce 2000 byla zahájena realizace. Navrhované řešení lze shrnout do následujících hlavních zásad:

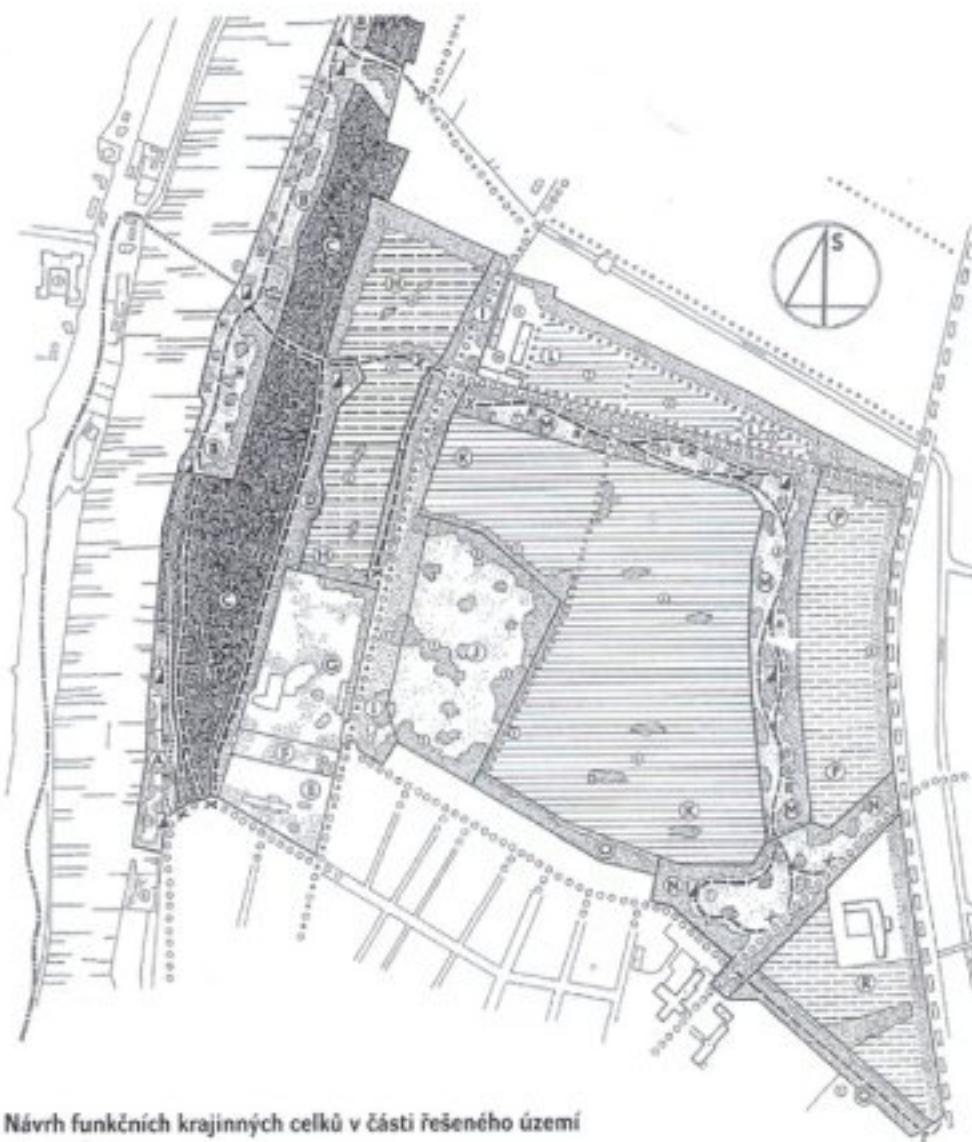
Navrhované řešení je součástí celoměstského systému zeleně. Řešené území je přímo, nepřerušovaně prostorově spojeno s vegetačními plochami v centru města. Současně je zde obnovena i návaznost na širší rekreační možnosti, kterými jsou zámek a park Veltrusy, zámek Nelahozeves, říční rekreační spojení s Prahou a průtah dálkové cyklistické stezky z Prahy. Estetické pojetí a s ním úzce související druhová skladba navržených porostů byly na úrovni studie navrženy ve dvou kvalitativně odlišných rovinách. Údolní niva Vltavy vyjadřuje říční luh s lužními porosty dřevin a loukami, je proto tvořena výhradně domácími dřevinami. Vyšší vltavská terasa nava-

Širší územní vztahy

Návaznost řešeného území (hnědá) na systém stávající městské zeleně podél Vltavy (zelená) a na další cílové rekreační objekty (Veltrusy, Nelahozeves)

- řešené území olatské nivy – Strachov
- novozajíždějící systém městské zeleně
- předpokládané procházkové trasy mimo řešené území
- ujednoznačně určená místa procházkových tras

Pro časopis Zahrada – park – krajina upraveno podle referátu „Příspěvek k řešení systému krajinářských úprav v příměstské krajině“, předneseného na semináři Historické zahrady, parky a sady, Praha 2001

Návrh funkčních krajinných celků v části řešeného území

1 A R	krajinné funkční celky
státní silnice Kralupy nad Vltavou - Veltrusy	veřejné komunikace
vyhrazené komunikace	cyklistická trasa Praha - Veltrusy
pěší procházková trasa - chodníky	rybářská trasa - pěšina
trasa říčního přívodu	pěší procházková trasa Kralupy n. Vlt. - Nelahozeves
uždávny ujezdů motorových vozidel	cílová odpocívací zóna
tematická odpocívací zóna	zařízení stezky zdánlosti
orná půda k výhledovému zobrazení	orná půda k zemědělskému uyužití
placky určené k zástaobě	zemědělský les
schéma navržených úprav	situaci popis

Rekreačně významné objekty a zařízení	
A	tenisový oddíl Kaučuk Kralupy n. Vlt.
B	Klub českých turistů
C	městské koupaliště
D	areál Českého rybářského svazu
E	sportovní hřiště
F	sportovní přístaviště
G	pohostinství a provoz přívozu
H	zahrádkářský provoz - prodej, užívání
I	zimní stadion
J	zámek u Nelahozeves
K	komunikační směr Veltrusy

Schéma řešení v severovýchodní části území

Schéma postupného řazení základních tematických celků (1–8) a dřívejší tematických částí (a–i) a procházkovém vegetačním pásu. Optická vazba procházkových pěších s prostorem tematicky řešeného zemědělského osevního postupu se třemi remízky

1–8	základní tematické celky
1–1	dřívejší tematické celky
procházková trasa	vyhlídky do zemědělské krajiny
vyhlídky do zemědělské půdy	zemědělská půda
stávající porosty dřevin	stávající porosty dřevin
užitkové řady vegetačních pásů	užitkové řady vegetačních pásů

A – orná půda, B – ochranné ovládání půdního pásma, C – koupaliště, D – okraj městské zástavby, E – předpokládaný stavební rozvoj, F – silnice Kralupy n. Vlt. – Veltrusy, G – dvůr Strachov

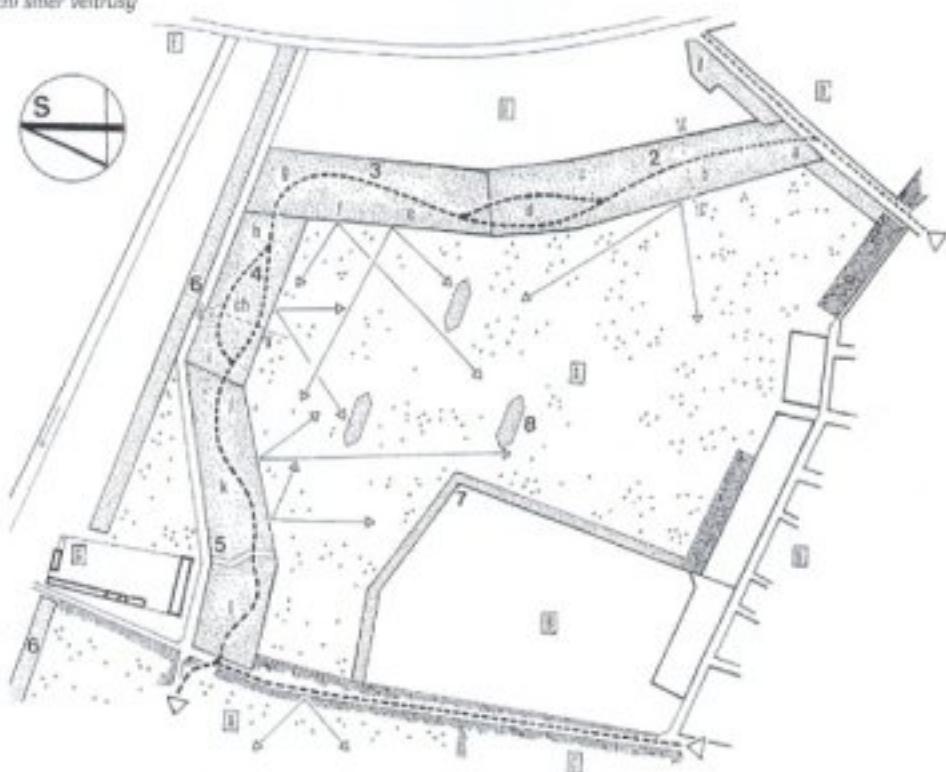
zující na výrazně urbanizované okoli je krajinnou parkovou promenádou s tematickým členěním stylizujícím vstupní prostor – jaro, léto, podzim a zimu. Předmětem dálé uváděného prováděcího projektu je tento druhý typ úprav.

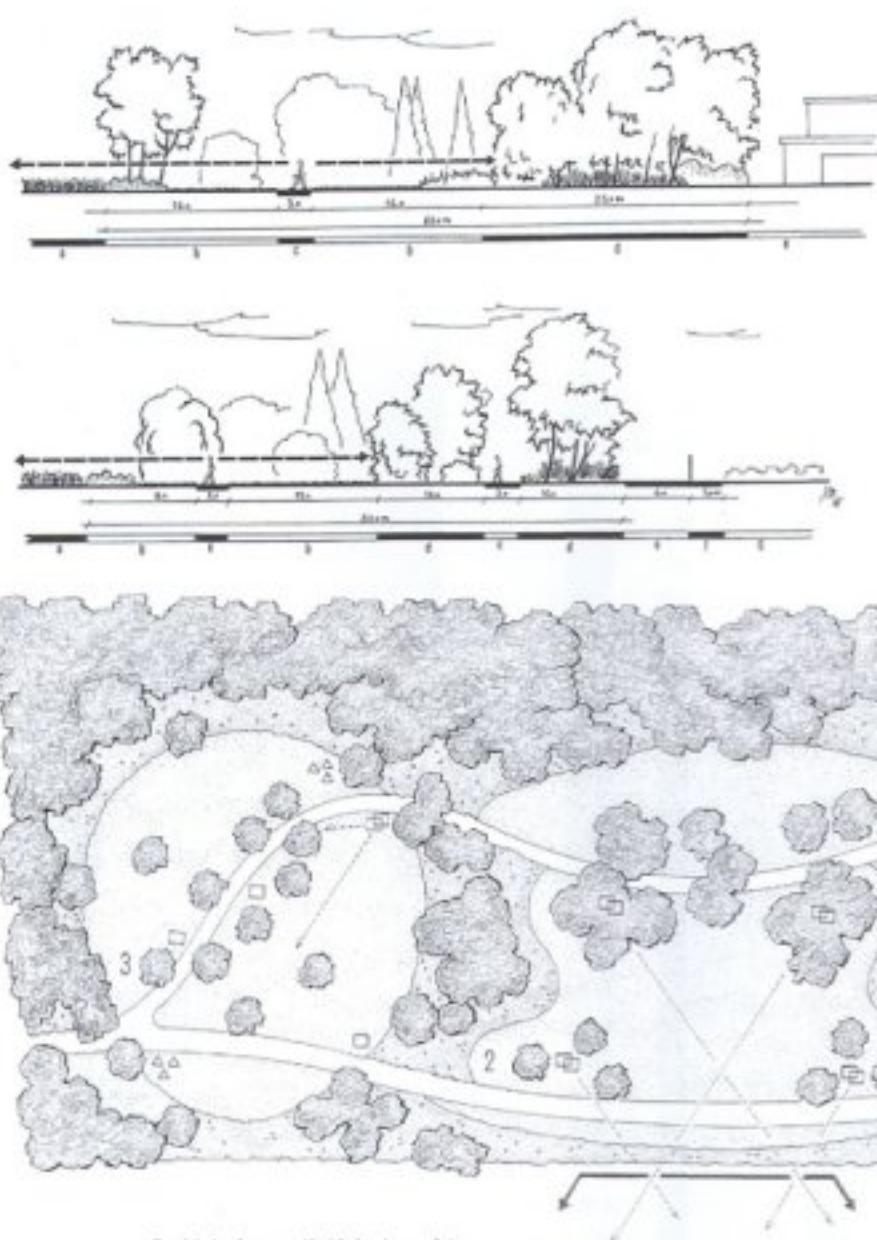
Vlastní rekreační útvar zeleně je řešen jako 1100 m dlouhý a 60–70 m široký pás vegetace vymezující ve velkém oblouku celý východní a severní okraj řešeného území. Pásem vede průběžná, místy rozvětvená pěšina, zpřístupňující dílčí části jednotlivých základních tematických celků a další rekreační možnosti širšího řešeného území.

Prostorové uspořádání rekreačního pásu je provedeno tak, že plně izoluje vyhlidky do širšího, méně vhodného prostoru (chemický průmysl Kralupy) a soustředí pohledovou expozicí do vnitřního, zemědělsky využívaného území a do vzdálenějšího krajinného prostředí, to je mimo řešené území. Blížší a vzdálenější venkovská krajina je tak pojata do společného obrazu a dává celému záměru vnitřní obsahovou náplň. Zvláštní prostorovou úlohu mají celkem tři navržené, tvarově členěné skupiny stromů a keřů (remízky), situované v zemědělské ploše. Při jejich pozorování z různých míst okružního rekreačního pásu se bude s ohledem na navržený tvar a polohu výrazně měnit jejich prostorová působnost.

Velmi výraznou součástí projektu je navržený osevní postup pro veškeré plochy zemědělské půdy, která tvoří „vnitřní náplň“ celkové krajinnářské koncepce. Jeho smyslem je vytvoření co největší tvarové a barevné rozmanitosti, co nejkratšího období bez vegetace a vytvoření vhodného měřítka mezi velikostí honů a celkově řešeným prostorem. Předpokládá se, že určitá provozně ekonomická nevýhodnost takto pojatého zemědělského provozu bude řešena městským úřadem jako vlastníkem půdy (prominutí nájmu apod.).

Celý záměr je v souladu s navrženým územním systémem ekologické stability. Jeho součástí je i realizace biokoridoru a soustavy interakčních prvků. V plné míře se tak splňuje někdy zpochybnovaná možnost spojení ekologických, rekreačních a estetických funkcí krajinné zeleně.

Vzorové příčné řezy vegetačním pásem

Plně optické otevření rekreačního vegetačního pásu do „zemědělské krajiny“ a jeho prostorovou izolaci od okolního, rekreačně nevhodného území

Rez C - C': Zelený pás kolem Strachova - východní část

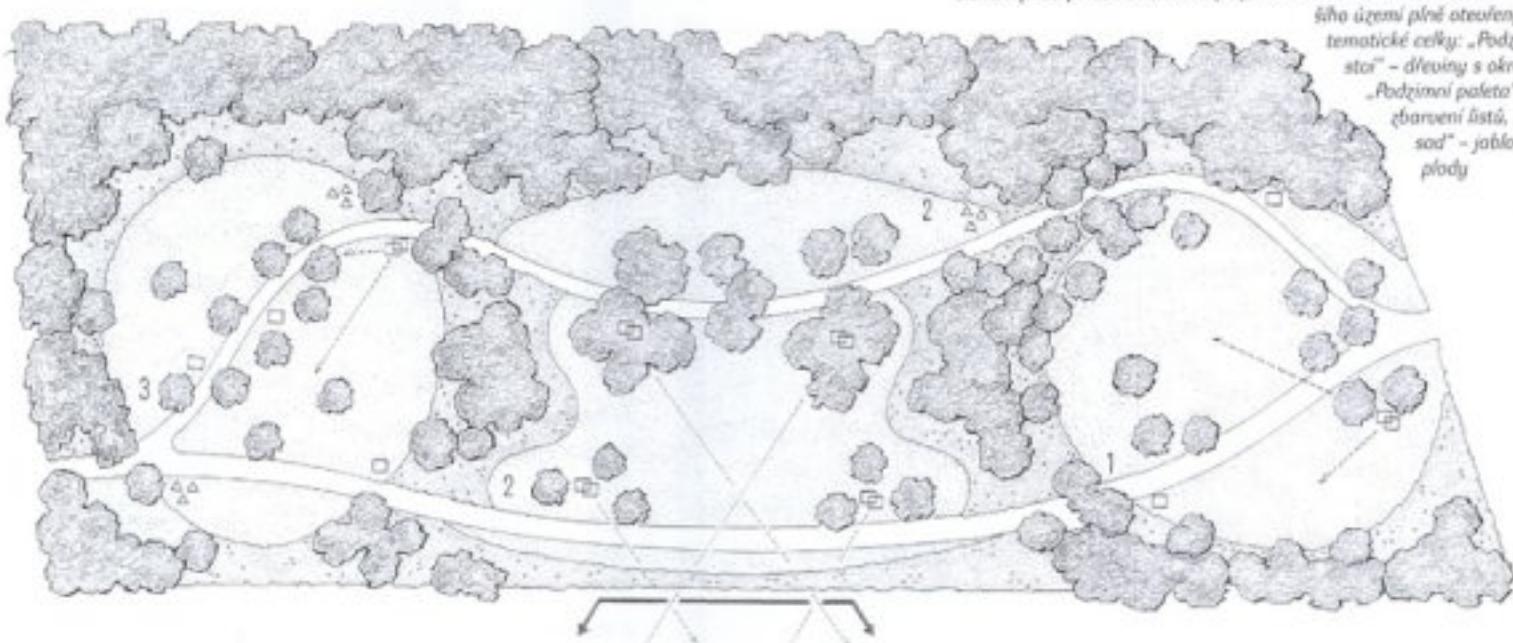
a - zemědělsky využívané plochy s remízkou, b - sadovou úpravou, trávníky a solitérní skupiny stromů a keřů, c - chodník, d - izolační, patrovitě uspořádaný pás dřevin, e - plochy určené k zástavbě

Rez D - D': Zelený pás kolem Strachova - severní část

a - zemědělsky využívané plochy s remízkou, b - sadovou úpravou, trávníky a solitérní skupiny stromů a keřů, c - chodník, d - izolační, patrovitě uspořádaný pás dřevin, e - veřejná komunikace, f - cesta zahradnického závodu oddělující platem, g - zahradnický průvod

Nové ochranné pásmo zeleně

Příklad detailního řešení tematického celku „Podzim – prooddělující projekt a prostorově funkční řešení“. Jedním ze základních principů řešení je příčné prostorové členění příčného protáhlého tovaru pagernku a kontrastní strídání intimních a do širšího území plně otevřených celků. Díleč tematické celky: „Podzimní bohatství“ – dřeviny s okrasnými plody, „Podzimní paleta“ – podzimní sborní listů, „Jablkovec sad“ – jabloně s okrasnými plody

Funkční a kompoziční řešení – podzim

- 1 jednotlivé stromy a stromořadí
- 2 keřové porasty
- 3 zatravněné plochy
- 4 otevřené odpočívadlo
- 5 malé odpočívadlo
- 6 rekreačně-sportovní vybavenost – stezka zdánlivosti
- 7 hlavní předpokládané výhledy z odpočívadel
- 8 rozsah celkové výhledy do krajiny
- 9 dílčí tematické části (1 podzimní bohatství, 2 podzimní paleta, 3 jablkovec sad)

ořešák
skleněný
půda bez vegetace

Předpokládaný sled plodin v navrženém osevním postupu**Tematické a plošné členění navrženého rekreačního vegetačního pásu**

základní tematický celek	dílčí tematické celky	travnaté plochy v m ²			celkem osázené plochy v m ²	celková výměra v m ²
		zavídatelné sekáne	rozkvětělé lesky	celkem		
1 Vstupní alej	a - vstupní část východní, b - březový háj, c - jarní detaily, d - stinná dubina	3 200	-	3 200	1 900	5 100
2 Jaro	e - louka se stromy, f - letní výhledy, g - barevné detaily	7 130	2 300	9 430	14 120	23 550
3 Léto	h - podzimní bohatství, ch - podzimní paleta, i - jablkovec sad	6 150	2 470	8 620	9 770	18 390
4 Podzim	j - zimní paleta, k - zima v borovém lese, l - vstupní část západní	4 140	2 450	6 590	6 120	12 710
5 Zima	-	6 350	2 300	8 650	12 110	20 760
6 Biokoridor	-	-	-	-	15 400	15 400
7 Pás u vodáreny	-	-	-	-	5 555	5 555
8 Remízky - solitérní skupiny	-	-	-	-	2 460	2 460
Celkem		27 150	9 520	36 490	67 435	103 925

Cílem navrženého osevního postupu je vytvoření optimálního vegetačního krytu všech pěstebních ploch v průběhu roku a dosáhnout jeho proměnlivé textury, barevnosti a tvorovnosti při respektování ekonomické reálnosti. Velikost hranice 3 hektary, navržené rozložení ploch v jednom roce na více plochách (honeycomb) zlepšuje rovnoměrnost působnosti vegetace (Vašátk, Mareček)

JE STÁLE JEŠTĚ AKTUÁLNÍ?

Odrzem naší sadovnické reality v meziválečném období byl i Čapkův Zahradníkův rok

Jiří Mareček

Mezi vysoko hodnocenými osobnostmi, mimořádně významnými sadovnickými realizacemi, ale i odbornými publikacemi a časopisy, tedy hodnotami, které vytvářely atmosféru meziválečného období u našeho oboru, by neměl chybět jeden z českých velikánů se svým literárním klenotem – Karel Čapek a jeho Zahradníkův rok.

Čapkova láska k zahradě je srovnatelná s láskou k nejbližším přátelům, zahrada je neoddělitelnou součástí jeho domova. U rodinných zahrad bychom proto neměli respektovat pouze „ducha místa“ ale současně a mnohem výrazněji také „ducha rodiny a domova“.

Pokud jde o odborné aspekty této publikace, pak literární kritici většinou vyslovují obdiv nad tím, kolik odborných pojmu autor znal, respektive tuto odbornost považují pouze za jakousi ojedinělou a mimořádnou autorovu zvláštnost. Tato hodnocení jsou samozřejmě možná, ale z hlediska našeho oboru jdou jaksi po povrchu problému a nevystihují další věcné hodnoty této publikace, které jsou stále velmi aktuální. V současné době, kdy prožíváme určitou renesanci širšího významu zahrad v závislosti na měnicím se životním stylu, je třeba si mimo jiné položit jednu ze základních otázek naší sadovnické filozofie – co se miní nejvyšší uživatelskou hodnotou zahrady? Dominovám se, že touto nejvyšší hodnotou v podmírkách kultivované společnosti je uživatelův osobní vztah k zahradnímu prostředí a ke všem jeho složkám. Tento osobní vztah k zahradě představuje Čapkův zahradník naprostě dokonale. Jeho láska k zahradě je srovnatelná s láskou k nejbližším přátelům, zahrada je neoddělitelnou součástí jeho domova. U rodinných zahrad bychom proto neměli respektovat pouze „ducha místa“ ale současně a mnohem výrazněji také „ducha rodiny a domova“. V této rovině úvah však ani zdaleka nevystačíme pouze s aplikací čistě estetických pohledů. Např. velký strom, který na zahradě vyrostl z malé sazenice, je s rodinou spojen celou řadou příběhů, a je proto při vnímání pocitů domova mnohem cennější než dovezený vzrostlý strom, jehož domov a mládí jsou někde úplně jinde. Perspektiva dalšího rozvoje rodinných zahrad proto musí zahrnovat i aktivitu a pocity jejich majitelů jako spolutvůrců. Zahrada krásná z hlediska projektanta může být duchovně chladná a cizí z hlediska jejího uživatele. Velmi důkladný sociologický přístup k řešení zahrad a hledání forem aktivní spolupráce uživatele a projektanta by měly být základními a neopomenutelnými prvky v tvorbě soudobých rodinných zahrad. V tomto smyslu musí dojít nejen k posunu myšlení na úrovni projekce a realizace, ale i na úrovni investorů, kteří by se měli alespoň vzdáleně podobat Čapkovi zahradníkovi tak, aby byli kvalifikovanými oponenty nebo protějšky projektanta. Na „duchovním povznesení“ investorů, které je prozatím na velmi nízké úrovni, bychom se jako představitelé našeho oboru měli mnohem více podílet, protože tuto činnost za nás nikdo nevykoná. Samozřejmě, že všichni

investoři nemohou být Čapkovým zahradníkem, ale snažme se v tomto „čapkovském“ smyslu rozmnožit jejich řady a pěstujme si tak celou řadu dalších přátel našeho oboru. (S dovolením malá krásná představa – navrhovat – pardón – snad radit panu Čapovi, co se zahradou. Tyto krásné okamžiky si představme každý podle svého.)

Osobní vztah k zahradě Čapkův zahradník získával při jejím postupném vytváření prostřednictvím sortimentu rostlin a jejich pěstováním, společenským odborným stykem, využíváním zahradního pohodlí (obytnosti) a pokorou před dimenzemi

přírody a její věčnosti, jež prolíná celou jeho názorovou rovinou. Myslím, že to jsou asi ty formy, kterými bychom měli duchovní obnovu vztahu k zahradám vést.

Pokud jde o zahradní sortiment rostlin, přiklonil se Čapkův zahradník k jeho velmi širokému zastoupení. Je tedy zastáncem názoru, že základní estetickou a sociální hodnotou zahrady je její skladba sortimentu, z níž by se mělo odvíjet i prostorové funkční uspořádání. Otázka vztahu sortimentu rostlin a jeho uspořádání je stále vysoko aktuální, přičemž jejímu teoretickému řešení byla dosud věnována minimální pozornost. V tomto smyslu se problém nejčastěji zužuje na hledisku ekologická a jsou zcela opomíjeny estetické a sociální zahradní formy podmíněné sortimentem. Má-li být rodinná zahrada především místem duševní i fyzické relaxace, pak nás musí v příslušné míře duchovně i fyzicky zaměstnat, například asi tak, jako zaměstnávala Čapkova zahradníka. To je nejen estetickými výjemy, ale i přestitel-

skou péčí, která je v tomto případě významnou součástí celkového dojmu a relaxačních principů. Nemějme mu za zlé jako někteří kolegové a další odborníci možná poněkud zjednodušené vidění světa, které spatřoval prvořadě v přírodě – jinými slovy v sortimentu. On věděl a také podle toho poctivě žil, že reprezentační park není rodinná zahrada, k životu potřeboval něco kvalitativně jiného. To jenom my jsme v tomto směru odborně nepokročili a rodinnou zahradou a její funkčnosti jsme se dosud hlouběji nezabývali.

Čapkův zahradník žijící uprostřed svých „zahradních přátel“ měl dobrý pocit nejen z jejich krásy a vůně, ale i z toho, jaké „pohodlí“ jim na zahradě nachystal. Prázdné místo v záhonu je sice z čisté výtvarného pohledu závadou, ale víme-li, že se v té

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), na České zemědělské univerzitě v Praze, katedre zahradnictví, vyučuje sadovnictví a krajinnářství, samostatným projektantem sadovnických a krajinnářských úprav

nezaplevelené mezeře mezi travkami chystají na bohatý květ cibule narcisů, stane se náhle i tato proluka podnětem a vyvolává přjemný pocit. Přechodně „hůře vypadající“ dokvětající travka je současně předzvěstí jejího krásného květu v příštím roce. Tyto pěstitelské naděje často přehluší určité časové podmíněné výtvarné nedostatky vegetace. Tak zvaná „celoroční působnost zahrady“ má tedy mnohem hlubší metodické kořeny i možnosti, než je pouhá sestava např. postupně kvetoucích taxonů. Dobrý pocit z celé řady pěstitelských postupů, které Čapkův zahradník tak hluboce prožívá, je zcela mimořádnou a jedinečnou devizou našeho oboru, kterou je třeba nově chápat a rozvíjet nejen na úrovni estetiky, ale současně i na úrovni nových zahradních forem a technologií pěstování rodinných zahrad.

Zahrada Čapkova zahradníka byla místem významných společenských kontaktů. Vedle setkání s mnoha kolegy umožňovala či zprostředkovala i vzájemné sousedské vztahy jako jeden ze základů obytných hodnot nejen zahrad, ale i příslušného sídla nebo jeho části. Zahradu jako jedno z velmi významných zařízení pro soustavné vytváření společenských kontaktů nezbytných při zobytnování městských sídel nám nedávno prezentoval dánský architekt Jan Gehl ve své publikaci „Život mezi budovami“. Čapkův zahradník to věděl již v meziválečném období, ale ti, kdož opevňují své zahrady vysokými zdmi, k témuž mezikliským vztahům potlebným k životu kulturní společnosti dosud nedošli. Významným společenským rysem Čapkova zahradníka bylo i to, že nepoznáme, zda byl bohatý, nebo chudý, ani to, jak byl politicky orientován apod. Čapkův zahradník mohl být šťastný na malé zahrádce v zahradkové osadě stejně jako v okrasné zahradě letního sídla, třeba v Černošicích u Prahy. Tento Čapkův humanismus bychom si v současné době měli více připomínat, protože věcně i komerční podceňování úrovně zahrad těch ne příliš bohatých je metodicky naprostě zcetné a neodpovídá celospolečenským trendům vývoje kulturní společnosti. Domnívám se, že vysoká úroveň našich zahrad v meziválečném období byla dána touto Čapkem tak mistrně vystíženou „zahradní demokracií“. Vysokou úroveň měly nejen nejčastěji citované zahrady majetnějších vrstev, ale zejména i zahrady vrstev středních, mnohé zahrady v zahradkových osadách i ve venkovských sídlech. Proč byl Čapkův zahradník „zahradníkem“ a ne „zahradkářem“? To nám pan Čapek neřekl, respektive se ho na to nikdo včas nezeptal. Proto se dnes můžeme jen dohadovat a naše dohadu nemusí být zbytečné, ale naopak pro naši další práci metodicky velmi významné. Organizované zahradkářství v době vzniku „Zahradníkova roku“ bylo sice významným společenským hnutím, které pomáhalo povznést úroveň našich zahrad, ale bylo zejména z hlediska sociální skladby jeho členů tradičně orientováno zejména na hospodářský užitek. Čapek ani náznakem tuto činnost neponížil, ale plně ji zahrnul do

svého zahradníka. Tim zahradníkem chtěl zřejmě vyjádřit obdiv a úctu k tomuto oboru. Čapkův zahradník a zahradník z povolání tedy byli kolegové. Jeden z pamětníků mi vyprávěl, že někteří zahradníci ze známých Thomajerových škol v Říčanech u Prahy, kam pan Čapek také zajižděl nakupovat rostliny, před ním utíkali. Nebáli se jeho osobně, ale měli obavy z vysoké úrovni odborných dotazů, které kládli. Byla to tedy úcta oboustranná, zahradnická. Čapek celý problém chápal tak, jak je to velmi dříve běžné ve Velké Británii. Společensky i odborně velmi významná tamní Královská zahradnická společnost vlastně je společností přátel zahrad, tedy – vyjádřeno v českém smyslu – zahradkářů, ale současně i prestižní organizací velkých zahradnických firem. Naše zvláštní české chápání zahradkářství pouze za jakousi nedovyuvinutou odnož zahradnictví bychom se měli snažit napravit. Mělo by nám jít o rozvoj oboru jako celku a ne pouze jeho menší části. Pokud máme kritické připomínky k naší české zahradkářské činnosti, neměli bychom se opomenout zeptat sami sebe, co jsme pro zlepšení tohoto stavu osobně, ve výuce, v praxi i ve výzkumu učinili. Pan Čapek by se na nás za takové sebezpytování jistě nezlobil, protože nám svým postojem k řešení tohoto problému podal ruku. Čapkův Zahradníkův rok, jak se zdá, má stále co říci nejen čtenářům krásné literatury, ale i nám, jeho kolegům zahradníkům. Nejde o rady typu „kdy se co seje či stříhá“, ale o mnohem podstatnější podněty vedoucí k zamýšlení nad smyslem naší práce. Takže díky, pane Čapku, za to, že jste nám naznačili, kudy vedou některé z cest kultivovaného rozvoje největšího útvaru zeleně většiny našich sídel, kterým vždy byly, jsou a zřejmě budou rodinné zahrady. Ubraňme a rozvíjme Čapkovo pojetí „zahradny přítelkyně“, k niž nás váže hluboký osobní vztah a je vyjádřením našeho ducha, štěsti i domova. Z toho, co jsem ve své úvaze uvedl, nevyplývá, že by si snad majitelé zahrad měli zpracovávat sami projekty, ani to, že plně hodnotná zahrada je jen ta, která je přeplňena širokým sortimentem rostlin, nebo že kompoziční řešení zahradního prostoru je zcela vedlejší záležitostí. Chtěl jsem jen poukázat na to, že úhel pohledu na současnou rodinnou zahradu je mnohem širší, než se dnes často domníváme, a že její celospolečenský význam daleko přesahuje rámec jejího oplocení. V tomto smyslu bych Čapkův Zahradníkův rok postavil, i když v naprostu jiné věcné rovině, vedle Žákovy Obytné krajiny či Říhovy Země krásné, přestože jeho přímý odborně metodický přístup je méně čitelný. Aktuálnost širší diskuse na toto téma je dána i skutečností, že tvorba rodinných zahrad se stále výrazněji stává více méně specializovanou součástí či odvětvím našeho oboru se zvláštními požadavky na sortiment, použité pěstební technologie, pojetí estetických přístupů a funkčnosti v celém sociálním systému naší společnosti. Myslím proto, že by bylo velmi účelné otevřít k problematici rodinných zahrad v našem časopise širší diskusi.

Karikatura/ grafická výzdoba v Čapkovej publikaci Zahradníkův rok podčiží ve výčetné zkratce velmi významné různé úrovně osobního užitku v zahradě především skrze jako text, s nímž ugtádli dokonalou jednotu.

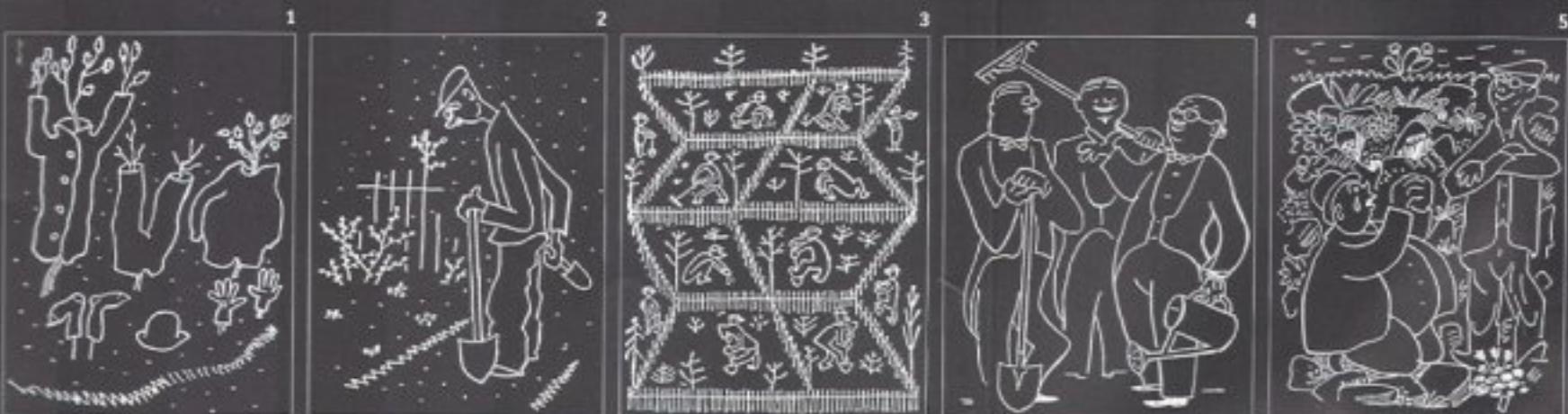
1. Intenzivné prežívanie pečlivost a starostlivosť a zahradní priatele významné jejich zimnú ochranu vlastnimi súškami je významne plesučne dokladom osobného užitku Čapkova zahradníka k jeho zahradé

2. Dukoní relaxace Čapkova zahradníka nespociaľa pouze ve unímání zahradní krásy, ale současne i v rôznych úrovnach, formach a časových termínoch jeho pěstitelskej pôče. Dodatočne pravidelné udržievanie zahradé tuto její zvláštnu hodnotu

3. Zahradu je významajúm místom pre utvárenie osobnich kontaktov, ako významného principu obytnosti sídel. Z pracovnich i nepracovnich gest ulečich tých Čapkovoých zahradníkov uplynúva, že zde nejde len o jejich pouhou prácu, ale současne i o pozorovanie, hodnocenie, ušebenečné feči, radosť a srad a takoo to sousedské „závidenie“

4. Čapkovo „zahradníčení“ prekrýva sojm „zvláštnim zahradnickým principem“ náborou a majetkové rozdiely a vytvára tak novou a významne potrebnou kvalitu sociálnej užitku. Všichni sme zahradníci, brotory súbe budime

5. Láska k rostlinám je jednou z kluczových smyslô zahrady a základom její loskoočnosti. Intenzita této láske pak vede k rôznej zahradníckym činnum, z nichž ten nejsložnejší je pokračovať se pred majiteľom některého z týchto zahradníckych snú

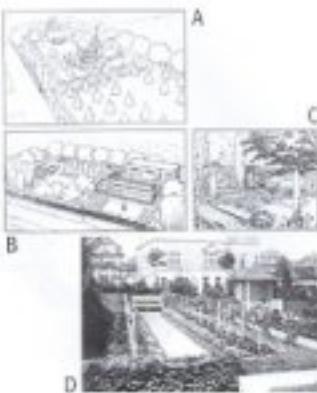
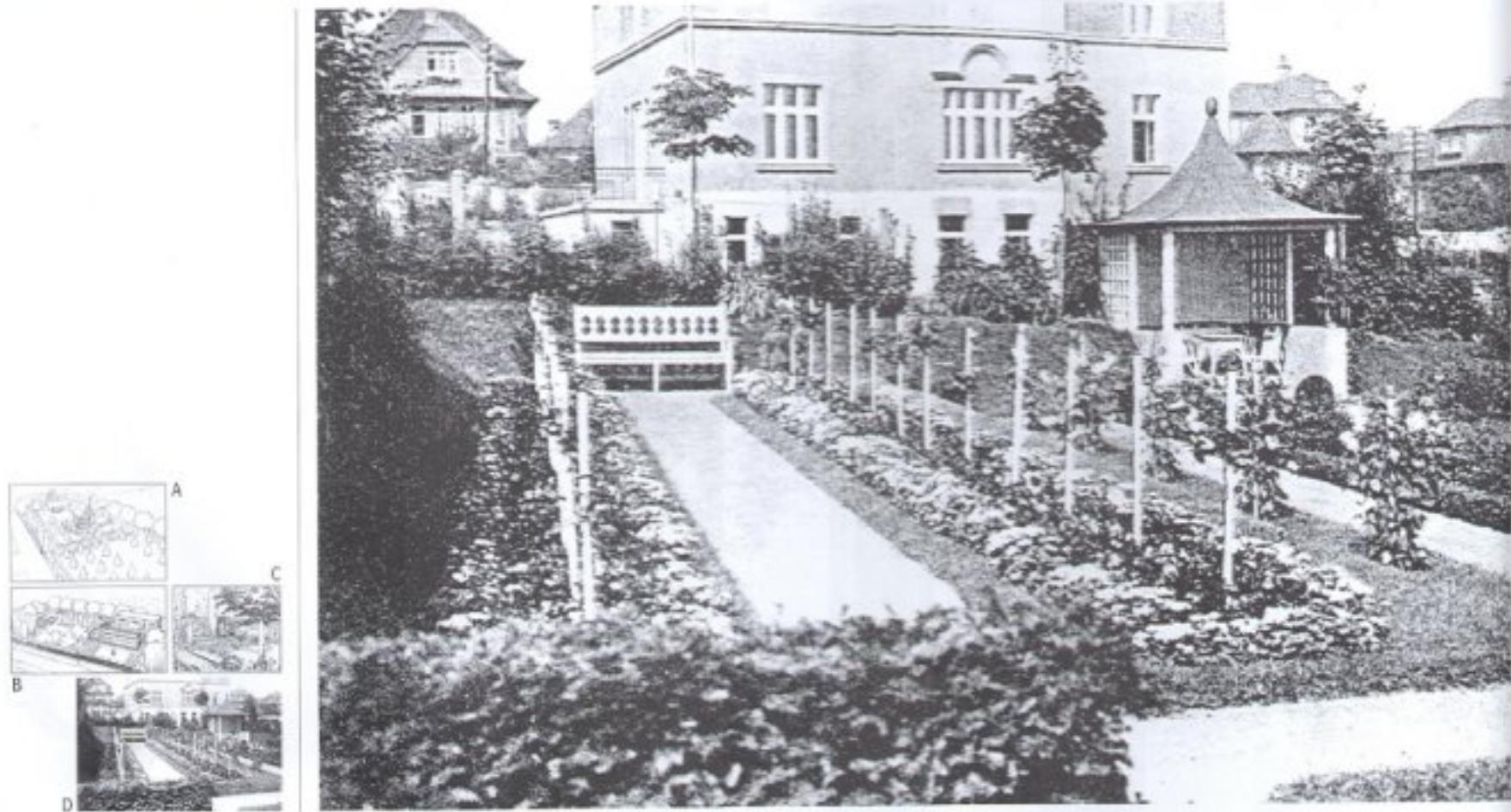
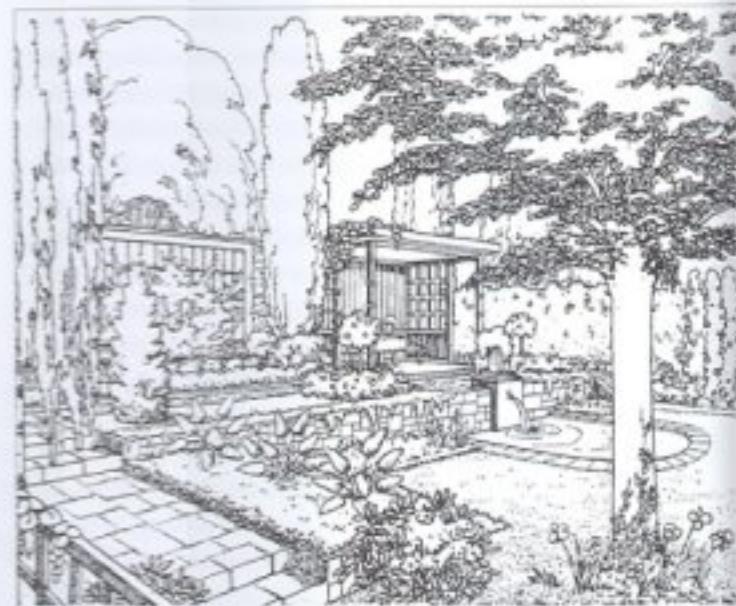
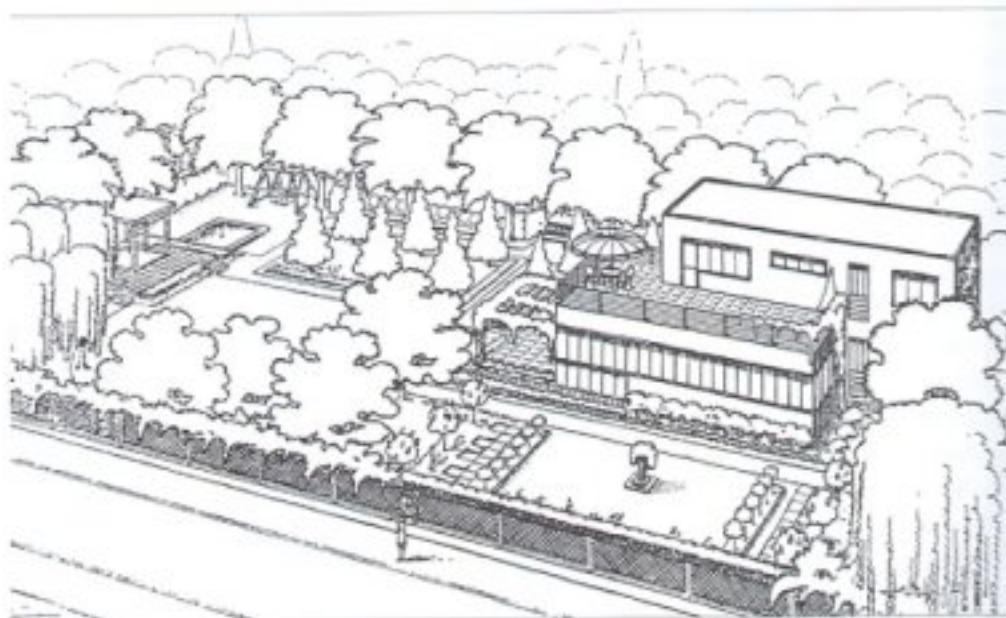
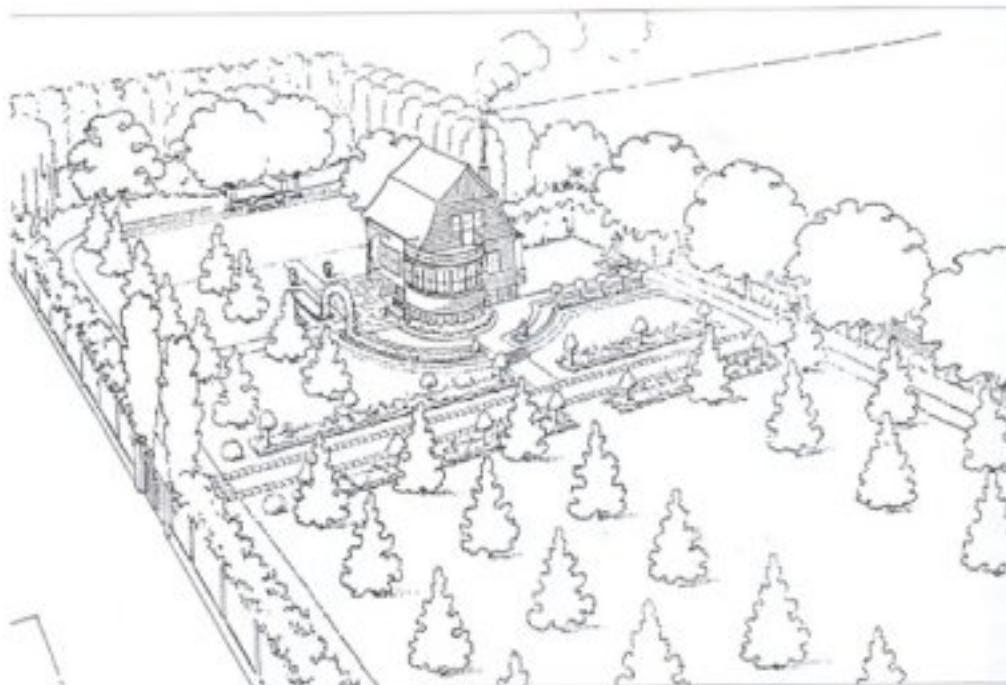

Některé charakteristické rysy rodinných zahrad v meziválečném období

Jiří Mareček

Jejich významným rysem byla často velká plošná výměra a členění na část okrasné obytnou a hospodářskou – A, B. Okrasná část byla nejčastěji řešena v pravidelném uspořádání a s použitím širšího sortimentu okrasných rostlin – C. Hospodářské využití bylo ve většině případů řešeno buď skutečnou ovocnou výsadbou – sadem – A, nebo její stylizaci – B. Významným rysem těchto dvou částí zahrady bylo jejich vzájemné kompoziční propojení. Velmi časté byly i zahrady sběratelské, zaměřené na určitý sortiment – D rozárium.

Ze zahradní tvorby zahradního architekta Josefa Kumpána (1885–1965). (Převzato z publikace J. Kumpána: Novodobé zahrady. Vydavatelství národních hospodářských publikací V. J. Procházka, Praha 11.)

REALIZACE PŘÍRODNÍHO PARKU SE ZAHRADNICTVÍM

JENEČ, PRAHA - ZÁPAD

Rodí se nové zahradnické výstavní a prodejní centrum

Konkrétní územní předpoklady pro umístění zahradnického centra v Jenči u Prahy jsou vytvořeny celou řadou příznivých skutečností. Jsou to vhodné přírodní podmínky dané zejména různorodými a vláhovými poměry, vlastní zdroj závlahové vody, využitelné porosty stávajících dřevin, velký zdroj kvalitních zemin a ornice pro velkorysejší modelace terénu, těsná návaznost na stávající a nově budovanou komunikační síť, vlastní železniční vlečka, bezprostřední blízkost leštět a v neposlední řadě i vyjasněné a průhledné vlastnické vztahy. Důležitým předpokladem pro realizaci tohoto záměru je i potřeba situovat v tomto intenzivně zastavovaném prostoru nový, funkčně vzájemně provázaný systém sídelní a příměstské zeleně.

Řešení celého areálu je rozděleno do dvou časových a svým způsobem i věcných etap. Jejich pojitem, oficiálním vstupem do celého areálu i předpokladem dalšího rozvoje celého záměru je samostatný,

nově budovaný komunikační sjezd ze stávající karlovarské silnice.

První etapa

Tato etapa zahrnuje celou severní polovinu areálu. Vstupní prostor (1) je řešen jako sestava tří pěstebních, kompletačních a výstavních skleníků s přechodovou halou, zimní zahradou a hlavním návštěvnickým parkovištěm (2). Na vstupní prostor navazují obloukovitě řešené výstavní plochy s možností využití i pro kompletaci a velkoprodíl rostlinného materiálu (3). Celý další prostor první etapy je řešen jako velkoplošná modelace terénu. Vzniká zde sestava umělých kopců s celkem pěti vrcholy. Zájmovou i prostorovou osou téhoto terénních úprav bude uměle vytvořená, údolní vodní plocha ve formě meandrujícího, měnlivě se rozšiřujícího potoka, s vlastním, upraveným vodním režimem, nezávislým na stávající vodoteče. Celá tato část terénních modelací je rozdělena do pěti tematických celků. Předně je to velká výstavní louka (4)

s předpokládanými expozicemi travníků a časovanými výstavami květinářských a školkařských firem. Kompoziční význam této plochy spočívá v tom, že je popředím a výhledovým místem do celého širšího, prostorově členitého okoli (tematické celky 5, 6, 7, 8, 15). Prvním přímo navazujícím tematickým celkem je růžové návrší (5) se sortimentem vybraných, zejména pokryvných odrůd růží a dále vřesové návrší (6) s ukázkami různých variant použití vybraných vřesovištních rostlin. V obou těchto případech se bude jednat o příklad monosemického, v jistém směru abstraktního použití rostlinného materiálu. Výtvarným protikladem tohoto kompozičního pojetí sadovnických úprav bude navazující tematický celek (7), řešený v přírodním stylu jako výtvarná stylizace boroviny, březiny a jalovecové stráně s padající vodou, umístěný na nejvyšším, tahlém kopci s výraznou možností výhledek do celého prostoru centra i do vzdálenějšího území. Navazující tematický

celek údolní nivy (8) zdůrazní především velké travníky v kontextu s tvarovostí a zrcadlením vodních ploch. Budou zde uplatněny sestavy vodních a bažinných rostlin a různé formy použití pohybující se vody v zahradní kompozici.

Samostatným tematickým celkem první etapy je závěrečná terénní modelace se dvěma různě vysokými vrcholy (9), řešená z hlediska přístupnosti jako okruhová promenáda s vrcholovým cílovým prostorem. Na celé ploše bude představeno praktické použití sortimentů dřevin, nejčastěji používaných v zahradách a parcích. Bude se tedy jednat o inspirační ukázkové sestavy, nikoliv o systematické či obchodní řazení. Zvláštní pozornost zde bude věnována taxonům vhodným pro suché polohy, protože nedostatek závlahové vody bude do budoucna pravděpodobně jedním z hlavních kritérií pro druhovou skladbu porostů sídelní zeleně.

Tematické celky 5, 6, 7, 9 zahrnující vrcholy terénních modelací

budou současně i místy s programovanými vyhlídkami jednak do vybraných partií vlastního areálu zahradního centra a dále i do širšího okolí (provoz letiště aj.). Tato vyhlídkovost bude akcentována barevně a tvarově odlišnými altány na vrcholech pěti terénních vyvýšenin. Vznikne tak zároveň sestava cílových míst návštěvnických procházk. Zpřístupnění veškerých těchto zařízení bude jednak formou bezbariérových chodníků a dále systémem přírodních stezek.

Druhá etapa

Realizace zahradního centra zahrnuje prakticky celou jižní polovinu řešeného území. V návaznosti na okraj intravilánu obce Jenče se předpokládá čistička odpadních vod (10), zaručující únosnou čistotu areálem protékajícího Jenečského potoka. Expozice a půjčovna stálezeleňových dekoracích dřevin (11) ve formě skleníkové stavby a venkovních ploch s upraveným mikroklimatem by měla vytvořit hlavní dominantní stavbu oficiálního vstupu do řešeného areálu. V tomto komerčně významném místě, opticky plně exponovaném z přilehlé frekventované komunikace, je situováno maloprodejní obchodní centrum (13). Jeho součástí je živými ploty členěná kontejnerovna, sestava prodejních budov a parkoviště, s navazující terasovitě uspořádanou restauraci umožňující panoramatickou vyhlídku na celý areál zahradního centra (poloha na vyvýšeném terénu). Navazující mírně se svažující stráň, přemostěná pěší lávkou (14) je řešena jako sestava květnatých suchých zidek v kombinaci se sortimentem okrasných travin a doplňujících travalek. Centrální část druhé etapy (15) budou tvořit rozsáhlé travnaté plochy s využitím stávajících porostů stromů. Vzhledem k tomu, že se zde jedná o půdně, vláhově a mikroklimaticky velmi příznivou lokalitu, navrhuje se zde opakovaný systém

Zeleň se velkotřnice přímo dotýká

každoročních přehlídek cibulovin a letniček. Celá tato plocha bude návštěvníky vnímána jednak z různých typů pěšin a chodníků a dále z vyvýšené pěší lávky, vedené od restaurace (13) v úrovni korun stromů. V navazujícím prostoru s analogickými přírodními podmínkami budou situovány rododendrony s trvalkami (16). Jižní okraj tohoto tematického celku, plně exponovaný k jihu, bude využit k představení sadových růží a skalníků (17). Vzhledem k tomu, že předpokládanými návštěvníky budou také matky s dětmi, je součástí řešení i dětské herní a cvičné zařízení (18).

Velmi výraznou součástí areálu bude celkem sedm vzorových zahrad (19). Jejich pojetí bude řešeno tak, aby zde vynikla zejména důležitost a bohatá dojmová působnost, čili estetický potenciál sortimentu rostlin, který má zahradnictví jako obor k dispozici. Proto je tématem čtyř zahrad jaro, léto, podzim a zima. Obsahový rámec pojetí či výtvarná stylizace zahradního prostředí budou prezentovány dvěma protipólovými řešeniami - jednak na

úrovni zahrady přírodní a dále zahrady abstraktní. Tematiku vzorových zahrad bude uzavírat zahrada s kombinovaným hospodářským a obytným využitím, jako toho času náš nejčastější typ zahradního prostředí.

Obsahovým pokračováním expozice zahrad budou vzorové stříhané ploty a stěny, spojené s vystavováním a prodejem uměleckých zahradních doplňků (20). Řešení bude provedeno formou více méně uzavřených malých prostorů. Navazující rozsáhlá travnatá plocha (21) spojená přímo s travnatými plochami první etapy (8), vytváří větší volný prostor jako protiklad k určité uzavřenosti většiny ostatních tematických celků a současně pohledové popředí panoramatu terénních modelací první etapy (7, 8, 9). Obsahově je tento tematický celek mistrem pro expozici popinavých dřevin ve formě trelážové promenády a prostorem pro tzv. soliterní typy dřevin. Ve formě dlouhého členitého záhonu zde bude realizován základní sortiment travalek a nízkých dřevin ve smyslu postupné doby květu a estetické působnosti v průběhu roku.

Významnou součástí zahradního centra bude dále výstavní a pěstební zahrada se sortimentem ovocných dřevin, zelenin a léčivých rostlin (22). Bude tak reagováno na skutečnost, že hospodářské využití zahrad představuje v naší zemi určitou tradici, danou nikoliv pouze ekonomickými důvody jejich uživatelů, jak se často nesprávně tvrdí. Samostatným tematickým celkem bude vlastní zahradnické zařízení, zajišťující praktický provoz, údržbu a obnovu celého areálu (23).

Navržená I. a II. etapa realizace zahradnického centra má možnost dalšího případného rozvoje. Je to jednak již zahájená výstavba hal tržnicového typu se samostatnou stávající železniční vlečkou v severním okraji areálu (25) a rezervní plochy v jižním okraji areálu na-

vazující velmi výhodně přímo na frekventovanou veřejnou komunikaci (24). Svým způsobem je další rozvojovou možností předpokládaná plocha veřejného parku, navazující na východní okraj řešeného areálu (26).

Jak vyplývá ze stručného uvedení koncepce zahradního centra je jeho realizace firmou Arboreal Praha od samého počátku chápána nikoliv pouze z hlediska komerčního, ale současně a neoddělitelně i jako potřeba vytvořit zahradnické, osvětové propagační centrum pro aktivní tvorbu životního prostředí skutečně reálnými, tradičně zahradnickými přístupy. Myslím, že bychom více než o tom, zda se jedná o záměr více či méně reálný, měli přemýšlet v tom smyslu, zda náš obor takovéto centrum potřebuje či nikoliv. Analogický záměr, který měl Arnošt Silva - Taroucca koncem předminulého století, to je vybudovat v Průhonicích výtvarně a nikoliv systematicky koncipovanou sestavu okrasných rostlin spolu s jejich výrobou a prodejem, byl definitivně ukončen v roce 1962 převzetím objektu parku tehdejší Československou akademii věd. Další osudy dendrologické zahrady v Průhonicích, s jejímž budováním jsme započali po roce 1970 a jež byla v tomto vše zahradnickém smyslu koncipována, je v současné době z hlediska zatím nedokončené privatizace půdy ne plně ujasněný. Proto velké díky našim kolegům v Brně za vybudování a stálé rozvíjení botanické zahrady při Mendelově zemědělské univerzitě i všem ostatním, kteří se dosud snaží udržet náš obor na evropské úrovni, i těm, kteří se o to momentálně v Jenči u Prahy nově pokouší.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc.,
Česká zemědělská univerzita
Katedra zahradnictví

V letech 1971 - 1991 ředitel
Výzkumného ústavu okrasného
zahradnictví v Průhonicích

CHYBNÁ POLITICKÁ USNESENÍ

Jak jsme je napravili – patří pouze k minulosti?

Jiří Mareček

Děkujeme panu profesorovi Marečkovi, že vyhověl žádostí redakce a redakční rady a odhodlal se k této vzpomínce.

Politické poměry se velmi výrazně odrážejí v konkrétním hospodářském i společenském životě. V zahradní a krajinářské tvorbě byly jejich dopady vždy velmi komplikované mimo jiné zejména tím, že tento obor představuje činnost, která nikdy nebyla a dosud stále není zastřešena tak, aby mohla být chápána a hodnocena v celé šíři komplexně.

Naše činnost velmi výrazně zasahuje do výstavby, územního plánování, kultury, životního prostředí a zemědělství s tím, že jsme všude sice uznávanou, ale konec konců vždy vedlejší, nepodstatnou strukturou. Jedněm nejsme dostatečně ekologičtí, druhým málo soudobě estetičtí, dalším v územním plánování málo koncepční, jiným pak ekonomicky málo lukrativní apod. V tomto organizačně politickém uspořádání je pak naše činnost chápána téma vždy úzce resortní, tj. nekomplexně, takže se pak zcela přirozeně jeví jako málo významná. Celou historii našeho oboru se proto prolínají jeho různé nucené i dobrovolné útěky pod určitou „momentálně nadějnou“ institucionální zástitu, která se však po čase zpravidla opět projeví jako více nebo méně resortní. Politické výkyvy ve společnosti pak za této situace mohou velmi snadno s významem naší činnosti i existence manipulovat. Světlými etapami byla pro nás ta období, kdy jsme velmi úzce a naprosto konkrétně spolupracovali se všemi zúčastněnými resorty a nezaměřili se pouze na jeden z nich.

V souboru opatření, která jsou potřebná pro celkový rozvoj našeho oboru, je mimo jiné nutná existence teoretické a organizační základny, zahrnující jeho komplexnost a dále uplatnění a působnost velkoryse myslících a tvořících osobnosti. V tomto směru vždy měl pro nás obor zcela zásadní význam výzkum a úroveň zejména vysokoškolského zahradnického vzdělávání. V letech 1945–1989 došlo mimo jiné v tomto smyslu ke dvěma hluboce negativním politicko-organizačním zásahům, jejichž důsledky svým způsobem trvají dosud. Bylo to jednak násilné odnětí parku v Průhonických podrostoucích poté, když bylo jeho kříženec úspěšně rostoucích v průhonickém parku nebyla dosud plně využitelná.

Pan profesor Scholz se sojmi tradicemi rododendrony v době druhého pobytu v Průhonických podrostoucích poté, když bylo jeho kříženec úspěšně rostoucích v průhonickém parku nebyla dosud plně využitelná.

V roce 1962 byl tehdejšímu Výzkumnému ústavu okrasného zahradnictví v Průhonických podrostoucích na základě žádosti a doporučení nejvyšších odborných představitelů vědy (Československé akademie věd) velmi nekompromisním způsobem odebrán park, který toto pracoviště úspěšně rozvíjelo od roku 1927, kdy celý objekt zakoupilo ministerstvo zemědělství a zřídilo zde zahradnické výzkumné centrum. Spolu s parkem ústav přišel o 74 pracovníků s příslušnými mzdovými prostředky, o komplexně vybavenou pokusnou zahradu na průhonické Chotobuzi, o celý areál zámku a o řadu dalších provozních zařízení. Ústav rovněž dostal časově terminovanou výpověď ze zámecké budovy, v níž až do té doby bylo jeho sídlo a pracoviště. Veškeré takto „odebrane“ objekty a prostředky byly použity pro budování Botanického ústavu ČSAV, který zde má dosud své sídlo.

Uvedený zábor byl považován za první etapu, takže ve stejně době byly zahájeny práce na vyhledávání „vhodného objektu“ ve Středočeském kraji, kam se mělo torzo tradičního zahradnického výzkumu přestěhovat. Výzkumný ústav okrasného zahradnictví se ocitl na pokraji zániku, v podstatě nikoho z nových uživatelů všech odebraných objektů nezajímal sadovnický, dendrologický a květinářský výzkum a hlavní šlechtitelské pracoviště oboru ani tehdy v oboru jediná soustavná odborná ústavní ediční činnost („Acta Pruhoniciana“, „Metodiky“, „Výzkumné práce“, pravidelné odborné semináře aj.). Resortní přístup tehdejších pracovníků Akademie věd ve spojení s politickou mocí se tak projevil v plné síle. Význam našeho oboru klesl na úroveň možností a potřeb komunálních podniků, úklu města či pohřebnictví. Vyloučením parku z programu zahradní a krajinářské tvorby byly zcela nebo velmi dlouhodobě znemožněny zejména následující výzkumné záměry, o nichž jsem často hovořil s tehdejším ředitelem ústavu doc. dr. Bohumilem Kavkou a někdejším pracovníkem tohoto ústavu prof. dr. Ing. Jaromírem Scholzem. Jednalo se o tyto základní, v roce 1962 již částečně rozpracované směry výzkumné činnosti:

Vybudování soustavy parkových lokalit jako projevu výtvarné stylizace české krajiny, obohacené o vybrané introdukované druhy rostlin, představující jednotu obsahu a formy v krajinných úpravách, tj. v podstatě tvůrčí jednotu zahradní a krajinářské tvorby a ekologie. V době před 40 až 50 lety se zde tedy měl začít uskutečňovat záměr nesporně evropského významu, jehož důležitost do dnešních dnů v této věcné dimenzi málokdo chápá. Zastavení tohoto myšlenkového proudu se dosud projevuje mj. v tom, že zdroje výtvarné inspirace pro krajinářskou tvorbu se hledají v nereálných rovinách pohybujících se od přehnané sentimentalnosti k nevázané tržní technokracii a k aplikaci estetických zásad naprosto cizích přírodnímu prostředí.

Vytvoření genofondového pracoviště pro permanentně doplňovaný a odpovídavě vyhodnocován světový sortiment okrasných rostlin, vhodných pro různé úrovni a typy zahradních a krajinářských úprav. Nové, úzce pojaté využívání parku toto širší soustředění celá uplynulá léta neumožňovalo. Vznikla tak situace, kdy tisíce taxonů okrasných rostlin systematicky vyhodnocených pro podmínky našeho státu Výzkumným ústavem okrasného zahradnictví a nové šlechtění dřevin, trvalek a cibulovin se rozplynuly v nepřehledné a nikomu zodpovědné praxi komunálních podniků a zahradkářské veřejnosti. V současnosti, kdy konečně soustředování a vyhodnocování

rostlinného genofondu nabývá na významu, je tato dlouholetá ztráta zvláště citelná, a proto je třeba ji hodnotit jako hrubou chybu minulosti.

Realizace převedení výsledků výzkumu do občanské praxe formou vytvoření široké škály estetické valence vegetace v rámci různých tematických vegetačních celků. Nemělo se jednat o systém pasivně přebíraných vzorů, ale o stále obnovované a doplňované výtvarně inspirační zdroje. Bez uplatnění tohoto typu konkrétní odborné osvěty bude velmi obtížné pozvednout odbornou úroveň investorů, řídících pracovníků i některých na náš obor navazujících profesí, na jejichž „stupni osvícenosti“ je naše práce přímo závislá. Existence tohoto typu pracovišť je řadu let ve všech kulturně vyspělých zemích běžným jevem.

Pojetí parku v Průhonických jako určitého ozoru a experimentu rekreačního využití v rámci celkové soustavy zeleně v sídlech a v jejich krajinném prostředí. Rozvoj parku nemůže být řešen pouze po roce 1962 zde soustavně uplatňovaným systémem zákazů a cíleného omezování návštěvnosti, ale zejména řešením jeho funkční návaznosti na celkový územní rozvoj rekrece. Metodické rozpracování těchto zásad, včetně soustavného sociologického řešení, stále zůstává významným výzkumným tématem, pro jehož řešení má areál parku v Průhonických mimořádné předpoklady (značná rozmanitost návštěvníků, vazba na Prahu i na místní poměry aj.). Tento velmi významný typ výzkumu zde byl dlouhodobě zcela zanedbán.

Odnětí parku sadovnickému výzkumu nelze chápat z jedno- dušeně v tom smyslu, že je jedno, kdo provádí jeho údržbu. Pro širokou funkční škálu našich zahradních a krajinářských hledisek má park v Průhonických zcela mimořádné předpoklady, dané zejména výraznou bohatostí a rozmanitostí stanovištních podmínek, přímou vazbou na Prahu a původní koncepcí jeho založení a pojetí. Rozhodnutí o radikální změně odborného využití tohoto celku bylo dáné nejen politickou mocí, ale i vědeckými iniciátory, kteří tak svým činem popřeli nutnost výzkumné práce pro tvorbu systémů zeleně v sídlech a v jejich krajinném prostředí. Skutečně velkorysý program na vytvoření sortimentního a zahradněarchitektonického centra našeho oboru byl v podstatě zlikvidován. Objekty tohoto typu, běžně ve Velké Británii, Německu, Nizozemsku i jinde budou pro nás dlouho nedosažitelným snem, spojeným vždy s přichutí hořkosti nad promarněnou průhonickou šancí. Jistým pří- posem událostí z roku 1962 bylo zahájení realizace nové den- drologické zahrady (která však nikdy nemůže mít metodické předpoklady parku) a výstavba nového výzkumného areálu v sedmdesátých až devadesátých letech minulého století.

Poznámka: Dle informace zadovědných vedoucích pracovníků byl počátkem letošního roku zpracován v rámci Ministerstva životního prostředí návrh na restrukturalizaci Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonických s tím, že bude jeho objektů a fondů využito k realizaci

výzkumu biodiverzity krajiny. Bude to přínos nebo metodické opakování či dokončení událostí z roku 1962?

Za velkými činy stojí zpravidla i velké osobnosti. Velkým činem, který zcela zásadně a pozitivně ovlivnil náš obor, bylo založení zahradnické vysokoškolské výuky a výzkumu v Lednici na Moravě. Velkou osobností, která toto vše v nelehké době realizovala, byl prof. dr. Ing. Jaromír Scholz (1905–97). Když mně při jednom našem častém posezení u kávy v Průhonických vyprávěl o tom, že tento záměr byl výsledkem jeho dvou studijních pobytů v USA. Rozhodl se pro Lednici, která byla „uprostřed“ tehdejšího Československa a měla přímou vazbu nejen na jednu z největších krajinářských úprav v Evropě, ale i přímé spojení prakticky se všemi formami zahradnické činnosti. Jeho chápání zahradní a krajinářské tvorby v úzké návaznosti na ostatní zahradnické obory, často dosud krátkozraké a nezodpovědně zpochybňované jako „nemoderní“, má velmi hluboký metodický a pro náš obor i existenční význam. Profesor Scholz vytvořil základní osnovu vysokoškolského zahradnického vzdělávání a měl velmi výrazný vliv na výchovu poválečné generace zahradnických inženýrů, kteří rozvíjeli náš obor ve druhé polovině dvacátého století. Důsledným spojováním estetických a ekologických přístupů položil základ k sadovnickému krajinářství. Jako první definoval metodickou šíři sadovnické estetiky, oproštěnou od pasivně okraslovacích přístupů, které převládaly do té doby. V jeho odborné komisi pro ozelenění měst a venkova při tehdejší Československé akademii zemědělských věd soustředil kolem třiceti předních odborníků z různých resortů a vytvořil tak vlastně první komplexní, nadresortní orgán pro zahradní a krajinářskou tvorbu. Jeho pověstná rajonizace okrasných společenstev rostlin, tolikrát kritizovaná zejména těmi, kteří sami nedokázali vytvořit něco díkalejšího, patří stále mezi naše základní orientační podkladové materiály. Svým širokým rozhledem a výbornými jazykovými schopnostmi byl skvělým reprezentantem oboru v zahraničí. Lednice pod jeho vedením začala být pojmem.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), v letech 1971–91 ředitel Výzkumného a šlechtitelského ústavu okrasného zahradnictví v Průhonickách, hlavní koordinátor ústavního výzkumu, autor základní koncepce rozvoje celého průhonického pracoviště a nové dendrologické zahrady v Průhonickách, po odchodu do důchodu (1991) pracovník katedry zahradnictví České zemědělské univerzity v Praze, kde vyučuje sadovnictví a krajinářství, samostatný projektant sadovnických a krajinářských úprav

SNIMKY: autor

Jeden z dokladů tvůrčí činnosti doc. dr. Ing. Bohumila Kouky, ředitele výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v letech 1927–70 – velká rododendronová sestava před zámkem v Průhonickách. Ředitel Kouka měl velmi podstatný vliv na realizaci značné části významných rododendronů v parku, byl přímým nástupcem i spolupracovníkem zakladatele parku Silvy Taroucy (snímek upraven)

Průhonický park se zámkem byl o letech 1927–62 základním pracovištěm Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví, profesním domovem i půjčovou a nadějí všech českých zahradníků (snímek upraven)

Jedna část z dlouholetého pokusného hodnocení světového sortimentu rododendronů ve Výzkumném ústavu okrasného zahradnictví v Průhonických (1980). Toto genetické bohatství nemohlo být v průhonickém parku po dlouhé léta uplatněno

Velkým osobnostem často chybí smysl pro včasné rozpoznání lidské malosti, nedovedou taktizovat, nesnižují se k hlídání svého okolí. Proto se stalo, že v padesátých letech bylo profesoru Scholzovi z politických důvodů zakázáno učit, posléze byl zbaven veškerých akademických funkcí a vzniklá situace byla pro další existenci v jeho krásném a nadějném lednickém snu neúnosná. Odstěhoval se proto s manželkou a čtyřmi malými dětmi do Prahy. Protože neměl jinou pracovní možnost, přijal místo řadového výzkumníka v tehdejším pražském Ústavu pro vědecké soustavy hospodaření, kde mu byl přidělen úsek výrobního zavedení tehdy nevýznamné plodiny řepky olejně.

Jsem velmi rád, že po mém nástupu do Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhonickách v roce 1971 jsem jako jedno z prvních opatření přijal pana profesora Scholze na toto pracoviště, kde kdysi začínal a kde se mohl plně uplatnit jako výzkumný pracovník až do doby svého definitivního odchodu do důchodu. Díky své odborné erudici se zde věnoval tehdy zcela novému úkolu, kterým byly zahuštěné výsadby, zpracoval doporučený sortiment dřevin pro Prahu, obnovil jeho doposud stále nedoceněné šlechtění rododendronů a předal své šlechtitelské výsledky mladým pracovníkům. Málko věděl, že průhonická kolekce pyramidálních černých borovic vznikla na základě práce profesora Scholze, který objevil jejich semeně zdroje, zařídil dovoz osiva, množení i první selekci semenáčů. Průhonice se tehdy zachovaly slušně a snažily se v daných možnostech nejen využít velkého člověka, ale i zmírnit jeho lednické traumy. Instituce bývají hrdé na své osobnosti. V Lednici dosud nevíš podobizna jejího zakladatele, řadoví studenti často nic nevědějí o jeho osobnosti; starším absolventům tato skutečnost jaksi nevadí, přestože jsme s prominutím všichni žili z odkazu tohoto člověka. Kam se poděla naše vděčnost a úcta k slušným lidem a k základním tvůrcům našeho oboru? Napravme tedy alespoň částečně to zvláštní ticho kolem celého tohoto životního i oborového příběhu. Některá z lednických poslucháren by mohla nést jeho jméno, v roce 2005 bude sté výročí narození profesora Scholze. Dosud žijí také ti, kteří byli i v dobách nepopulárních pro tato setkání vždy vitanými hosty u Scholzů v Praze a mohou proto o jeho stále aktuálním odkazu podat mnoho podnětných dokladů.

V ČEM SPOČÍVAJÍ HODNOTY

Ludvík Kuča: Mezi růžemi

nějším relaxačním útvarem zeleně. Zahradničení u domu jako koniček některého z členů rodiny nerozděluje její pospolitost, jako je tomu u celé řady jiných zájmových aktivit, ale naopak ji sdružuje. Pěstitelský zájem o zahradu ve spojení se sousedskými vztahy představuje významné společenské kontakty jako jednu ze základních podmínek obytných hodnot sídel. Současně je tento „odborný zájem“ velmi účinnou formou pro tolik potřebné sbližování různých sociálních skupin a názorových proudů obyvatel. Zahrada je prootním místem, na němž může vyklikat první výhony lásky k přírodě u nejmenších dětí. Je to i kolébka jedné z nejvyšších zahradních estetických hodnot, kterou je utoření osobního vztahu k rostlinám jako k duševním přátelům a nikoliv služebníkům. Žít o domě se zahradou se stává významným rysem našeho životního stylu, ve kterém se mimo jiné odráží i naše kulturní souvislost s Evropou. Dokládá to skutečnost, že české zahrady byly o době před druhou světovou válkou svým funkčním pojetím i sortimentem nad evropským

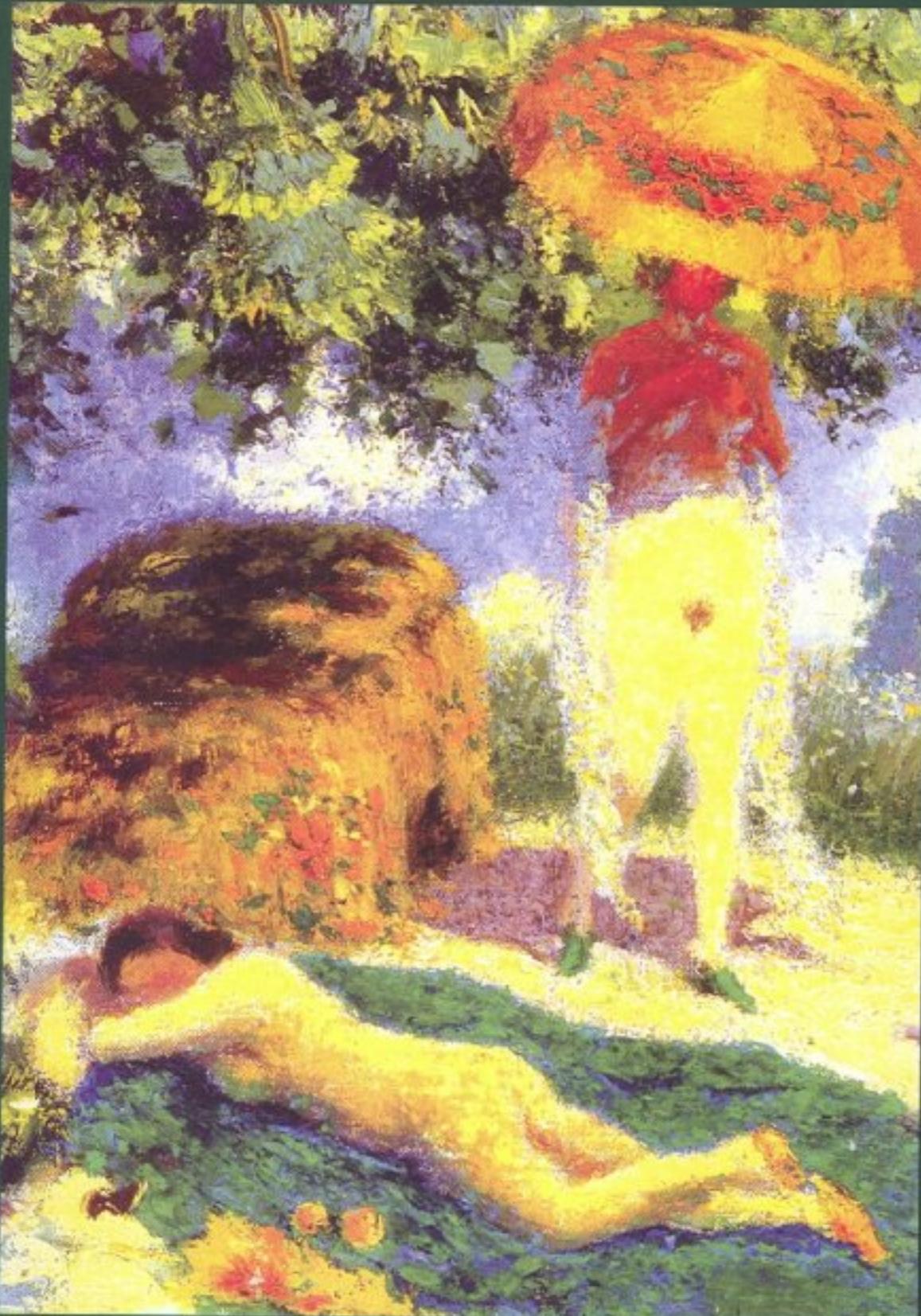
Zahrada by neměla být pouhým barevným či tvarovým doplňkem domu, ani tržním zařízením, či nepřehlednou sbírkou a skladistěm rostlin. Rovněž by ušak neměla být pouze výtočným dílem bez hlubších sociálních souvislostí s jejich uživatelem. Pro svoji sounáležitost se životem rodiny by měla být chápána mnohem komplexněji, aby se tak mohla rozvinout do celé řady jejích možných forem.

Zahrady představují v soustavě různých typů sídelní zeleně zcela zvláštní kvalitu, spočívající v neobvyklé šíři jejich možné funkčnosti. Z územněplánovacího hlediska jsou kromě větších měst nejen největší plochou sídelní zeleně, ale často i největší plochou celého sídla, u venkovských obcí běžně dosahují 50–60 %, někdy i 70 % jejich celkové výměry. Z ekologického hlediska představují jediný velkoplošný vegetační útvar, který může vytvářet prostorově souvislou „zelenou infrastrukturu“ prolínající se s další částí sídla. Tato zahradní soustava zeleně tak vytváří jednak určitý bioklimatický stav v sídle jako celku a navíc umožňuje jeho přímou prostorovou vazbu na vnější krajinné prostředí. Z národního hospodářského hlediska představuje amatérské zahradničení jednu z mála činností, která od společnosti minimálně požaduje, přičemž vytváří podstatou své aktivity nové celospolečensky významné hodnoty hospodářského, ekologického a sociálního typu.

Zcela mimořádné hodnoty mohou zahrady přinášet v sociální oblasti. V tomto smyslu jsou pro všech část našich obyvatel nejvýznam-

RODINNÝCH ZAHRAD

Jiří Mareček

Zahradničení u domu jako koníček některého z členů rodiny nerozděluje její pospolitost, jako je tomu u celé řady jiných zájmových aktivit, ale naopak ji sdružuje.

Max Sovařinský: Žlutý slunečník, skica I., 1908

průměrem. Probíhající renesance zahrad patrná ze současného příklonu k jejich obytným hodnotám by měla být chápána v celé šíři jejich společenského významu. Nemůže proto zahrnovat pouze vybrané objekty majetnějších investorů, ale je třeba, aby postihla celé sociální a kulturní spektrum naší společnosti. Mimořádné číslo našeho časopisu, které je věnované problematice rodinných zahrad, by mělo být jedním z počinů na této velmi významné cestě k opětovnému povznesení našich zahrad a k rozšíření pojmu kultura i do této, v nedávné minulosti značně opomíjené oblasti.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), na katedře zahradnictví České zemědělské univerzity v Praze vyučuje sadovnictví a krajinářství, samostatný projektant sadovnických a krajinářských úprav

ZAHRADA JAKO KRAJINA

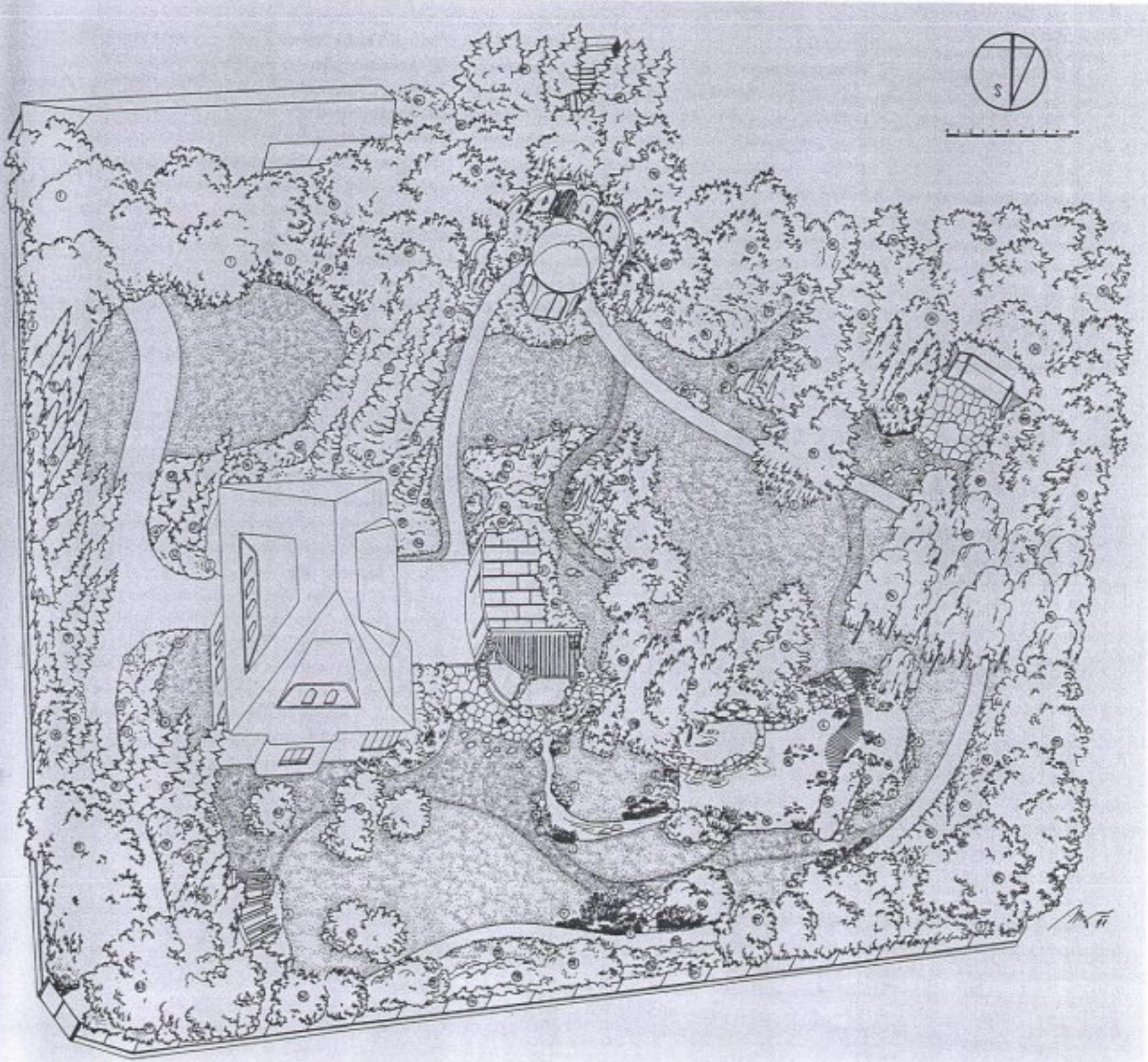
Jiří Mareček

Krása rostlin spočívá nejen v jejich individuálním projevu, ale současně i v tematických seskupeních těchto krásných jednotlivostí. Zahrady by proto měly být mimo jiné i určitou sestavou tematických celků.

Zahrada o výměře 0,55 ha je situována na okraji středočeské obce v nadmořské výšce 450 m. Na jižní straně se opírá o lesní porost se skalami, celá severní strana je naopak plně otevřenou panoramatickou vyhlídkou do dalekého volného krajinného prostoru. Rodinný dům je situován velmi vhodně na okraji pozemku, takže pro rozvinutí zahradní tematiky jsou zde vhodné prostorové podmínky. V zadání projektu byla požadována reprezentační vstupní část, zdůraznění možností výhledek a vytvoření dojmově a obytně rozmanitých zahradních lokalit s tím, že hospodářsko-provozní zařízení jsou situována na vedlejším pozemku.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930),
na katedře zahradnictví České zemědělské univerzity v Praze vyučuje
sadovnictví a krajinařství, samostatný
projektant sadovnických a krajinařských úprav

KRESBY: autor

HLAVNÍ ZÁSADY ŘEŠENÍ

- Vytvoření souladného vztahu s okolní krajinou protázením navazujícího lesa a jeho sortimentu do prostoru zahrady a zdůraznění dálkových výhledů z vyhlídkového pavilonu.
- Zvýraznění obytných hodnot zahrady sestavou cílových míst s proměnlivými obytnými a estetickými hodnotami, intimitou většího těchto lokalit, velkými travnatými plochami a možností nočního využití vybraných částí zahrady.
- Oživení celého zahradního středu terénní modelací včetně uplatnění různých forem pohybující se i zrcadlící se vody.
- Vytvoření celkem sedmnácti zahradních tematických celků převážně s tematikou blízkou venkovské krajině.
- Řešení pojítka zahradní rozmanitosti jednak formou okružní, dojmově gradované cesty a dále pak i uplatněním nepřerušovaných velkých travníkových ploch.

Zahradní tematické celky

I ustupní hala, garáž, hospodářský průjezd, II rodinný dům, III skleněný přístřešek s pergolou a obytnou terasou, IV vyhlídkový pavilon, V ohniště s přístřeškem pro dřeva, VI dřevěná lávka a obytná terasa nad vodou, VII vodopád, VIII vyhlídkové odpočívadlo, IX vyhlídková pergola

1 Vstupní reprezentační zahrada – intimní prostor s rámem tvarově a barevně zajímavých stálé zelených dřevin a vstupní bránou červenolistých javorů. Dominantou této kompozice je jižní, světlá fasáda domu v rámci tmavé zelených jehličnanů.

2 Vstup do domu – vytvoření záměrně malého prostoru a jeho zvýraznění vysokými smrkami, vytvoření „vyhlídkových obrazů“ ze čtyř oken bytu. Pohledové uzavření dále pokračující obslužné komunikace jehličnanů se širokými korunami.

3 Obytné atrium – spojení haly bytu s terasou, skleněným přístřeškem, vyhlídkovou pergolou a dvěma oficiálními vstupy do zahrady. Zadní stěnu přístřešku tvoří terénní val. Hlavní formou zeleně je zde dlouhodobě kvetoucí trvalkový záhon pod okny domu, větší podíl popínavých dřevin na všech stavbách a použití mobilních květinových nádob.

4 Růžová procházka – velkoplošná výsadba remontantních záhonových růží na pozadí jalovců. Tvoří doprovod počátku okružního chodníku, jako oficiálního vstupu do zahrady a dále i vyhlídkový obraz z oken domu a z terasy atria.

5 Vyhlídkový pavilon – šestiboká stavba s otevíratelnými skleněnými stěnami, umístěná na nejvyšším místě

zahrady. Pohledu z každého okna odpovídá v zahradě samostatně komponovaný obraz s tím, že základní význam zde má vyhlídka severní (pohled do navazujícího krajinného prostoru) a severozápadní (vnitřní pohled s dominantou březového háje). Podnož stavby tvoří nízké sadové růže.

6 Lesní zahrádka – přímé spojení zahrady s přilehlým lesem. Velká modřínová skupina, navazující na dvě velké skupiny borovic na zahradě a na pěší chodník do lesa.

7 Vřesoviště – využívá navržené terénní modelace, je opatřeno plně exponovaným svahem z vyhlídkového pavilonu a z cesty podél růžové procházky. Kombinace vřesů, vřesovcov, trvalek, jalovců a zakrslých borovic. Průchodnost travnatou pěšinou.

8 Rozkvetlá louka – osa průhledu z vyhlídkového pavilonu ukončena březovým hájem tvoří pojítko a prostorový odstup všech navazujících tematických celků. Květoucí louka je zpřístupněna dvěma travnatými pěšinami.

9 Zahradní stylizace boru – borový háj – sestava různých taxonů borovic s hlavním zastoupením borovice sosny a doplňujících keřových skupin – jalovec, sadové růže, jeřáb a. Obytným zařízením tohoto tematického celku je lesní zákolí s ohništěm a přístřeškem pro dřeva.

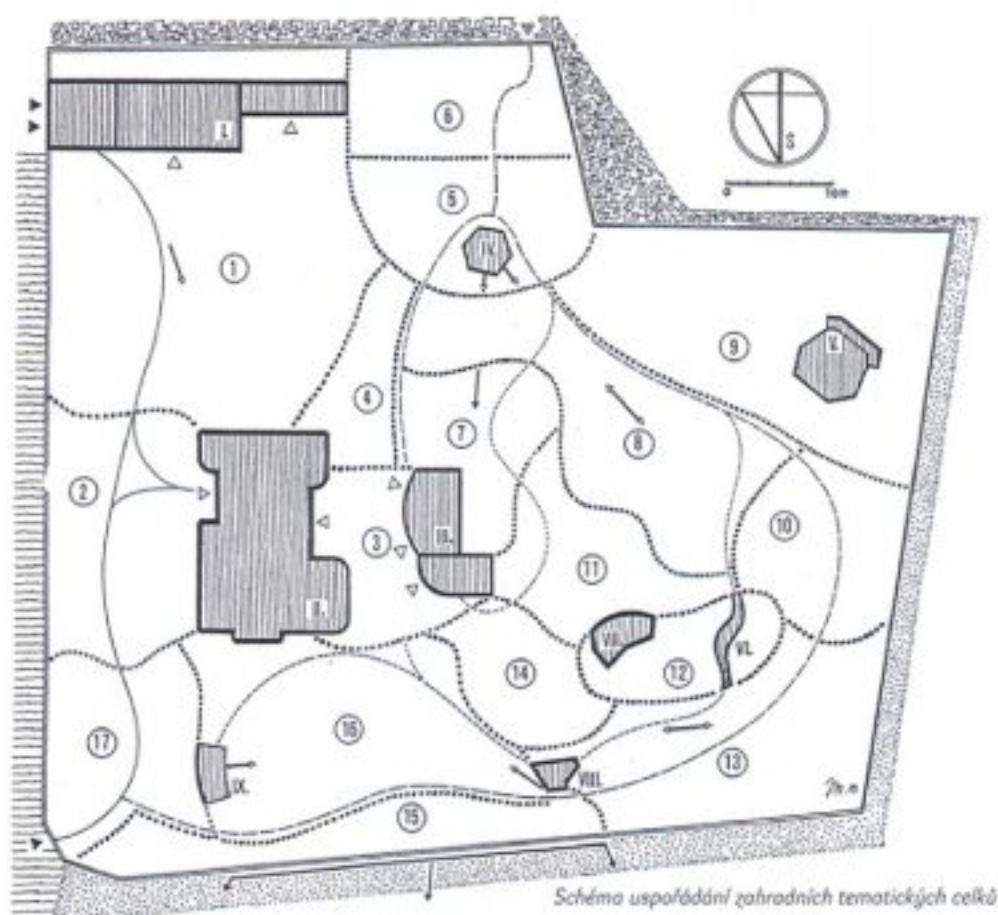
10 Zahradní stylizace březiny – březový háj – velká skupina bříz a jejich forem, v kombinaci s trvalkami a podrostovými keři. Intenzivní noční osvětlení travníků a bílých kmenů (noční zahradní dominanta).

11 Kamenná stráň – terénní modelace s použitím volných skupin přírodních balvanů, okrasných travin, trvalek a borovic. Nejvyšší položené místo terénního valu je současně vývěrem umělé cirkulace vody, padající do jezera a napájející dva navazující potůčky.

12 Jezero pod kamennou stráňí – dvě úrovně vodní hladiny s vodopádem a pochozí dřevěnou lávkou, která je současně i odpočívadlem pro působivé pohledy do vody. Vodní a bažinné rostliny, intenzivní noční barevné osvětlení. Hloubka 1–1,5 m.

13 Zahradní stylizace luhu – lužní háj – sestava stromů, keřů a vlhkomočilných trvalek, navazující na louky kolem jezera. Stupňovité výškové uspořádání po obou stranách chodníku, hlavní zastoupení vrby, střemchy, kaliny obecné a. Součástí tohoto celku je vyhlídkové odpočívadlo (pohled na dominantní stavbu domu s loukou a ovocnými stromy).

14 Narcisová loučka – kvetoucí louka s výrazným celoplošným zastoupením časově postupně nakvétajících odrůd narcisů, vymezená potůčkem tekoucím z kamenité stráně do jezera. Dlouhodobá existence narcisů vyžaduje

jinou technologií pěstování trávníku. Významný velkoplošný jarní zahradní efekt.

15 Rámeč zahradní vyhlidky – členitý pás kvetoucích keřů zastírající oplocení, avšak současně umožňující plynulou vyhlídku do krajiny z pavilonu, výška 2–2,5 m. Pás současně vytváří optickou izolaci zahrady z vnějšího krajinného prostředí. Obě koncové části pásu tvořené stromy jsou optickým rámcem hlavního zahradního průhledu.

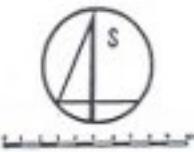
16 Okrasný ovocný sad – rozkvetlá louka s nepravidelně rozmištěnými okrasnými jabloněmi a s intenzivně sekanou travnatou pěšinou. Významnou součástí tohoto celku je vyhlídková pergola, navazující na dlouhý průhled zahradou, ukončený lužním hájem.

17 Hospodářský vstup do zahrady doplněný stromy se širokými korunami tvoří prostorový rámeč severovýchodnímu okraji zahrady – analogie velké stromové skupiny na severozápadním zahradním okraji.

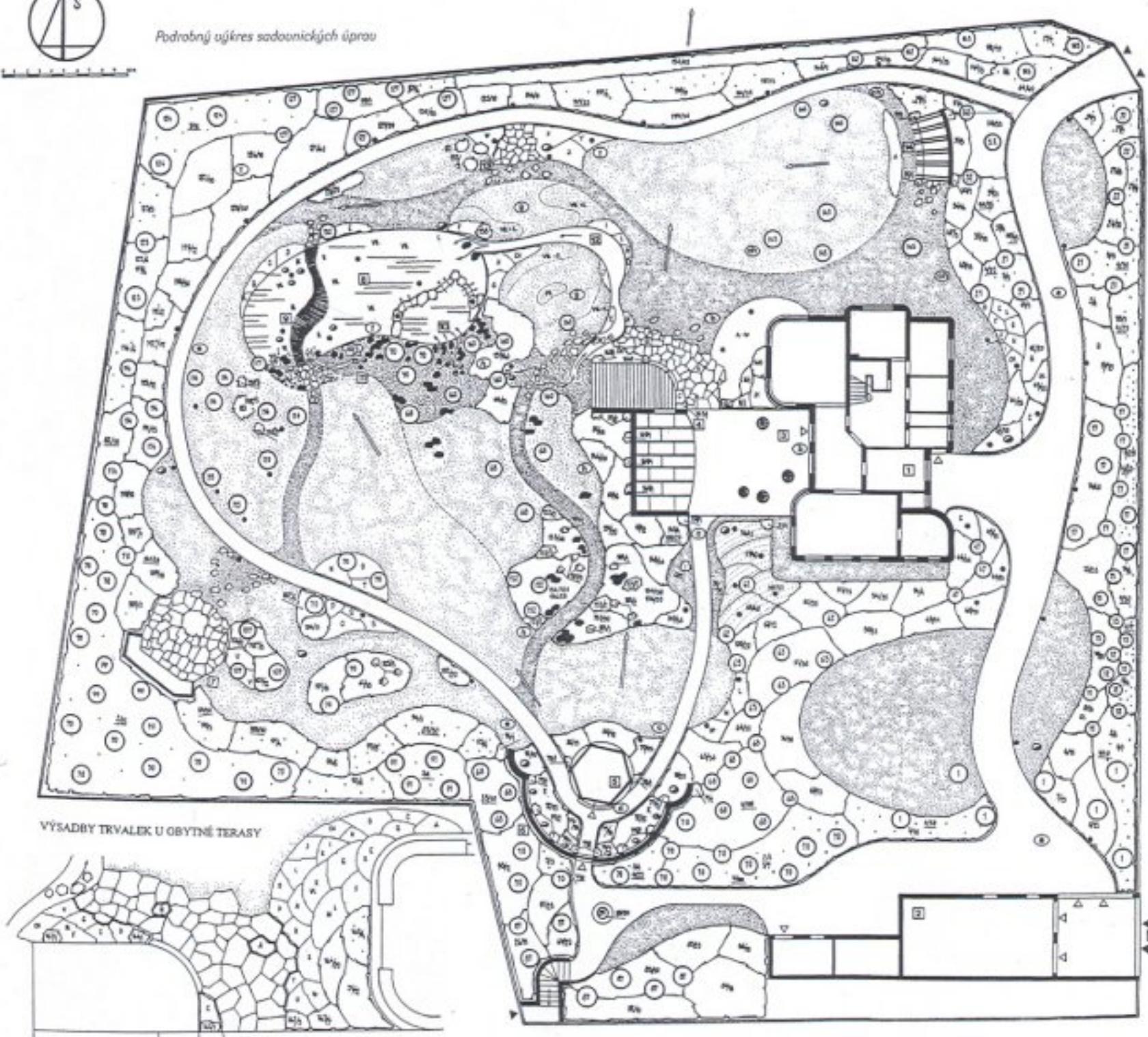

- 1 obytný dům
- 2 proozná budou
- 3 obytná terasa
- 4 obytný přístřešek s pergolou
- 5 vyhlídkový altán
- 6 obložková stěna
- 7 ohniště s přístřeškem na uložení dřeva
- 8 zahradní jezero
- 9 lávka s odpocívadlem
- 10 vodní přepady
- 11 skalní patůček
- 12 luční potok
- 13 odpadluadlo u rákosí
- 14 pergola v ovocném sadu
- 15 hlauni ustup a vjezd do zahrady

Zahradní tematické celky
a vstupní zahrada
b obytná zahrádka
c růžová procházka
d zahrádka na vyhlídce
e barový a březový háj
f jezero s luhem
g narcisová louka
h skalka a uřesovité
i jablonový sad

Podrobný úkres sadovnických úprav

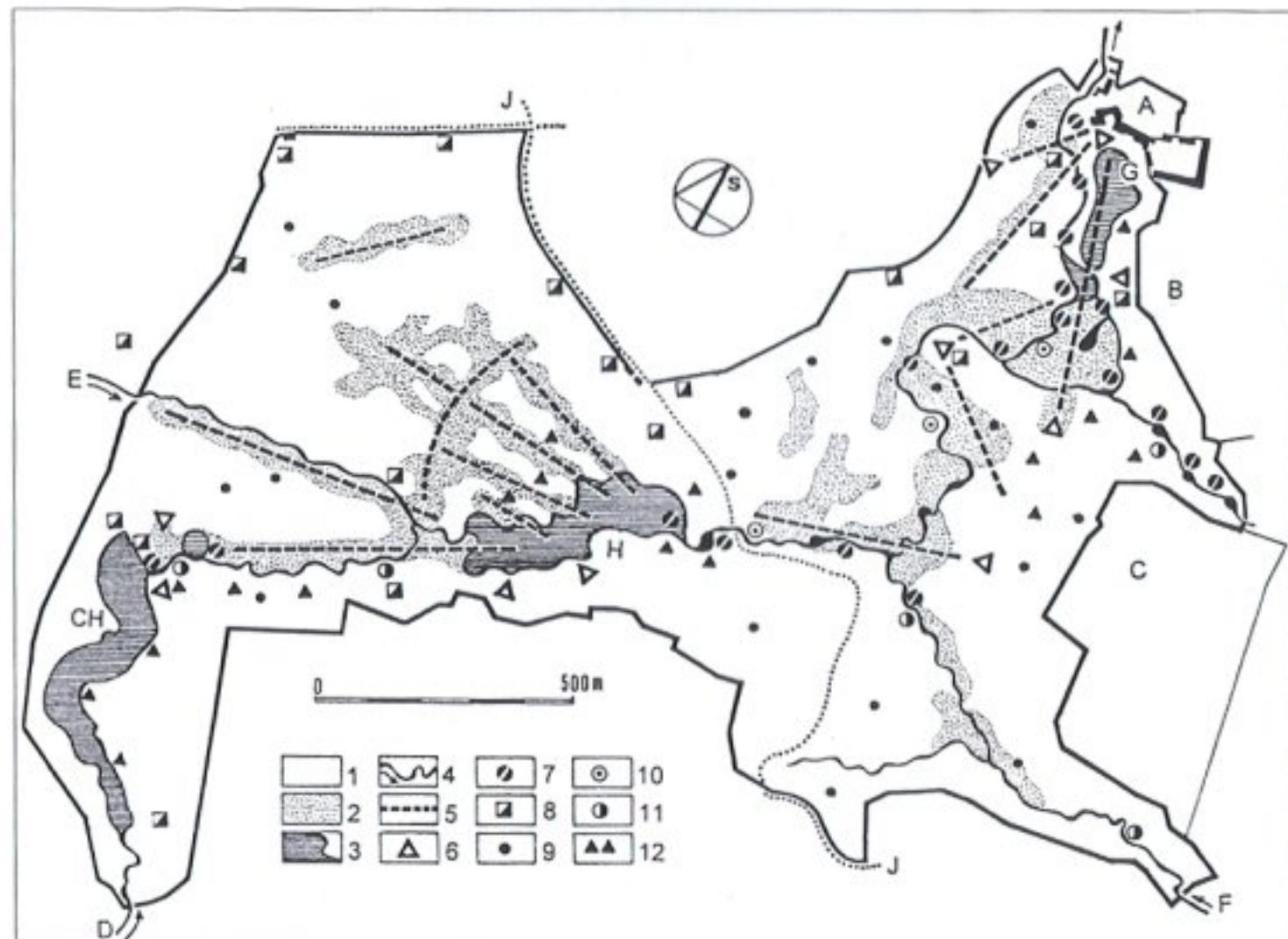
THE PARK AND THE LOCAL GARDEN AND LANDSCAPE ARCHITECTURE RESEARCH (E2)

Wednesday, May 5, 2004

08:30 – 12:30

Price EUR 45

The Municipality of Průhonice lies at the south-eastern boundary of Prague. It is significant mainly for its long tradition of ornamental gardening, dendrology and garden and landscape architecture. This tradition could develop thanks to a large park where national gardening research has been conducted for almost 80 years. Good transport links between Průhonice and the centre of Prague as well as other convenient features have recently encouraged the development of an extensive private garden and housing projects in the area. As a result, the Municipality has become an attractive housing locality. Průhonice can be accessed by public transport (underground line C, Opatov station, then change to bus No. 324, 325) or by motorway D1 in the direction of Brno, Exit 6 (ca. 10 km from city centre).

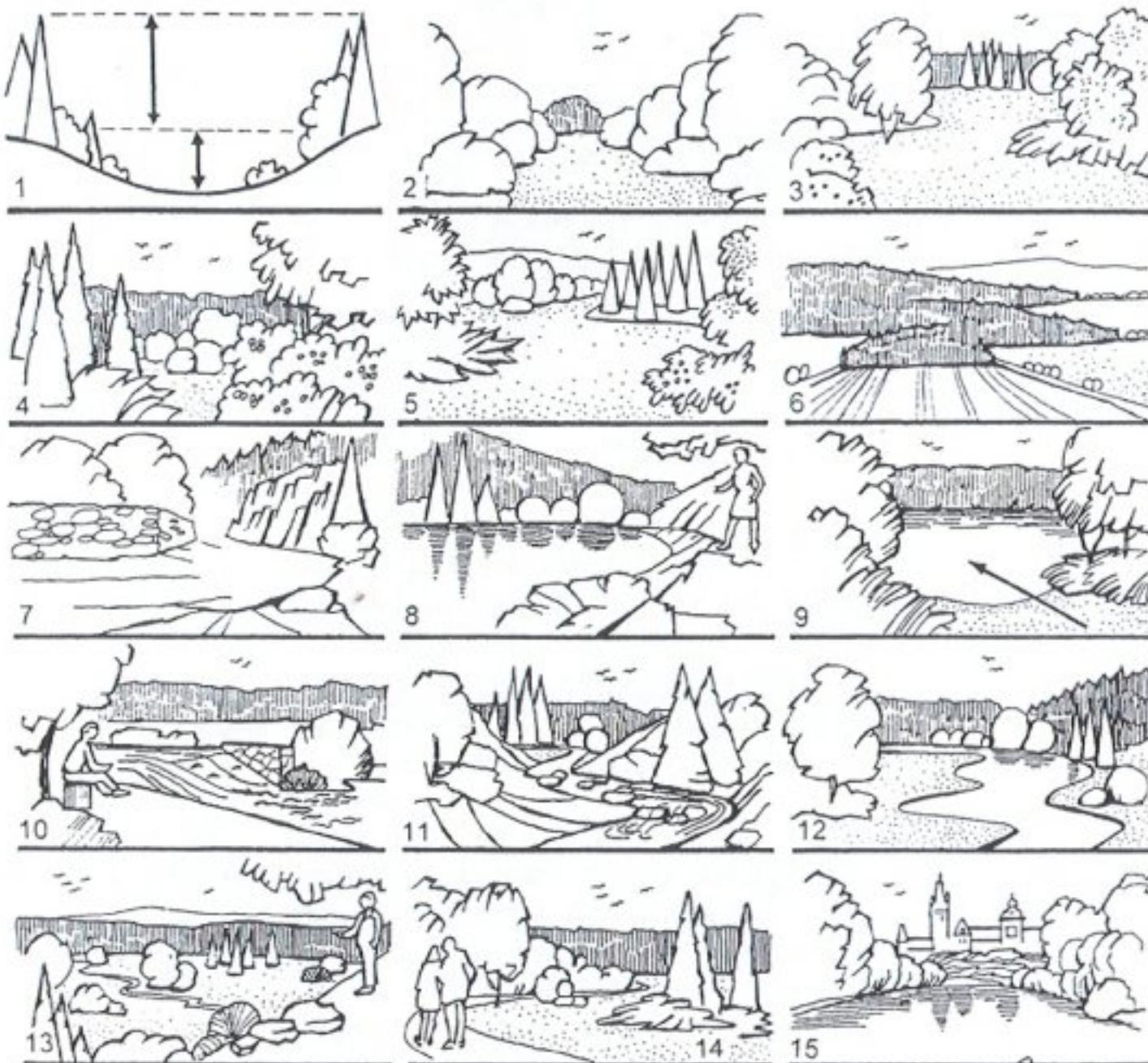
The basic composition structure of the Průhonice Park: 1 – continuous wood stand, 2 – meadows, 3 – ponds, 4 – streams, 5 – important vista, 6 – panoramas, 7 – weirs, 8 – artefact of the past, 9 – important toponyms, 10 – meandering streams, 11 – streamlets, 12 – thematic stand composition

THE PRŮHONICE PARK

The current layout of the park is the result of extensive reconstruction carried out at the turn of the 19th and 20th century by Count Ernst Emanuel Silva Tarouca (1858–1936). The grandiose scale of his plans is evident not just from the changes he had implemented in the park itself, but also from the ornamental tree nurseries he set up, and from his efforts to introduce and promote garden and landscape architecture. The founder of the park engaged in diverse activities in this field with the help of the Dendrological Society, the third of its kind in Europe.

The park was designed in a natural style, using highly effective combinations of native as well as exotic trees and fully utilising the Botič Stream valley with its immense variety of landscape features. The wide range of plant species, and aesthetic principles employed were typical of the time when the park was conceived. A major natural component of the park is water, which is used in a number of ways (there are three main ponds, three different kinds of brooks with confluence in the valley, etc.). The park was damaged by a flood in 2002, which has necessitated a restoration, currently nearing completion. The artistic idea behind the park is based on a number of principles including (see Scheme) the following designs:

1 – an illusion of a deep valley, 2 – a system of carefully designed vistas and vantage points, 3 – meadows that join the diverse elements of the park, 4 – an impression of rich scenery by using specific layout features, 5 – an impression of variety by using a wide selection of plant taxa and cultivars, 6 – a sensitive integration of the park with the surrounding landscape, 7 – local features integrated into the overall plan of the park, 8 – taking advantage of water to highlight its surroundings, 9 – using water as a dominant feature, 10 – exploiting water as a permanent source of nature's sound, 11 – using water as a stream, 12 – using water to form meanders, 13 – vantage points with panoramic views 14 – creating a network of footpaths along the main composition features allowing for an individual choice of the sequence of impressions, 15 – to highlight water as a front feature of a dominant feature, adjustment of the façade of the chateau to fit the size of the surrounding plants etc.

Jm. 04

From a wider perspective, the park is important as a model for using a valley in an economically developed locality, which is intensively used for recreational, housing and aesthetic purposes. Valleys are an important feature of the Czech landscape and the example of Průhonice should therefore be taken into account as a type of landscape planning.

Basic Facts and Figures:

The park is 250 ha in size, with altitudes between 280 and 342 m above sea level; there are around 1500 planted taxa of trees and bushes (1200 deciduous and 300 evergreen), the most important among them being Rhododendrons (8000 plants), and around 30 km of pathways. The Chateau, originally a fortified Romanesque castle of the 12th century, was later rebuilt in the style of the Czech Renaissance. There is also a Romanesque Church of the Birth of Virgin Mary built in the year 1187. The park is located next to a garden with a collection of the following taxa and cultivars: Iris (about 1700 plants), Paeonia (about 230 plants), Rosa (about 800 plants), Hemerocallis (about 250 plants), Nymphaea (about 130 plants) etc.

Since 1927, when the entire estate was bought by the Ministry of Agriculture, the Park has been state-owned. Between 1927 and 1962 it was administered by the Research Institute for Ornamental Gardening (today called Research Institute of Silva Tarouca for Landscape and Ornamental Gardening). The main purpose of the administrator was to develop the principles of garden and landscape architecture and aesthetics according to the plans of the Park's founder.

Since 1962 the Park has been administered by the Institute of Botany of the Academy of Sciences of the Czech Republic.

Address:

Botanický ústav Akademie věd ČR
(Institute of Botany, Academy of Sciences of CR)
Správa průhonického parku
252 43 Průhonice č. 1

Director of the Park: Ing. Ivan Staňa
Tel./Fax: 267 750 346
E-mail: park@ibot.cas.cz

GARDEN AND LANDSCAPE ARCHITECTURE AND ORNAMENTAL GARDENING RESEARCH

The Research Institute of Silva Taroucca for Landscape and Ornamental Gardening was founded as a state institution in 1927 following the purchase of the estate from the park's founder. It is one of the oldest research sites of its kind in the Czech Republic. During the whole time of its existence, it served as an all-inclusive research facility focusing on ornamental gardening and garden and landscape architecture. One of the assets of the Institute has been its ability to combine all the branches of its research and apply them in practice. The results were made available for various sectors of the state administration, or used to enhance cultural, construction and gardening projects. The Institute is currently a state body funded mainly by the Ministry of Environment.

The comprehensive nature of its activity follows in the footsteps of the park's founder Silva Tarouca who was engaged both in research and production plus practical application. The Institute comprises 14 departments, specialising in: 1– historical and cultural landscape devel-

opment, 2 – biomonitoring, 3 – landscape biodiversity, 4 – fytoenergetics, 5 – fytopathology, 6 – ornamental plants selection, 7 – commercial flower growing, 8 – tree nurseries, 9 – information, 10 – dendrological garden with a concentration of ornamental plant gene pool, 11 – tree nursery production, 12 – finance, 13 – administration, 14 – education centre serving as a public education and promotion facility. The Institute has maintained and continually expanded its gene pool of both wild growing and cultivated plant species. It is also a national centre for assessing the suitability of introducing new plant species in the country. It oversees professional and consulting activity in the field of landscape creation and protection on a national scale.

From the perspective of further development of garden and landscape architecture, the dendrological garden built after 1972 is of great importance. The garden was built because in 1962 a whole section of the Průhonice park was taken away from the Institute, thus greatly limiting its work in the field of dendrology and garden and landscape architecture. The dendrological garden thus meant a revival for the research centre. On an area of about 80 ha there are 27 thematic sections of trees out of which 16 have been only partially finished or are only being planned. These thematic sections serve to ensure an ongoing assessment of the gene pool of the plants as to their possible functional use, growing techniques, and aesthetic characteristics. This is not a strictly traditional botanical approach, but a practical activity tailored for specific needs of garden and landscape architects. The thematic sections contain a total of 5000 taxa of trees, bushes and perennial plants.

The dendrological garden is registered as a Major Landscape Feature pursuant to ČNR Act No. 114/1992 Coll. This guarantees its continued existence in a highly urbanised environment at the edge of Prague. Mean altitude of the garden is 288 m above the sea level, mean annual temperature is 8,8°C, and mean annual precipitation is 565 mm. As the garden is not yet fully completed, it is divided into a part accessible to the public (see Scheme) with an area of 40 ha and a part that is not yet accessible, containing either experimental plants or those intended for completing the project.

Address: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví
Květnové náměstí 391

252 43 Průhonice

Institute Director: Doc. Ing. Ivo Tábor, CSc.

tel.: +420 296 528 111

fax: +420 267 750 023, +420 267 075 044

e-mail: adm@vukoz.cz

Address: *Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc.*

Česká zemědělská univerzita Praha (Czech Agriculture University in Prague)

Agronomická fakulta, Katedra zahradnictví

165 21 Praha 6-Suchdol

tel.: +420 224 382 552, fax: +420 234 381 801

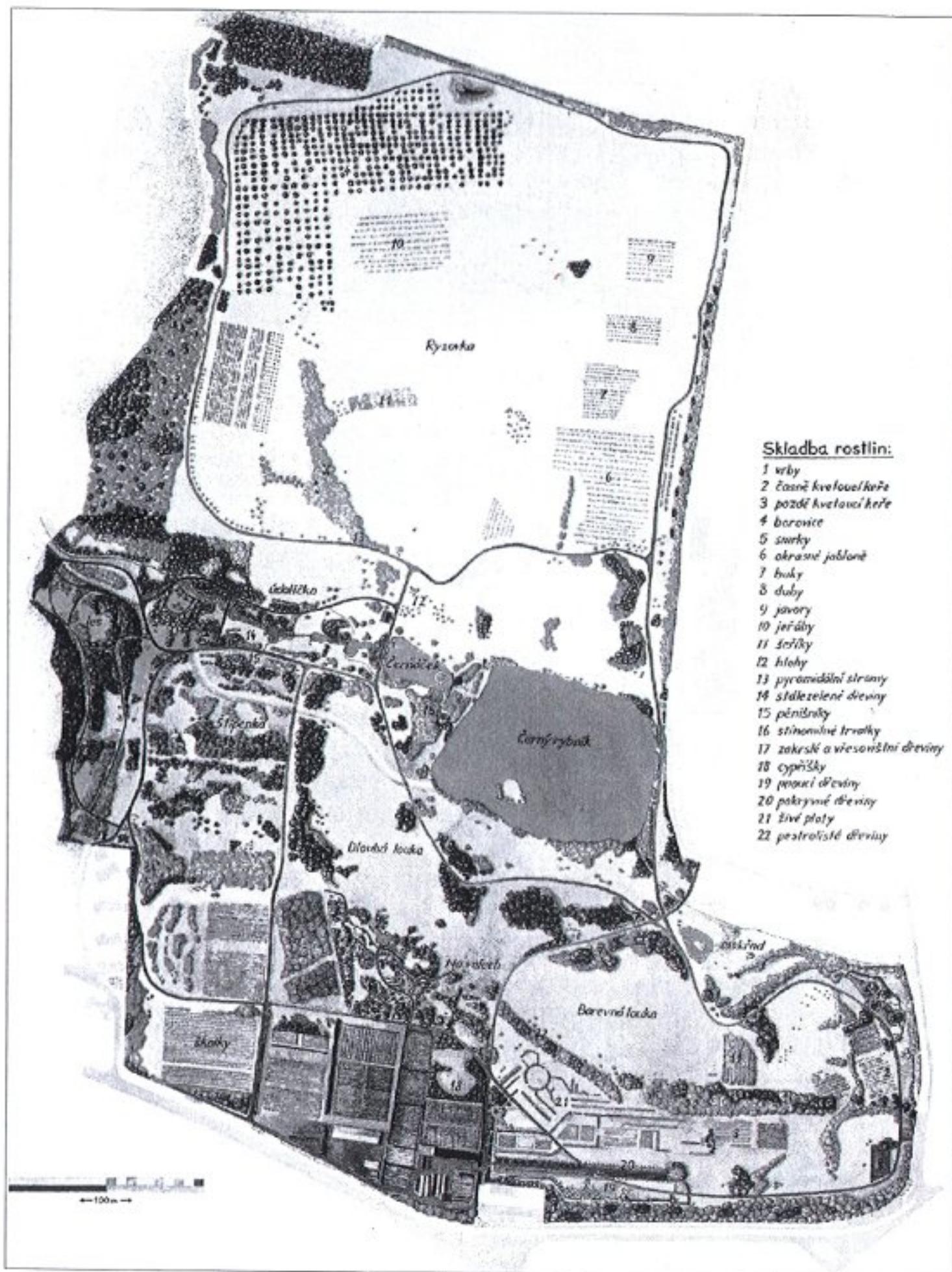
e-mail: rubasova@af.czu.cz

Private Contact:

Vřesová 286

Průhonice

tel.: +420 267 750 573

Dendrological Garden – picture by Miloš Engelberth (according to aerial photo)

ÚVODNÍ SLOVO KONFERENCE

Introdukce a genetické zdroje rostlin jsou záležitostí celospolečenskou

INTRODUCTION TO THE CONFERENCE - Introduction and genetic sources of plants are global issues

Jiří Mareček

Ceská zemědělská univerzita

Vážené kolegyně a kolegové,

dovolte mi abych Vás co nejsrdečněji přivítal a pozdravil na půdě České zemědělské univerzity v Praze. V úvodu bych chtěl zdůraznit, nebo přesněji řečeno vyslovit přání, aby setkání Unie botanických zahrad, Botanické zahrady Praha a České zemědělské univerzity nevyplývala jen z případné organizační výhodnosti, ale aby měla hlubší metodický a soustavný charakter. Vazba botanických zahrad na zemědělský sektor, který velmi intenzivně ovlivňuje rozhodující část území našeho státu a je jedním hlavních "odběratelů" soustředovaného a vyhodnocovaného genofondu by měla být jednou z trvalých forem vzájemné spolupráce.

Práce s genofondem rostlin je principiálním základem rozvoje všech, s biologií souvisejících vědních oborů i univerzitního vzdělávání a měla by proto být dále mnohem intenzivněji a všeobecněji rozvíjena. Založení Unie botanických zahrad, jejímž hlavním cílem je soustředění dílčích toků vědecké práce do vzájemně provázaného proudu vědění představuje jednu ze základních forem tohoto nově nastoleného systému práce. Jedná se o počin, který je nejen věcně a metodicky správný, ale současně i značně časově aktuální jak z hlediska potřeb naší země, tak i z pohledu širších světových trendů. Překlenutí určitého rezortně, územně či správně úzce chápaného postavení jednotlivých genofondových pracovišť a rozšíření vlivu i na soukromé sbírky je třeba považovat za jeden z hlavních, velmi pozitivních metodických a systémových kroků Unie.

Význam genofondu rostlin bychom měli spatřovat a rozvíjet nejen v oblasti biologických věd, ale současně i v hospodářských a sociálních souvislostech. Bylo by velmi vhodné, kdyby se v tomto integrovaném smyslu rozvíjela i činnost Unie botanických zahrad. Domnívám se, že v tomto širším smyslu by se mělo jednat zejména o některé následující formy práce.

Předně to bude tradiční vědecká práce s genofondem, spočívající v jeho soustavném tématickém soustředování a v obecném vyhodnocování. Jeho další rozvoj by měl být mnohem intenzivněji rozšiřován a koordinován. Měla by to být především Unie botanických zahrad, která jako jediný integrovaný představitel oboru bude dávat impulsy a podněty pro tento nově pojatý systémový přístup.

Další významnou činností na úseku genofondu by měla být provázanost na řadu dalších, zatím v tomto s. n. e. r. u často netradičních pracovišť v rámci hospodářské sféry a státní správy. Tato systémová provázanost by se měla mnohem šířejí než dosud týkat zejména celé řady šlechtitelských směrů v zemědělství, zahradnictví a lesnictví. Významnou hodnotou by měla být i provázanost v oblasti vzdělávání mladé generace a to nejen v tradičním smyslu počtu herbářových položek, ale zejména v poloze vzájemných ekologických a estetických souvislostí. Botanické zahrady jsou jedinými pracovišti, která jsou schopna tuto činnost ve všech potřebných vztazích vykonávat a mají v tomto směru dlouhodobou tradici.

Provázanost péče o genofond by se měla promítat rovněž do oblasti ochrany přírody i krajinařského a urbanistického plánování, zejména ve smyslu velmi aktuálního funkčního zónování venkovské krajiny, kde sortimentální skladba nově realizovaných vegetačních prvků a jejich soustav bude mít zcela zásadní význam. Prozatím platná ochranářská hlediska jsou v tomto smyslu účinná jen částečně.

Aplikovaná práce s genofondem rostlin by se měla výrazněji uplatnit i v oblasti estetiky krajiny a životního prostředí věbec. Např. velmi záslužné iniciativy v záchraně starých odrůd ovocných dřevin by neměly mít jen dimenzi hospodářskou, ale současně i estetickou a sociální. Ovocný strom byl ještě nedávno jedním z nejpočetnějších útvarů rozptýlené zeleně a vytvářel tak jeden ze základů našeho českého krajinného rázu. Bude genofond ovocných odrůd pouhou sestavou položek v genobankách, nebo pro něj či pro jeho významnou část najdeme reálnou polohu odpovídající dnešku? Máme zákon č. 124 o ochraně krajinného rázu. Výklad jeho konkrétních forem je velmi různorodý což není na závadu. Chybou však je, že se jeho podstata často nehledá v druhové skladbě porostů, tedy v genofondu daného konkrétního území. Aplikovaná práce s genofondem rostlin, to je jeho uplatňování ve všech navazujících souvislostech představuje tedy velmi významný směr naší další činnosti. Příroda a krajina, tedy i genofond rostlin, mají v plné shodě s Václavem Cílkem, autorem velmi podnětné publikace "Krajiny vnitřní a vnější" dvě tváře. Vnější tváří je ta věcná, materiální stránka problému to je náš, zatím převažující styl práce s genofondem. Vnitřní stránkou problému je jeho duchovní dimenze tedy krásno, pocit domova, duchovní vztah našeho životního stylu k minulosti a k přírodě věbec. Význam této "vnitřní" hodnoty výrazně narůstá a lze předpokládat, že v nedaleké budoucnosti se její poslání vyrovnaná významu hodnot "vnějších".

in a traditional meaning containing just knowledge of the individual plants but also stressing all environmental and aesthetical contexts. Botanic gardens are the only working places that are able to perform this activity in all possible relations and that have a long-term tradition.

The work with gene pool should be also connected with protection of environment and landscape and town planning especially in the sense of an updated functional division of rural landscape into individual zones where the composition of new plants and plant systems will be fundamental. The provisional protectionist measures are effective only partially.

The work with plant gene pool should apply more noticeably also in the field of aesthetics of landscape and environment. For example initiatives in saving of old varieties of fruity trees should be connected with economics, aesthetics and social affairs. A fruity tree used to be the most usual formation of greenery in our Czech landscape. Will be gene pool of fruity varieties the only item of gene banks or could we find for it a realistic form corresponding with present situation? There is the Law No 124 of Protection of Face of a Landscape. Interpretation of the concrete sections of this law is diverse which is not bad. However the mistake is that we do not look for its basis in the composition of populations, so in fact in plant gene pool of a concrete area. The applied work with plant gene pool means its application to all additional activities, which is another very important part of our work. According to Václav Cílek, the author of a very interesting publication entitled "Interior and Exterior Beauties" nature and landscape, so in fact also plant gene pool have two important parts. The exterior part is material realistic part of the problem which represents the prevailing part of our work with gene pool. The interior part of the problem is beauty, home feeling, connection of our life with the past and nature. Importance of this "interior" value is increasing. And we can assume that it will equal importance of the "exterior" part in the distant future.

An important part of the work with plant gene pool is introduction usually damned and glorified at the same time. In this open world we cannot stop it, which is right. However we should influence it in a needed measure, better to say set it right. For example there are uncontrolled foreign influences on decorative woody plants cultivated in family gardens, which are the largest areas of greenery in our republic. Regulation of this influence should respect principles of a modern society; it should not just impose a strict order. It seems that the most convenient form of this influence would be creation of a specialized research institute where the chosen recommended taxa would be shown to public. This function of a permanent functional, phytopathological and ecological evaluation of introduced woody plants we could have found in the former Research and Breeding Institute of Decorative Gardening (VUKOZ) in Průhonice. The present problem that is not touching only the mentioned gardens but also other formations of landscape greenery is not solving at all. Application of gene pool is in this case clearly commercial.

The basic scientific work with gene pool of national and introduced plants is connected with many other institutions taking care of protection, planning and pedagogical activities and should be the basic form of work of all botanic gardens belonging to the Union of Botanic Gardens.

I would like to inform you about the work related to plant gene pool of the Czech Agricultural University in Prague. From the total number of 13 000 students of four faculties, 1 800 students of the Faculty of Forestry and Environment and more than 2 900 students of the Faculty of Agrobiology, Food and Natural Resources study directly the problems of plant gene pool. Apart from a well known Arboretum in Kostelec nad Černými lesy our university significantly enlarged a composition of woody plants on the whole 25 ha area in Suchdol. It should be an assortment concentrated on genetic funds convenient for city greenery. The Department of Gardening and Landscape Architecture creates new initiatives. Together with graduates from agricultural universities in Brno and České Budějovice we train the future managers who will influence in the distant future management of more than 80% of agricultural areas and forests of our republic where the quality of genetic fund will be the most important. Apart from the computer priorities we should not forget biological priorities. Maybe one of the present initiatives of the Union of Botanic Gardens should be orientated towards education in progress that takes care of the new educational subjects in our university.

Based on the fact that problems related to plant gene pool are very important in the field of protection of environment and gardening. I would like to propose you that one of the next conferences will deal with the above mentioned problems. We propose you not only to make all other conferences at our university but also an active participation of all involved departments of the Faculty of Agrobiology, Food and Natural Resources.

At the end of my speech I would like to thank all involved persons and institutions that helped to create the Union of Botanic Gardens and to organize this thematically rather extensive conference. The best thing is that we have here many young colleagues, which can be regarded as a realistic and optimistic basis of our future activities. Please let me in the name of the Faculty of Agrobiology, Food and Natural Resources, Department of Gardening and Landscape and the whole Czech Agricultural University in Prague to wish you many successes at the conference and at the same time I wish to the Union of Botanic Gardens many successes in the so necessary development of biological sciences.

ÚVODNÍ SLOVO KONFERENCE

Introdukce a genetické zdroje rostlin jsou záležitostí celospolečenskou

INTRODUCTION TO THE CONFERENCE - Introduction and genetic sources of plants are global issues

Jiří Mareček

Ceská zemědělská univerzita

Vážené kolegyně a kolegové,

dovolte mi abych Vás co nejsrdečněji přivítal a pozdravil na půdě České zemědělské univerzity v Praze. V úvodu bych chtěl zdůraznit, nebo přesněji řečeno vyslovit přání, aby setkání Unie botanických zahrad, Botanické zahrady Praha a České zemědělské univerzity nevyplývala jen z případné organizační výhodnosti, ale aby měla hlubší metodický a soustavný charakter. Vazba botanických zahrad na zemědělský sektor, který velmi intenzivně ovlivňuje rozhodující část území našeho státu a je jedním hlavních "odběratelů" soustředovaného a vyhodnocovaného genofondu by měla být jednou z trvalých forem vzájemné spolupráce.

Práce s genofondem rostlin je principiálním základem rozvoje všech, s biologií souvisejících vědních oborů i univerzitního vzdělávání a měla by proto být dále mnohem intenzivněji a všeobecněji rozvíjena. Založení Unie botanických zahrad, jejímž hlavním cílem je soustředění dílčích toků vědecké práce do vzájemně provázaného proudu vědění představuje jednu ze základních forem tohoto nově nastoleného systému práce. Jedná se o počin, který je nejen věcně a metodicky správný, ale současně i značně časově aktuální jak z hlediska potřeb naší země, tak i z pohledu širších světových trendů. Překlenutí určitého rezortně, územně či správně úzce chápaného postavení jednotlivých genofondových pracovišť a rozšíření vlivu i na soukromé sbírky je třeba považovat za jeden z hlavních, velmi pozitivních metodických a systémových kroků Unie.

Význam genofondu rostlin bychom měli spatřovat a rozvíjet nejen v oblasti biologických věd, ale současně i v hospodářských a sociálních souvislostech. Bylo by velmi vhodné, kdyby se v tomto integrovaném smyslu rozvíjela i činnost Unie botanických zahrad. Domnívám se, že v tomto širším smyslu by se mělo jednat zejména o některé následující formy práce.

Předně to bude tradiční vědecká práce s genofondem, spočívající v jeho soustavném tématickém soustředování a v obecném vyhodnocování. Jeho další rozvoj by měl být mnohem intenzivněji rozšiřován a koordinován. Měla by to být především Unie botanických zahrad, která jako jediný integrovaný představitel oboru bude dávat impulsy a podněty pro tento nově pojatý systémový přístup.

Další významnou činností na úseku genofondu by měla být provázanost na řadu dalších, zatím v tomto s. n. e. často netradičních pracovišť v rámci hospodářské sféry a státní správy. Tato systémová provázanost by se měla mnohem šířejí než dosud týkat zejména celé řady šlechtitelských směrů v zemědělství, zahradnictví a lesnictví. Významnou hodnotou by měla být i provázanost v oblasti vzdělávání mladé generace a to nejen v tradičním smyslu počtu herbářových položek, ale zejména v poloze vzájemných ekologických a estetických souvislostí. Botanické zahrady jsou jedinými pracovišti, která jsou schopna tuto činnost ve všech potřebných vztazích vykonávat a mají v tomto směru dlouhodobou tradici.

Provázanost péče o genofond by se měla promítat rovněž do oblasti ochrany přírody i krajinařského a urbanistického plánování, zejména ve smyslu velmi aktuálního funkčního zónování venkovské krajiny, kde sortimentální skladba nově realizovaných vegetačních prvků a jejich soustav bude mít zcela zásadní význam. Prozatím platná ochranářská hlediska jsou v tomto smyslu účinná jen částečně.

Aplikovaná práce s genofondem rostlin by se měla výrazněji uplatnit i v oblasti estetiky krajiny a životního prostředí věbec. Např. velmi záslužné iniciativy v záchraně starých odrůd ovocných dřevin by neměly mít jen dimenzi hospodářskou, ale současně i estetickou a sociální. Ovocný strom byl ještě nedávno jedním z nejpočetnějších útvarů rozptýlené zeleně a vytvářel tak jeden ze základů našeho českého krajinného rázu. Bude genofond ovocných odrůd pouhou sestavou položek v genobankách, nebo pro něj či pro jeho významnou část najdeme reálnou polohu odpovídající dnešku? Máme zákon č. 124 o ochraně krajinného rázu. Výklad jeho konkrétních forem je velmi různorodý což není na závadu. Chybou však je, že se jeho podstata často nehledá v druhové skladbě porostů, tedy v genofondu daného konkrétního území. Aplikovaná práce s genofondem rostlin, to je jeho uplatňování ve všech navazujících souvislostech představuje tedy velmi významný směr naší další činnosti. Příroda a krajina, tedy i genofond rostlin, mají v plné shodě s Václavem Cílkem, autorem velmi podnětné publikace "Krajiny vnitřní a vnější" dvě tváře. Vnější tváří je ta věcná, materiální stránka problému to je náš, zatím převažující styl práce s genofondem. Vnitřní stránkou problému je jeho duchovní dimenze tedy krásno, pocit domova, duchovní vztah našeho životního stylu k minulosti a k přírodě věbec. Význam této "vnitřní" hodnoty výrazně narůstá a lze předpokládat, že v nedaleké budoucnosti se její poslání vyrovnaná významu hodnot "vnějších".

K některým aktuálním formám činnosti Společnosti pro zahradní a krajinářskou tvorbu

Pro koho zde jsme, jaká je naše zodpovědnost za další rozvoj krajinářské architektury

Jiří Mareček

Výročí v životě institucí bývají obvykle spojována jednak s bilancováním jejich činnosti a jednak s nástinem nových předsevzetí a konkrétních úkolů. Tohoto tradičního metodického postupu bych se chtěl přidržet i v mému příspěvku.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), na katedře zahradnictví a krajinářské architektury České zemědělské univerzity v Praze vyučuje krajinářskou kompozici a krajinářství, samostatný projektant sadovnických a krajinářských úprav

Pro založení naší Společnosti bylo předně významné definování našeho oboru a v této souvislosti i významu příslušné organizace. Je třeba ocenit, že obě tyto skutečnosti ve své době nebyly vůbec samozejmé, celostátní organizace tohoto typu u nás do té doby v podstatě nikdy neexistovala. Rozhodující úlohu v tomto směru sehráli absolventi tehdejšího zahradnického oboru brněnské Vysoké školy zemědělské v Lednici, kteří v té době začínali svoji činnost vytvářet příslušnou názorovou hladinu. Jim by proto mělo patřit naše první poděkování, mnohým pak již jen vzpomínka. Druhou příčinou byl všeobecný nárůst významu zahradní a krajinné tvorby na úrovni širších koncepcí i na úrovni zahradního detailu, jinými slovy vznikla hospodářská i společenská potřeba organizovaného přístupu k řešení tematicky se stále rozšiřujícího oboru.

Základní význam pro naši Společnost i pro celý obor od samého počátku měl, má a nesporně i do budoucna bude mít vlastní časopis. Můžeme v něm definovat náš obor, diskutovat, utvářet či sjednocovat naši vnitřní názorovou hladinu, tedy projevovat se tak, jak chceme, a ne tak, jak by si to eventuální jiné časopisy představovaly. Stejně významné jsou dále naše každoroční Luhačovice, které mají tradičně dvě významově stejně hodnotné roviny. Je to jednak odborně tematická aktuálnost téhoto setkání a dále jejich plošně rozsáhlá možnost vzájemných kolegiálních kontaktů. Vysoko aktuální je stále se rozšiřu-

jící publikační činnost a přímé organizování fády odborných akcí. Pozitivní vývoj Společnosti potvrzuje i aktivita tří odborných sekcií, rozvíjející značně široký rozsíř naší činnosti.

Tolik snad jen velmi stručně k naší patnáctileté minulosti, která byla bezesporu velmi pozitivní, a to nejen ve vztahu k naší Společnosti, ale i k rozvoji zahradní a krajinářské tvorby jako celku. Čas, který je nejspravedlivějším a nejobjektivnějším soudcem, naší činnost pozitivně prověřil a můžeme proto nad uplynulým patnáctiletím projevit plné uspokojení a přistoupit v nových, soudobých podmínkách k formulování nových cílů.

Rychlý rozvoj hospodářských a společenských poměrů v posledních desetiletích vytvořil fádu nových skutečností, nesrovnatelných s obdobím počátků, to je s dobou ranních červánků naší Společnosti. O jaké novosti jde, ze kterých nových skutečností bychom za nynějších, společensky i hospodářsky přiznivých podmínek, nesrovnatelných s dobou vzniku naší Společnosti, měli vycházel?

Metodicky vzato je třeba především nové formulovat nebo upřesnit odpověď na otázku, proč a pro koho zde naše Společnost existuje, a tudíž jakou má, či by měla mít zodpovědnost. Domnívám se, že roviny, resp. kvality této zodpovědnosti jsou dvě. Předně to je naplnění potřeb našich členů, v čemž jistě existuje naše plná názorová shoda. Tato forma zodpovědnosti měla rozdohující význam při počátečním formování Společnosti. Druhou rovinou zodpovědnosti a úkolů naší Společ-

nosti by měla být činnost pro celkový rozvoj oboru zahradní a krajinářské tvorby v širších hospodářských a společenských souvislostech. Jak fikují někteří „moudří a kultivovaní“ - jsme tu také pro ty druhé. Pro další růst své vnitřní kvality Společnost tento širší záběr nesporně potřebuje. Správným a včasným uchopením této vnitřní i vnější potřeby naše Společnost hospodářsky i společensky nesmírně získá. To, že jsme se doposud více věnovali našim vnitřním potřebám, není chybou. Jejich naplnění zůstává trvalou nutností pro formování vlastních názorů a sil. Další kvalita i forma naší práce, totiž „být zde pro ty druhé“, by měla vést od určitých rysů vnitřní uzavřenosti k širšímu vlivu na společenské i hospodářské poměry v zemi. Měli bychom se tedy stát mluvčími našeho oboru a nepřenechávat tuto významnou činnost stále narůstajícím zástupům nepovolených.

Této nové dimenzi potřebného záběru musí odpovídat i změny ve formách naší činnosti. Jenom některé vybrané akce bychom měli jako doposud zajišťovat sami. Mnohem více by mělo být těch, které budeme iniciovat a prosazovat v jiných hospodářských, společenských a státních strukturách. V dané etapě vývoje nelze náš obor v plném rozsahu rozvíjet bez účasti, pochopení a sympatií širší veřejnosti a bez zvýšení odborné úrovně celé odboratelské sféry. Genialita projektantů, schopnosti realizátorů i modernost sortimentů rostlin se nemohou prosadit při

odborné negramotnosti řady investorů a pracovníků státní správy.

Nejširší základnou těch, které bychom měli ocenit a považovat za naše nejbližší přátelé i spojence a nikoliv pouze za odběratele naší činnosti, jsou majitelé či uživatelé rodinných zahrad. Nemělo by nám být lhostejně, že prakticky jedinou odbornost, kterou v oblasti zahrad v širším měřítku fadový občan dostává, jsou projevy univerzálních televizních bavičů a překlady zahraniční literatury a časopisů bez nutné odborné korekce vydavatelů. Všeobecná kultivovanost obyvatel Velké Británie se mimo jiné rodí na jejich zahradách, které jsou jedním z odrazů tamního životního stylu. Do Velké Británie bychom proto neměli jezdit pouze za krajínou klasikou, ale také za poznáním toho, v čem nám byl klasickým vzorem Karel Čapek, to je za pojmem, který můžeme označit jako osobní vztah k zahradám a k přírodním prvkům vůbec. Z takových hodnotově bohatých zahrad se velmi účinně a v zažité formě vyvíjí vztah k činnosti zahradní krajínou klasické tvorby a vznikají podmínky pro skutečné tvůrčí činnost v širším občanském měřítku. Vzato prakticky není zanedbatelné, že řada investorů a pracovníků státní správy jsou často i majiteli rodinných zahrad. Podstatné rozšíření členské základny naší Společnosti o širokou oblast „odběratelů“ a „přátel“ považuji ze jednu z klíčových a zásadních forem naší činnosti, máme-li na mysli rozvoj oboru jako celku. V daném případě by se mohlo jednat zejména o tato opatření:

► Rozšíření našeho časopisu o dalších šest čísel, jejichž obsah by se věnoval rodinným zahradám nejen v zahradněarchitektonické a územněplánovací, ale i v sociální rovině a ve vazbě na životní styl obyvatelstva. V tomto smyslu lze pro naši Společnost očekávat i nesporný přínos ekonomický.

► Iniciovaní postupného vzniku stálých výstavních areálů předvádějících „zahradní motivy“, tak jak je to běžné v řadě kultivovaných evropských zemí. Sociálně nejcennější je zahrada čapkovského typu spoluutvářená jejím kultivovaným a v našem oboru informovaným majitelem.

► Iniciovaní vzniku samostatného výukového předmětu „Rodinná zahrada“, prozatím na všech zahradnický zaměřených školách. (Ve Velké Británii je tento předmět vyučován jako dvousemestrový na řadě významných univerzit.)

Protože lze předpokládat, že tato opatření budou mnohými pokládána za nepatřičná, chtěl bych zdůvodnit skutečnosti, které by nás o naléhavosti tohoto řešení měly přesvědčit.

Rodinné zahrady vždy byly, jsou a zůstají plošně nejrozšířenějším útvarem zeleně většiny našich sídel, zejména venkovských, kde tento podíl činí běžně 50-70% z plochy intravilánu. Zahrady vytváří ekologicky významnou „vegetační infrastrukturu“ proli-

nající valnou částí sídla, jsou jedním z mála lidských koníčků, který nespotebovává, ale naopak vytváří nové hodnoty, sdružují rodinu a občany podobných zájmů a představují nejvýznamnější typ skutečně obytné zeleně. Patříme ke kultivovaným evropským zemím, s nimiž máme velmi podobný životní styl „bydlet v rodinném domě se zahradou“. Aktuálnost řešení dané problematiky je daleko mimo jiné dána i značnou deformací pojmu rodinná zahrada v nedávné minulosti a dlouholetou, prakticky úplnou absencí kvalifikovaných zahradněarchitektonických teoretických prací v daném směru.

Vedle převzetí této morální a metodické zodpovědnosti za největší útvar sídelní zeleně, kterými jsou zahrady, bychom měli svoji činnost zaměřit na iniciovaní a prosazování řady dalších úkolů a činnosti našeho oboru. Komplexní iniciativu k řešení lze v tomto směru těžko očekávat od jiných profesí nebo institucí, které nás obor chápou téma s prostuhodným zjednodušováním a téma vždy pouze z jednoho dílničího pohledu. Mělo by se jednat zejména o následující postoje a činnosti vytvářející ve vzájemné provázanosti obyvatelou náplň našeho oboru:

1 - Rozvíjení biologické podstaty veškeré naší činnosti zahrnující zejména sledování a soustavné vyhodnocování bohatství genofondu rostlin, určených pro funkčně značně variabilní formy sídelní a krajinné zeleně. Stávající výzkumná i pedagogická pracoviště plní tento úkol jen částečně. Školkařská sortimentní hlediska mají z pohledu zodpovědného rozvoje oboru velmi často těžko přijatelný, výrazně komerční charakter. Aktuálnost naší sortimentní činnosti, či gesce je mimo jiné dána i tím, že proti naší komplexně chápání úloze sortimentu vystupují často někteří hlasatelé „tvůrčí prostoty“ a extrémní ekologičtí fundamentalisté, jejichž zjednodušený pohled pramení téma vždy z neznalosti sortimentu a z nepochopení komplexní funkčnosti různých typů vegetačních úprav. Tvůrčí a komplexní uplatňování sortimentu rostlin proto musí tvorit naprostě prvotní základ riaší činnosti.

2 - Soustavné rozpracovávání obecně platných estetických kategorií a soudobých výtvarných směrů a tendencí do variabilních forem a systémů sídelní zeleně. Dlouhodobost platnosti, tedy v jistém smyslu obecnost výtvarných přístupů má v našem oboru mimorádnou důležitost, protože pracujeme v rámci nejen okamžitých, ale zejména dlouhodobých časových parametrů. Aktuálnost prací v oblasti estetiky vegetačních prvků je rovněž dána i soudobým posuvem chápání estetika v důsledku určitých společenských návratů k přírodě. Výtvarné parametry krajinného rázu jsou prozatím v pouhých obrysech a ve smyslu činnosti našeho oboru je proza-

tím nikdo ani nenastínil. Přestože vytváření krásna je jedním z naprostě základních pilířů našeho oboru, nejsme na plnění tohoto úkolu připraveni. Chybí nám základní teoretické práce a diskuse k hodnotám výtvarna, jež budou stylizovány tak, aby nebyly v rozporu s potřebnou tvůrčí svobodou.

3 - Řešení konkrétních, hygienických, technických, technologických a ekologických problémů naší současnosti realizované integrovanou formou „ekologie obnovy“ (Restoration Ecology). Řešení této problematiky by mělo být podloženo soustavným výzkumem a zpracováváním tvůrčích metodik a nikoliv pouze romantickými návraty k minulosti. Úroveň stávající pedagogické i výzkumné činnosti je u nás v tomto směru na nízké, praxi neodpovídající úrovni. To vše za situace, kdy víme, že osobní pohoda, zdraví, příjemnost a mikroklimaticko-hygienická nezávadnost prostředí může být velmi podstatně zajišťována vhodnými vegetačními formami, jejichž řešení je dalším principiálním pilířem naší činnosti.

4 - Stanovení základních parametrů obytných hodnot různých typů a sestav sídelní a krajinné zeleně. Obytnost jako soubor pozitivních hodnot prostředí zůstává prozatím v oblasti zeleně na úrovni klasických definic formulovaných před více než padesáti lety architektem Ladislavem Žákem. Pokud je mně známo, rozpracování obytnosti do konkrétních forem a zásad v oblasti vegetačních soustav, které jsou podstatnou složkou obytnosti, nebylo u nás teoreticky ani výzkumně zatím provedeno. Přitom řada zejména cizích architektů teorií hodnoty místa v sídlech a forem životního stylu obyvatel ve vztahu k prostředí začíná intenzivně rozvíjet. Je proto nejvyšší čas rozvinout vlastní iniciativy a důrazně si uvědomit zcela zásadní význam obytnosti jako výsledného stavu prostředí, které variabilními formami zeleně velmi výrazně spoluuvádí a realizujeme tak základní smysl naší práce.

5 - Projekce a realizace krajinných úprav na našem venkově, chápáném jako jednotu vesnických sídel a krajinného prostředí, tedy jako vzájemná provázanost. Jde z naší strany o naprostě nedoceněnou, historickou šanci na úrovni zcela nových hodnotových, zejména sociálních, výtvarných, ekologických a hospodářských dimenzi v historicky nebývalém prostorovém měřítku. Nejde jen o oblast projekce, ale také realizace ve smyslu nutnosti zajištění značného množství, druhově i pěstitelsky kvalitního výsadbového materiálu. Potřebný krajinný plán je sice dlouhodobě diskutován, ale nově se rodí společenské i hospodářské struktury - venkovské mikroregiony - potřebují konkrétní řešení. V praxi je často venkovská krajina chápána odtrženě

od problematiky venkovských sídel, je to jeden ze základních metodických nedostatků naší současnosti. Negativním rysem činnosti naší Společnosti je její značná izolovanost od většiny organizačních struktur a iniciativ, které se soudobým rozvojem venkova jako celku zabývají. Řada „potenciálních přátel“ naší činnosti zde více méně marně čeká na naši podanou ruku. Například k bezpodmínečně nutné generální rekonstrukci vegetačního doprovodu komunikací jako jednoho z nejvýznamnějších útvarů krajinné rozptýlené zeleně prozatím nezajímal nikdo skutečně komplexní krajinářský postoj. To vše jsou hluboké mezery v naší výzkumné, pedagogické i provozně-technické praxi, bohužel při vědomí, že venkov je naší poslední rezervou pro velkorysou krajinářskou tvorbu a pro zásadní obnovu hodnot našeho životního prostředí všebec. Historická šance krajinářské architektury, která se právě na našem venkově otvírá, je zcela mimořádná, právě tak jako profesní zodpovědnost našeho oboru za celý další vývoj naší krajiny.

6 - Rozvíjející se, obsahově značně široká krajinářská architektura bude postupně vyžadovat určitou další vnitřní specializaci odrážející se nejen v praktické projekci, realizaci a údržbě, ale i v teoretické - výzkumné a pedagogické sféře. Domnívám se, že se bude jednat o tři krajinářské směry, které budou vytvářet funkčně, technologicky i materiálově zcela odlišné formy vegetačních úprav. Za věcně více méně samostatné problémové celky lze považovat venkovskou krajinu, dále prostředí sídel a konečně zahradní detail. Každý tento směr bude pracovat se zcela odlišným rostlinným materiélem, bude uplatňovat odlišná estetická hlediska i zcela odlišné funkční typy zeleně, zcela osobité budou i pěstitelské technologie těchto různých typů vegetačních prvků a jejich soustav. Tato problémová diferenciace by se měla v příslušných věcných měřítkách uplatňovat nejen v nových podnikatelských strukturách, ale i ve výzkumu a v oblasti naší odborné výuky.

Naplnění naznačených směrů dalšího rozvoje oboru zahradní a krajinářské tvorby nemůže v plné šíři zajistit pouze jedna instituce nebo organizace. Mělo by se jednat o proces výrazné integrace zúčastněných institucí i jednotlivců. *Pojítkem a inspirátorem této integrace by se měla stát Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, která je zatím jediným reprezentantem oboru jako celku.* Komplexní pohledy a iniciativu k soustavnému rozvoji našeho oboru jako celku lze těžko očekávat od někoho jiného, zvláště za situace, kdy náš obor má výrazně polyresortní charakter, takže se k jeho souhrnné činnosti nehlásí resort žádný. Prozatímní, bohužel velmi časté tendenze „sólo akcí“ na různých úrovních jsou v tomto směru velmi malou nadějí. Význam

a úspěšnost jednotlivců nejsou dány jen jejich většími nebo menšími osobními schopnostmi, či ambicemi, ale současně i velkoryse se rozvíjejícím oborem zahradní a krajinářské tvorby. Nad strukturou a formami této spolupráce a tedy i nad systémem práce naší Společnosti bychom se tedy měli hlouběji zamyslet. Při spolupráci s některými příbuznými obory, které u nás hledají uplatnění a k nimž se tu a tam připodobňujeme, bychom mnohem více pozornosti měli věnovat skutečně zodpovědnému definování vlastního oboru. O naší osobní i kolektivní úspěšnosti rozhodně kvalita a serióznost práce podložené vysokou úrovni odborného svědomí a teprve druhotně často zdůrazňovaná řada organizačních opatření.

Ovocný strom ve venkovské krajině

Jiří Mareček

Ovocné stromy zůstávají – i při snaze uplatňovat v našem soudobém krajinářství hodnoty krajinného rázu a rozvíjet identitu konkrétních venkovských území – výrazně nedoceněným vegetačním prvkem. V druhové sestavě dřevin našeho venkova představovaly ještě v nedávné minulosti tradičně jednu z nejpodstatnějších složek. Úloha ovocného stromu se tak historicky na venkově stala kategorií nejen hospodářskou, ale i kulturní a společenskou. Koncepce dalšího rozvoje venkovské krajiny proto nemohou být k soudobému uplatnění ovocných dřevin ihostejné. V českých zemích by ovocnářství v jeho nejrůznějších formách nemělo být považováno za věc čistě produkčního charakteru, ale současně by se mělo stát významnou součástí krajinného plánu. Pro utváření názorů na soudobou úlohu ovocného stromu v koncepcích krajinnářských úprav venkovské krajiny proto může být užitečné charakterizovat alespoň rámcově typicky českou ovocnářskou tradici a nastinit možnosti jejího dalšího rozvoje.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), absolvent zahradnického oboru VŠZ v Brně – Lednici (1955), projektant krajinné zeleně (Agroprojekt Praha 1955–59), vedoucí odborného úseku ústřední Československého svazu zahradníků v Praze (1959–61), odborný asistent pro zahradní a krajinnou architekturu na katedře zahradnictví VŠZ Praha (1961–71), ředitel Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhonických (1961–91), po odchodu do důchodu pedagog zahradní a krajinné architektury na katedře zahradnictví a krajinné architektury FAPPZ v Praze-Suchdole, současně samostatný projektant sídelní a krajinné zeleně, v letech 1971–91 externí pedagogický pracovník Záhradnické fakulty MZLU v Lednici

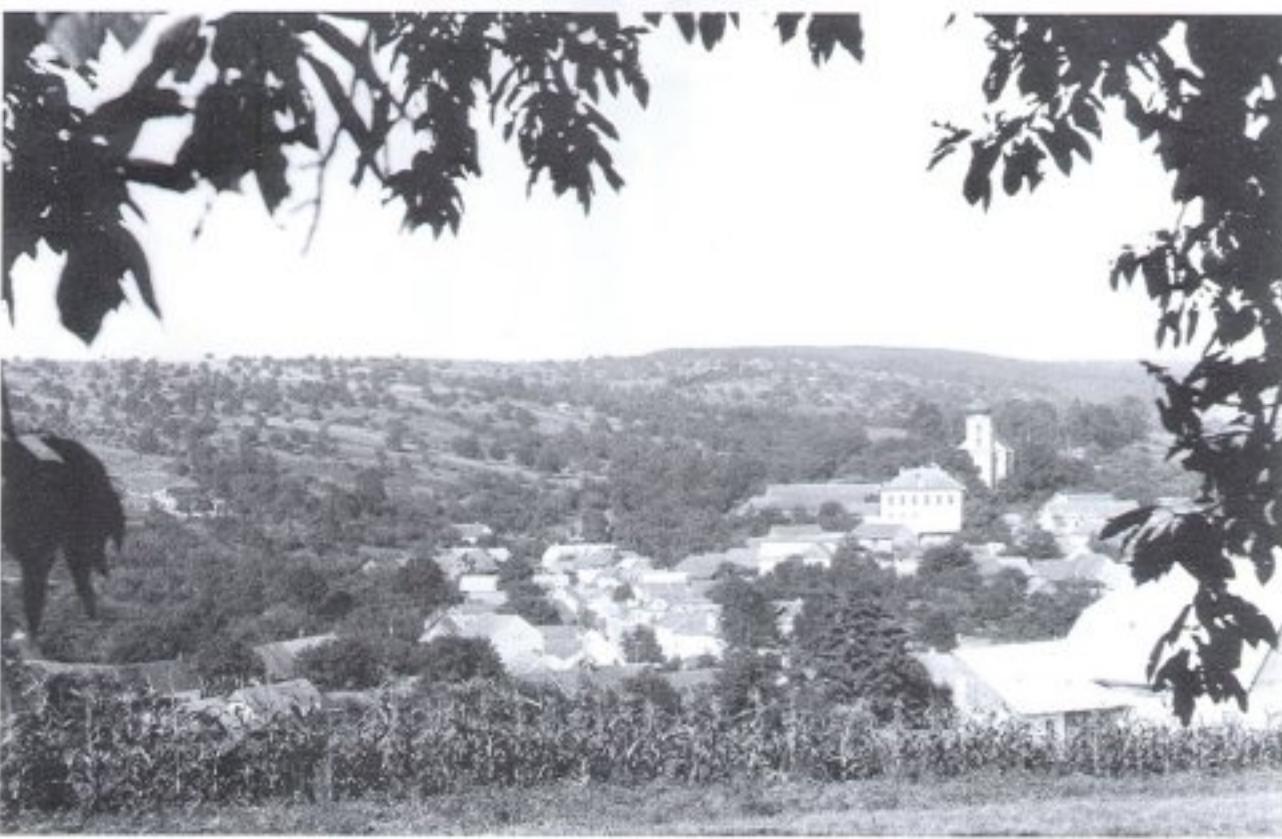
KRESBY A SNÍMKY: autor

Charakteristickým rysem českého ovocnářství v minulosti byl jeho malovýrobní charakter, který se na venkově projevoval v určité „všudypřítomnosti“ ovocného stromu. Hospodářská výhoda této územní struktury spočívala ve skutečnosti, že v rozmanitých přírodních podmínkách mohly být pěstovány různé druhy ovocných stromů, pro dané druhy optimální lokality. „Rozptýlenost“ ovocných výsadeb rovněž snižovala riziko celostátních neúrod, byla jednodušší tržní manipulace se sklizeným ovocem a doba sklizně jednotlivých druhů byla vý-

hodně rozdělena do delších časových etap. Malovýrobní, „krajinný všudypřítomný“ či „krajinný rozptýlený“ charakter našeho ovocnářství ještě v polovině 20. století dokládá mj. tehdejší velikost soustředěných, velkoplošných výsadeb, tedy ovocných sadů, kdy výsadeb s výměrou větší než 1 ha bylo celostátně pouze 31 288 ha. Bylo zde soustředěno pouze 25% všech ovocných stromů (Kolektiv 1971). Převaha tehdejších maloplošných ovocných sadů v tomto časovém období je patrná z následujícího přehledu:

Plochy ovocných sadů na území ČR – stav 1971 (Kolektiv 1971)

Velikost sadu o ha	Počet závodů	Plocha sadů o ha	Počet stromků	Průměrná výměra sadu o ha
1–5	421	1 242	290 666	2,95
6–20	524	5 840	1 344 501	11,15
21–50	233	7 427	1 642 513	31,88
51–100	100	7 158	1 941 747	71,58
nad 100	75	9 621	2 291 254	196,35

Pro někdejší jižní Moravu typické prolnutí ovocných zahrad s mnoha tisíci ovocných stromů v jejich širokém krajinném prostředí. Ovocné výsady byly vytvářeny plynoucím ugrahem mezi sídlem a jeho okolím (Kujousko, 1958)

Krajinařský typická prostorová rozptýlenost ovocných výsadeb v tomto poválečném období je patrná i z přehledu sektrovního rozdělení počtu ovocných stromů (Kolektiv 1971):

Státní statky	7,5%
Jednotná zemědělská družstva	13,2%
Ostatní státní a veřejné závody (státní silnice aj.)	13,1% 33,8%
Členové JZD (záhumenky, zahrady)	18,3%
Ostatní pěstitelé	47,9% 66,2%

Zatímco tento „ovocnářský rozptyl“ byl na většině území doplnkovou součástí krajinné vegetační struktury, vytvářel v našich tradičních ovocnářských oblastech základní prostorovou složku území.

Dlouhodobá ovocnářská všudypřítomnost v typicky české krajině se nutně odrazila i v oblasti naší národní kultury, zejména v písňové tvorbě, v krásné literatuře i v malířství. Typickým a evropsky naprostě ojedinělým rysem naší venkovské krajiny byla její určitá skutečnost, či pouze dojmově realizovaná ovocnářská pohostinnost. Jit českou krajinou, posoudit „znaelecky“ úrodu, pohovořit s „ovocnářem“ a ochutnat jablko, švestku či hrušku patřilo tehdy ke krásným a duchovně teplým zážitkům řadového občana. (Tato stará a kultivovaná tradice nemá nic společného s nájezdy soudobých zlodějů.)

Výraznou specifikou ovocnářského rázu české krajiny lze mj. doložit historickým srovnáním např. se Slovenskem, kdy v roce 1971 bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku soustředěno 71,24 % veškerých ovocných stromů tehdejšího Československa (Kolektiv 1971). Krajinotvornost původního českého ovocnářství byla dána nejen jeho „všudypřítomnosti“, ale i převažujícím typem vysokokmenných výsadeb, které z prostorového hlediska udržovaly převažující výškovou úroveň v rozpětí 5 až 10 m. Tato skutečnost se velmi významně podílela na utváření měřítkových kompozičních vztahů, zejména v kontextu s tehdejší drobnou držbou zemědělské půdy.

Původní ovocnářské vlivy na tvář naší krajiny prakticky doznely ve druhé polovině 20. století a v současné době prodělávají jednu z největších strukturálních změn ve své historii. Základním rysem tohoto vývoje je celkový úbytek počtu původních stromů, téměř úplný zánik tradiční ovocnářské formy, kterou byly ovocné aleje, a významný přechod od extenzivních typů vysokokmenných výsadeb k intenzivním ovocným plantážím. Z přiložené tabulky vyplývá prudký pokles počtu stromů ve druhé polovině 20. století. Jediný výrazný početní nárůst jabloní je dán realizací výsadeb intenzivních sadů. Skutečný počet jabloní v krajině však výrazně poklesl.

Radikální pokles stavu švestek, kdysi nejpočetnějšího ovocného druhu, se nevratně projevil ve výrazném ochuzení obrazu našeho venkova (mělká kořenová soustava a tím i malá odolnost ke všem změnám v jejich okolí, výskyt virové šárky apod.).

Vývoj počtu základních druhů ovocných stromů ve vybraných letech ČR (Kolektiv 2002, Blažek 1998)

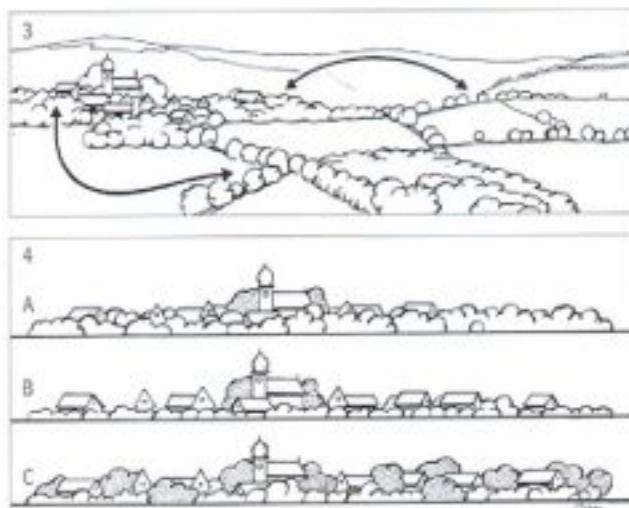
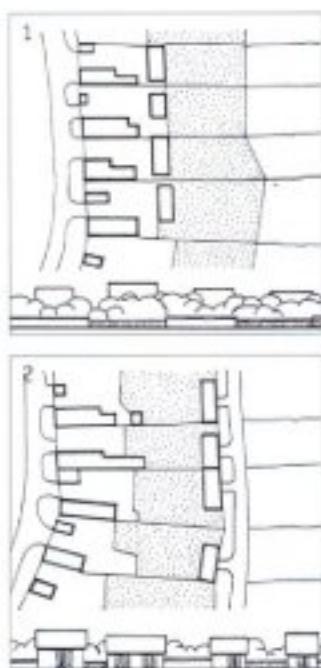
Ovocný druh	Roky – počty mil. ks					
	1934–37	1950	1960	1970	1990	2000
Jabloně	12,67	11,29	14,02	17,21	21,76	19,59
Hrušně	5,87	4,26	3,77	3,64	2,68	2,29
Švestky	12,46	9,32	9,73	7,08	4,39	3,48
Sliveně	2,02	2,02	1,97	1,54	0,93	0,85
Třešně	5,44	4,15	3,85	2,72	1,88	1,54
Višně	0,96	0,98	1,05	0,99	1,45	1,24
Ořešáky	0,64	0,59	1,01	1,21	1,06	0,85

Pozn.: Od roku 2002 došlo podle požadavků EU ke změně ve statistickém šetření, do něhož jsou zahrnutý pouze výsady na ploše větší než 1 500 m².
Takto nově stanovené počty stromů nejsou s údaji předešlých let srovnatelné.

V nárůstu produkce ovoce, tedy i v reálnosti zvýšit krajinařský význam ovocných stromů, má ČR v rámci EU při porovnání s některými adekvátními zeměmi značné rezervy. Roční tržní produkce jablek jako nejvýznamnějšího ovocného druhu činila v roce 2003 v ČR 152 tis. tun, v Polsku 2 428 tis. a v Maďarsku 488 tis. tun. Celková produkce zemí EU činila 9 998 tis. tun (Kolektiv 2004). Úvahy o soudobých formách návratu ovocných stromů do naší krajiny jsou proto reálné a měly by se stát nejen předmětem hospodářských zájmů, ale i významnou součástí krajinařské architektury. V tomto smyslu je možné předpokládat zejména následující rámcové krajinařské přístupy:

- zachování původních ovocnářských forem a odrůdové skladby ve vybraných venkovských sídlech a lokalitách (okoli historických venkovských staveb, obecní parky či návesní prostory pojaté jako skanzeny místních odrůd apod.),
- výtvarná stylizace někdejšího krajinného rázu v nově vznikajících podmínkách venkovských sídel a krajiny s použitím původních i nových odrůd ovocných dřevin (veřejná zeleň s použitím sortimentu okrasných jabloní, původní druhy a odrůdy jako součást polyfunkčních útvarů zeleně aj.),
- využití soudobých čistě produkčních ovocnářských forem při utváření dnešní krajiny (tvary a prostorové sestavy ovocných plantáží a ostatních produkčních ovocných výsadeb, uplatňované v systému ostatních vegetačních prvků krajinného plánu),
- kompoziční aplikace některých zvláštních estetických hodnot ovocných dřevin, mezi něž lze zahrnout zejména:
  - habitus olistěného stavu s převahou zaoblených tvarů jabloní, úzkokorunnost třešně ptačí a některých odrůd hrušní, převislost růstu vybraných odrůd višní aj.,
  - habitus spojený s barevností v bezlistém stavu – stříbrně šedá barva ořešáku královského, svítivě hnědé větve třešni, nejčernější možná barva větví švestek a trnek – to vše zvláště výrazné v zimním období,
  - květ v převážně bílých až červených odstínech s výrazně postupným časovým rozložením (líška obecná, dřín obecný, trnka obecná, slivoň, švestka, hrušeň, jabloň),
  - plody s proměnlivou velikostí a barevností, u okrasných a některých starých odrůd jabloní výrazná schopnost setrvání plodů na stromě do zimního období,
  - prostorová úloha jednotlivých pěstebních forem a struktur ovocných sadů (celoplošné hmoty a textury, řádovost uspořádání aj.),
  - prostorová úloha solitérních ovocných stromů jako krajinařských dominant, zcela mimořádnou hodnotu zde mohou mít zejména četné staré mohutné rostoucí odrůdy hrušní.

V tomto obecném smyslu je reálné na venkově využívat zejména následující formy ovocných výsadeb.

Půdorysné typy obcí s „vnější polohou zahrady“, to je za stodolu, přecházejí do okolní krajiny plynule v návaznosti na ovocné aleje. Územní poloha zahrad tedy měla zcela zásadní vliv na siluetu obce (Ježouš, 2004)

Venkovské zahrady

Tradiční krajinářské hodnoty minulosti

- Rozhodující část plochy zahrnující běžně 50–60% intravilánu obce, největší a často i jediný funkční vegetační útvary zeleně v obci.
- Vytváření funkčně kvalitativně vyššího útvaru zeleně (souvislého pásu) dodržováním vzájemně navazující (sousedské) prostorové polohy.
- Základní význam ovocných vysokomennů a jím odpovídajících odrůd při utváření střední výškové hladiny vegetace (5 až 10 m), která měřítkově odpovídala převažující jednopodlažní vesnické zástavbě.
- Opakování analogických forem (druhů, odrůd) ovocných stromů (tvar, barva, textura) v sídle a v jeho krajinném prostředí vytvářelo typicky jednotlivý kompoziční princip řešící vztah obce a jejího okolí.

Koalitativné záležitosti a plošně nejrozšířejšími útvary zelené v okolí obcí byly záhumenné zahrady, uyužované o minulosti nejčastěji jako vysokomenné ovocné sady. Jejich další uvojov v duchu venkova je jedním z nejvýznamnějších teoretických i praktických úkolů dneška (Planá nad Lužnicí, 1957)

Přímá návaznost vesnických zahrad na záhumenní cesty i možnost jejich přímého optického i fyzického ucházení k okolní krajině je jednou z největších estetických i obytných výhod tohoto nejrozšířejšího útvaru vesnické zeleně (Třebíčka, 1965)

Současné krajinářské možnosti a předpoklady

- Intenzifikace hospodářského využití vesnických zahrad a rozšiřování jejich obytných hodnot jsou nejčastěji spojeny se zánikem vysokomennů ovocných stromů a tím i s podstatným snížením výškové hladiny zeleně a se změnou měřítka obce jako celku. Nutným opatřením bude vytvoření nových měřítkových poměrů formou výsadeb výškově gradované vegetace v rámci veřejných ploch sidelní zeleně.
- Plošná rozsáhlost starých venkovských zahrad spolu s poklesem jejich hospodářské (ovocnářské) funkce by neměly být chápány jako existence zbytečných, nefunkčních ploch, ale naopak jako šance vytvářet obytně výsoce hodnotné soudobé zahrady. (Tato „plošná šance“ nebude pro města většinou typická.)
- Výtvarná inspirace při řešení nových vesnických zahrad by měla, zejména v kontextu se starou původní zástavbou, vycházet z původní ovocnářské tradice a zdůrazňovat zvláštní kouzlo těchto obytně nejcennějších záhumenných prostor (zachování vybraných starých ovocných stromů nikoliv pro výnos ovoce, ale pro jejich věkovitou krásu, použití odrůd okrasných ovocných stromů, zejména jabloní, velkoplošné zatravnění, klid a intimita těchto míst, výhledy či přímé zahradní vstupy do okolního krajinného prostředí aj.).

Veřejné vesnické prostory

Tradiční krajinářské hodnoty minulosti

- Výrazná hospodářská funkce návsi jako historicky nejvýznamnějšího vesnického veřejného prostoru se z hlediska ovocnářského často projevovala v tzv. obecních výsadbách vysokomennů ovocných stromů. Používány byly především hrušně, jabloně a ořešáky, tedy druhy snázející tehdejší intenzivní hospodářský provoz. (Ovoce se pak prodávalo „nastojato“, tj. formou každoroční dražby jednotlivých stromů.)
- Kompoziční sjednocení větších prostor obcí, zejména návsi, bylo tvořeno nejen určitým typem stavěb, ale velice často i opakováním stejného vegetačního prvku na stejných (analogických) místech. V tradičně ovocnářských severovýchodních Čechách to např. byly často mohutné koruny letních odrůd hrušní u vjezdu do stavení místo obvyklých lip, kaštanů, javorů a jasanů v jiných oblastech.

Současné krajinářské možnosti a předpoklady

- Postupný zánik hospodářských a nástup společenských funkcí zejména vesnických ulic a návsi vytváří předpoklad pro jejich přeměnu na plochy veřejné zeleně s výrazně obytným využitím. Při předpokládaném spojování historické tradice se soudobými potřebami zde patří velmi významná úloha ovocným stromům. Z provozních důvodů připadá zvláštní místo druhům a odrůdám s omezenou účinností padajících plodů –

Plošně rozsáhléjší řady u našich ovocnářských oblastech byly velmi často v pravém slova smyslu obecními vysokomennými sady s významnou hospodářskou funkcí (střední Čechy, 1970)

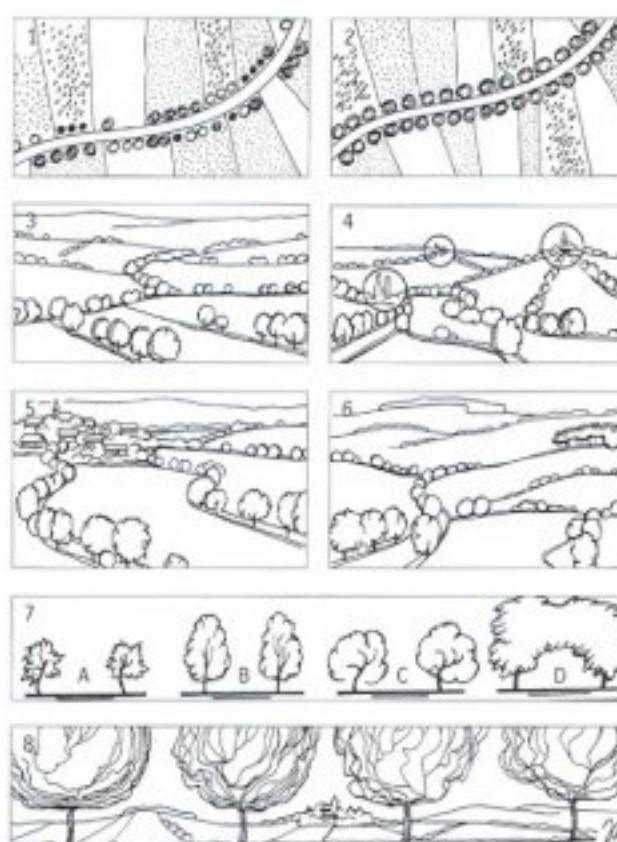
Toarové a velikostně přiměřené koruny vysokomenných ovocných stromů dotačely velmi očinné měřítko, tvary i barevnost mnoha venkovských stavení a náosů (Odfepsy, 1970)

vybrané odrůdy, zejména maloplodých okrasných jabloní, plnokvěté odrůdy (zvláště mimořádně hodnotná, plnokvětá odrůda třešně ptačí – *Prunus avium* 'Plena') aj.

Aleje ve venkovské krajině

Tradici krajinnářské hodnoty minulosti

► Ovocné krajinné aleje měly v minulosti dvě základní formy. Tzv. „postupně rostlé“ aleje vznikaly jako řadová sestava často různých druhů a odrůd ovocných stromů na okraji pozemků

Dognádající ovocnářské tradice projevující se plnými početními řadami stromů a jejich oživujícím ojetí/čuáním vytvářela nejen zvláštní krajinné měřítko a pocit pohostinnosti, ale i atmosféru konsolidovaných poměrů o krajině (jabloně, Mladoboleslavsko, 1970)

Obraz naší krajiny zářmovanou korunami, květy i plody ovocných stromů patří mnoha let k typickým rysům našeho venkova (třešně, střední Čechy)

Změna krajinného rázu daná totální likvidací ovocných výsadeb. Poslední odumírající ovocné alej neodpovídá nové vzhledové měřítku krajiny a je neprájemství pro soudobou zemědělskou mechanizaci. Prouaz se uskutečňuje mimo starou cestu (Mladoboleslavsko-Bezno, 1987)

Ovocné aleje představovaly ještě v nedávné minulosti jeden z nejvýznamnějších útváří krajinné deprovozně zeleně

1. „Postupně rostlé“ aleje, kdysi typické pro polní a místní komunikace, vznikaly jako sestava různých druhů a odrůd ovocných stromů v okrajích jednotlivých pozemků. Velmi očinné dotvářely identitu daného místa v přímé návaznosti na mozaiku drobné držby půdy, na rozmanitost struktury plodin a na životní styl jednotlivých hospodářů.

2. Koncepčně zakládané produkční ovocné aleje se vyznačovaly jednotnou druhovou i odrůdovou skladbou, výraznou prostorovou působností, ale minimálním vztahem k identitě krajinného detailu.

3. Ovocné aleje svojí typickou početností velmi významně členily krajinný prostor a dotvářely tak jeho měřítko. 4. Alejemi zdůrazňované krajinné linie vytvářely systém jejich průsečíků, a tím i celou soustavu kompozičně významných bodů zvláštěho zajmu. Číli diferencovanou zajímavost různých částí krajiny.

5. Zdůrazňováním systému původní centrální sítě vedoucí k obcím byla podtrhována původní provozní sounálehlost sídla s jeho krajinným prostředím.

6. Zaoblená tvarovost terénu a jemu odpovídající zakřivené tvary místních komunikací a mezi byly v tvarovém souladu s typickou zaobleností korun většiny ovocných stromů. Jednota této tvarovosti je jedním ze základů typické ladnosti mnoha části naší krajiny.

7. Jednotlivé druhy ovocných stromů mohou vytvářet vnitřní „alejové interiéry“. A – malokorunné švestky vytvářely vždy polouzavřený silniční prostor meřítkově odpovídající zejména užším polním cestám.

8 – úzkokorunné odrůdy hrušní jako nezaklenutý, „úzký, vzenělý“ prostor byly působivé u širších komunikací, kde vznikala monumentalita vnitřního prostoru. C – středně vysoké jabloně utvářely svým tvarem nejmalebnější, polouzavřené interiéry, působivé svou směrovou proměnlivostí v návaznosti na určitou směrovou proměnlivost místních komunikací. D – ořešáky jako typicky „zaklenuté“, plně zastíněné interiéry působily svou mohutností a hlubokým zastíněním v kontrastu s prosvětlou okolní krajinou. Hodnota interiéru alejí byla dína nejen určitým taxonem dřevin, ale i šírkou a trasou dané komunikace.

8. Aleje jsou galerii zářmovaných vyhledávek do krajiny. Tento „ovocný“ rámec, doplněný často květy i plody, patřil v minulosti dlouhodobě ke svéráznému obrazu naší krajiny.

Ozájením okrajových oblastí zatáček vysokými stromy oznákovalo určitou cílovou tematicnost trasy a měřítko dynamika měřítka silničního prostoru, což potlačovalo často nevhodnou lineárnost druhové a odrážecí stejné ovocné výsadby (šestky, Přeloučská, 1954).

Zámeřné kompoziční členění rouny, přímé ovocné aleje rytmicky rozmístěnými vysokými stromy. Projekt Výzkumného ústavu ovocnářského o Holovousích z posledních let minulého století (jabloně, pyramidální topoly, Královéhradecko, 2004)

Pustupná, celoročně probíhající likvidace ovocných alejí formou huluťství a bezohlednosti ošlech zvláštností činitelů (Koloděje, Praha-východ, 1983)

LITERATURA

- BLAŽEK, J. a kol. (1998): *Ovocnictví, Květ*, Praha
- BOUČEK, Z. (1987): *Optimalizace systému ovocnářské zeleně*, VŠÚOZ Práhovice
- BRZÁKOVÁ, Š. (2003): *Ovocný strom v české krajině*, diplomová práce ČZU – FAPPZ Praha
- BULÍŘ, P., ŠKORPÍK, M. (1987): *Rozptýlené zelení*, VŠÚOZ Práhovice
- BUREŠOVÁ, Š. (2003): *Ovocný strom v české krajině*, diplomová práce ČZU – FAPPZ Praha
- KOCOURKOVÁ, J. (1995): *Přírodní prostředí vesnice. Ústav územního rozvoje*, Brno
- Kolektiv (1998): *Program obnovy ovocovna. Novela programu obnovy ovocovna*, Praha
- Kolektiv (1971): *Současný stav ovocnářství o ČSR*, Česká akademie věd, Praha
- Kolektiv (2002): *Statistický ročenka ČR*, Praha
- Kolektiv (2001): *Uplatnění ovocného stromu v marginálních oblastech*, VÚO Holovousy
- Kolektiv (2004): *Situaci a výhledy zpráva – ovocnářství*, MZ ČR, Praha
- KREŠLOVÁ, M. (2002): *Uplatnění zeleně v životním stylu ovocnářských obyvatel*, ČZU, Praha
- LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003): *Krajinný ráz. Lesnická práce. Kostelec nad Černými lesy*
- MAJEROVÁ, V. (2000): *Český uenek 2000 – základní údaje*, ČZU – AF Praha
- MAREČEK, J. a kol. (1975): *Vegetační doprovod komunikací jako součást soustavy zeleně v zemědělské krajině*, VŠÚOZ Práhovice
- MAREČEK, J. (1968): *Současný stav zeleně ovocnářských sídel*, disertační práce, VŠZ Praha
- MAREČEK, J. (1973): *Kategorizace zeleně v podmínkách ovocnářských sídel*, habilitační práce, VŠZ Brno
- MAREČEK, J. (1986): *Zelení ve ovocnářských sídlech a v jejich krajinném prostředí*, RŽP, Praha
- MAREČEK, J. (2005): *Krajinná architektura ovocnářských sídel*, ČZU, Praha
- MAREČEK, J. (1955–2005): *Soukromý archiv grafické a fotografické dokumentace*
- NĚMEC, B. (1955): *Dějiny ovocnictví*, ČSAV, Praha
- REJEK, J. (1957): *Ovocněření o alejích*, SZN, Praha

- ▶ systém cest a tedy i aleji směřujících k obcím podtrhoval historickou (provogně-technologickou) souvislost vesnice s jejím krajinným prostředím,
- ▶ příliš dlouhé, monokulturně pojaté ovocné aleje v širších souvislostech narušovaly biodiverzitu krajiny a estetický vztah komunikací ke krajinným detailům.
- ▶ Krajinná funkčnost interiéru, tedy vnitřního prostoru ovocných alejí zahrnovala zejména:
- ▶ vnitřní prostorovost ovocných alejí kombinující plně otevřené i uzavřené uspořádání i možnosti vzájemných proměn výšky i šířky silničního prostoru,
- ▶ jednotvárnost příliš dlouhých, monokulturně a čistě produkčně založených alejí působící negativně na psychický stav řidičů aut i ostatních cestujících,
- ▶ alejové interiéry jsou významnými bočními vyhlídkovými prostory, typicky české vnímání krajiny proto bylo velmi často zarámováno květy, plody a listy ovocných stromů, které tak byly zahrnuty do společného obrazu ve své detailní a krajinné (dálkové) dimenzi, vznikal zde určitý vyšší stupeň estetického vnímání krajinných souvislostí.

Současné krajinnářské možnosti a předpoklady

- ▶ Ve druhé polovině 20. století, tj. v průběhu poměrně krátkého časového období, byla zahájena postupná, prakticky celoplošná likvidace ovocných alejí, která probíhá doposud. Tento proces je způsoben řadou důvodů, z nichž je možné uvést zejména intenzifikaci silniční dopravy (zimní solení vozovek, výfukové plyny, kolize dopravy s nízce nasazenými korunami stromů a s řadami kmennů neumožňujícími potřebné nouzové vybočení vozidel, nebezpečné provádění sklizní aj.). Dalšími důvody tohoto likvidačního procesu jsou vyšší kvalita ovoce produkováného novým typem intenzivních výsadb, střety se zemědělskou mechanizací (úzké polní cesty, nízce založené koruny stromů), nové požadavky na kvalitu vegetačního doprovodu z dopravních důvodů, nezájem a nekonceptnost resortu dopravy i zemědělství řešit velkoryse tento problém aj. Velmi aktuální je tedy úplná přestavba vegetačního doprovodu valné části různých typů krajinných komunikací na zcela novém, tedy neovocnářském základě.
- ▶ Možnost obnovy původních forem ovocných alejí podél frekventovaných komunikací je nereálná i nežádoucí. V úvahu mohou přicházet pouze vybrané, dopravně méně zatížené místní komunikace a polní cesty. Z provozních důvodů mohou být pro tento účel používány pouze druhy umožňující vyšší nasazení korun, druhy a odrůdy snášející zhoršené stanoviště podmínky a vytvářející méně široké koruny (ořešáky, vybrané odrůdy hrušní, v ojedinělých případech třešně).
- ▶ Zvláštním typem ovocných alejí by mohly být místní skanzeny krajových odrůd. Doplňovaly by provozně samostatné procházkové trasy krajinou nebo časově postupně vznikající řadu rodových stromů vysázených na paměť novorozenců apod.
- ▶ Vybrané druhy ovocných dřevin mohou být vhodnou součástí nového typu doprovodné vegetace prakticky všech typů komunikací. Mělo by však jít o výsadby neprodukčního typu s výraznou ekologickou a estetickou funkcí. Prostorovým rozmištěním této ovocných dřevin a jejich sortimentem musí být vyloučena kolize padajících plodů s dopravou. Zvláštní význam v tomto smyslu mohou mít planě rostoucí ovocné stromy a keře. (Vegetační pásky podél komunikace s doplňkovou funkcí zasakovacího pásu, prvky ÚSES aj.)
- ▶ Zvláštním typem ovocných alejí mohou být doprovodné jednořadé výsadby vysokokmenů podél hranic honů a na rozmezí zemědělských kultur. Mohou se uplatnit zejména v marginálních oblastech ČR.

► Základním současným problémem skutečně velkorysé, tedy ne čistě ovocnářské krajinářské obnovy vegetačního doprovodu komunikací je skutečnost, že její velkorysé, komplexní řešení je podmíněno dohodou a spoluprací minimálně čtyř resortů – dopravy, zemědělství, životního prostředí a kultury. Pro většinou výrazně resortní přístupy příslušných orgánů je dohoda tohoto typu zatím v nedohlednu.

► Na základní přestavbu vegetačního doprovodu komunikací, jednoho z nejvýznamnějších typů rozptýlené krajinné zeleně, není bohužel teoreticky i prakticky připraven ani obozahrádní a krajinářské tvorby, přestože jde právě o jeho historickou šanci uplatnit se v soudobé krajině. Poslední výzkumný úkol řešící tuto problematiku v širším krajinném kontextu byl ve VŠÚOZ v Průhonicech ukončen v roce 1975.

Ovocné sady

Tradičně krajinářské hodnoty minulosti

Základní krajinotvorné dobové hodnoty ovocných sadů v podmírkách venkova spočívaly zejména v následujících formách:

- častá přítomnost i v běžné, ovocnářsky méně významné venkovské krajině,
- vytváření středně vysokého systému krajinné vegetace formou vysokokmenových výsadeb,
- neoplocenost pozemků, tj. výrazná fyzická i optická souvislost s okolní krajinou,
- prolínání sousedních zemědělských plodin do struktury sadu – zatravnění, podkultury obilnin či okopanin, dojmové i skutečné smazání ostré hranice sadu,
- vytváření krajinného rázu typickou polohou v krajině – svahy nad mrazovými údolími, vazba na určité stavby – panské dvory, na okraje obcí, využívání méně hodnotných svahových pozemků speciálně třešňemi („vyhlídkové třešňovky“),
- základními prostorovými formami sadů lišícími se strukturou (texturou) byly jednak plně prostorově souvislé tradiční výsadbry, jednak řadově strukturované výsadbry s výraznými podkulturami, tzv. polní sady, a dále typická jižní moravská „sadopole“, což jsou kombinace širšího sortimentu ovocných stromů s polními a zahradními plodinami i vinohrady.

Současné krajinářské možnosti a předpoklady

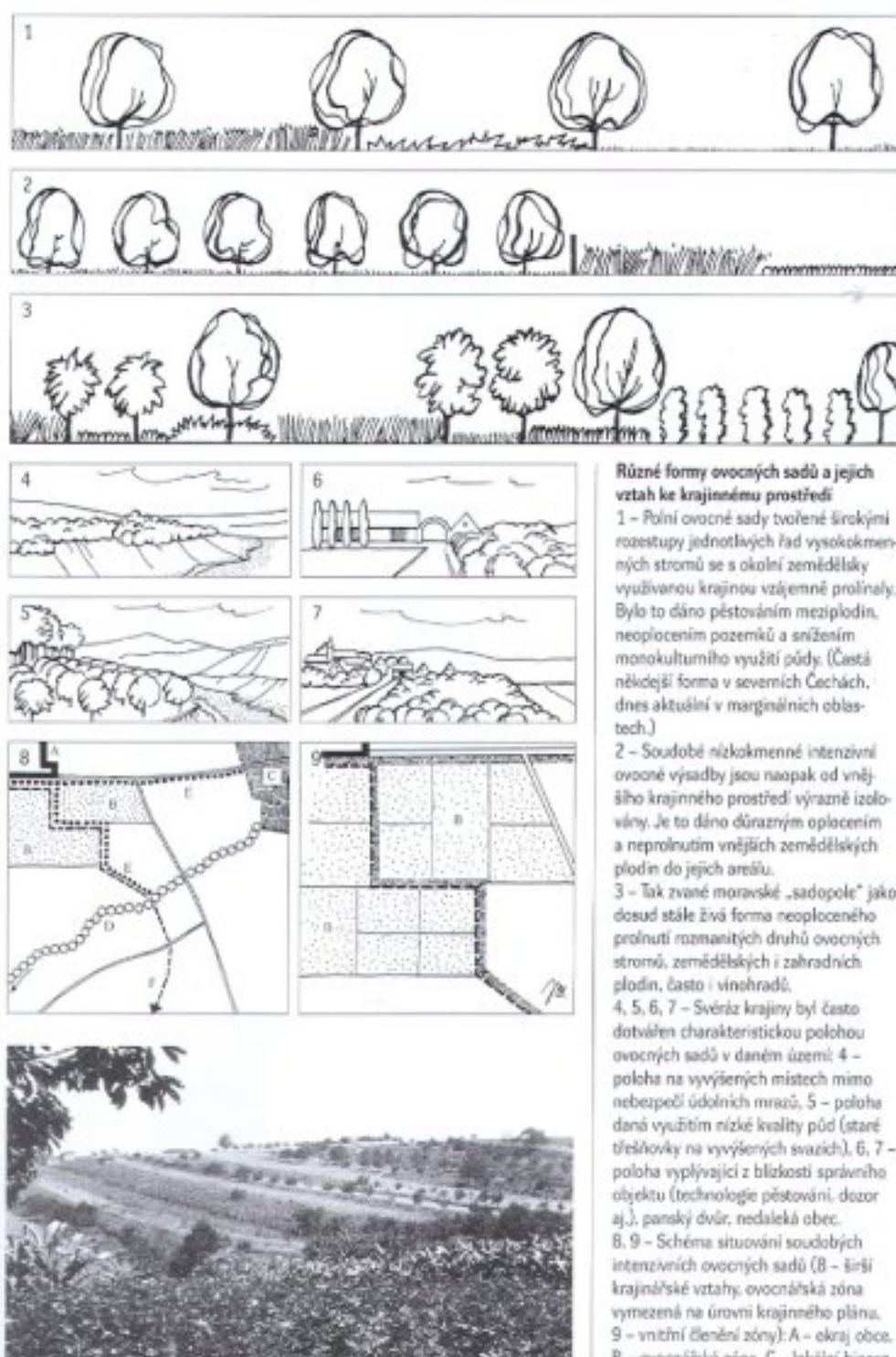
V pěstebně vhodných oblastech budou základním typem ovocných sadů různé formy intenzivních plantáží. Jejich vztah ke krajině bude mít pozitivní i negativní dopady.

- Pozitivní krajinářský význam bude dán zejména formou jejich optické působnosti. Uplatňovat se zde bude půdorysný

Optimální krajinářské spojení samotaných staveb s okolní krajinou formou neoplocených, vysokokmenových a zatravněných ovocných sadů (Český Dub, Za Vrchy, 2004)

Jedna ze soudobých poloh ovocných výsadeb ve venkovské krajině. Sestava intenzivních výsadeb broskvami, meruňkami a ořechy v oblasti s vysokou výrobcí sušiny a na ekologicky významnou vegetaci lesnatého lužu v pozadí o suchém chlumu o popředí (Kyjovsko, 1985)

Různé formy ovocných sadů a jejich vztah ke krajinnému prostředí

1 – Polní ovocné sady tvořené širokými rozestupy jednotlivých řad vysokokmenových stromů se s okolní zemědělským využíváním krajiny významně prolínají. Bylo to dáné pěstováním meziplodin, neoplocením pozemků a snížením monokulturního využití půdy. (Častá někdejší forma v severních Čechách, dnes aktuální v marginálních oblastech.)

2 – Soudobé nízkokmenové intenzivní ovocné výsady jsou naopak od vnějšího krajinného prostředí významně izolovány. Je to dáné důrazným oplocením a neprolnutím vnitřních zemědělských plodin do jejich areálů.

3 – Tak zvané moravské „sadopole“ jako dosud stále živá forma neoploceného prolínání různých druhů ovocných stromů, zemědělských i zahradních plodin, často i vinohradů.

4, 5, 6, 7 – Svéráž krajiny byl často dotvářen charakteristickou polohou ovocných sadů v daném území: 4 – poloha na vyvýšených místech mimo nebezpečí údolních mračů, 5 – poloha daná využitím nízké kvality půd (staré třešňovky na vyvýšených svazích), 6, 7 – poloha vyplývající z blízkosti správního objektu (technologie pěstování, dozor aj.), panský dvůr, nedaleká obec.

8, 9 – Schéma situování soudobých intenzivních ovocných sadů (B – širší krajinné vztahy, ovocnářská zóna vymezená na úrovni krajinného plánu, 9 – vnitřní členění zóny): A – okraj obce, B – ovocnářská zóna, C – lokální biocentrum, D – lokální biokontakt, E – interakční pásy, F – krajinná procházková trasa – průchody ovocnářské zóny z obce do vnějšího krajinného prostředí.

Při realizaci vegetačního doprovodu místních komunikací ve čtyřicátých a padesátých letech minulého století doznávala naposledy naše velmi typická ovocnářská tradice.

Osaďování komunikací proto bylo tématem výhradně ovocnářskou záležitostí. Povinnou součástí tehdy projektovaných hospodářsko-technických úprav pozemků byl tak zvaný „projekt výsadby stromov“. Příklad jednoho z takových projektů na Česlavsku – grafické vyjádření osazovacího plánu.

Projekt výsadby stromové při scelování pozemků z roku 1949 v katastrálním území dvou sousedních obcí Potěhy a Horky u Čslav. Rozsah výsadby: 9 145 ks ovocných stromů a 9 155 ks lesních sazenic v hodnotě 1 038 000 Kč. Délka alejových výsadb: 29 km. Protože se jednalo o celoboeční akci, byl projekt projednán a schválen na veřejném jednání všech zájemců (rolníků, ostatních občanů a společenských organizací obou obcí). Ovocnářství bylo chápáno jako celoboeční, občanská záležitost, což bylo pro tehdejší dobu velmi typické a svědčilo to o hluboké ovocnářské tradici našeho venkova. Projektant: Josef Novák, zemědělský znalec

tvar výsadby, poloha v daném územním kontextu, textura výsadby realizovaná pravidelným rastrem pěstebně i druhově stejných řad a barevností podkulturny (černý úhor, zatravnění, směsky) apod.

- Mezi negativní krajinařské vlivy patří zejména oplocení rozsáhlých pozemků, a tím i jejich dojmová a fyzická izolace, výrazná chemizace, víceleté monokulturní využívání půdy, krátkodobost kultury, kdy při její likvidaci může docházet k náhlým ekologickým i estetickým změnám apod.
- Velkoplošné výsadby intenzivních ovocných sadů by mely být s ohledem na jejich pozitivní i negativní hodnoty součástí souhrnného krajinného plánu. Forma tohoto jejich krajinařského začlenění do širšího územního kontextu by mela mimo jiné spočívat ve vymezení zóny, v níž bude časová rotace jednotlivých částí sadů probíhat. V této zóně by pak mely být trvale zajištěny základní obytné a ekologické hodnoty území (občanská průchodnost, prolnutí celého proměnlivě využívaného území vybraným stabilním prvkem ÚSES – interakční prvek, biokoridor apod.).
- V důsledku provedených forem transformace a privatizace v zemědělství lze očekávat, že maloplošné výsadby, typické pro minulost naší krajiny, budou dlouhodobě velmi významnou formou soudobých intenzivních ovocných sadů.
- V pěstebně méně vhodných, tzn. marginálních oblastech mohou být základním útvarem ovocných sadů zejména vysokomenné výsadby vybraných odrůd, zpravidla ve formě polních sadů. Výrazně pozitivní krajinařská hodnota těchto výsadeb bude spočívat zejména v jejich dlouhověkosti, to je v určité ekologické i estetické stabilizaci území, v nižší intenzitě chemizace, v tradičním způsobu obhospodařování půdy (zemědělské plodiny, zatravnění, pastviny), v absenci oplocení a ve zvýšené úrovni optické působnosti těchto výsadeb situovaných většinou ve výškově členitém terénu. S ohledem na značný plošný rozsah marginálních oblastí a vzhledem k potřebě zlepšovat zde hospodářský výsledek

Panoramatický pohled na osázení venkovské krajiny po provedených hospodářsko-technických úpravách pozemků v duchu tehdy oficiálně požadovaných tradic, to je ve výrazně ovocnářském pojetí

Obec Třebýcina, okr. Klatovy. Snahu projektu bylo mimo jiné vytvoření určité tvarové, barevné a prostorové rozmanitosti výsadeb formou programového řazení jednotlivých habitačně oddálených ovocných druhů. Projekt: Agroprojekt Praha, Ing. Jiří Mareček 1953

zemědělských subjektů, může být rozvoj ovocnářství v jeho krajinařsky vysoce pozitivní formě velkou šancí a svým způsobem i jistou formou návratu k někdejší podobě naší venkovské krajiny.

Ovocné dřeviny jako součást polyfunkčních krajinařských vegetačních úprav

Tradiční krajinařské hodnoty minulosti

Domácí ovocné druhy v původních planých formách byly typickou součástí našich přirozených rostlinných společenstev zejména teplých a světlých luhů a doubrav. Přestože se neuplatňovaly jako dřeviny základní, sehrávaly zde velmi významnou úlohu ekologickou (biodiverzita aj.) i estetickou (zájmová přitažlivost aj.). Jejich „roztroušená krajinná všudypřítomnost“ byla typickým rysem naší krajiny a měla by být inspirací při její soudobé obnově a výtvarné stylizaci.

Současné krajinařské možnosti a předpoklady

Původní, respektive širší zastoupení ovocných druhů dřevin ve venkovské krajině na lesní půdě bylo v minulosti výrazně potlačeno jednak intenzifikací pěstování lesních porostů (výrazné monokulturní pojetí), jednak intenzifikačními přístupy v zemědělství na nelesní půdě (odstraňování mezních porostů a remizků z mechanizačních důvodů, obavy z nekontrolovaného rozširování chorob a škůdců v produkčních ovocných sadech aj.). Vedle planých forem základních ovocných rodů (*Malus*, *Pyrus*, *Prunus*) a jejich kříženců by součástí různých typů krajinných úprav mely být v podstatně širším rozsahu zastoupeny zejména líška obecná (*Corylus avellana*), dřín obecný (*Cornus mas*), tmka obecná (*Prunus spinosa*) aj. Často stroze racionálně a funkčně jednostranně chápané vegetační úpravy (dopravná zeleň, technické vegetační prvky, rekultivace apod.) by tak mohly mít širší, nejen ekologickou, ale i kulturní dimenzi, mohly by být navíc ještě český, moravský či slezský „dojmově teplými“, tedy „našimi“.

Ovocnářství na jeho koncepční, technologické a sortimentní úrovni je nutné považovat za významnou součást krajinařské architektury, analogicky jako zemědělskou výrobu. Krajinařství nelze realizovat odtrženě od těchto základních, historicky daných funkcí venkovské krajiny. Kontinuita na úrovni naplnění vybraných starých forem novými funkcemi a ztvárnění nových forem při zachování tvůrčí úcty k minulosti by mela být vedle svobodné výtvarné tvorby stále živou metodou naší krajinařské práce. Máme-li na mysli krajinný svéráz, identitu prostoru, rozvijení pocitu domova a jiné sociální hodnoty, jejichž význam poroste jako potřebná protiváha globalizačních a světových sociálních trendů, jsou tyto naznačené přístupy v krajinařské práci naprostě nezbytné.

Poslední třešňový strom v Širém poli. Odstraněním bohaté soustavy ovocných stromů se zcela zásadně změnil dosavadní ráz krajiny. Vytvoření nové tváře takto devastované krajiny je významným soudobým úkolem (Kyjovská, 1960)

Obytnost v zahradní a krajinářské tvorbě

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (*1930), pedagog zahradní a krajinářské architektury na katedře zahradnictví a krajinářské architektury FAPPZ ČZU v Praze-Suchdole, samostatný projektant sídelní a krajinné zeleně

Obytnou hodnotou prostředí rozumíme stupeň jeho vhodnosti pro pozitivně prožívaný, přechodný i trvalý pobyt člověka. Aplikací obytnosti do podmínek naší venkovské krajiny se u nás jako první zabýval arch. Ladislav Žák ve své publikaci „Obytná krajina“. Obytnou hodnotu místa chápalo v souvislosti s nutným naplňováním novodobých sociálních potřeb a v návratu člověka k přírodě. Převedeno do současnosti, potřebu rozvoje tvůrčího architektonického a sociálního obsahu a formy naší činnosti chápalo ve spojení s konstruktivními ekologickými přístupy. Ve svých krajinářských úvahách vychází z potřeby identity obytného prostředí, kterou na našem venkově mimo jiné vidí v lidovém krajinářství a v řadě dalších hledisek, která dnes zahrnujeme do pojmu krajinný ráz.

Vice než 60 let staré Žákovo pojetí naší novodobé krajiny je stále aktuální, zejména za dnešní situace, kdy se řešení krajinářských problémů projevuje téměř výhradně v ekologických, podnikatelských nebo izolovaně chápáných výtvarných, tedy nekomplexních přístupech. Žákova aktuálnost vyplývá i ze stále nedoceňované úlohy souborného krajinného plánu i z častého přehližení uplatnění občanů na koncepcích řešení, neuvědomování si kvalitativních změn v chápání estetiky našeho oboru v důsledku zintenzivnění ekologického smýšlení společnosti apod. Zabývat se tedy teorií obytnosti v oboru zahradní a krajinné architektury, který je téměř jednoznačně zaměřen na občanskou pohodu v jejich různorodých formách, je naprostě nezbytné. Je třeba zdůraznit, že rozpracováním a respektováním obytných hledisek v různých formách sídelní a krajinné tvorby obsahově naplňujeme, rozšiřujeme a definujeme náš obor.

Problematiku obytných hodnot prostředí, v němž se uplatňuje zahradní a krajinářská architektura, lze posuzovat jednak v poloze širších, obecně platných kritérií a hodnot a jednak v poloze dilčích, specializovaných vegetačních ploch, v nichž se tyto obecné pohledy budou v diferencovaných formách uplatňovat.

Nejvýznamnější širší, obecně platné obytné formy a hodnoty zahradních a krajinářských úprav lze definovat následovně:

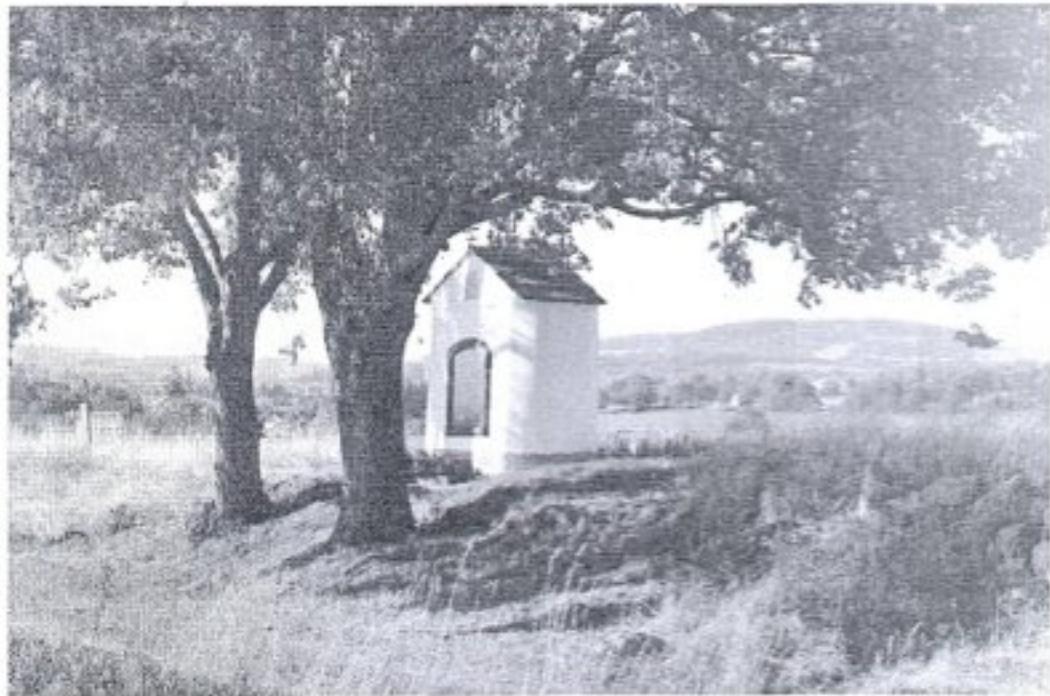
1. Mikroklimaticko-hygienická vhodnost řešeného území či jeho dilčích lokalit pře-

sahuje často svým významem veškerá další obytná kritéria, protože je zpravidla hlavním důvodem jejich využívání a představuje základní předpoklad fyzické pohody. Příznivé podmínky by mely být utvářeny jednak pro

řešené území jako celek a jednak jako obsahově diferencovaná, obytně vysoce důležitá soustava podmínek pro dilčí lokality (detail pro jaro, léto, podzim, ráno, poledne, noc, deštivý či slunný den apod.). Mikroklimatic-

Významným soudobým rysem obytného využití našeho venkova je rozvoj chalupářství. Nejdříve se pouze o přeměny někdejších nádvorí na obytné zahrady, ale i o nárůst požadavku na obytné využití vnějšího krajinného prostředí (Osinalice 1985)

Identitu, duchovní hodnotu - genia loci jako jednoho z významných předpokladů obytné hodnoty místa dotváří v naší krajině velmi typické drobné lidové stavby (Olbramovice 2004)

Důležitou obytnou hodnotou krajiny je její prostorová a měřítková dimenze; tzv. „lidskost“ tohoto měřítka spočívá především v pocitu smyslovém i fyzickém zvládnutí daného prostoru (Lednice 1954)

„Zaoránd“ identita, duch místa i lidské měřítka. Prakticky nulová obytná hodnota neprůchodného, zcela anonymního a tedy i cizího, čisté produkčního krajinného prostředí (Chotětov 1987)

ko-hygienická vhodnost může být často v rozporu s hodnotami estetickými (ochranné vegetační výsadby ve vztahu k požadovanému prostorové pojedí kompozice aj.).

2. Vysoká estetická úroveň a vhodnost řešeného území a jeho dílčích lokalit je jedním ze základních předpokladů duchovní pohody. Hloubka tohoto zájítku by měla být na úrovni všeobecných vegetačních ploch a venkovské krajiny realizována obecně známými a tedy i pochopitelnými formami (příjemnost vodních prvků, přírodně blízké motivy, obecně estetické principy aj.). Na úrovni soukromých a vyhrazených vegetačních celků může mít výtvarný záměr naopak velmi konkrétní či úzce pojatou specifiku, danou osobnosti odběratele. Sociologické formy šetření, které jsou nezbytným podkladem těchto přístupů, nejsou u nás stále dostatečně využívány, což je jedna z příčin často nízké úrovně obytnosti řešených ploch.

3. Lidská dimenze či měřítko řešeného území a jeho dílčích lokalit by měly mít ve smyslu jeho obytnosti dva základní rozměry. Předně se jedná o dimenzi či měřítko prostorové, kdy za pobytově přijemné je možné považovat zejména takové prostory, které člověk fyzicky obsahne, neztrácí se v nich a může je přímo fyzicky ovlivňovat (využít). V lidové mluvě se tyto lokality označují jako „útulné“, s „lidským měřítkem“ apod. Druhým rozměrem lidské dimenze obytnosti je vytváření podmínek pro co nejintenzivnější využitelnost prostoru, pro plné rozvíjení aktivit spojených se životním stylem uživatele. Lidská dimenze obytnosti v obou jejích formách se může velmi často dostávat do střetu např. s čistě výtvarnými hledisky (potřeba velkého prostorového odstupu od zvoleného dominantního prvku a souběžný zájem o systém prostorově menších, např. zahradních lokalit apod.).

4. Identita či duchovní hodnota - genius loci řešeného území a jeho dílčích lokalit je fenoménem často převyšujícím ostatní obytná

kritéria. Je dána ztotožněním se člověka s určitým stavem či hodnotou místa (historická událost, životní zkušenost, výtvarná či přírodní mimořádnost apod.). Identita má základní význam pro duševní relaxaci, která je významnou součástí obytných hodnot prostředí. Vhodná vegetační úprava může tyto hodnoty velmi podstatně umocnit. Identita, projevující se nejčastěji jako sestava dílčích lokalit, není důležitá pouze v oblasti obytnosti, ale má zcela zásadní význam i pro konцепci většiny typů vegetačních úprav, měla by být nosným programem při obnově krajinného rázu našeho venkova. Podklady pro její uplatnění by mely vyplývat nejen z kulturně-historického a ekologického hodnocení, ale i ze soudobých krajinařských a společenských hodnot a z jejich dalšího předpokládaného vývoje.

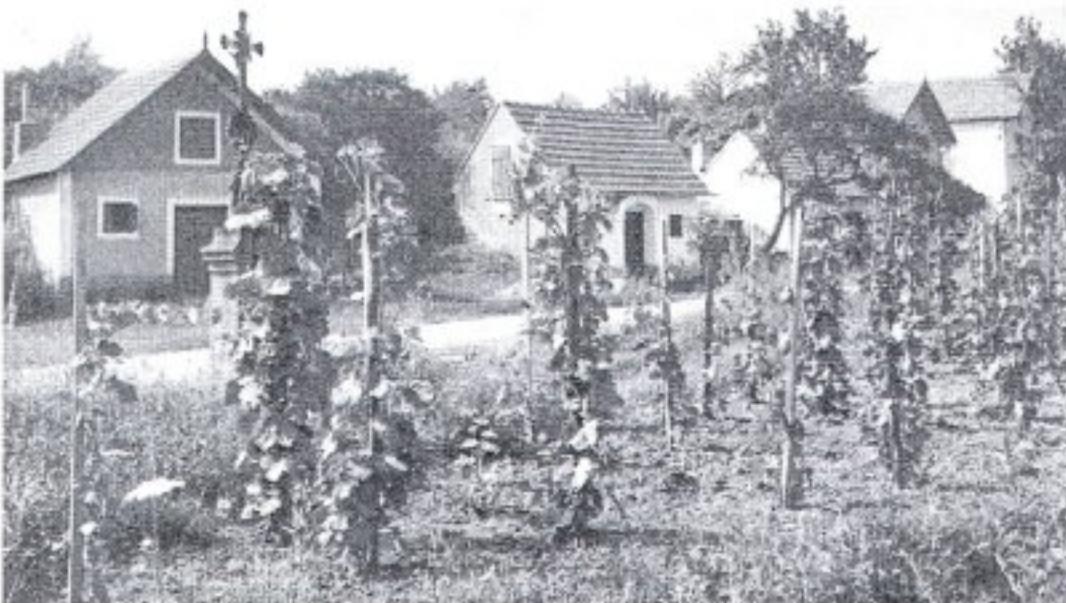
5. Akustické poměry v řešeném území a v jeho dílčích lokalitách mohou velmi podstatně ovlivnit formy jejich obytného využití. Přílišná hlučnost může obytné využití určitých lokalit zcela vyloučit. Nejde pouze o posuzování podle příslušných hygienických norm, ale i o obtěžování soustavnou hlučností s hodnotami pod touto stanovenou normou. Vhodné zvolené zahradně-architektonické prvky mohou mít na obytnou kvalitu prostředí v akustickém smyslu dvojí pozitivní vliv. Jenak mají protihlukovou účinnost a jednak mohou záměrně vytvořit zvukové podmalování (šumění listů, živočišný svět - zejména ptactvo, pohyb vody aj.) řešeného prostředí.

6. Odpovídající stupeň, rozsah a prostorové rozmístění optické intimity řešeného území je velmi významným obytným fenoménem. Fyzické soukromí v jeho různých formách je třeba považovat za přirozenou a psychologicky velmi významnou hodnotu a obytný princip. Zvláště významné je fyzické soukromí u těsné sousedské vazby rodinných zahrad (optická izolace boční a z horních patér sousedních domů apod.). Intimita veřejných ploch nemusí být zajištěna pouze systémem prostorových zábran, ale i rozmístěním mobiliáře, detailním uspořádáním odpočívadel, jednosměrným procházkovým provozem apod. Intimita v jejich různých formách nebude mít v obytně využívaném prostředí zpravidla celoplošný, ale většinou prostorově a tematicky rozptýlený, obsahově programovaný charakter. Otázka intimity veřejně přístupných vegetačních ploch úzce souvisí se stupněm optimální, respektive špičkové návštěvnosti. Musí proto být do „obytné bilance“ struktury vegetačních ploch zahrnuta.

7. Sociabilita jako možnost vzájemného občanského setkávání a kontaktů představuje značně důležitou sociální hodnotu obytných ploch. Časté, respektive pravidelné občanské kontakty upevňují pocit příslušnosti k určitému místu, obci, komunitě a stávají se tak jednou z významných relaxačních,

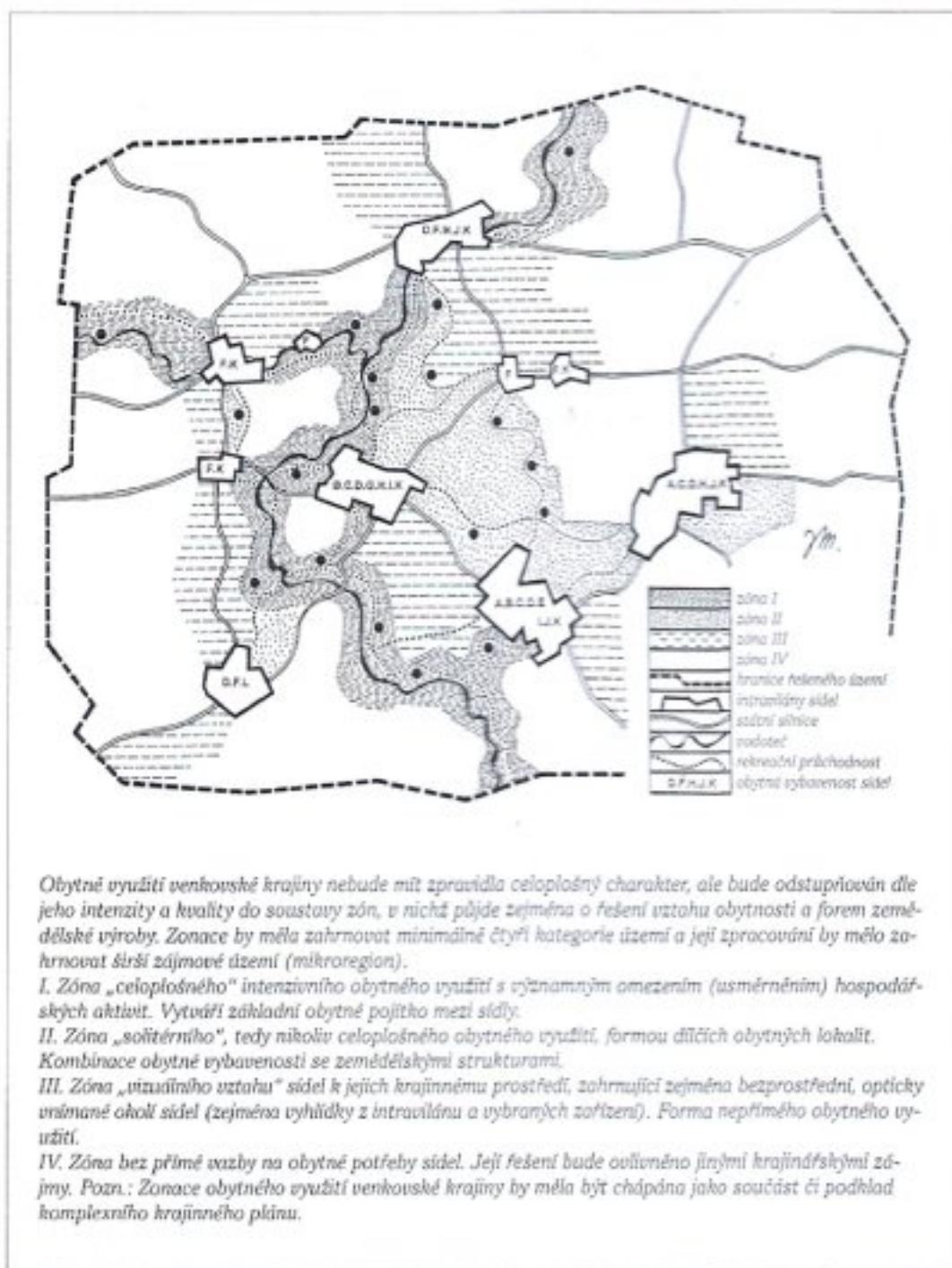
Základní význam při obytném využívání naši venkovské krajiny musí sehrát zejména polní cesty, místní komunikace a státní silnice III. třídy. Pravidelně seřená, travnatá polní cesta navazující na perfektní stav zemědělského využití půdy (Třebíčsko 1970)

Vinohradnictví a vinařství v jejich zejména společenském a zájmovém rozdílu jsou významnou součástí národní kultury našeho venkova. Vinné sklipky a celoroční život kolem nich jsou jednou z charakteristických moravských forem obytného využívání krajiny (Milotice, trof Šidlovy, 1959)

Procházková trasa obytně využívaného krajinného prostředí (zóny) v okolí satelitního města Thamesmead, jižně od Londýna (1984)

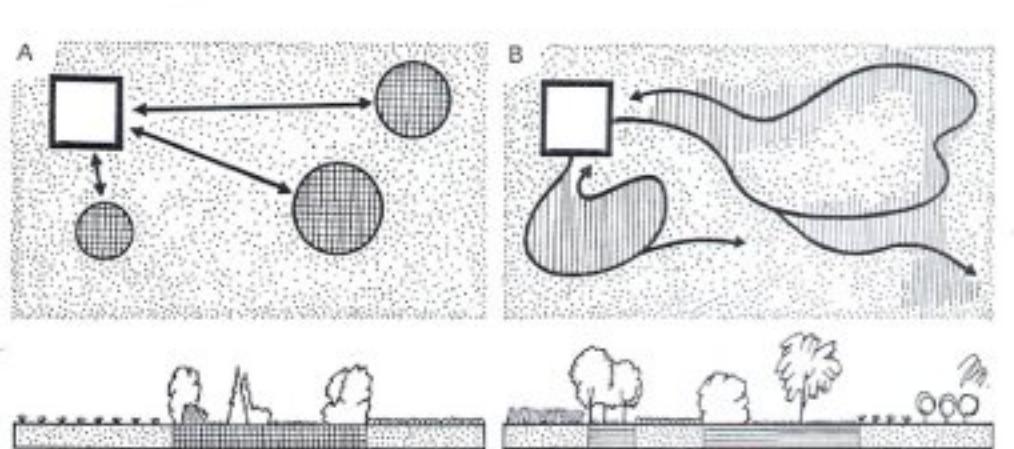

tedy i obytných forem. Vedle urbanistických opatření (obytné ulice, sestavy obytných budov, nižší počet podlaží aj.) bude mít v tomto smyslu význam i řada sídelních a krajinných vegetačních celků. Bude se jednat především o využití prakticky všech veřejných a řady vyhrazených vegetačních ploch. Konkrétní formou rozširování vzájemných kontaktů může být realizace zařízení nejrůznějších občanských aktivit, systém vedení dvousměrných procházkových tras, rozmístění zařízení vhodných občanských služeb, tematických vegetačních prvků a ploch apod. Mimořádné místo ve strukturách veřejných ploch patří neoploceným nebo nízce oploceným předzahrádkám rodinných domů a útvarům tzv. polosoukromé zelené, to je obecně plochám udržovaným převážně dobrovolnou, sousedskou aktivitou, kde vzájemné občanské styky mohou mít značnou intenzitu. Významným kontaktním místem mohou být, u nás zatím málo uplatňované veřejné průchodné zahrádkové sady, chápané ne jako „zahrádkářská ghetto“ daleko za městem, ale jako organická, obytně významná součást vnitřního systému městské vegetace.

8. Odpovidající dostupnost pobytových ploch je podmínkou intenzity jejich využití. Významným limitem je v tomto smyslu jednak sama vzdálenost, jednak existence přírodních či komunikačních zábran různého typu (frekventovaná komunikace, technický stav přístupové cesty apod.). Ukazatelem dostatku či nedostatku příslušných ploch nemůže proto být pouze jejich celková plocha v rámci řešeného území. Velkoplošná zařízení (park, sportovní areál, centrální dětské hřiště apod.) by proto měla být doplněna soustavou místních zařízení. Z hlediska skutečné intenzivního využití může být za určitých podmínek (dlouhé ulicové obce aj.) výhodnější větší počet menších a méně vybavených ploch než rozsáhlé zařízení centrální.

9. Vybavenost, respektive rekreační mobiliář je finalizujícím obytným faktorem. Vedle problematiky spojené s volbou kvality, forem a funkční návaznosti těchto, do značné míry technických zařízení, je významným souvisejícím problémem návštěvnost z hlediska jejího rozložení v čase. Jejím řešením může být např. realizace univerzálně využitelných ploch, např. rozsáhlých trávníků, všeobecnost využití vodních ploch, formy protivních a druhotních odpočinkových zařízení apod. Typickým nedostatkem je skutečnost, že se často za postačující pobytovou vybavenost považují pouze tato zařízení sama osobě, to je při absenci všech ostatních, funkčně navazujících obytných hledisek.

10. Fyzická bezpečnost návštěvníků je nutným předpokladem odpovídající úrovni obytnosti ploch a zařízení, a to jak v rozsahu celodenního režimu, tak i v určitých časových úsecích. Základními předpoklady bezpečnosti jsou optická přehlednost, odpovídající frekven-

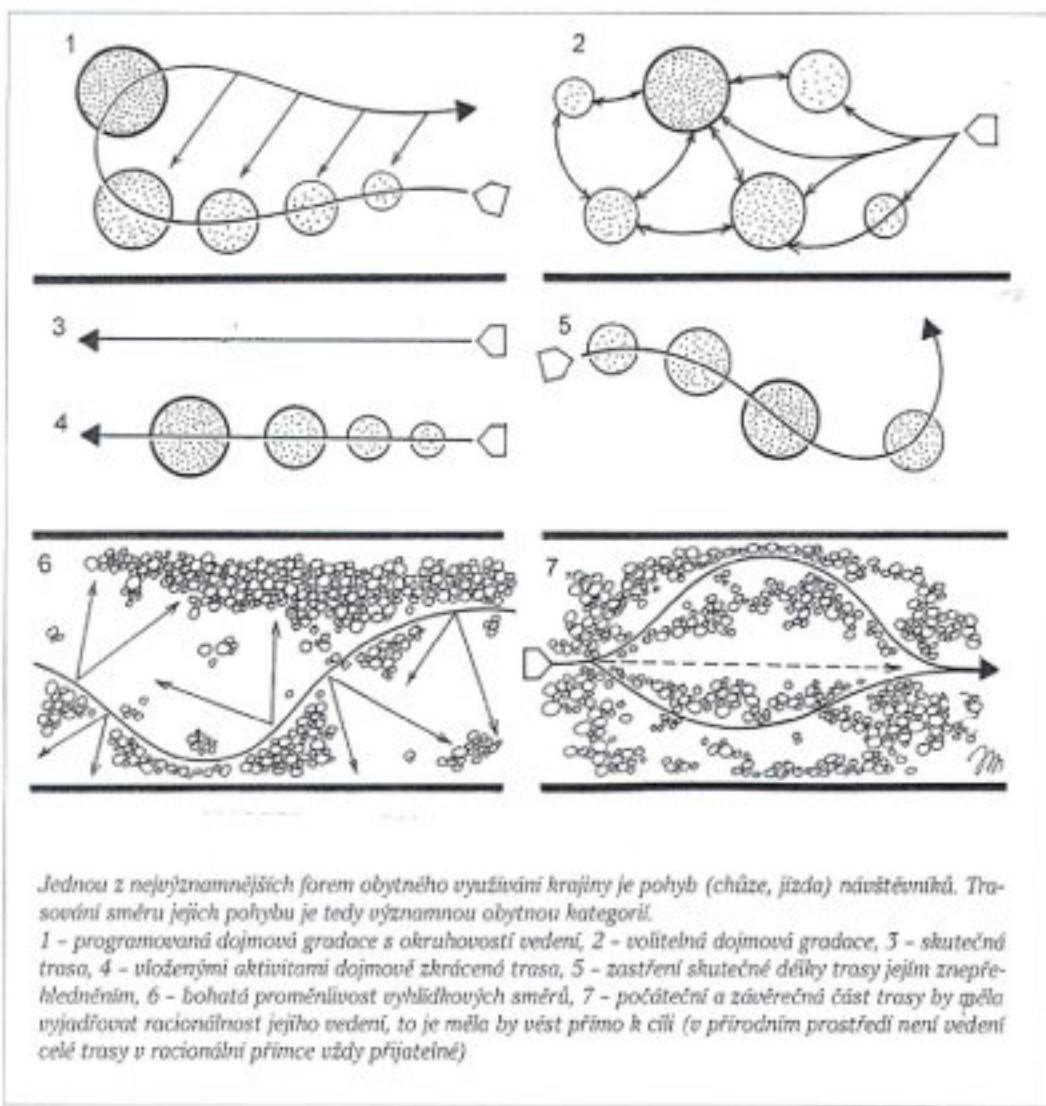
Řešení obytných potřeb v zajímovém krajinném prostředí venkovských sídel lze realizovat v rozmezí dvou krajních možností: A - Obytné plochy situované ve vhodných lokalitách, oddělené od sídla i zemědělské výrobě. Forma vhodná v území s nízkými předpoklady obytného využití (intenzivní zemědělství aj.). B - Obytné plochy přímo navazující na komunikační trasu, obec a strukturu zemědělské výroby. V našich běžných podmínkách ne příliš devastované krajiny by mělo jít o formu základní

tovanost, konkrétnost funkčního využití území, to je potlačení tzv. „země nikoho“, soustavný dozor bezpečnostních orgánů či existence sítě signalizačních zařízení apod. Přirozený lidský obranný instinkt vyžaduje pro pocit bezpečnosti zajistění „krytých zad“ (strom, stěna apod.). Soustava vegetačních prvků musí v tomto smyslu řešit zejména koncepci spodních podrostových pater, přičemž jejich úplná vegetace, tak jak k ní dochází v fádě země, nemůže být jediným řešením. Fyzická bezpečnost nejen na plochách veřejné zeleně poznamenaná celkové řešení přírodního pobytového prostoru (vedení cest, rozmištění odpočívadel, a tím i vyhlídkových kompozičních os a prostorů, přednostní používání velmi nízkých keřových či trvalkových výsadeb aj.).

U specializovaných vegetačních ploch se bude vedle uvedených obecných hledisek uplatňovat řada dalších přístupů, a to často zcela rozdílně v sídelních a v krajinných vegetačních systémech.

Obytnost sídelních vegetačních ploch by měla být v běžných podmínkách považována za naprostě základní, jasně a zásadně formulovanou funkci již na úrovni územního plánování, protože se v tomto případě jedná o naprostě principiální službu veřejnosti. Současná metodická nejednotnost a věcná povrchnost ve slovním označování a při praktickém navrhování vegetačních ploch na různých úrovních územního plánování je naprostě neudržitelná a měla by proto být v nejbližší době teoreticky i prakticky dopracována. Věcně nedůsledná označení bez hlubších vzájemných souvislostí (tzv. zeleň „vyšoká“, „veřejná“, „lesní“, „vyhrazená“ a jiná) může mít až trestuhodně volný výklad obytnosti. Obytné hodnoty vegetačního systému sídla by tedy měly být na úrovni územních plánů definovány se stejnou důsledností, jako je tomu např. u technické vybavenosti.

V systému sídelních vegetačních ploch vždy měly, mají a budou mít základní obytnou funkci zahrady. V obytnosti zde lze dosáhnout maximální intenzity, protože její formy mohou navazovat na velmi konkrétní rodinný životní styl. V tomto smyslu nemohou být plně nahrazeny žádným jiným vegetačním útvarem. Proměnlivost možných zahradních forem se prakticky vůbec neodráží na úrovni územního plánování zahradních čtvrtí. Nerespektuje se skutečnost, že důvodem pro stavbu rodinného domu není jen dům samotný, ale i jeho vazba na zahradu (tvar a proměnlivost požadavků na velikost parcely, umístění stavby, sousedské vztahy v pojetí zástavby, nutnost vložení soustavy vysoké vegetace do všeobecně nižších areálů zástavby rodinných domů apod.). Jen zřídka se uplatňuje možnost využití vhodného rozmištění zahradních areálů ve vztahu k celkové bioklimatické situaci sídla apod.

Jednou z nejvýznamnějších forem obytného využívání krajiny je pohyb (cháze, jízda) návštěvníků. Traťovní směr jejich pohybu je tedy významnou obytnou kategorii.

1 - programovaná dojmová gradace s okruhovostí vedení, 2 - volitelná dojmová gradace, 3 - skutečná trasa, 4 - vloženými aktivitami dojmové zkřížené trasy, 5 - zastřílení skutečné délky trasy jejím znepříjemněním, 6 - bohatá proměnlivost vyhlídkových směrů, 7 - počáteční a závěrečná část trasy by měla využívat racionálnost jejího vedení, to měla by vést přímo k cíli (v přírodním prostředí není vedení celé trasy v racionální přímce vždy přijatelné)

Má-li zahrada sloužící celé rodině plnit všechny své možné funkce, musí se její tvorby účastnit skutečně celá rodina. Měli bychom si zvyknout, že prezentaci různých projektů zahrad nebudeme uvádět „navrhli jsme“, ale spíše „navrhli jsme“, „dohodli jsme se“. Abychom si lépe uvědomili kvalitativní specifickost rodinné zahrady, neměli bychom pro její označení používat termín „zahrada u domu“ či „soukromá zahrada“ apod. Z její polohy ani vlastnictví totiž vůbec nevyplývá její typická obytná služebnost celé rodině, tedy i řada kompromisů a osobních nároků na její konkrétní podobu a obytné využití. Obytnost rodinných zahrad je samostatným fenoménem nejen z hlediska jich samotných, ale i z hlediska širší koncepce řešení vegetačních ploch v rámci celých sídel a konečně i z pohledu dalšího vývoje strukturální a profesní diferenciace našeho oboru. Zahradně-krajinářský „detail“ by tedy měl být chápán jako osobitý, specializační směr naší činnosti.

Obytnost venkovské krajiny je do značné míry novým pojmem, pouze v základních obrysech definovaným Ladislavem Zákem. Její konkrétní formy se budou konstituovat nejen v návaznosti na stav a předpoklady krajinného prostředí, ale velmi více budou souviset s demografickým, sociálním a hospodářským vývojem našeho venkova. Obytné hodnoty a předpoklady českého venkova by neměly

být ztotožňovány s běžnými formami turistiky. Turistika krajiny prochází, k překonaným trasám se příliš nevrací, protože nejčastěji hledá stále nové. Týká se rovněž zejména té části společnosti, která na venkově nežije.

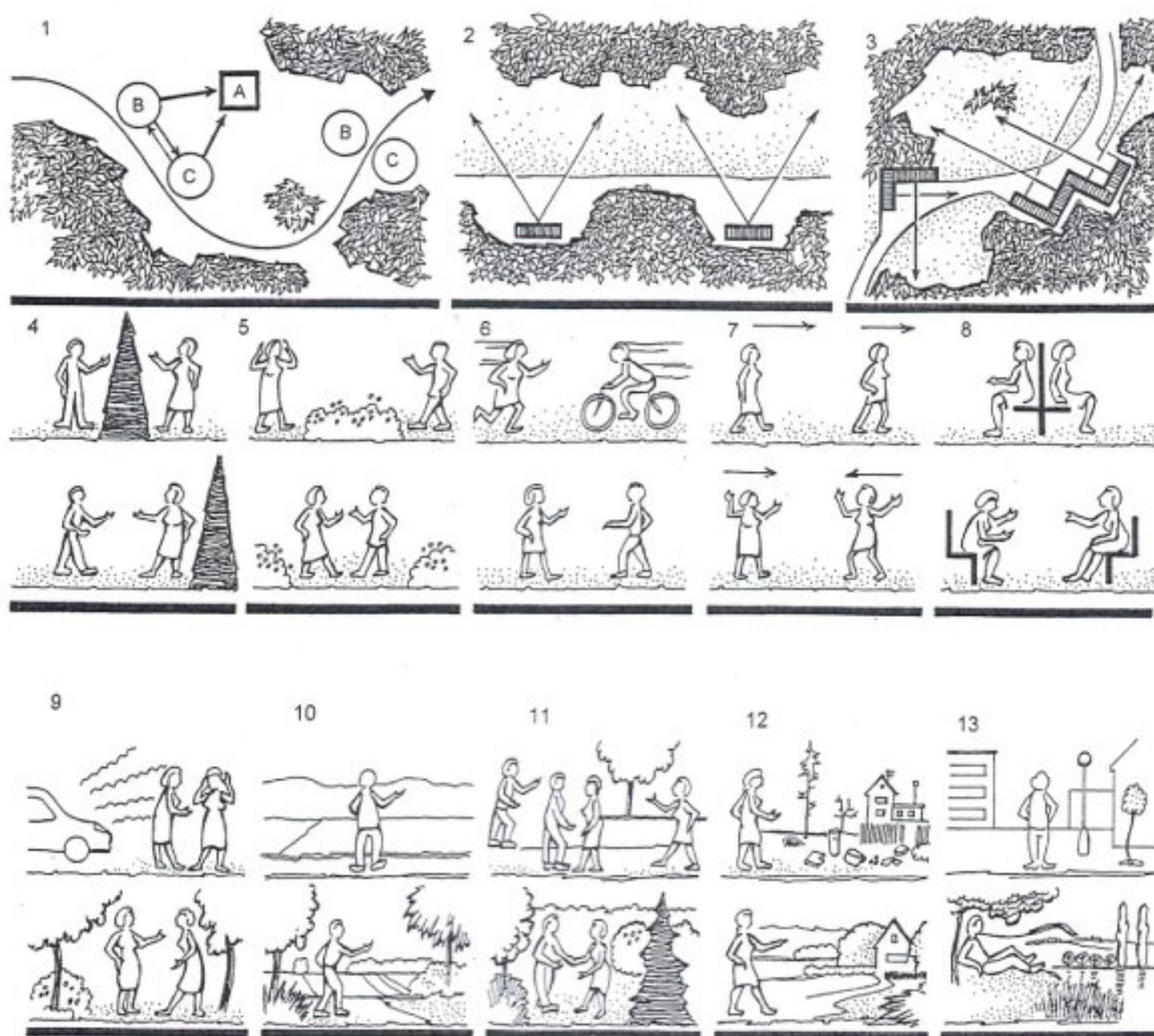
Obytnost venkovské krajiny bychom tedy měli chápat především jako „službu všem, kdož na venkově žijí“, nevedou krajinou pouze tranzitní pochody, ale opakovaně navštěvují stejná místa, k nimž mají osobní vztah, a často se podílí na jejich záchrane i úpravě.

Při využití venkovské krajiny z hlediska obytnosti lze předpokládat následující přístupy:

- Uplatnění obytných hodnot nebude mít zpravidla charakter celoplošný, ale diferenčovaný formou různě pojatých a využívaných krajinných lokalit.

- Kritériem pro výběr těchto lokalit nebude jen zatím nejčastěji zdůrazňovaný rekreační význam sám o sobě, ale současně i hodnota místa, vyjadřující širší krajinářské, sociální a kulturní hodnoty území.

- Procházkové (projížďkové) trasy samy o sobě musí vykazovat rovněž určité hodnoty obytnosti. Budou vázány na uvedené vybrané lokality formou tematických krajinných okruhů, a neměly by proto být chápány jako pouhé technické spojky zajímavých pobytových lokalit.

Významným přínosem pro zvyšování obytných hodnot prostředí je úprava žádoucích či nežádoucích kontaktů návštěvníků.

1 - princip triangulace (A - aktivity, B, C - vznik kontaktu kolemjdoucích), 2, 3 - programované omezení vzájemných kontaktů (v rozmištění míst k sezení), 4 - 8 překážky vzájemných kontaktů a jejich řešení (4 - optické předěly a přímý kontakt, 5 - velká vzdálenost a blízkost, 6 - velké a malé rychlosti, 7 - chůze v jednom směru a v protisměru, 8 - orientace zadý k sobě a tváří v tvář) (volně dle J. Gehla, 1966).

Základními obytnými hodnotami přirozeného prostředí jsou zejména: 9 - přírodní vlastní ticho, 10 - lidské měřítko, 11 - identita a soukromí, 12 - krásy, 13 - fyzická a duševní pohoda.

- Metodickým podkladem obytnosti venkovské krajiny by mělo být „obytné zónování“, tvořící součást širšího krajinného plánu.

- Využívání venkovské krajiny by mělo být úzce propojeno nejen s rozvojem jednotlivých obcí, ale i s rozvojem venkovských mikroregionů, jako základní jednotky rozvíjející venkov na soudobých hospodářských a společenských principech.

Závěr:

- Obytný potenciál systému sidelních a krajinných vegetačních struktur může před-

stavovat významnou celospolečenskou hodnotu. Jeho správné uchopení je v současné době nežádouhou šancí nejen pro další kultivovaný rozvoj sídelních a krajinných vegetačních struktur, ale i pro perspektivu uplatnění a další vývoj oboru zahradní a krajinářské tvorby.

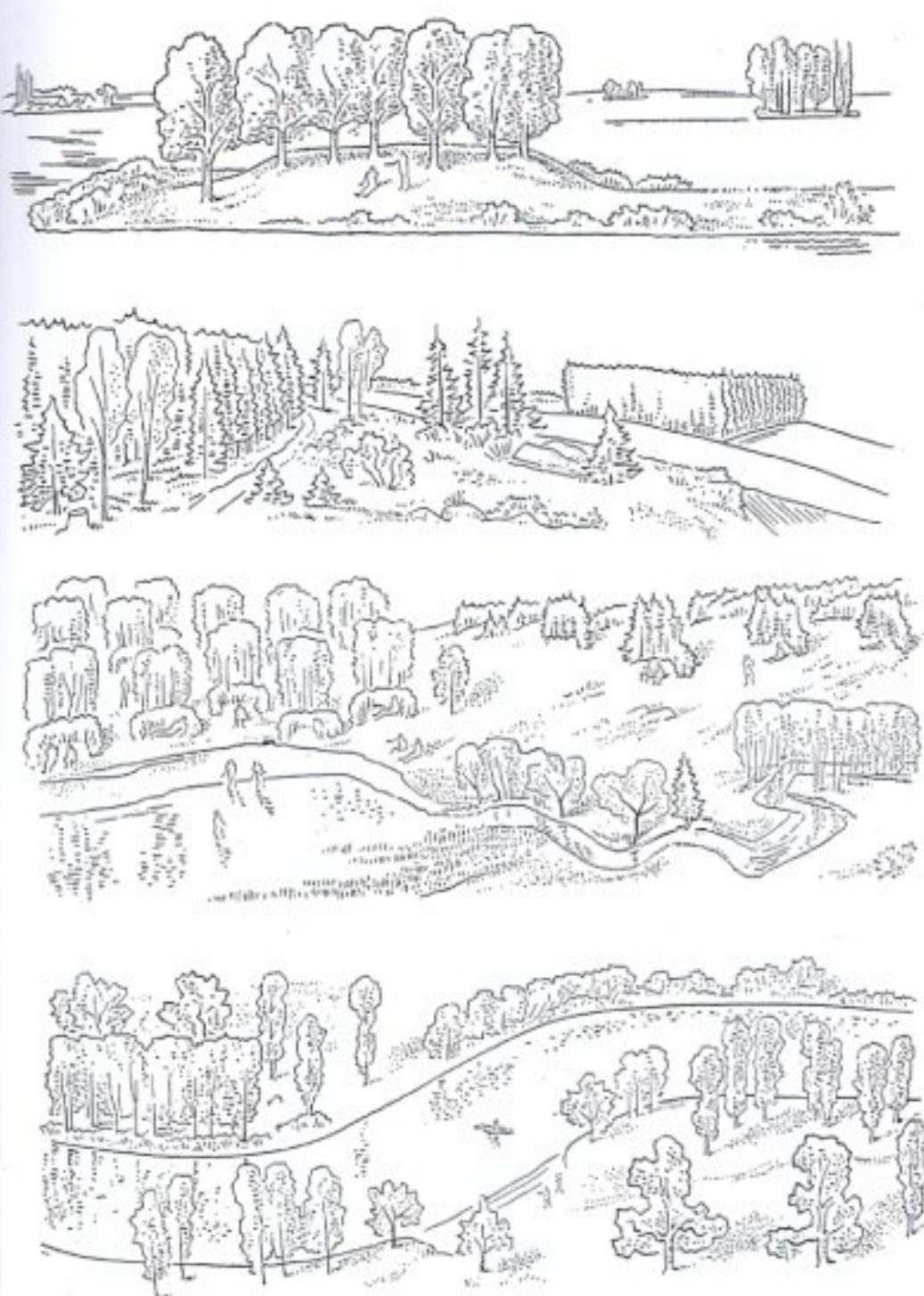
- Obytné hodnoty vegetačních struktur v rámci sídelních a krajinných vegetačních soustav jsou v současné době realizovány bohužel většinou pouze jako dílčí aktivity a netvoří ucelený systémový celek.

- Obytnost jako systémový blok by měla být součástí a hodnoticím kritériem územ-

ních plánů, protože nemůže být plně rozvíjena bez širších územních, sociálních, hospodářských a ekologických souvislostí.

- Obytnost prostředí jako nejen územní, ale zejména i sociální a kulturní problém by měla být řešena na vědecko-výzkumné úrovni. Cílem by mělo být postupné zpracování kritérií pro posuzování obytných hodnot jednotlivých vegetačních celků a forem jejich začlenění do různých úrovní územního plánování.

- Přístupy k řešení obytnosti sidelního a krajinného prostředí by měly navázat na vynikající dílo architekta Ladislava Žáka.

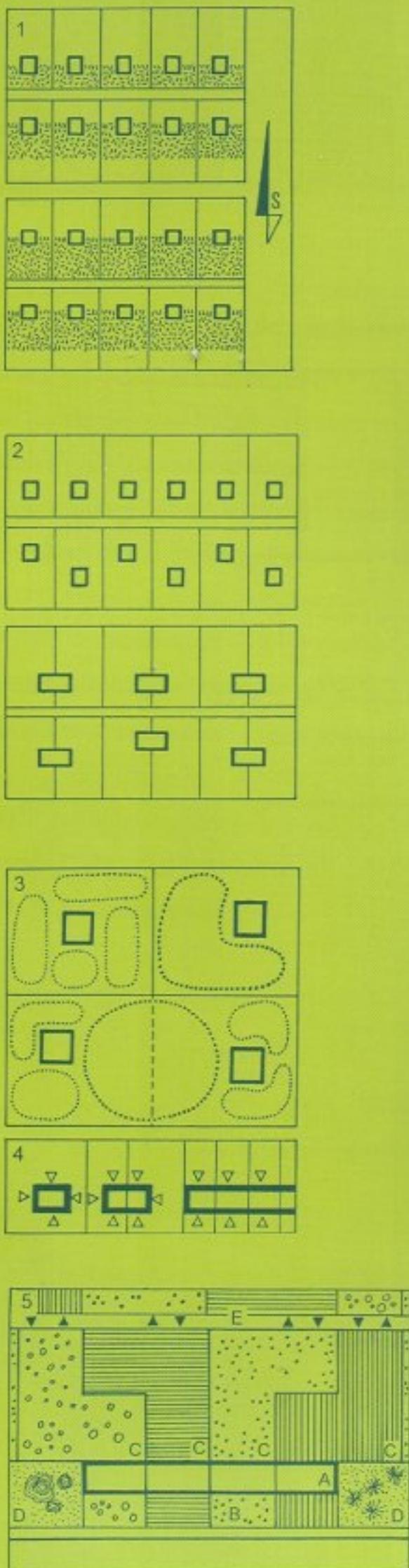
Vegetační struktury tvoří jeden ze základů Žákova pojetí obytného charakteru české krajiny (Žák, L. Obytná krajina. Praha: SVÚ, 1947)

Literatura

- CULEK, M. a kol. Biogeografické členění ČR. Praha: Enigma, 1996.
- DAY, Ch. *Duch a místo*. Brno: ERA, 2004.
- GEHL, J. *Život mezi budovami*. Praha: 2000.
- LIBROVÁ, H. *Sociální potřeby a hodnota krajiny*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987.
- LÖW, J. - MÍCHAL, I. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003.
- MADLEN, K. *Utváření města*. Brno: Partnerství, 2003.
- MAREČEK, J. *Krajinská architektura venkovských sídel*. Praha: ČZU, 2005.
- Prostor a jeho člověk. [editori Michal Ajvaz, Ivan M. Havel, Monika Mitášová] Praha: Vesmír, 2004.
- Žák, L. *Obytná krajina*. Praha: SVÚ Mánes, 1947.

Soukromá zahrada

TÉMA

Zamyšlení

Jiří Mareček

Užívání zahrad je odedávna součástí životního stylu lidské společnosti. V jejich konkrétních dobových formách se odráží hospodářské, sociální a kulturní možnosti i představy společnosti daného historického období. V soustavě těchto zahradních forem představují rodinné zahrady významnou kategorii odrázející vztah jejich uživatelů nejen k přírodě, ale i ke společnosti. Rodinné zahrady jsou jedním z nejvýznamnějších typů obytné zeleně a jsou spojeny se specifickou relaxační činností, jakou je amatérské zahradničení. Význam rodinných zahrad překračuje jejich rámec a lze jej v tomto širším smyslu shrnout následovně.

Zahrady jsou ve většině sídel plošně nejrozsáhlejším vegetačním útvarem a mají zde proto ve svém souhrnu zcela zásadní vliv na utváření životního prostředí. Jejich působnost je dána nejen velikostí plochy, ale i funkčním „prolnutím“ do různých částí sídel, tedy vytvořením určité „zelené infrastruktury“, která velmi účinně proniká do obytného detailu sídla.

Zahradы představují jedno z nejvýraznějších a nejintenzivněji užívaných „občanských kontaktních míst“. Rozvíjení těchto vzájemných kontaktů je jednou ze základních obytných hodnot většiny sídelních vegetačních ploch. Rodinné zahrady mají v této soustavě občanských kontaktů nezastupitelnou úlohu tím, že sousedskými vztahy mohou dotvářet atmosféru i adresnost domova, obce a přispívat tak k naplnění občanské sounáležitosti a obytné pohody.

Zájem o amatérské zahradničení spojený s pečováním o rodinné zahrady sdružuje nejrůznější vrstvy obyvatel. Stává se tak významným prostředkem pro utváření přirozené a demokraticky strukturované společnosti, dává tak užívání zahradního prostředí další, společensky značně významný rozdíl.

Na rozdíl od mnohých jiných relaxačních aktivit nemusí práce na zahradě rozdělovat rodinu, velmi často ji naopak stmeluje. Rodinná zahrada rovněž může mít zcela zásadní pozitivní vliv na výchovu dětí a na utváření jejich základních postojů k přírodě. Bydlení spojené se zahradou je nesporným českým ideálem. Představuje určitou formu životního stylu, který je ve svých konkrétních projevech organickou součástí „evropské zahradní kultury“, již jsme vždy byli významnou součástí. Roz-

Poloha domu na parcele velmi podstatně ovlivňuje možnost řešení zahradního prostoru:

1 – Jižně exponované části zahrady, nouzující na hlině obytné místnosti, by mely být situovány do vnitřního prostoru zahrady, nikoli do předzahrádky

2 – Úzké prostory uvnitř mezi domy husté liniové výstavby rodinných domů jsou pro zahradní využití mohou vhodné. Různé farmy liniového rozpolnění zástavby jsou vhodnějším řešením

3 – Položka domu na parcele vytváří různé možnosti pro prostorové řešení zahrady. Nejméně vhodnou formou je situování domu do středu parcely

4 – Různé možnosti výděleného obytného a kompozičního učtu domu a zahrady

5 – Rodové čtyřdomky umožňují vytvoření půdorysně nepravidelných parcel, které jsou pro řešení zahrady vhodnější než trojúhelník dvojkřídlé, přiměřené tvary pozemků. Skupiny čtyřdomů mohou být nově přizpůsobeny výděleně odděleny užší veřejnou uliční vegetací (D)

nad vývojem rodinných zahrad

voj vysoké kultivovanosti našich rodinných zahrad je tedy jednou z forem našich proevropských aktivit.

Českost či evropská sounáležitost v pojetí našich rodinných zahrad se projevuje v celé řadě konkrétních hodnot. Předně to je vžitý smysl pro krásné zahradní prostředí a láska k bohatému a rozmanitému sortimentu rostlin. Všeobecně se rozvíjející láska k přírodě a k její ochraně vtiskuje v současné době rodinným zahradám nový obsah spočívající ve stylizaci přírodního prostředí. Typickým rysem českých zahrad vždy býval ovocný strom jako symbol pohostinnosti a zahradní plodnosti. Obecně známá estetická forma spojující optické efekty s chutovým zážitkem byla pro českou zahradu typická. V současné době je však často v honbě za světovosti výtvarného projevu opomíjena.

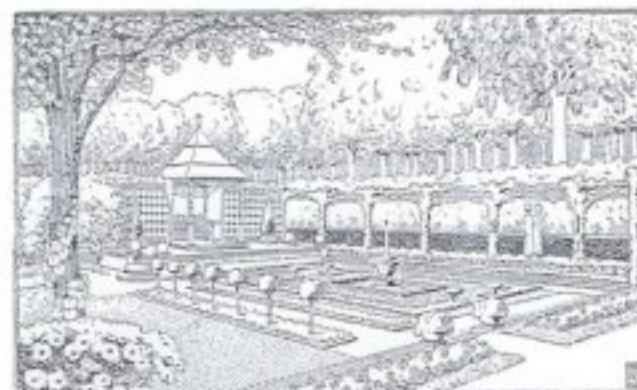
Pro naši českou zahradu je typické „tvůrčí amatérské zahradnictví“, tedy její „pěstování“, nikoliv pouhá pasivní údržba. Z tohoto aktivního vztahu se pak odvíjí nejvyšší estetická a sociální hodnota zahradního prostředí, kterou je osobní vztah k rostlinám. Ten sice může někdy být v rozporu s „čistou kompozicí“, avšak má hluboký sociální a kulturní náboj a představuje tu nejvyšší společenskou hodnotu zahrad. Aktivní pěstitelský a osobní vztah k zahradě by se tedy měl maximálně rozvíjet. Zahrady bez této pozitiv jsou zpravidla vždy pouhou občanský mrtvou zahradní kulisu. Pak se rostliny – místo našimi dobrými přáteli, se kterými při péči o ně můžeme důvěrně povídат, tu a tam jim popřát více vody či hnojiv a také světla, stínů či pohlazení – stávají opuštěnými cizinci a přestávají plnit odvěkou službu v duchu české zahradní tradice.

Kladné hodnoty naší „českosti“ nejsou na našich zahradách rozvrstveny rovnoramenně, prozatím často na mnoha místech chybí. Rozhodující však je, že je máme v genech a ty je třeba cilevědomě rozmnožovat a uplatňovat. V tomto směru je významné, že se v současné době rodí a rozvíjí nový typ kultivovaného amatérského zahradníka čapkovského typu, pro kterého je zahrada neoddělitelnou součástí životního stylu. Při rozvíjení této hodnot a dnes také potřebné národní sebedůvěry máme možnost navázat na tradice první republiky, kdy u nás vznikaly početné zahradny na vysoké, evropské úrovni. Musíme však překonat řadu negativních vlivů druhé poloviny 20. století, kdy došlo k degradaci zahradního prostředí na pouhou produkční funkci ovoce a zeleniny a kdy rozvoj obytných a sociálních hodnot byl cíleně potlačován a mohl se rozvíjet pouze na úrovni dílčích „genových rezidui“ formou individuálních aktivit mnohých našich občanů.

Mezi kladné hodnoty, které v současné době pozitivně ovlivňují rozvoj rodinných zahrad, můžeme zahrnout následující skutečnosti:

Většina nových rodinných domů se zahradami naplňuje současně představy o ideálním bydlení. Časově souběžná skupinová výstavba rodinných domů představuje i určitou souběžnost při zakládání zahrad. A to umožňuje vzájemnou kompoziční a funkční sousedskou provázanost, která je velkou rezervou při koncepcním řešení zahrad.

Změna životního stylu i zlepšující se existenční podmínky obyvatel jsou přičinou všeobecného odklonu od čistě hospodářského nebo produkčního využívání zahrad. Převládajícímu obytnému způsobu využití se tak otevírají značné plochy nejen nových, ale zejména i starších rodinných zahrad. Pro funkční přestavbu ro-

Josef Kumpán – zahrada r. 30. leta 20. století. Obytnost spojená s amatérským zahradnictvím a s oblibou určitého sortimentu rostlin patřily tehdy k životnímu stylu středních vrstev obyvatelstva a byly projektem kultivovaného, demokratického užívání tehdejšího zahradního prostředí

Zahrady jsou ve vesnických sídlech prakticky jediným útočnem zeleně. Jejich další rozvoj má pro rozvoj této obce naprostě základní význam. Ječov 2004

Vhodnější prostorové podmínky a úzká vazba na krajnu vytváří ve venkovském prostředí výborné předpoklady pro velkorysý rozvoj zahrad. Sezimovo Ústí 1965, bývalá zahrada prezidenta ČSR dr. Eduarda Beneše (Otakar Fierlinger)

Základním cílem řešení současných zahrad u rodinných domů by mělo být maximální propojení unijní dispozice domu se zahradním prostředím. Práhovice 2003

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), absolvent zahradnického oboru VŠZ v Brně – Lednici (1955), projektant krajinné zeleně (Agroprojekt Praha 1955–59), vedoucí odborného úseku ústředního Československého svazu zahradkářů v Praze (1959–61), odborný asistent pro zahradní a krajinnou architekturu na katedře zahradnictví VŠZ Praha (1961–71), ředitel Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhonických (1961–91), externí pedagog Zahradnické fakulty MZLU v Lednici (1971–91), nyní pedagog zahradní a krajinné architektury na katedře zahradnictví a krajinné architektury FAPPZ v Praze-Suchdole, samostatný projektant sídlení a krajinné zeleně

SNÍMKY A KRESBY: autor a archiv autora

dinných zahrad jsou tak vytvořeny příznivé podmínky. Tuto skutečnost bychom neměli chápat pouze jako velkou komerční příležitost, ale i jako značnou zodpovědnost našeho oboru za tento celoplošný přerod největších sídelních vegetačních ploch. Velkou šanci pro další rozvoj rodinných zahrad jsou v současné době naše venkovská sídla. To je dánou příznivou cenou pozemků a značnou velikostí původních selských zahrad. Ve venkovském prostředí mohou tedy vznikat velkorylé zahrady, kde se plně rozvinou jejich funkce. Druhým pozitivem je častá vazba této zahrady na stávající přírodní prvky a na venkovskou krajinu. Třetím důvodem pro zásadní přestavbu venkovských zahrad jsou hluboké hospodářské, sociální a demografické změny ústící do téměř úplné funkční proměny staveb a navazujících ploch a vedoucí k jinému životnímu stylu.

Skutečnosti, které prozatím brání kultivovanému rozvoji rodinných zahrad, můžeme shrnout následovně:

Některí soudobí majitelé zejména nově budovaných rodinných domů mají k zahradě přezírávý až negativní vztah, který se projevuje zejména v minimalizaci pozemků. V takto omezených prostorových podmínkách se pak zahrada stává pouhým „zeleným obojkem“, jakousi společenskou nutností nepotřebou k životnímu stylu daného uživatele.

Regulační plány při navrhování polohy domů na parcelách většinou respektují pouze některá stavebně-technická hlediska a téměř vůbec nezohledňují vztah stavby k řešení a využívání zahrady, přestože hlavním důvodem tohoto způsobu bydlení je právě vazba na vysoko hodnotné zahradní prostředí a na jeho co nejtěsnější spojení s bydlením. Tuto situaci zhoršuje skutečnost, že určený podíl zastavěné a nezastavěné části pozemku velmi často není dodržován, a to v neprospech zahradních ploch.

Funkčnost zahradního prostředí je jeho uživateli i projektanty velmi často chápána jednostranně, nekomplexně, většinou výhradně z čistě výtvarných hledisek. Nedoceněna jsou hlediska hospodářská, mikroklimaticko-hygienická, sociální, ale i vztah k sídlu, ulici či k okolní venkovské krajině. Zapomíná se na sku-

tečnost, že základním smyslem zahradního prostředí je dosažení jeho obytných hodnot, jež je možné charakterizovat jako komplexní uplatnění všech pozitiv daného prostoru.

Řada „velkých duchů“ produkuje dnes „studie zahrad“ s tím, že se nezabývají takovými přízemnostmi, jako je sortiment, technologie pěstování a biologické, ale i sociální pohledy vůbec, protože jejich společným jmenovatelem je neznalost rostlinného materiálu. Doplňují své projekty pouze arogantním doporučením: „Při realizaci mých myšlenek se obrátte na nějakého zahradníka.“ Protějškem těchto „velkých duchů“ jsou „duchové nižších až přízemních kvalit“, kteří nabízejí své služby dům od domu a pilně podle svých projektů osazují hranice parcel pokud možno barevně i tvarově nápadným sortimentem, jehož hlavní „výhodou“ je poměrně vysoká realizační cena, protože jde o materiál „naprostě zvláštní“. Těmto jevům, jež jsou v různých podobách typické i pro jiné obory v období jejich konjunktury, lze čelit pouze soustavnou a odbornou činností, kterou by měl mimo jiné garantovat náš obor.

Odborné vzdělávání soudobých uživatelů zahrad jako významný předpoklad kvalitního zahradního prostředí je naprosto nedostatečně zajišťováno. Většina specializovaných televizních pořadů je v tomto směru někdy až hloupě naivní, chybí nám vlastní česká literatura i časopisy. Celoroční výstavy a poradenské areály s možností uplatnit návrhy kvalitních projektantů běžně v řadě kultivovaných zemí jsou u nás prozatím písni budoucnosti.

Nízkou hodnotu, respektive současným a budoucím potřebám neodpovídající úroveň má většinou výuka o problematice rodinných zahrad na našich univerzitách i středních odborných školách. Můj návrh na zařazení samostatného předmětu „rodinná zahrada“ byl mnoha kolegy přijat se zdvořilými rozpaky. Zbyvá tedy pouze otázka, jak chceme do budoucna zajišťovat rozvoj ne „nějakých zahrad“, ale celého samostatného směru našeho oboru, kterým rodinné zahrady a amatérské zahradnictví nesporně jsou. Bez pozvednutí odborné úrovně investorů a našich dobrých přátel, amatérských zahradníků nelze očekávat podstatné zlepšení účinnosti naší práce. Jejich „výchova“ dlouhodobě aplikovaná např. ve Velké Británii je tou nejúčinnější formou.

Rodinné zahrady jako největší a obytně nejdůležitější útvary sídelní zeleně nikdy nebyly a dosud nejsou předmětem soustavného výzkumu, který by vytvářel teoretické a metodické podklady pro různé úrovni jejich dalšího rozvoje v oblasti sociální, výtvarné, sortimentu, ale i územněplánovací a řidící. Sestavou vzorových rodinných zahrad, kterou jsme před dvaceti lety chtěli založit v rámci dendrologické zahrady VÚKOZ v Průhonických, měl být tento výzkum zahájen.

Rodinné zahrady jsou svobodným projevem soukromých občanských zájmů a v tomto smyslu bychom je měli rozvíjet. Jejich zvláštností je skutečnost, že v našem oboru představují zcela svěbytný směr s osobitými estetickými, sociálními a pěstebními přístupy. Teorie i praxe tohoto směru je diametrálně odlišná od ostatních útvarů soukromé, vyhrazené nebo veřejné zeleně. Toto postupně narůstající rozlišení je pozitivním rysem současného vývoje a dokládá růst společenské potřeby a oprávněnosti kvalifikované existence oboru zahradní a krajinné architektury. Tendencí tohoto vývoje by naše Společnost měla přizpůsobit nejen formy své odborné, ale i organizační činnosti. Podíl stránek našeho časopisu zabývající se tematikou rodinných zahrad by měl narůstat nejen z důvodu potřebného tříbení vlastních názorů, ale také proto, abychom pomohli na odpovídající úrovni amatérským zahradníkům, nejvýznamnějším tvůrcům naší zahradní kultury, které bychom měli chápat nejen jako zákazníky, ale zejména jako nejbližší přátele, spojence a kolegy.

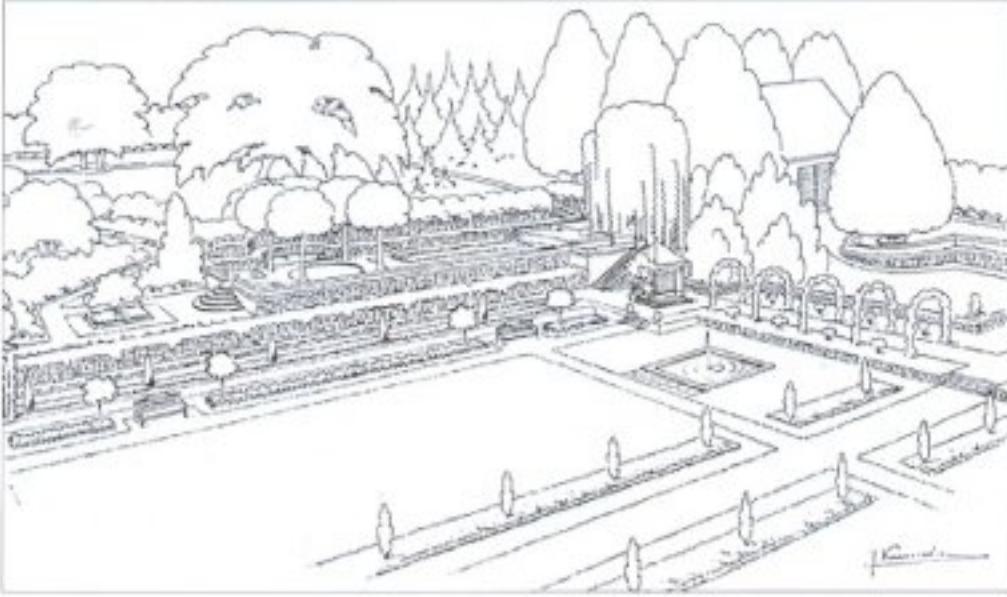

Otokar Fierlinger - zahrada při venkovském sídle v lesnaté krajině.

30. léta 20. století. Zahradní kompozice pojatá jako výtvarný stylizace přírodního prostředí byla ve třicátých letech výrazně se uplatňujícím směrem

směrem

Josef Kumpán - zahrada u rodinného domu. 1933. Významným rysem zahrad tohoto období byl značně bohatý sortiment rostlin, barevnost, dlouhá časopod působnost během roku a uplatnění technických a architektonických prvků

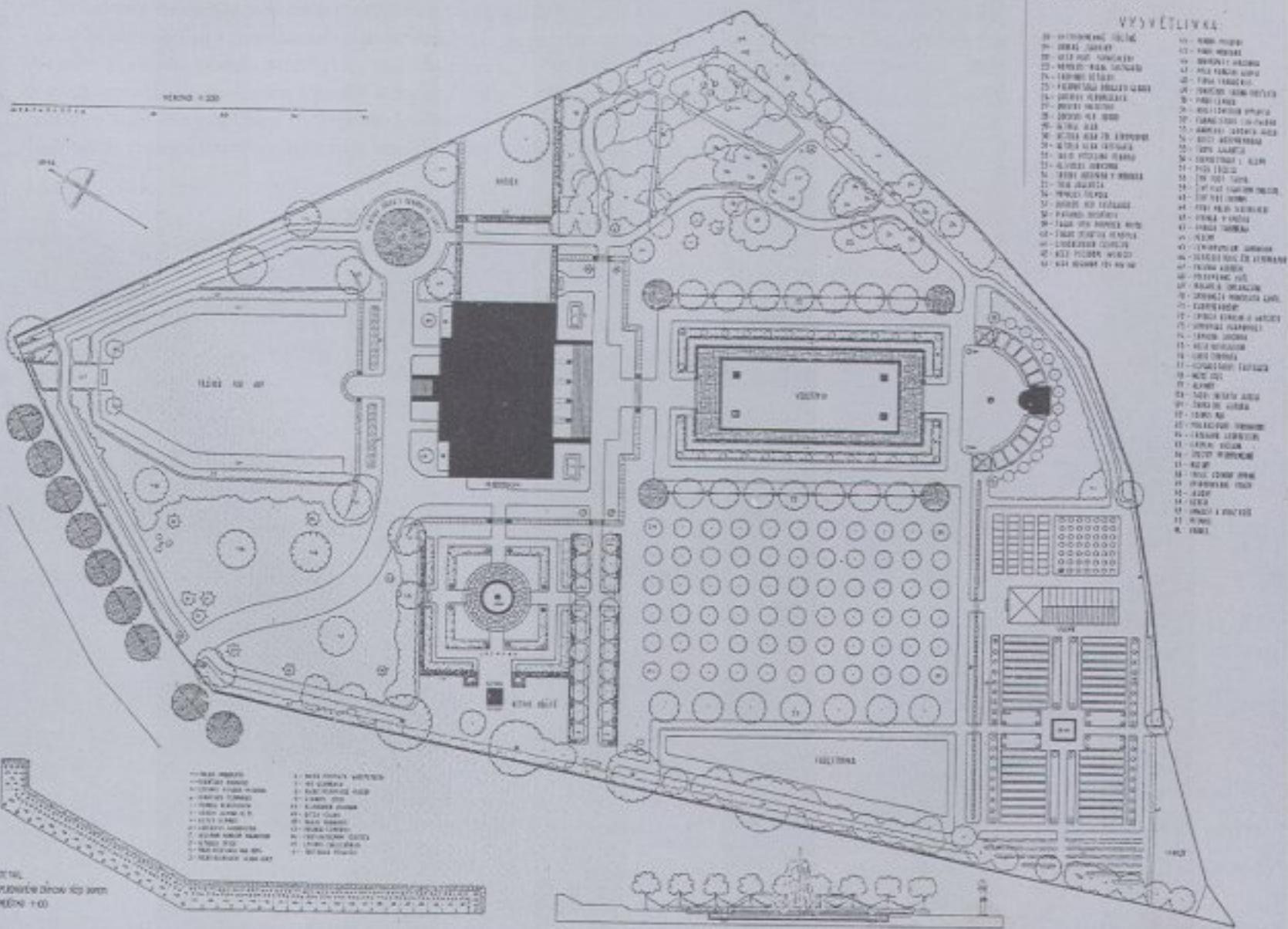
SOUKROMÁ ZAHRADA

Pro venkovská sídla je typická výrazná nevyrovnalost ve velikosti zahrad. Tato velikostní diferenciace je dokladem postupného, dlouhodobého vývoje původního typu našich vesnic. Identita vesnice by se tak mimo jiné mohla projevovat i v místních formách užívání zahradního prostředí: 1 - rozsáhlé zahrady původních zemědělských usedlostí, 2 - minimální zahrady u domkářské osídlovby na původní náesi, 3 - domkářská osídlovba s malými zahradami na okraji obce, 4 - novodobá porcelance s přibližně stejně velkými zahradami, 5 - zahrady u chotové zástavby mimo intravilán obce. Sudomělice u Bechyně, 2000

M.

Josef Kumpán – zahrada Ing. Černyho o České Skalci, 1933. Charakteristickým rysem mnoha zahrad zakládaných v tomto období byla jejich pláštná rozlehlost, tematická rozmanitost a vysoká obytná hodnota. Traťovanou součástí zahrad byly ovocné a jízdnyky jako tematické zahradní celky

Je stále aktuální?

tentokrát nejde o Zahradníkův rok, ale redaktora Lidových novin pana Karla Čapka

Jiří Mareček

V pátém čísle našeho časopisu z roku 2002 jsem si dovolil vznést otázku, zda je Čapkův Zahradníkův rok dnes ještě aktuální. Došel jsem k závěru, že ano. Netušil jsem tehdy, že se setkám s krásným dokladem, který tuto aktuálnost může velmi výstižně doplnit a ilustrovat. Tímto dokladem je jednak plánek rodinné zahrady pocházející z 30. 11. 1929 zhotovený jejím majitelem, do něhož Karel Čapek vlastnoručně učinil své poznámky, dále je to nákres půdorysu úpravy této zahrady zpracovaný Karlem Čapkem a konečně rukopis pěti doporučení Karla Čapka pro realizaci této zahrady.

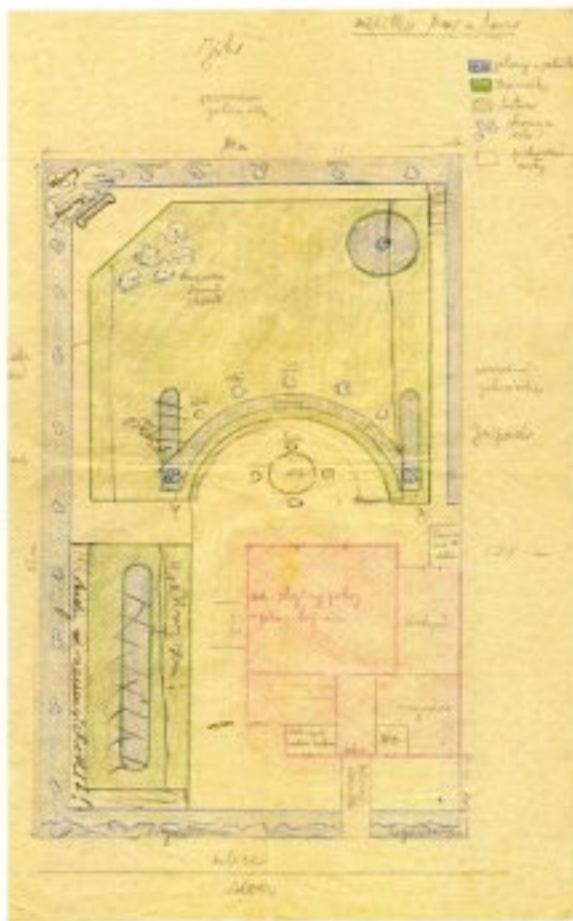
Co se to vlastně přihodilo. Nic zvláštního, nějaký pan Šerks, vrchní revident drah v Praze-Vršovicích, jinak majitel poloviny dvojdomek, tedy představitel kultivovaného společenského středu třicátých let, se obrátil na tehdejší redakci Lidových novin se žádostí posoudit jeho návrh řešení vlastní zahrady. Odpověď vyřizoval tehdejší zaměstnanec redakce, pan Karel Čapek. O čem tyto doklady po 77 letech vypovídají, v čem jsou nebo nejsou aktuální? A mohl by pan redaktor Karel Čapek vůbec ještě dnes radit, co se zahradou?

Pan Šerks již tehdy chápal svoji zahradu v její výrazně obytné, tedy neprodukční funkci. Zaznamenáváme tedy počátek „ze spodu“ se rodicí nové kvality rozvoje našich rodinných zahrad tak, jak to postřehl Karel Čapek v Zahradníkově roce. Aktuálnost problému spočívá v tom, že i dnes, podobně jako ve třicátých letech minulého století, se znova obnovuje vrstva kultivovaných amatérských zahradníků typu pana Šerkse a že téměř lidem je třeba kvalifikovaně pomoci. Lidové noviny, na jejichž redakci se tenkrát čtenáři obraceli s podobnými dotazy, byly tehdy asi opravdu lidové, a proto zde také zcela zákonitě mohly

působit Karel Čapek. Občanského rozměru našeho tisku nebude nikdy dost. Druhá úroveň aktuálnosti redakční činnosti Karla Čapka spočívá v tom, že by odborný růst a názorovou hladinu veřejnosti měli zajišťovat tak jako tehdy před 77 lety lidé na intelektuální úrovni a ne univerzální bavíci a různí odborně zaměření „výběrči“ autorských honorářů.

Tim nejkrásnějším výsledkem uvedeným dokladem aktuálnosti je pět citovaných rad Karla Čapka. Nejde však pouze o jejich věcný obsah, ale také o jejich pořadí. Dá se předpokládat, že toto pořadí Karel Čapek chápal významově, čili to, co uvádí jako první v pořadí, je současně nejdůležitější.

Rada první se týká zlepšení půdy, tedy zahrnuje samu podstatu existence zahrady. Je základem „dobré pohody“ našich rostlinných přátel, s nimiž jsme se rozhodli společně žít. Tém, kdož dnes zahradu chápou pouze v její nadzemní části, se může zdát tato rada přizemní, dobově překonaná, nebo zbytečně odborná. Soudobá praxe, která toto hledisko často až trestuhodně nerespektuje, svědčí o vysoké aktuálnosti současněho řešení prostorové a přirodní podstaty zahradního

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), pedagog zahradní a krajinářské architektury na katedře zahradnictví a krajinářské architektury FAPPZ v Praze-Suchdole, samostatný projektant sídelní a krajinářské zeleně

SNÍMKY: archiv rodiny Šerksových

prostředí. Takže, pane redaktore, výborně dvakrát – jednou za věcnost, po druhé za pořadí.

Rada druhá řeší kompozici, tedy estetické uspořádání zahrady. Radíte, pane redaktore, nerozbijet prostor velkým počtem zahradních témat a detailů. Kompozice by měla být vnímána z okružní cesty, na níž se předpokládá procházka dvou přátel v diružném hovoru o zahradě i o světě, kdy je třeba se občas stavat, otočit, ukázat něco rukama, podívat se tváří v tvář. Musí tedy být pohodlná, obytná – nemůžeme se přece procházet hůsím pochodem za sebou. Proto správně, pane redaktore, navrhujete i její rozšíření. Ale možná by to dnes chtělo ještě 20 cm přidat. Máme totiž více problémů, při diskusi potřebujeme více prostoru a také jsme za těch 77 let trochu přibrali na váze...

Rada třetí doporučuje více popínavých rostlin. Samozřejmě že ano, a to ze dvou důvodů. Pnoucí rostliny zaujímají malou půdorysnou plochu a současně jsou prostorově velmi účinné. To je v případě řešení plošně malé zahrady pana Šerkse značně významné. Pnoucí rostlina také velmi účinně přispívá k výtvarnému spojení domu se zahradou. Další významné „ano“ patří navrhovanému odstranění tradičního „českého betonu“ kolem domu. Formulace Vaši rady, pane redaktore, v tomto případě přerostla až ve výtku či ve zděšení a my všichni s Vámi plně souhlasíme. Některé věci se musí definovat výrazněji. Tak tedy třetí výborná za zelené popínavky a za odstranění betonu kolem domu.

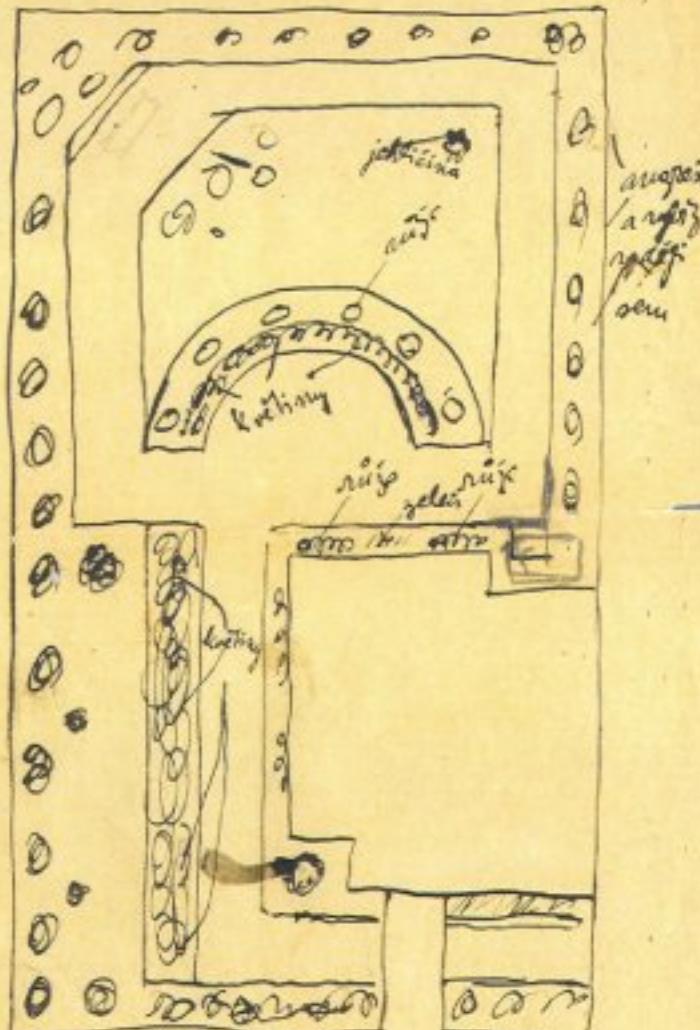
Rada čtvrtá doporučuje ponechat více místa pro obvodní zahradní rámc. Velice správně, nemá-li být obvodní výsadba je-

nom „zeleným plotem“, je nutné tento zahradní rámcový řešit jako soustavu tvarů či barev, tedy jako součást „vnitřního obsahu zahrady“ a nikoliv jako prostý „zahradní konec“. Takový záměr se do půlmetrového pásu, který navrhuje pan Šerks, nevejde. Čtvrtá výborná!

Rada pátá, zdánlivě nicotná, avšak častá – kam vysadit v okrasné a obytné zahradě rybiz a angrešť? Samozřejmě že asi ne do hlavního průhledu, ale místo by se mělo najít. Ono totiž není špatné doplnit blaho optické chuťovým zážitkem, protože jejich spojením je mimo jiné dáné i blaho obytné. Proto by ta výsadba měla být, jak dobré, pane redaktore, navrhujete, „na boku“, ale pěkně u cesty. Stromkové rybízy a angrešty navíc zapadají i do stylu doby, v němž byly malé stromkové tvary velmi žádoucí. Tedy pátá výborná.

Pane Čapku, jak je vidět, moc jsme v té naší současné reálitě nepokročili. Vše, co jste navrhl, je i dnes, po 77 letech, plně aktuální a chybí se pořád stejně. Mohl byste tedy být zahradním poradcem i dnes. Vracíme se k Vám, ale jsme stále tak nějak na povrchu poznání, čím by vlastně měla být v dnešní kultivované společnosti rodinná zahrada. Váš pročítaný osobní vztah k zahradě, z něhož se pak odvíjejí i veškeré vaše další postoje, u nás v širším měřítku zatím plně nezakorenil. Můžeme Vám ale slíbit, že uděláme vše, aby se ta přetřená zelená nit zahradní obrody třicátých let naší republiky spojila s naší současností a s jejími nebyvalými možnostmi.

- 1). Případné zpracovat průdu: výměna a křížení
krují, dleto se požádat nemusíte brát s
následující pěčen.
  - 2) nedobít zahrada malými foremami a
ústřípnou cestou, když cesta, když aspoň
1 m. široká
  - 3) žádat o nergoly a loubí do tak malé zahrady,
že je si popínavo růži ke domu na slunce
nebo stranu. Proč všechno dívate kolou domu
vzhledem k tomu, že tam může být také
nějaká zelená?
  - 4) Po krajích vše mítka na keráci; $\frac{1}{2}$ m je
malo. Kerámu slouží, když před ními je
je trochu mítka na kolínky.
  - 5) Na klavnu pohled do zahrady nemusíte
neřešit keráci a upevnit a upevnit, dleto
tam lepší keráci. oboupevnit a
upevnit redopí na bok.

Hodnoty vesnických návsí

Jiří Mareček

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930),
pedagog zahradní a krajinské
architektury na katedře zahradnictví
a krajinské architektury FAPPS ČZU
v Praze-Suchdole, samostatný projek-
tant sídelní a krajinné zeleně

SNÍMKY a KRESBY: autor

Jedním z nejvzácnějších klenotů našeho venkova je značná bohatost půdorysných typů vesnických sídel s různými formami návsi. Náves představovala v historickém vývoji vesnice mimořádně významný prostor, v němž se koncentroval hospodářský, společenský a kulturní život obce. Byla místem, kolem kterého obec jako celek postupně vyrůstala, a je proto nejcennějším historickým dokladem organického vývoje a hlavním znakem identity obce. V tomto širším smyslu, respektujícim nejen dnešní potřeby, ale současně i historický vývoj obce, proto musí mít všechny stavebně-technické i sadové úpravy zcela jiný obsah a formu než ostatní veřejná prostranství. Významným podkladem pro realizaci jakýchkoliv úprav návsi by mělo být studium jejich postupně se vyvíjející funkčnosti.

Významným funkčním posláním návsi o minulosti bylo jejich společné uplatňování hospodářsko-pravoznou využití. Proto se zde mohly uplatnit pouze oysokomenné pravořadé snázející stromy a extenzionní trávník, který se často udržel pouze na méně frekventovaných místech. Významnou hospodářskou funkcí zde měly náocesní rybníky. Do dnešních dnů je proto základním zachováním kompozičním rysem mnohých návsi jejich výrazné prostorné prostranství (Krašovice, 1954 a Pisečka, 1954).

V minulosti spočívala základní funkce návsi v jejich *hospodářsko-pravozném využití*,¹ které dlouhodobě určovalo i základní rysy prostorového rozmištění a sortimentní skladbu vegetace. Ta byla tvořena především celoplošným zatravněním a výsadbními vysokokmenovými stromy, zejména opadavých listnáčů, které silný provoz snášely mnohem lépe než jehličnaný nebo keřové výsadby.² *Kulturní a společenské využití* se zde projevovalo situováním dobově občansky nejvýznamnějších staveb a zařízení, kterými byl zpravidla kostel či kaple, často se hřbitovem, sochy světců, pomníky, památné stromy, ale i hospoda, obecní pastouška, škola apod. Většina těchto artefaktů měla krajobrově svérázný vegetační doprovod. Typický návesní rámec průčelí staveb byl nejčastěji zdůrazněn stromy u vjezdů do stavení a často i pásem předzahrádek s odpočinkovými lavičkami situovanými „vstříc veřejnému návesnímu životu“.

V souvislosti s postupným zánikem provozu drobných zemědělských usedlostí, jejichž provoz byl velmi intenzivně spojen s návesním prostorem, se postupně vytvářela možnost jeho širšího, zejména kulturního a společenského využití.

V tomto přechodném období, kdy původní hospodářsko-pravozná formy používání návesních ploch začaly doznívat, vznikala v upřímné snaze vesnických obyvatel řada tzv. „návesních parčíků“ jako určitý odraz městských zahrad a parků. Velmi častá nevhodnost těchto úprav se dodnes projevuje nejen v jejich prostorovém uspořádání, ale zejména ve skladbě sortimentu rostlin.³

S ohledem na variabilitu prostorového i funkčního uspořádání a vzhledem k různorodosti možného využití lze pro součné sadové úpravy návsi stanovit pouze některé nejobecnější zásady.

Základním úkolem sadové, tedy zahradní a krajinské úpravy návsi by mělo být vyjádření jejich identity a kontinuity minulosti se současností. V pojetí těchto úprav by se tato zásada měla uplatňovat jednak na úrovni prostorového uspořádání, jednak na úrovni sortimentní skladby. Základními vegetačními prvky by měly být souvislé travnaté plochy a významný podíl vysokých, velkokorunných stromů. Prostorové uspořádání výsadeb by mělo navazovat na tradiční návesní formy – např. stromy u vjezdů do stavení a ve středu návsi, kolem kaple či rybníku, u pomníků apod. Může jít i o výtvarnou stylizaci ovocného sadu realizovanou sortimentem okrasných jabloní nebo o přírodní úpravu v případě, že návsi protéká potok nebo dominuje rybník apod. Významně se zde mohou uplatnit i některé principy lidového krajínářství (princip souměrnosti a opakování, podtržení společenského významu některých staveb a zařízení aj.). Sortimentní skladba

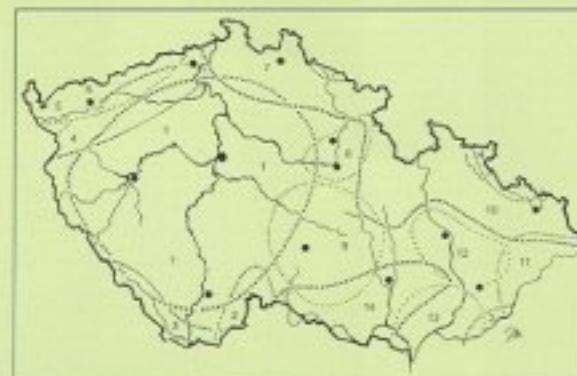
Návsi představovaly tradičně společensky nejvýznamnější prostor v obci, nemohla se jím proto vyhnout žádoucí oceľové významné události (Mikuláš Aleš: Matěj Kopecký).

by v tomto historizujícím pojednání měla odpovídat těm druhům, které byly reálné v době plné funkčnosti či vzniku základních rysů návesního prostoru. Osobitost řešení sadových úprav návsi však nemůže být chápána pouze ve vztahu k jejich minulosti. Měl by zde být volný prostor i pro citlivé soudobé zahradní a krajinářské přístupy.

Koncepcie sadových úprav by měla vytvářet kompoziční jednotu staveb a vegetačních prvků. Základním nedostatkem řady soudobých úprav je v tomto smyslu jejich častá realizace nezávisle na zástavbě po obvodu návsi, která tvoří základní, tedy výtvarně i prostorově určující rámec celého návesního prostoru. Návesní zástavba by měla být pro kompozici sadových úprav inspiračním zdrojem – např. vytvoření popředí či pozadí některých staveb, zdůraznění vybraných staveb, optické zakrytí nevhodných objektů, tvarový, objemový či barevný vztah vegetace ke stavbám, kompoziční sjednocení nesourodé obvodní zástavby apod. Základní význam pro prostorové a funkční členění vegetačních ploch má účelné vedení veškerého jízdního i pěšího provozu, které z funkčnosti obvodové zástavby přímo vyplývá.

Konkrétní funkční formy sadových úprav by měly utvářet podmínky pro odpovídající stupeň koncentrace zajímů, tedy i pobytu obyvatel na návsi. Spolu s technickou, obchodní a kulturní vybaveností by tak sadové úpravy měly podporovat soustředění občanských aktivit do tohoto tradičního vesnického centra. Takovou formou může být rekreační sportování, systém různých typů odpočívadel, taneční parket, ohniště, malá scéna apod. Na návsi malých vesnic s omezeným hospodářským provozem, kde je do jisté míry zachován i tradiční způsob starší zástavby a kde dochází i k výrazné převaze přechodných obyvatel – „chalupářů“, lze tyto prostory rozvíjet jako společně užívaná obytná, rekreační zařízení. Ta mohou mít podobu volně uspořádané přírodní plochy nebo charakter rekonstruované původní návsi s výraznými prvky lidového krajinařství. Na návsi větších obcí s výrazným nárustem hospodářského provozu, s výšším podílem nepůvodních vesnických staveb a při struktuře obyvatelstva, jehož životní styl se přibližuje městu, se budou také sadové úpravy svým pojetím přiblížovat městskému náměstí. Návesní identita by však měla být ve vhodné, zabezpečující formě respektována i v těchto případech – např. vytvoření rozsáhlých travnatých ploch, dodržení rozhodujícího podílu vysokých stromů v celkové dendrologické struktuře porostů, respektování tradiční sortimentní skladby, uplatnění vodní plochy aj.

Pojednání sadových úprav venkovských návsi by mělo mít výraznou vazbu na vnější krajinné prostředí. Potřeba této vzájemnosti provázanosti je dána mimo jiné tím, že řada našich

V charakteristickém regionálním rozdílném rozšíření různých typů vesnických sídel o ČR se velmi výrazně uplatňují různé typy návesních obcí (Mácel, 1954):

- 1 - návesní osi, ulicinky
- 2 - řadové osi
- 3 - dvorce
- 4 - návesní ulicinky, ulicinky
- 5 - dvorce
- 6 - hromadné osi
- 7 - dvořové řadové osi
- 8 - návsi, široké ulicinky
- 9 - lesní návesní osi, ulicinky
- 10 - dvořové řadové osi, řetězovky, dvorce
- 11 - řadové osi, řetězovky, dvorce
- 12 - návsi, krátké ulicinky
- 13 - ulicinky, silnice
- 14 - návesní ulicinky

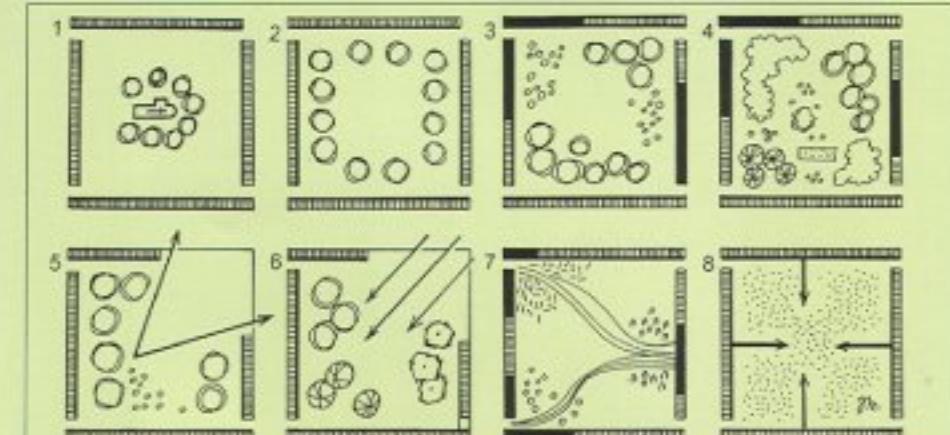
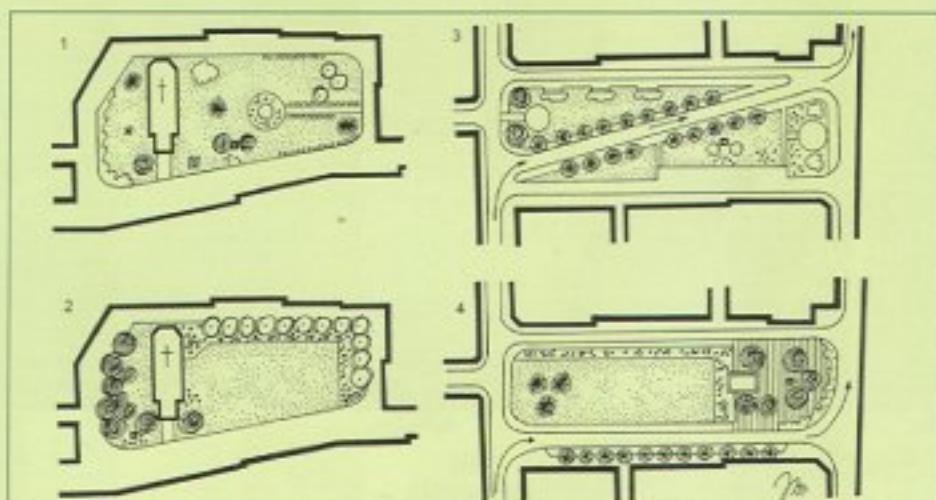

Schéma některých možných přístupů k prostorovému uspořádání vegetačních prvků na návsi:

- 1 - zdůraznění dominantní účinnosti středu (stromy u kaple či rybníku aj.)
- 2 - zdůraznění obvodního rámce (stromy u vjezdů, sestava předzahrádek aj.)
- 3 - zdůraznění ohodných a zastření nevhodných staveb
- 4 - nevhodné řešení, postrádající prostorový i funkční vztah k okolní zástavbě
- 5 - začlenění obrazu okolního krajinného obrazu návsi
- 6 - uplatnění prvků okolního krajinného prostoru v řešení návsi (stejná družstva, analogické motiva, kontrast aj.)
- 7 - respektování výtvarného trasování cest
- 8 - funkční návaznost návesních úprav na konkrétní a přímé potřeby okolní zástavby (rekreační sportoviště, společenské události aj.)

Základní přístup k řešení sadových úprav návsi by měl spočívat v kompozičním sjednocení celého prostoru.

- 1 - narušením kompoziční jednoty prostoru širokým, výrazově nápadným a nesourodým sortimentem rostlin a „dilčích úprav“ je potlačena výtvarná jednota návsi jako celku a působnost kostela jako klounovou dominantu návsi
- 2 - ohodnější řešení, dané omezením sortimentu použitých rostlin, vytvořením stromovoého pozadí stavoblivého kostela, dotvořením uceleného rámce návsi řadou stromů, zdůrazněním dominantní úlohy kostela a jednotnosti návesního prostoru souvislou plochou trávníku
- 3 - nevhodné rozdělení návsi průjezdnou komunikací, funkčnost plošně rozptýlených úprav je tím podstatně zrušena a charakteristická prostorová celistvost návsi je potlačena
- 4 - ohodnější řešení dané přeložkou průjezdnou komunikace a vytvořením prostorové souvislosti a funkčně jasné diferencovaného uspořádání ploch

Základním rysem úpravy návsi by měla být respektování architektonického rámce jejich obvodní zástavby a stojících dominantních prvků.

- 1 - nevhodné řešení: Úprava nerespektuje návaznost na stávající obestavěnost prostoru, kterou dymouček zcela potlačuje a narušuje základní návesní dominantu kostela
- 2 - ohodnější řešení: Úprava zdůrazňuje typické a potlačuje méně ohodně části návesního rámce. Charakteristický jihočeský systém neoplocených předzahrádek přechází přes ulici do návesního prostoru, dominantní účinnost kostela je zdůrazněna okelem stromovou skupinou u jeho okolí a širokou, žádnými detaily nenarušovanou travnatou plochou

▲ ► Různé formy nevhodného řešení návesních sadaňských úprav: Nevhodný sortiment z tvareč a barevně nesourodé směsi různých zahradních dílen a prakticky nulový prostorový a funkční užití k okolní zástavbě (Brněnsko, 1920 – nahoře). Funkčné a prostorové nesourodé sestava různých dílčích úprav bez jakékoli vzájemné souvislosti a návaznosti (Milotice, 1958 – opava)

▲ ▼ Velký podíl stromových a keřových výsadeb spojený s omezením volných travnatých ploch do značné míry znehodnocuje nejcennější rys náosu, kterým je vcelkovost optický přehledného prostoru: Nevhodné řešení optickým zneprůhledněním náosu a téměř výhradním zastoupením o daném území netypických jehličnanů (Josefov u Hodonína, 2004 – nahoře). Vhodnější řešení použitím opadavých listnáčů a zachováním souvislého návesního prostoru formou volných travnatých ploch (Třebíč, 1970 – dole)

▲▼ Charakteristickým rysem úprav mnohých náosí bylo vytvoření jednoty staveb a vegetace spolu s přijemným měřítkem celého prostoru: Mahutnými stramy zdůrazněná náves dalo vzniknout malebně nízké okolní obvodové zástavbě (Byšičky, 1954 – nahoře). Klenotem mnoha náosí byla jejich přirozená prostorová „rostlost“ a prolínání stavebních a vegetačních prvků (Pisek, 1954 – dole)

▲▼ Významnou součástí sadových úprav návesí je řešení pourchových úprav pochodních ploch: Ideálním o vesnicích vlastním je maximální zatravnění. Technická úprava je o tom případě realizována pouze u frekventovaných pěších či jízdních tras (jihočeská Blata - nahoře). Celoplašné vydláždění je nutné o provozně zatížených místech, snižuje však venkovskou identitu návesi. Tento nedostatek je však v daném případě částečně vyvážen soustavou výsadeb stromů a květin v rámci celé zpevněné plochy (Průhonice, 2004 - dole)

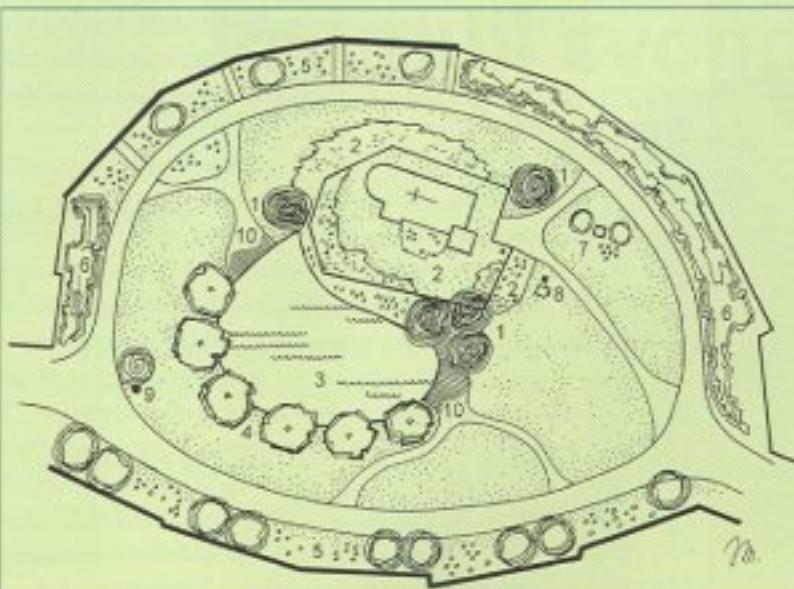
▲► Úpravy návesí by mely respektovat hledisko obytnosti, to je osestrannou přijemnost prostředí, dimenzi jeho lidského měřítka a správný vztah detailu k celku: Restaurační altán spojuje osázením návesi stromy dotodří přijemnou obytnou pohodu celého prostoru (Průhonice, 2004 - oprava). Rozsáhlá náves s trávníkem, tunečním parketem a parkovištěm ovládá sice dobrým provozně-technickým řešením o výtvarně působivým prostorem, postrádá ovšem potřebný obytný detail o lidské měřítce (Velké Bílovice, 2004 - nahoře)

návsi, zejména u obcí situovaných v členitém terénu, přímo opticky navazuje okolní krajina. Vnější prostředí jako optická součást návesní kompozice proto nemůže být v tomto obraze opomenuto. Řešení návesí nelze oddělovat od příslušné části vnějšího prostředí obce. Takovou vnější krajinářskou úpravou může být např. prostorové členění zemědělské půdy, začlenění zemědělských plodin, výsadba ovocných sadů a rozptýlené zeleně apod. Sounáležitost vesnické návesi s okolní krajinou vznikne i při použití principu opakování shodných vegetačních prvků v obou těchto prostředích. Když tato úloha svým způsobem velmi výrazně plnily ovocné stromy rostoucí jak uvnitř obce, tak za její hranici. Odtud také pramení nevhodnost některých, s okolní krajinou kontrastních a zde naprosto cizích vegetačních prvků. V tomto případě může být „cizí“ dřevinou i domácí druh použitý v nevhodných přírodních podmínkách (v příslušném výškovém vegetačním stupni), např. domácí smrk v nižinném luhu. Některá geograficky cizí dřevina může být v tomto výtvarném smyslu naopak přijatelná, např. lípa zelená nebo evropská místo lipy srdcíté.

Zcela samostatný a osobitý vztah k okolní přírodě by měl být zachován a rozvíjen v obcích s protékajícími potoky. Jejich koryta procházející návesí by měla být průběžně lemována druhově stejnou vegetací, která je doprovází v okolní krajině. Mohlo by tak být zachován či obnoven kdysi typický rys mnoha těchto obcí „navlečených na zeleném náhrdelníku“, tvořeném malebnou krajinnou křívkou potoční vegetace. Násilné přerušení této tradiční spojitosti zatrubněním nebo nevhodnou technickou úpravou břehů ve spojení s likvidací původních porostů a s jejich nahradou nevhodnými druhy je bohužel velmi častým příkladem pošlapání jedné z krásných krajinářských tradic našeho venkova.

Náš venkov je kvalitativně zvláštním prostředím, právě tak jako vesnická náves, která není pouze zmenšeným městským náměstím či městským parkem. Venkov byl vždy svébytným celkem nejen stavbami a sídelní strukturou, ale i pojtem jeho vegetace, která zde vždy byla a zůstává plošně nejrozsáhlejším útvarem. Tvorba nových vegetačních struktur na našich vesnicích je bohužel stále opomíjeným problémem, v němž se proto mohou uplatňovat krajně nekvalifikované přístupy. Řada projektantů i realizátorů vesnických sadových úprav si zvláštnosti venkova nepřipouští, mnoho zodpovědných pracovníků státní správy si často neuvědomuje, co vlastně od projekční a realizační sféry mohou požadovat. Z celé řady přičin je třeba zdůraznit i nízkou úroveň výuky této problematiky téměř na všech typech našeho odborného školství, nedostatečnost výzkumu a krajní odbornou neinformovanost značně části řídící a investorské sféry. Téměř výhradní současně zaměření zahradní a krajinářské tvorby na problematiku měst je nejen krátkozraké, ale i neodpovědné vzhledem k prostoru, který venkov v rámci území státu zaujímá.

Možnost sadové úpravy návsi formou aplikace některých principů lidového krajinství. Např. obec s výrazně zachovanou původní návesní dispozicí a architekturou staveb.

Zdůraznění návesního středu a historicky nejuznámější stavby, kterou je kostel se zaniklým hřbitovem:
1 - skupina pěti lip, 2 - ojedinec vybraného sortimentu trávek a keřů (pietni stylizace hřbitovního prostoru), „ohrádka“ u vstupu do kostela, žerfy a sadové růže kolem hřbitovní zdi.

Tvorba kompozice použitím principu opakování kruhového návesního půdorysu: 3 - okrouhlý tzv. oční nádrž, 4 - v pálkách oysázené babky.

5 - zdůraznění kruhového rámečku zátauby formou rozšíření předzahrádek a rytmického rozmištění javoru mléčného u cesty do stavení s uyužitím principu souměrnosti (dvoujce).

6 - podčlenění výraznosti fasád domů neodpovídajících danému prostředí.

Obnova vegetace tradičních návesních artefaktů:
7 - pomník padlým se žerfy, 8 - zábrana se sadovým růžem, 9 - kamenný mlýn se střechou, 10 - rozšířené tradiční posezení u rybníku.

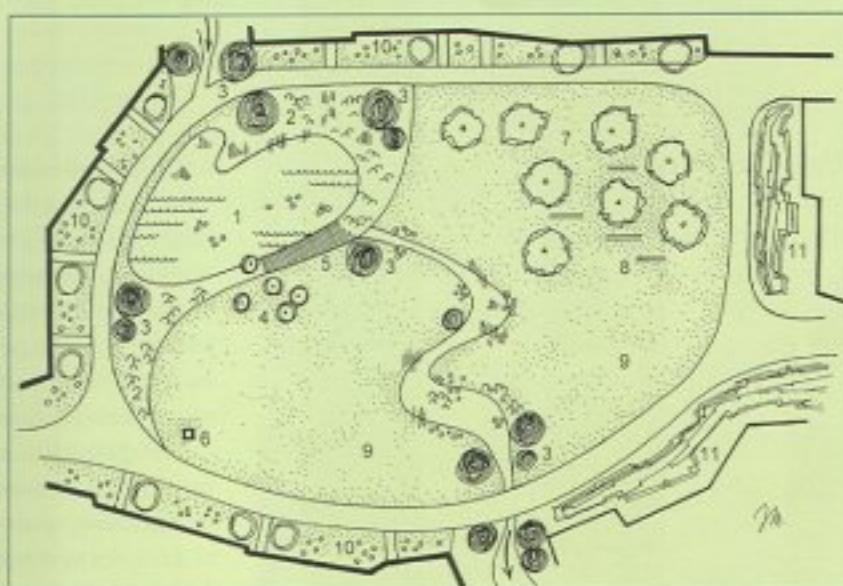
Poznámky:

1. Shromáždění dobytka před výháním na pastvu, výběh drůbeže, protipožární rybník na návsi, stavba kavárny, sklipy na protékajícím potoce, ovocný sad apod.

2. Ve středních, jižních a severovýchodních Čechách to byly zejména:
Acer platanoides - javor mléčný, *Acer pseudoplatanus* - javor klen, *Aesculus hippocastanum* - jírovec madál, *Fraxinus excelsior* - jasan ztepilý, *Quercus petraea* - dub zimní, *Quercus robur* - dub letní, *Tilia cordata* - lípa srdeční a jin. Z ovocných stromů pak zejména *Juglans regia* - ořešák královský, *Pyrus communis* - hrušeň obecná apod.

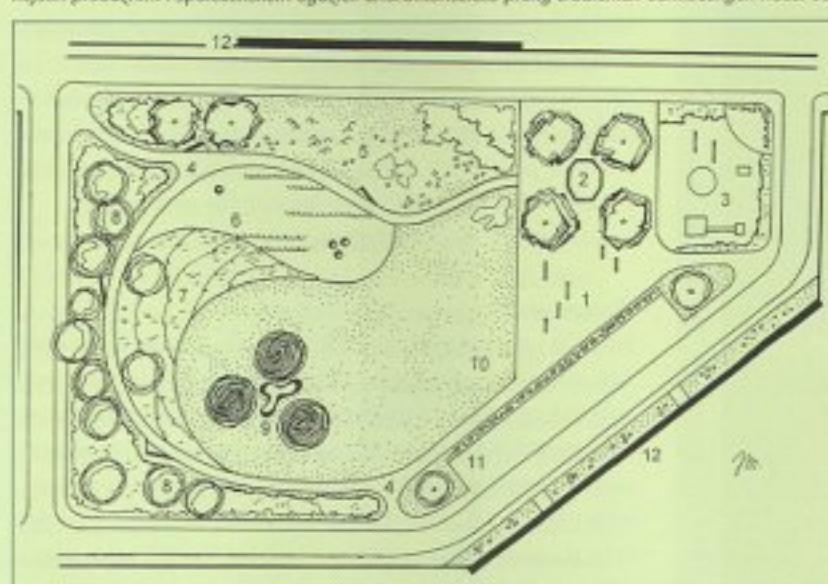
3. Nejčastěji byly používány dřeviny na venkově tzv. „vzácné“, čímž se nevhodnou formou napříhodila tendence „sblížení vesnice s městem“. Šlo zejména o jehličnany, kde významně zastoupeni měly *Juniperus sp.* - jalovec, *Picea pungens* - smrk pichlavý, *Chamaecyparis* - cypríšek, *Thuja occidentalis* - zew západní a celá řada tzv. „západních“ dřevin, mezi nimiž převládaly zejména jejich kulovité, převísle a pestrobarevné formy.

Možnost řešení sadové úpravy formou stylizace přirodě podobného sadového celku. Např. obec se zachováním přirodního praku a s prastředním málo zasaženým technickým rozvojem.
1 - průtočný návesní rybník s vodními a botanickými rostlinami, 2 - rozkvetlá ohňok louka, 3 - úprava potoka u přirodě podobném osprávňování (orby, obře, střechy, bažinný bylinný aspekt, přirodní úprava břehů), 4 - orby se řeženou „na hrušku“, 5 - odpočívadlo u rybníkůho stavidla, 6 - zábranka, 7 - oysokoměny starých místních odrůd ovocných stromů, 8 - zářízení pro návesní posezení, 9 - univerzálně užitelné, souvislé travnaté plochy (rekreační sportoviště atd.), 10 - hlavní barevný efekt návsi tvorený předzahrádkami a stromy u štítů jednotlivých stavení, 11 - podčlenění výraznosti fasád domů neodpovídajících danému prostředí

Možnost řešení sadové úpravy volnou, zahradně architektonickou tvorbou. Např. o podmínkách zcela novodobého obestavění návsi a při jejím intenzivnějším provozním i společenském užití. Charakteristické praky tradičních venkovských návesí budou aplikovány pouze v nejběžnější formě – rozsáhlý trávník, oční plocha, symbolika velkých stromů, kočtinovou pestrost předzahrádek, podmínky pro rozšíření parku občanů.

1 - zpevněná plocha se systémem odpočívadel, 2 - založení služeb s uplatněním tradiční souměrnosti u rozmištění širokokoruných stromů, 3 - dětské hráisko, 4 - okružní procházka s odpočívadly, 5 - poligonální růže s trávkami, 6 - oční plocha s pohybující se vodou, 7 - trávkoval záhon, 8 - procházka pod soklemi a okrasnými jabloněmi, 9 - tři symbolické lípy se soudobou plastikou, 10 - souvislý obytný trávník, 11 - fasády domů tučnici označnou součást návesní kompozice

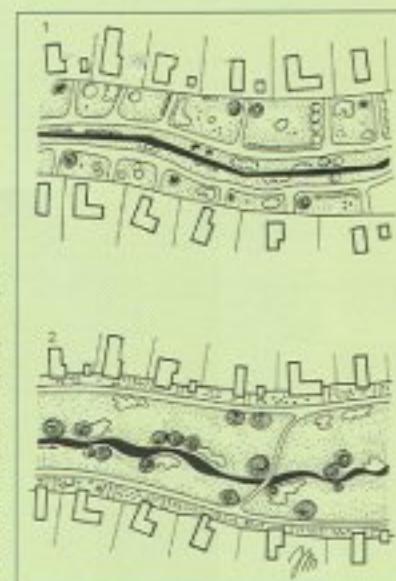

Možnost řešení sadové úpravy o podmínkách půdorysně protáhlých návesí s průběžně protékajícím potokem. Základním přístupem k řešení by mělo být „zpřírodnění“ této vodoteče a jejich zdůraznění jako základního praku, kolem kterého obec historicky vznikala.

1 - současný stav, kde je celou řadou neužitých „dřívějších úprav“, nesourodostí a neužitosti použitého sortimentu význam toku podčleněn. Obousměrná komunikace těsně u toku znevýhodňuje jeho vlastnosti krajinského řešení a potlačuje tak přirodní charakter celého prostoru.

2 - jedna z možností řešení. Přirodě podobná úprava koruty toku byla umožněna situací ovlivněných komunikací blíže k obochodní zástavbě. Vznikl tak souvislý prostor umožňující vlastnosti zpřírodnění toku i jeho okolí. Základní opatření: přirodní úprava břehů, vytvoření stupňů zadržujících vodu

i u doby nížších průtoků, realizace údolních travnatých ploch formou „květových luk“, nový vegetační doprovod toku tvořený sortimentem dřevin luhu, soustředění prostoru otevřeného neužitného umístěním pěstitelských aktivit do uceleného zahradního pásu, logistické umístění předzahrádek, dotočejících typičnost obovodní zátauby

LITERATURA:

ALEŠ, M. Špalíček národních písni. Praha: Melantrich, 1939.

KOCOURKOVÁ, J. Přírodní prostředí vesnice. Brno: Ústav územního rozvoje, 1995.

LOW, J. - MICHAL, I. Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003.

MÁČEL, O. Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách a na Moravě. Brno: VÚVA, 1954.

MAJEROVÁ, V. Český venkov 2000 – základní údaje. Praha: ČZU, 2000.

MAREČEK, J. Zelení ve venkovských sídlech a v jejich krajinném prostředí. Praha: RZP, 1986.

MAREČEK, J. Lidové krajinství. In *Totí země – Krajina domova*, sv. 2. Praha: Česká komora architektů, 2001.

MAREČEK, J. Krajinská architektura venkovských sídel. Praha: ČZU, 2005.

Program obnovy venkova. Usnesení vlády ČR č. 730 ze dne 11. listopadu 1998

SCHOLZ, J. Rajonizace společenstev okrasných rostlin podle výrobních typů a podtypů v ČSSR. In Kavka a kol. Krajinské sadovnictví. Praha: SZN, 1970.

SYKORA, J. Venkovský prostor I., II. Praha: ČVUT, 1998.

SKABRADA, J. Lidové stavby. Praha: Argo, 1999.

ŽÁK, L. Obytná krajina. Praha: SVÚ Mánes – Svoboda, 1947.

V čem by měla spočívat funkčnost našich soudobých zahrad, kam by měla směřovat odborná činnost Českého zahrádkářského svazu

Zahrady nikdy nebyly a nebudou ve svém uspořádání, hospodářském i sociálním využití neměnnou, statickou záležitostí. Jejich zvláštností je, že vždy velmi dynamicky plnily takové momentální funkce, které zpravidla jejich uživatelům nebyla schopna v uspokojivé míře zajistit společnost. Byly tedy určitým odrazem vztahů lidí k materiálním a společenským poměrům té které doby. Odtud tedy celá škála jejich forem od zajišťování existenčního minima na straně jedné až po zahrady určené k reprezentaci, obytnosti a k širšímu společenskému využití. Ve výtvarném pojetí zahrad, které jsou svojí podstatou přírodním prostředím, se pak odrážel vztah jejich uživatelů k přírodě v širším slova smyslu. Proto tedy jedna zahradu přirodu plně hospodářsky využívající, či násilně upravující a jednak zahrady přirodu v jejích rozmanitých formách rozvíjející a esteticky ztvárnějící.

Aktuální otázkou tedy je jaká funkce by zahrady v současné době měly plnit, jaká estetická forma jejich pojetí odpovídá dnešnímu vztahu člověka k přírodě. Měli bychom si odpovědět i na otázku, které organizační i odborné formy by váš Svaz měl v tomto smyslu preferovat.

Společným soudobým požadavkem prakticky všech vrstev naší společnosti jsou zvyšující se nároky na kvalitu životního prostředí. V tomto směru mohou zahrady v našich sídlech sehrát naprosto rozhodující úlohu. Jsou předně nejrozsáhlejším vegetačním útvarem, zahrnujícím často 50 – 70% plochy obce. Vytváří „zelenou infrastrukturu“, prolínající systematicky valnou část obce a uplatňující se v detailním a intimním styku člověka s vegetací. Tato působnost je navíc celoroční, pravidelně zařazená do životního rytmu rodiny, takže je vysoce účinná. Žádný jiný typ sídelní zeleně není schopen celou sestavu pozitivních vlivů plnit tak intenzivně a tak konkrétně, dle individuálních občanských zájmů a potřeb. Proto bychom v koncepcích našich soudobých zahrad měli věnovat více péče zahradnímu mikroklimatu, ochraně proti prašnosti a hlučnosti, více pozornosti by mělo být věnováno repellentním účinkům vegetace, rostlinám aromatickým a voňavým, naše pěstitelské technologie by měly být k přírodě maximálně šetrné. Ekologicky i hygienicky nejhodnotnější prostředí by mělo doslova objímat náš dům.

Rodinné zahrady mohou mít nejen dnes, ale i v budoucnosti vysoké hodnoty sociální. Jejich využívání (pěstování) na rozdíl od jiných společenských aktivit nerozděluje, ale naopak sdružuje rodinu. Kde jinde se dá tak neformálně, tedy nejen slovy, realizovat pozitivní výchova a vztah dětí k přírodě a k biologické potřebě lidského bytí vůbec. Vysokou hodnotou

amatérského "zahradničení" je sdružování občanů bez rozdílů jejich společenského postavení, majetkových poměrů i politických názorů. Při utváření občanské společnosti se jedná o hledisko velmi významné. Zahrady, které vždy s někým sousedí vytváří předpoklad sousedských vztahů a kontaktů. Rozmnožování těchto sociálních hodnot je jedním z cílů rozvoje obytné kvality sídel. O jejich rozvoj usilují projektanti veřejné zeleně, pěšich zón, velmi aktuální je tento problém v „anonymních“ podmírkách většiny našich sídlišť. Prozatím se zapomíná na to, že pěstování zahrady a zejména pak práce v uličních předzahrádkách tuto sociální hodnotu, tedy vzájemné občanské kontakty může vytvářet na velmi vysoké úrovni a navíc ze své vlastní kapsy. Rozvíjejme tedy tuto nám vlastní činnost všemi možnými formami (méně vysokých zdí zcela oddělujících zahradu od ulice, méně thujových plotů kolem celé zahrady, více kontaktních míst pro "hovory přes plot", více pohledově společně využívaných výsadeb na soudobých zahradách – to vše z pozice, že jsme všichni dohromady přátelé zahrad. Velkým vzorem nám v tomto směru mohou být jihomoravské, vzorně udržované neoplocené předzahrádky, které jsou nejen odrazem typické moravské slušnosti a lásky k čistotě a k pořádku, ale i projevem určitého, velmi pozitivního sociálního ovzduší v rámci celé obce.

Zahrady jsou nejrozsáhlejší formou tzv. "obytné zeleně", jejíž funkčnost by měla spočívat v naplnění různých forem životního stylu obyvatel, do jisté míry analogicky jako to chceme dle jednotlivých místností našeho bytu. Obytnost zahrnuje uživatelské pohodlí a rozvoj osobních zálib, estetické zážitky i úměrný hospodářský užitek. Vysokých obytných hodnot docilujeme co nejdůslednějším optickým (okna) a fyzickým (zahradní dveře) propojením jednotlivých místností bytu s přímo navazujícími částmi zahrady. Tuto skutečnost velmi často nerespektují navrhovatelé rodinných domů (tvůrci územních a regulačních plánů). Špatná poloha stavby na pozemku totiž může často výrazně znemožnit plnohodnotné obytné využití zahrady. Obytnost zahrady by měla uspokojovat potřeby celé rodiny, tedy nejen dospělých, ale i dětí v příslušném věku a domácích "zvířecích spolubydlicích". Obytnost proto musí být zajištěna odpovídající zahradní vybaveností. Budou to různá odpočívadla, zahradní nábytek, různě přijemná zahradní zákoutí celé rodiny nebo jejich jednotlivých členů (ranní či večerní posezení, odpočinek pod korunou stromu, daleká vyhlídka apod.), pěstitelské tématické celky (místa odborného zájmu) aj. Obytným zařízením může být i ovocný strom či zeleninový záhon, plnící funkci "štědré ledničky" v bytě. Na rozdíl od obytných hodnot veřejné zeleně je charakteristickým rysem obytných částí zahrad určitý stupeň rodinné intimity, přímá vazba na byt a prakticky každodenní, tedy životnímu stylu rodiny přizpůsobená funkčnost. Obytné

využívání zahrad má v současné době tendenci velmi progresivního nárůstu a je mu proto třeba věnovat všeobecnou propagaci a pomoc.

Hospodářská funkčnost, často nedůsledně označována jako tzv. "užitkovost", je u nás tradiční a v minulosti vlastně do značné míry náš Svaz vytvořila. Dala vyrůst velkému počtu našich zahrádkářských odborníků, přivedla celou naši organizaci k vysoké pěstitelské intenzitě a vytvořila naše typické, upřímné spolkové "zahrádkářské mikroklima". Zde není co našim členům radit, protože se jedná o zajetou tradici, kterou je třeba pouze permanentně naplňovat novými faktami. Jde jen o to jak na tuto starou tradici nahlížet v době nárůstu dalších, více méně nových funkcí zahrad. V žádném případě nelze tuto zejména ovocnářskou i zelinářskou tradici pokládat za přežitek doby, ale naopak za skutečnost, která dovoluje či podmiňuje nárůst dalších funkcí zahradního prostoru. Pro rodinu potřebné množství kilogramů, kusů či litrů je totiž možné při naší, tradičně uplatňované vysoké intenzitě vypěstovat na menší ploše a tím uvolnit místo pro celou řadu výše uvedených aktuálních funkcí. Rozvíjení intenzivních forem hospodářské funkčnosti zahrad je proto perspektivní s tou změnou, že již v běžných podmínkách nepůjde o pouhou existenční produkční záležitost, ale o cílevědomou činnost otevírající zahradu novým soudobým potřebám. Letitá ovocnářská tradice našich zahrad by neměla zaniknout, protože je významnou součástí naší národní kultury, kterou nemohou v potřebné odborné a společenské kvalitě zajišťovat tržní přístupy supermarketů, ani vysoce intenzivní, velkoplošné ovocné plantáže. Podporou zahrádkářského ovocnáření formou lokálních výstav, záchrany starých, osvědčených ovocných odrůd, odborně osvětovou aktivitou a pod. realizujeme právě tak moderní a soudobou činnost, jako např. při budování zahrad v japonském či abstraktním stylu. V honbě za modernostmi světa, bychom neměli zapomínat na naše kulturní kořeny.

Nespornou funkci našich soudobých zahrad by měla být výrazně uplatňována krása. Neměli bychom ji jak se to často stává pokládat za pouhý "návdavek" či za "úlitbu současnosti", ale za rovnocennou součást celé soustavy "zahradních užitků". Krása zahrady by se neměla týkat pouze jen tzv. "okrasné části", ale měla by prolínat celou zahradou. V různých částech by se pak toto krásno mělo uplatňovat v různých formách. Ve vazbě na zahradní terén nebo na vyhlídku z okna to bude doména okrasných voňavých rostlin, v předzahrádce by forma krásna měla vyjadřovat vztah průčelí domu a uličního prostředí a pod. V ovocnářsky využívané části zahrady může být krása vyjádřena pěstební perfektností, zdravotním stavem porostů, čistotou černého úhoru mezi ovocnými stěnami, zelinářská plocha může být krásná systémem řazení jednotlivých druhů zelenin, jejich pěstitelskou perfektností, kultivovaností sklizně, bezplevelnosti, ale i krásnými kůly k rajčatům, vzorně srovnáným kompostem či kultivovanou

nádobou na zálivkovou vodu apod. Proto dělit zahradu na okrasnou a užitkovou je u nás nevhodně tradovanou odbornou chybou. Z tohoto nesprávného názoru lze totiž vyvodit, že v „užitkové části“ již o krásu vlastně vůbec nejde a proto „vzhůru k oprýskaným vanám na vodu, sázej tam, kde je volno, hlavně že to roste“. Krása by měla být chápána jako míza prolínající celým zahradním organismem, který má různé funkce a proto i různé formy krásy.. Zahrada by v tomto smyslu měla být chápána jako sestava funkčních ploch – částí, v rámci nichž se krásno bude projevovat v různých formách. Celá zahrada by měla být současně k užitku i ke kráse.

Významným posuvem v soudobém pojetí krásy zahrad, ale i parků je určitá forma návratu k přírodním formám těchto vegetačních celků. Vyjadřování krásy zahradního prostředí nemusí být realizováno pouze pestrými sortimenty rostlin a sestavení abstraktních tvarů, ale i určitou výtvarnou stylizací krásy místních přírodních lokalit nebo památností místa – stráň se vřesy a jalovci, kamenná zídka s mateřídouškou, studánka mezi balvany, jezírko s leknínem, skřípinou a blatouchy, část trávníku pěstovaná jako rozkvetlá louka apod. Teorii krásy zahrad jsme velmi mnoho dlužní, protože u nás byla po dlouhou dobu hrubě zanedbávána. V současné podobě nás v tomto směru v podobě překladů cizích časopisů a knižních publikací zaplavuje nikoliv odborně špatná, ale duchovně často cizí spousta informací, které nevždy odpovídají našim kulturním tradicím.

Charakteristickým rysem dalšího vývoje našich soudobých zahrad by měla být v souladu s nově se utvářejícími společenskými strukturami jejich postupná věcná i formální diferenciace. Mělo by se tedy jednat o určitý kultivovaný návrat k pojetí našich zahrad v první polovině minulého století, kdy jejich úroveň plně odpovídala tehdejšímu evropskému průměru. V předpokládané soustavě nově vznikajících zahradních forem (typů) bychom měli maximálně podporovat naše typicky české „Čapkovské pojetí zahrady“, vyjádřené velmi klasicky v „Zahradníkově roce“. Snoubí se zde vysoká intelektuální úroveň „zahradníka“ s hluboko zažitým osobním vztahem k rostlinám, který lze považovat za nejvyšší kulturní a sociální hodnotu zahrad vůbec. Čapkovsky pojatá zahrada je dokladem i toho, že funkčně a občansky nejcennější zahrada je ta, kterou si vlastním intelektem vytváří její uživatel sám, za metodické pomoci příslušných odborníků a institucí. Úloze zahrad v životním stylu současné společnosti je proto třeba věnovat velkou pozornost. Svaz by se měl stát do jisté míry garantem či iniciátorem rozvoje všech potřebných iniciativ. Různé svazové akce v minulosti pod heslem „sám sobě projektantem“ byly ve své době velmi progresivní formou činnosti našeho Svazu, která vůbec s odstupem let neztratila nic na své aktuálnosti. Prozatímní názory

státních úředníků a bohužel i značné části architektů na funkčnost či územní situování rodinných zahrad a zahrádkových osad jsou často na velmi nízké úrovni.

Nejúčinnější zárukou budoucího pozitivního vývoje našich zahrad je skutečnost, že patříme do skupiny těch evropských zemí, kde ideálem značné části jejich obyvatel je bydlení v rodinném domě se zahradou. Jsem přesvědčen o tom, že tato společenská potřeba si postupně vytvoří odborné, hospodářské a společenské klima, v němž bude mít významnou úlohu nejen náš Svaz, ale i soustava kvalifikovaných státních úředníků a odborný i všeobecně vzdělávací systém výchovy mladé generace. Výuka všeobecně vzdělávajícího předmětu "Gardening" – "zahradničení", která je již řadu let praktikována na různých typech univerzit i středních škol ve Velké Británii je nejen jednou z řady přičin vysoké úrovně tamních zahrad, které jsou zde povýšeny do kategorie životních nezbytností, ale současně velmi hluboce zasáhla i do výchovy mladé generace ve smyslu utváření přírodního prostředí vůbec. V plné důvěře ke kultivovanému historickému základu naší společnosti si zcela jistě najdeme vlastní cestu nejen k povznesení vlastních zahrad, ale i k tomu, abychom přispěli k celkovému evropskému proudu jejich dalšího rozvoje.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. (1930), dlouhodobý člen zahrádkářské organizace, člen Hortiklubu ČZS, v letech 1959 – 1962 vedoucí odborného úseku Ústředního výboru Československého ovocnářského a zahrádkářského svazu v Praze, autor publikací "Zahrada a její uspořádání" (1975) a "Zahrada" (1992). V letech 1971 – 1991 ředitel Výzkumného a šlechtitelského ústavu okrasného zahradnictví v Průhonicích, nyní pedagog katedry zahradnictví a krajinářské architektury České zemědělské univerzity v Praze.

v Průhonicích", který byl věnován Dendrologické společnosti a 80. výročí založení její introdukční Spolkové zahrady v roce 1989 a také konference „70 let zahradnického výzkumu v Průhonicích" s podtitulem Minulé, současné a budoucí úlohy zahradnického, sadovnického a krajinářského výzkumu pro životní prostředí, která proběhla v květnu 1997.

✓ Ivo Tábor ■

Poděkování a přání k další úspěšné činnosti VÚKOZ v Průhonicích pro rozvoj okrasného zahradnictví a krajinné architektury

nezařazený příspěvek k sympoziu Strom a květina – součást života a k souběžným oslavám 80. výročí založení zahradnického výzkumu v Průhonicích

Vážené kolegyně, vážení kolegové,
dovolte mi, abych využil našeho dnešního shromázdění při příležitosti osmdesátého výročí založení VÚKOZ v Průhonicích k přednesení některých svých osobních dojmů a přání.
Předně bych chtěl poděkovat za obětavou a smysluplnou práci všem pracovníkům ústavu, s nimiž jsem zde spolupracoval v letech 1971 až 1991. Nebylo to období lehké, protože po odnětí průhonického parku a výpovědi z budovy zámku byl ústav téměř na úplném dně své existence. Za této situace bylo předně nutné postavit novou budovu ústavu, aby toto pracoviště mohlo vůbec fyzicky dále existovat. Třetí pět let výzkumně využívané pracoviště parku bylo třeba nahradit novým ústavním zařízením, musely se položit základy dnešní dendrologické zahrady a zřídit tři odloučená výzkumná pracoviště. Nově bylo třeba vybudovat sadovnický výzkum, kde se v průběhu let zvýšil počet výzkumných pracovníků z původních tří na patnáct. Personální rozšíření ústavu muselo být zajištěno výstavbou celkem 22 ústavních bytů. Výstavbou tzv. horních skleníků s centrální kotelnou a postupným budováním tří externích šlechtitelských stanic byl podstatně rozšířen i květinářský výzkum. Základ pro rozvoj velmi nutné odborné poradenské a osvětové činnosti ústavu byl položen zahájením výstavby první etapy dnešního ústavního kongresového centra.

Rozvoj ústavu však nebyl zajištěn jen stavby výzkumných pracovníků, ale také perfektní prací zaměstnanců provozu, velké skupiny techniků a zejména pak vysokou úrovni práce vedoucích tří ústavních zahrad. Všem těmto pracovníkům bych proto chtěl poděkovat nejen za odborné úsilí, ale i za poctivou víru v budoucnost ústavu, bez níž by nemohli překonat řadu provozních problémů v době prudkého rozvoje ústavu. Považuji za velkou čest, že

Jeden z nejvýznamnějších evropských školkařů J. D. zu Jeddeloh (uprostřed) na dendrologické zahradě v Průhonicích

Suštuově užitkovná dendrologická osobnost a budovatel známého arboreta Trompenburg v Rotterdamu pan J. R. P. van Hoey Smith (opracová) vysazuje na dendrologické zahradě památný strom *Fagus sylvatica 'Dawyck Purple'* věnovaný ústavu mezinárodní dendrologickou společnosti, jejíž početní členové byli hosty sympozia

Nově realizované vstupní budova ústavu krátce po jeho zprovoznění v roce 1984. Autorem je Ing. arch. Zdeněk Lhoták

jsem s tak lidsky skvělým a dělným kolektivem mohl dvacet let pracovat a strávit zde jedno z nejkrásnějších a nejproduktivnějších období svého života.

K dalšímu rozvoji VÚKOZ bych chtěl vyslovit tři přání. Předně by to mělo být zachování osmde-

sáti let průhonické tradice spočívající v komplexním pojednání celého oboru zahradní a krajinné architektury. Spojení problematiky rostlinného materiálu, technologie jeho pěstování a finálního použití má mimorádný význam a je „rodinným stříbrem“ a podstatou naší činnosti vůbec. Dlou-

Původní provozní zemědělský dům po ukončení čtyřicetiny výroby, která byla ještě v roce 1971 neohodnou součástí ústavu. Dnes hlavní trakt kongresového centra. Poloha příjezdu je shodná s dnešním vstupem do hlavního jednacího sálu.

hodobou vzájemnou metodickou provázanost jednotlivých úseků naší činnosti v rámci jednoho pracoviště nám v minulosti závidělo mnoho zahraničních kolegů i institucí a byli jsme pro ně v tomto smyslu vzorem.

Druhým přáním by měla být služba ústavu všem resortům, do nichž výzkumné výstupy spadají. Jsou jimi zemědělství (produkce rostlinného materiálu, zemědělsky využívaná krajina), místní rozvoj (sidelní zelen, územní plánování), kultura (památky zahradního umění, historické zahrady a parky, zejména ve smyslu jejich soudobého využití) a životní prostředí (zastřešující resort, který by měl na všech úrovích pochopit, že životní prostředí není jen ochrana přírody, ale i tvůrčím způsobem chápáné ekologické přístupy k řešení prostoru). Přizpůsobování komplexního charakteru našeho oboru hlediskům pouze jednoho resortu je naprostým nepochopením jeho významu a úlohy na úrovni soudobé společnosti. Pokud se v minulosti podobné tendenze projevovaly, šlo vždy o velmi málo produktivní období činnosti ústavu.

Třetím přáním je zachování a rozvíjení úzké sounáležitosti ústavu se zahradnickým oborem v širším slova smyslu, tedy se zahradnickou veřejností. Veškerá produkce rostlinného materiálu, jeho pěstování, prodej, realizace a údržba vegetačních ploch má čistě zahradnický charakter. Ústav, který by měl vytvářet teoretický základ této činnosti, se nemůže od tohoto reálného a praktického základu odtrhnout, ale naopak s ním musí být metodicky spojen. Spolu se Záhradnickou fakultou MZLU v Lednici na Moravě a katedrou zahradnictví a krajinné architektury Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů ČZU v Praze by měl VÚKOZ Průhonice, tak jako dosud, vytvářet podmínky pro rozvoj oboru jako celku.

Uvedené tři přání nejsou ničím novým, jsou pouhým shrnutím základních postojů zahradnického výzkumu v Průhonicích v uplynulých 80 letech. K pokračování a dalšímu rozvíjení těchto zásad je

třeba všem dnešním pracovníkům VÚKOZ popřát mnoho tvůrčí sily a poděkovat jím i za to, že tento ústav je v současné době jedním z nejkontolidovanějších výzkumných pracovišť v České republice.

▼ Jiří Mareček ▲

Folk landscape architecture as a significant value of Czech landscape

J. MAREČEK

Faculty of Agrobiology, Food and Natural Resources, Czech University of Life Sciences Prague, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: In the past the image of Czech countryside was created by agricultural and social activities of the rural population in a significant manner. These activities related to natural elements and to the creation of landscape in a wider sense can be described as folk landscape architecture. Its object is mainly the spatial arrangement and assortment composition of vegetation and its functionality in villages and in their landscape environment. This study defines these activities as time limited regional (local) customary practices of agricultural and cultural and social character, reflected especially in the spatial arrangement and assortment composition of vegetation elements. Vegetation and other natural elements are evaluated as functional singularities and as functional systems in relation to particular structures, type of village pattern and state of the surrounding landscape. Besides the methodical categorisation of evaluated objects principles for their use in different forms of land-use planning are defined. A significant result of this study is the definition of landscape architecture as a phenomenon of the rural population lifestyle in which not only the past but also the future of rural landscape is reflected.

Keywords: landscape; landscape character; village; landscape architecture; permanent vegetation; tree species; customary practice

Until now the system of permanent vegetation of villages and rural landscape has been narrowed down to its agriculture-related functions only: nature conservation, fruit or biomass production, regulation of microclimatic and hygienic conditions, transport, etc. (SKLENIČKA 2003). These stands are very often evaluated from a single aspect, from the ecological one (NEUHÄUSLOVÁ et al. 2001; MORAVEC et al. 1994). Social and cultural aspects were applied in this sense only in the areas where intentional landscape architecture measures were taken (parks) in conditions of the Czech Republic in the periods of Baroque and Romanticism (PACÁKOVÁ et al. 1999). A certain approach to the given theme can be found in papers dealing with aesthetics of natural structures, position of a piece of art in landscape – land art, and creation of aesthetic values by systems of farm crops – agrodesign (ŽÁK 1947; LIBROVÁ 1998; JELLIÓCE et al. 1995). Very inspiring and up-to-date is the concept of rural landscape as a complex block of geographic and natural conditions (CULEK et al. 1996). The unity of ecological, economic and social functions and values of landscape resulting in the landscape character was defined in

a comprehensive way by LÖW and MÍČHAL (2003). In the Czech Republic the landscape character as a phenomenon solving the problem of rural landscape to some extent is laid down by Act No. 114/1992 On Nature and Landscape Conservation. New trends are the evaluation of landscape as a markedly aesthetic phenomenon. Basic features of the majority of these papers are rather one-sided evaluation criteria and generalisation from the aspect of specific landscape practice. The objective of the project focused on folk landscape architecture is the synthesis and development of the given conclusions for specific needs of landscape planning with an accent on social and culturally social aspects (MAREČEK 2005).

MATERIAL AND METHODS

Form of assessment

Tree species evaluation in villages and in their landscape environment was done from the aspect of their spatial arrangement, assortment composition and landscape value. The spatial arrangement was related to buildings and other engineering

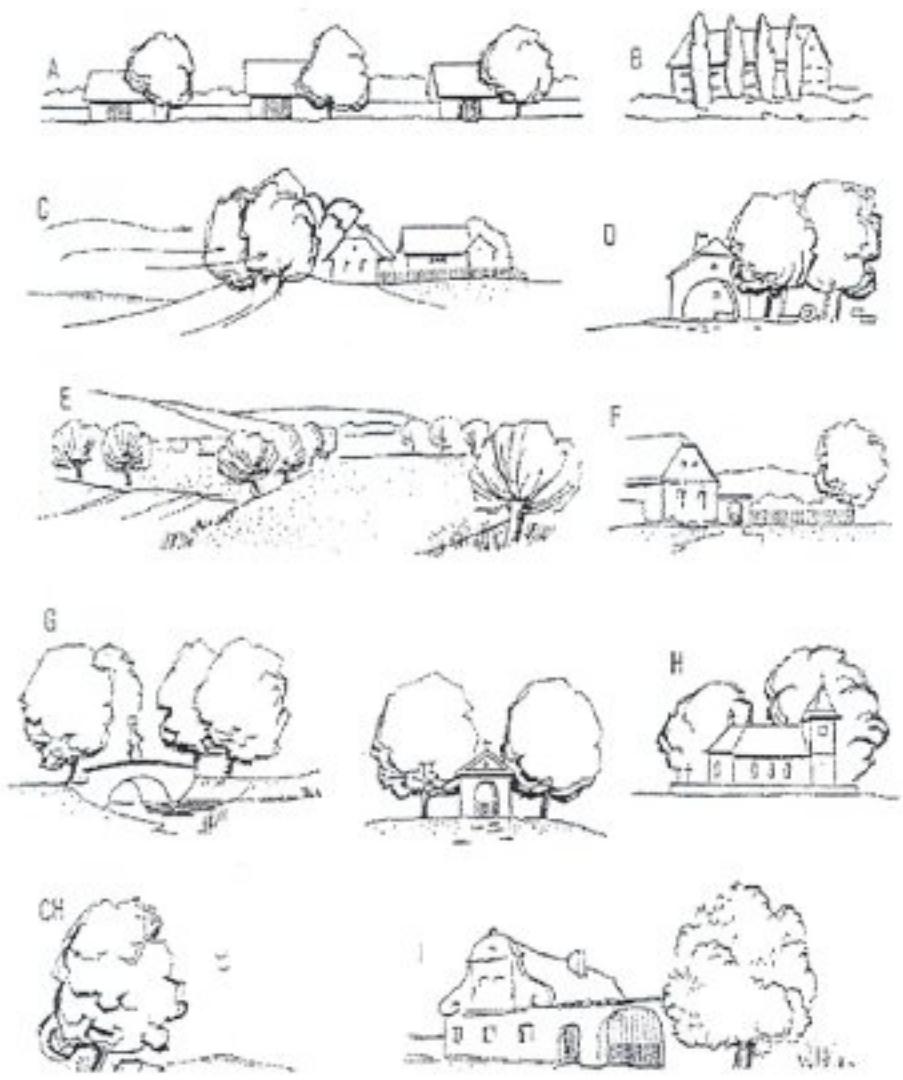

Fig. 1. Folk landscape architecture reflected locally handed over customs

Customary practice based on management needs:

A – wide-crown trees as protection against the fire spread, B – pyramidal poplar-trees in the function of lightning conductors of that time, C – tree barrier on the windward side of the building, D – summer shelters (smithy, pub, courtyard), E – boundary trees in meadows, F – boundary trees accompanying boundary stones and fences

Customary practice on the level of cultural and social needs – folk aesthetics:

G – application of the compositional principle of symmetry – two trees beside a small chapel, four trees beside a small bridge across a brook, H – embellishment of important buildings with big tree crowns, CH – planting of trees to commemorate places and events, I – artistic unity of the building and its accompanying greenery (the chestnut crown corresponding by its shape to the baroque gable of the farm house)

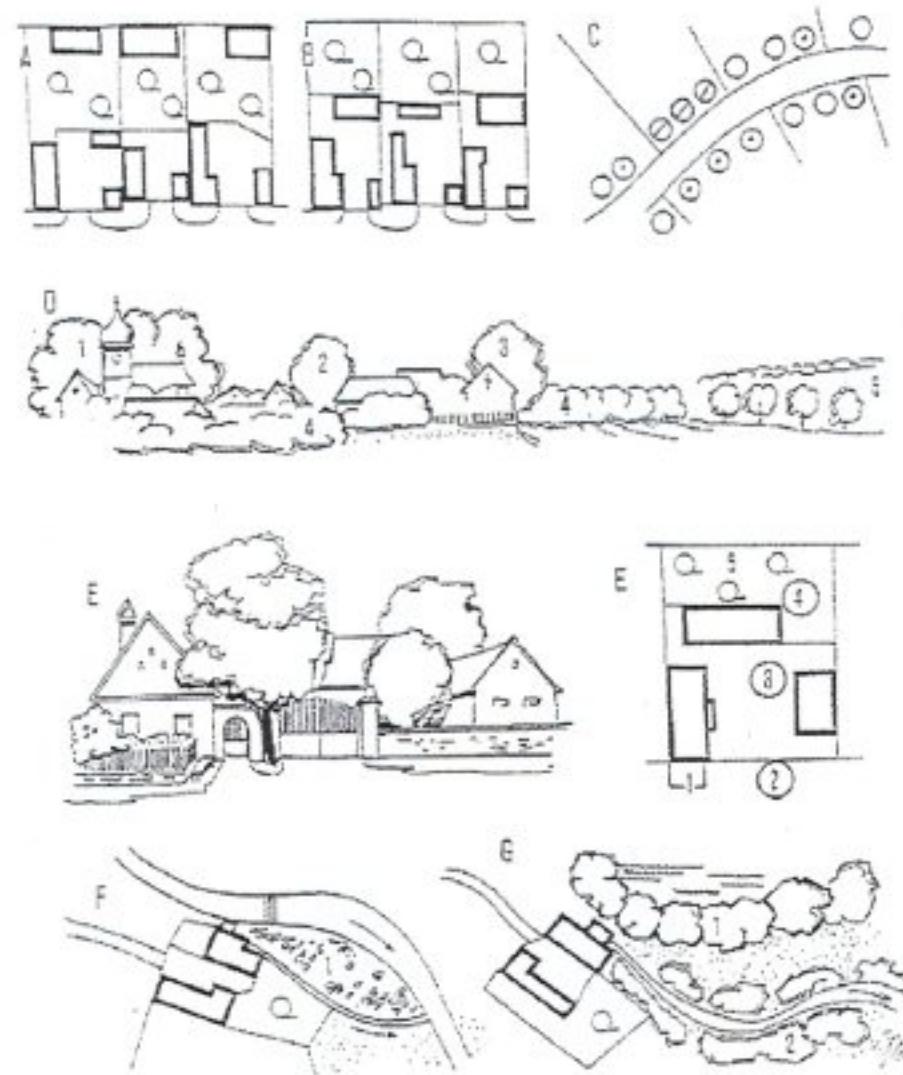

Fig. 2. Combination of partial elements into functional systems was an important feature of folk landscape architecture. Landscape values of higher type were created in this way:

A, B – the system of customarily identically situated gardens created a functionally higher type of vegetation belt important for the whole village, C – spontaneous, not intentionally planted fruit-tree alley resulting from the custom to plant fruit trees on the plot edge, D – typical height gradation of vegetation in the village skyline consisting of the system of partial customary elements (1 – trees of the village historical centre, 2 – trees beside the village-common gateways into farm buildings, 3 – trees preventing against fire beside barns, 4 – backyard orchards, 5 – fruit-tree alleys in landscape), E – mill on the river with a frequent garden enclave between the stream and the race, F – mill on the water-course with a typical garden enclave between the river and the mill-race, G – mill below the pond with traditionally high vegetation along the dike and mill-race

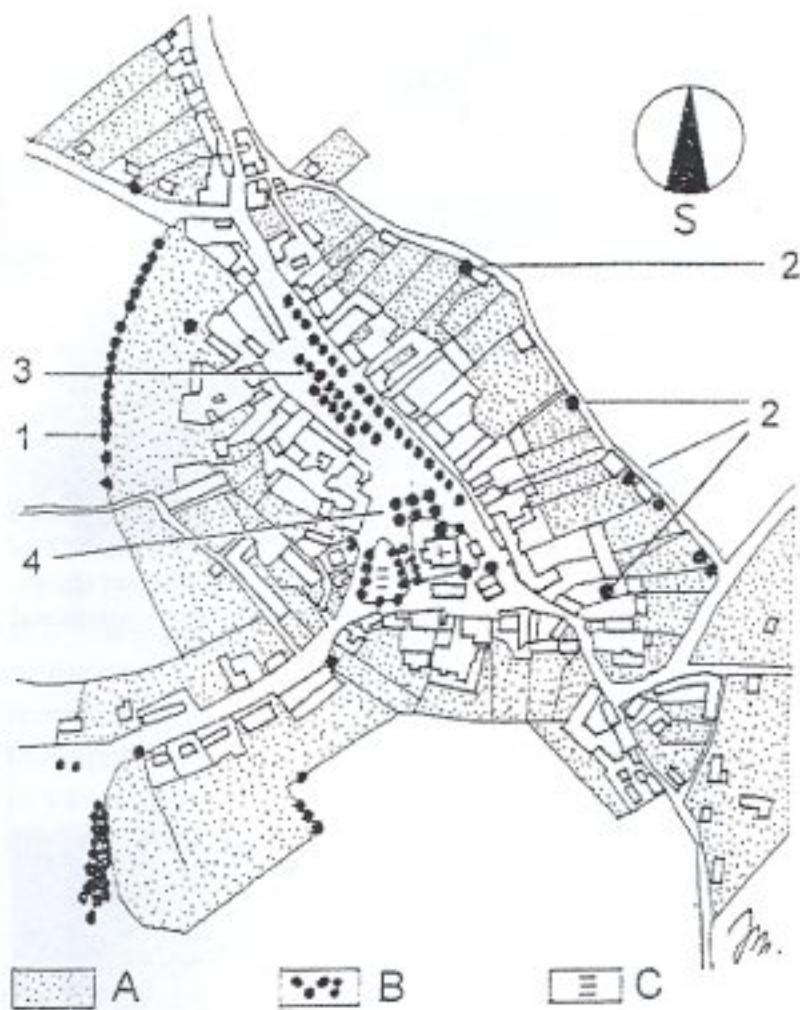

Fig. 3. Different causes of the origination of formations of high tree vegetation in the village intramural area

1 – windbreak strip that originated as a system of high trees on the edges of adjacent gardens, 2 – system of wide-crown trees planted as protection against fire close to barns or their original positions, 3 – tree alley planted as a cultural and social object of the design of a large village common, 4 – historically gradually created spatial embellishment of the village historical centre (A – gardens, high non-fruit trees, C – pond on a village common) Heraldice 1960

elements, their functional systems, types of village patterns and to their landscape environment. The assortment composition was evaluated on the level of the species, and in fruit-bearing trees exceptionally on the level of the variety. The landscape value was assessed by the five-point evaluation system according to MACHOVEC (1984). Terrain assessment was carried out in selected localities of Central, North-eastern and Southern Bohemia. In this study background materials of the project participant from the years 1954–2005 and local archival documents of municipalities were

used. The processing of results was done on commented photographs, graphical documentation and maps.

Accompanying vegetation of selected objects

Particular structures: residential and farm buildings, church buildings, historical buildings, cemeteries, bridges, roads.

Partial combinations of structures: estates, mills, presbyteries and vicarages, homesteads, village historical centre.

Fig. 4. Coverage of a barn by tree crowns as protection against the spread of fire. Management principle of customary practice. Olbramovice 2004

Fig. 5. Marked harmony of architecture and accompanying vegetation. Application of the symmetry principle as a compositional form. Cultural and social principle of customary practice, folk aesthetics. Votice area 1957

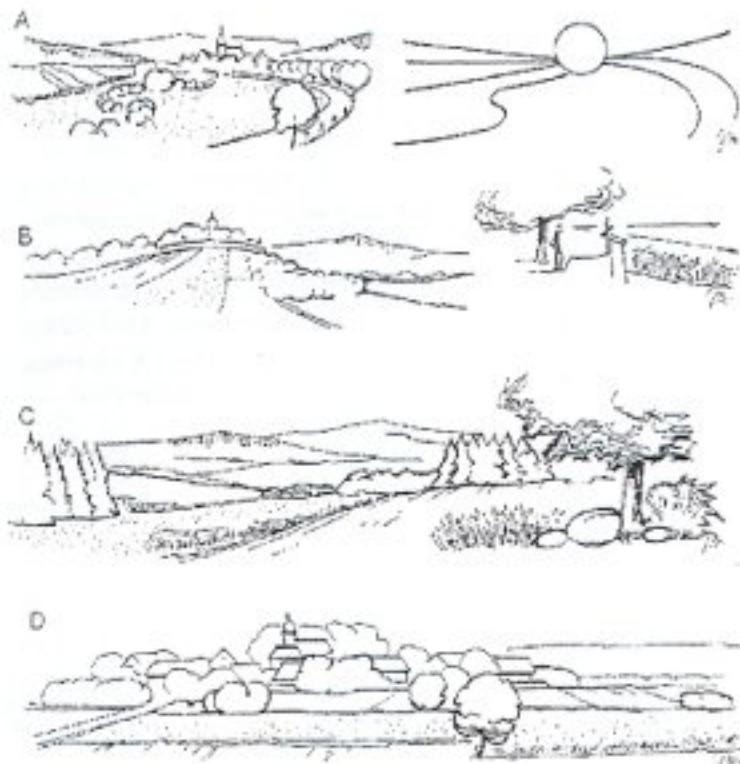

Fig. 6. Some works of folk landscape architecture in rural landscape:

A – dominant landscape position of a village that was built at the point of intersection of converging lines created by human activity. Operationally technological and artistic relation (point of special interest), B – localisation of buildings at important places in landscape, impression of *genius loci* into a large landscape space, spiritual strength of views from cemeteries over the native land of the dead, C – definition of the landscape composition scale by means of a local form of agricultural activity and the related system of scenic greenery while important landscape details are maintained, D – continuous relationship between the village and external landscape environment created by the contemporaneous scale of village spatial structure and related spatial segmentation of variously used agricultural land

Intramural area of the village and its parts: various types of village patterns, mainly common- and street-type villages, partial village spaces – common, street, village backyards.

Landscape environment of villages: arrangement of agricultural land, road network, access roads to villages, engineering structures in landscape, memorable places.

The spatial, assorting and value relationship of accompanying vegetation to the given objects provided a background material for the definition of its specific function at that time. This functionality was categorised into the group of management (fire-belt, road, residential, engineering type of vegetation), ownership (boundary trees and their stands) and cultural and social (memorable and family trees, folk aesthetics) needs.

DISCUSSION

- Spontaneous folk activities that can be defined in general as folk landscape architecture substan-

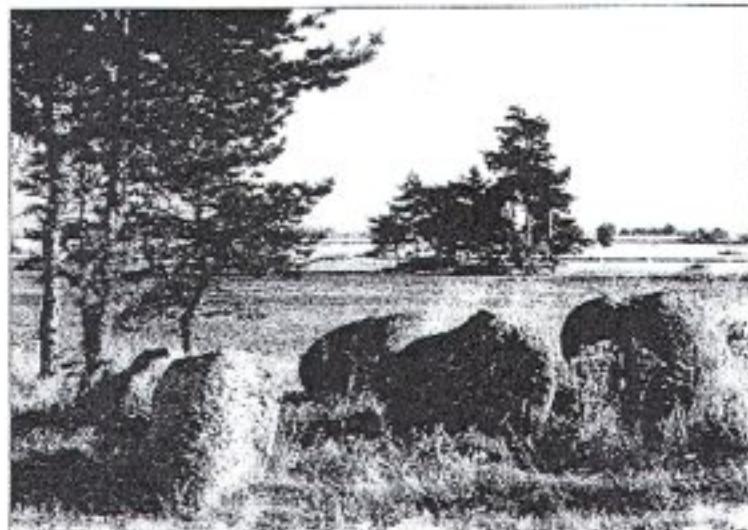

Fig. 7. Identity of the place based on the conservation of typical natural elements. Cultural and social and environmental principle of customary practice. Pocoucov 1971

Fig. 8. A great contemporary challenge in the creation of identity of our landscape is the application of relevant pieces of art in direct contact with cultivated agricultural landscape – The Grandmother's monument (J. Gutfreund, P. Janák 1923) in the meadow in the Grandmother's valley in Ratibořice, 1982 (MAREČEK 1954–2005)

tially contributed to the creation of permanent vegetation of villages and landscape environment. "Folk landscape architecture is the activity of the rural population creating rural landscape and villages in definite geographic, economic and cultural and social conditions that correspond to the needs, opinions and traditions of the given time period."

- Folk landscape architecture reflected the regional customary practice of utilisation and arrangement of the given environment. Such customary practice comprised mainly management and cultural and social needs (Figs. 1 to 5).
- Folk landscape architecture is a significant phenomenon of Czech landscape showing the cultural progress of the rural population. It documents specific differences in the concept of vegetation systems in rural and urban areas (Figs. 6 and 7).

4. Specific regional (local) forms of folk landscape architecture should be considered in land-use plans of village development and in complex landscape plans. The respecting of these "peculiarities of the place" is of special importance in the contemporary planning of rural microregions.

CONCLUSION

A characteristic feature of folk landscape architecture is its close connection with nature, technologies of agricultural production, type of village pattern and with the system of related engineering structures and facilities.

Folk landscape architecture should be considered as a living phenomenon that will develop and will be formed in changed conditions. In the historical rural environment almost identical, i.e. historically true applications should be used. In the contemporary environment its application only in general and stylised forms may be suitable (Fig. 8).

References

- CULEK M. et al., 1996. Biografické členění České republiky. Ministerstvo životního prostředí ČR. Praha, Nakladatelství Enigma, I: 19–326.
- JELLIJOCE S. et al., 1995. *The Landscape of Man*. London, Thales and Hudson: 251–397.
- LIBROVÁ H., 1988. Láska ke krajině. Brno, Nakladatelství BLOK: 115–147.
- LÓW J., MÍCHAL I., 2003. Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy, Lesnická práce: 21–111.
- MACHOVEC J., 1984. Sadovnická dendrologie. Praha, Brno, SPN, VŠZ: 10–70.
- MAREČEK J., 2005. Krajinářská architektura venkovských sídel. Praha, ČZU: 47–67, 299–352.
- MAREČEK J., 1954–2005. Soukromý archiv fotografií, grafických a mapových podkladů dokládajících historický vývoj českého venkova. Praha, ČZU.
- MORAVEC J. et al., 1994. Fytocenologie. Praha, Academia: 277–303, 323–348.
- NEUHÄSLOVÁ Z. et al., 2001. Mapa potenciální vegetace České republiky. Praha, Academia: 11–56.
- PACÁKOVÁ B. et al., 1999. Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, LIBRI: 25–48.
- SKLENIČKA P., 2003. Základy krajinného plánování. Praha, N. Skleničková: 209–285.
- ŽÁK L., 1947. Obytná krajina. Praha, SVÚ, Mánes – Svoboda.

Received for publication April 6, 2006

Accepted after corrections June 19, 2006

Lidové krajinářství jako významná hodnota české krajiny

ABSTRAKT: Tvář českého venkova byla v minulosti velmi významně utvářena hospodářskými a společenskými aktivitami venkovských obyvatel. Tyto činnosti, vztažené k přírodním prvkům a k utváření krajiny v širším smyslu, lze charakterizovat jako lidové krajinářství. Jeho předmětem je především prostorové uspořádání a sortimentální skladba vegetace a její funkčnost ve venkovských sídlech a v jejich krajinném prostředí. Článek tyto aktivity definuje jako časově vymezené krajové (lokální) zvykovosti hospodářsko-provozního a kulturně společenského charakteru, projevující se zejména v prostorovém uspořádání a v sortimentální skladbě vegetačních prvků. Vegetační a ostatní přírodní prvky jsou hodnoceny jednak jako funkční jednotlivosti, jednak jako funkční soustavy v konkrétní vazbě na jednotlivé stavby, půdorysný typ obce a stav okolní krajiny. Kromě metodického utřídití hodnocených objektů jsou stanoveny i zásady pro jejich využití v různých formách územního plánování. Významným výsledkem práce je definování lidového krajinářství jako projevu životního stylu venkovských obyvatel, v němž se odráží nejen minulost, ale i budoucnost venkovské krajiny.

Klíčová slova: krajina; krajinný ráz; vesnice; krajinářská architektura; trvalá vegetace; dřeviny; zvykovost

Corresponding author:

Prof. Ing. Jiří MAREČEK, CSc., Česká zemědělská univerzita v Praze, Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů, 165 21 Praha 6-Suchdol, Česká republika
tel.: + 420 224 382 552, fax: + 420 224 382 557, e-mail: svozilova@af.czu.cz

Ohlédnutí za Zbyňkem Boučkem

Koncem loňského roku, 30. listopadu 2007, zemřel Ing. Zbyněk Bouček, CSc., jedna z našich nejvýznamnějších osobností v oboru zahradní a krajínářské architektury druhé poloviny minulého století. Narodil se 8. 5. 1931 v Brně a valnou část svého mládí prožil ve Velkém Meziříčí. Jeho životní dráhu podstatně ovlivnil otec, profesor přirodopisu a nadšený mineralog tím, že mu dal do vínku hluboký vztah nejen k přírodě, ale i k hudbě

a k výtvarnému umění. Po maturitě na gymnáziu v roce 1950 studoval v letech 1950–1954 na Vyšoké škole zemědělské v Brně tehdejší specializaci sadovnictví. Patřil tedy ke skupině prvních vysokoškolsky vzdělaných pracovníků našeho oboru, která následně celá desetiletí ovlivňovala rozvoj sadovnictví a krajinářství. V tehdejších velmi skromných podmínkách začátků výuky v Lednici patřil mezi nejobětavější studenty, kteří pomáhali vybavovat učebny základním inventářem a při realizaci pedagogické vybavenosti tehdejší katedry sadovnictví vedené prof. Dr. Ing. Jaromírem Scholzem. Po skončení vysokoškolského studia nastoupil do Projektového ústavu v Ostravě, kde pracoval s doc. Ing. Eduardem Galuskou, CSc., který ve své době reprezentoval v našem oboru zcela nový územně plánovací směr a regionální pohled na tehdejší rodicí se krajinářství. Z této velmi úzké a velmi přátelské spolupráce se rozvinul výrazný vysokoškolský nadhled Zbyňka Boučka a jeho mimořádná schopnost systémového a metodického myšlení. Tyto osobní kvality ho předurčily zcela zákonitě k pozdějšímu přechodu na Útvar hlavního architekta v Ostravě, kde pracoval na koncepcích územního rozvoje města až do roku 1974. Velkorost však nebyla jedinou silnou stránkou osobnosti Zbyňka Boučka. Dovedl se s mimořádnou intenzitou soustředit i na pochopení a propracování detailu, o čemž vedle jeho práce svědčí také jeho záliba v kreslení, modelování dřeva a laskavý vztah k člověku jako jednotlivci.

Sedmdesátá léta byla obdobím budování zcela nového komplexně pojatého sadovnického oddělení v tehdejším Výzkumném ústavu okrasného zahradnictví v Průhonicích. Do jeho čela bylo třeba postavit odborně zdatného a ve veřejném odborném životě uznávaného odborníka. V této souvislosti pokládám za velké štěstí a úspěch, že se mně po delších jednáních pro tuto funkci Zbyňka Boučka podařilo získat, ačkoliv přestěhování do Průhonic bylo pro něj a jeho rodinu velmi významným životním rozhodnutím. Pod jeho vedením vzniklo a více než dvacet let fungovalo v Průhonicích v historii sadovnického oboru největší, komplexní a metodicky provázané sadovnické výzkumné pracoviště, velmi úzce spojené s potřebami všech kolegů v našem praktickém projek-

ním a realizačním životě. Ing. Zbyněk Bouček, CSc., jednoznačně patřil spolu se svým blízkým spolupracovníkem Ing. Drahoslavem Šonským, CSc., k základním pilířům Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví v Průhonicích a letitá spolupráce s nimi patřila k nejšťastnějším a nejnadejnějším létům mého života. Přejme si, aby na uzavřené stránky života Ing. Zbyňka Boučka, CSc., navázali další kolegové nejen ve smyslu jeho úrovně odborné a lidské, ale také ve smyslu vysoké odpovědnosti výzkumu za celý náš obor.

■ Jiří Mareček ■

FRUIT TREE IN TRANSFORMATIONS OF THE LANDSCAPE CHARACTER*

J. Mareček, J. Sus, D. Prokopová

Czech University of Life Sciences, Faculty of Agrobiology, Food and Natural Resources,
Department of Horticulture and Landscape Architecture, Prague, Czech Republic

One of the basic methodological approaches to complex landscape territorial solutions of rural landscape is considering their present landscape and the development of new authenticity (*genius loci*) or landscape character. In conditions of the Czech Republic this aspect is particularly important, because it is much variable and structurally broken territory regarding the nature, economy, culture and social aspects. In the system of these values fruit woody plants are of special significance for their frequency and variability of forms. An initial methodological approach of work is generalisation of selected historical forms of pomology from aspect of their impact to the landscape character. The result of the work is to define basic pomological forms that can be applied sense of the landscape character in the complex landscape plan. The basic methodological approach is a conception of landscape character in its dynamic, i.e. creative position that is like creation of new values based on the knowledge of the past values. Topicality of the study is given by the fact that from the second half of the 20th century gradual termination in the major part of original cultivation in association with intensification of fruit-growing planting, growth of globalisation and gradual re-evaluation of functional utilisation and landscape arrangement occurred.

rural landscape; landscape planning; orchard; garden; alley

INTRODUCTION

The task of the fruit tree as a typical component of the Czech rural landscape during its whole present development is considered almost exclusively in light of fruit production (Němec, 1995). Types of fruit plantings corresponded to this evaluation together with their cultivation technologies, assortment structure and origin of the number of more or less important fruit-growing regions (Kamenický, 1933; Rejzek, 1957). Rich variability of fruit-growing forms gradually forming in the long history of development became one of the most significant basic values of landscape character (Löw, Míchal, 2003; Sýkora, 1998). Besides the economic meaning a fruit tree became step by step a part of the national culture and certain symbol of "Czechoslovak" landscape (Kocourková, 1974; Sýkora, 1998; Žák, 1947). The second half of the 19th and the first half of the 20th century can be considered the top period of this development.

The second half of the 20th century is associated with a lot of new economic and social facts that required the change in views on application of fruit-tree plantings in the present landscape (Smetáček, 1953). It was a shift from the present dominant extensive plantings and their gradual replacement by intensive plantings of plantation type, intensification of agricultural production and growth of traffic reducing traditional systems of fruit-growing alleys, etc. Increased demand for living values of the landscape character (Daly, 2004; Žák, 1947), intensification of landscape ecological concepts (Löw et al., 1995), development of the above-department all-society aspects on

functionality of landscape, and growing tendency of creative concept of economically exploited landscape by the forms of agro-design and LAND ART methods become new facts requiring less the so-called productive and less polyfunctional permanent vegetation systems (Kyseľka et al., 1987; Vorel et al., 2003). Complex landscape view at parallel wider landscape functionality of current landscape functions in fruit-growing plantings has not yet been processed in the Czech Republic. Rich landscape tradition of fruit-growing is now limited only by maintenance of gene pool of older fruit-tree varieties. The subject of solution is summary of existing pomological forms and their traditional relationship to landscape character of the Czech countryside and determination of general principles for use of fruit trees in present landscape associations and structures.

MATERIAL AND METHODS

Evaluation of fruit trees in view of their value or function in landscape character was materialised particularly within regions of Central Bohemia, East Bohemia, Northern Bohemia and Southern Moravia. Cultivation types of plantings, their spatial arrangement, assortment structure and relationship to economic, ecological and cultural and social conditions were evaluated, mainly at the turn of the 20th and 21st centuries. The study used basic materials from investigators of works from the years 1954 to 2006, contemporary statistical data and local archives of different villages. The data were processed in the form of commented photo-documentation, graphical and map sources

* This research was funded by the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic (Project No. MSM 6046070901).

Photo 1. A decisive influence of large orchards, adjacent alleys and small fruit groves on relationship of rural settlement to its landscape environment. Origin of landscape character in wider spatial associations (Ježov, 2004)

Photo 2. Shape, texture and colour of fruit trees form a perfect measuring unit and one of the basic values of the detail of landscape character of the Czech village together with traditional rural architecture (village square, Odřepsy, 1970)

Photo 3. Fading original richness of fruit alleys created not only pleasant scale and peculiar "interior" of roads as well as a sensation of profuse hospitality, richness and consolidating character of agricultural landscape (apple trees, Mladá Boleslav region)

and at present the issue is developed on the level of two doctoral dissertation theses. They include initial evaluation of fading state at the turn of the 19th and 20th centuries that is a general foundation for proposed solution and prospect of further development and use of landscape character in the present scenery.

Starting general values of fruit-growing species and their compositions in the landscape character at the turn of the 19th and 20th centuries (Photos 1–4, Figs 1–2)

- Significant presence, i.e. landscape dispersity of different types of fruit tree plantings in majority of evaluated territory. It followed from traditional small-scale forms of management and became one of the basic characters of identity of Czech landscape and its *genius loci*.
- Great diversity of types of fruit tree plantings and their mutual compositions. A system of spatially wide rural orchards was created full of different types of orchards, system of accompanying plantings near approach roads, influent streams and boundaries of land possession.
- Compositional unity in wide landscape area was created in the form of replication of analogous shapes, textures and colourfulness of fruit trees, habitual and measuring values of majority of fruit tree species with slightly dissected terrain of greater part of the territory of the Czech Republic.
- Considerable, optically perceived variability during four seasons (flower, fruits, autumn coloration etc.), intensified by typically wide variety assortment. The set of these values put the finishing touches to the local identity of the territory and "emotional warmth" of the landscape as a whole and then particularly their partial localities that are significantly important for the landscape character.
- Distinct local representation of certain species, varieties and floricultural forms of fruit trees created a typical character of wider territorial units. Therefore, in consistent evaluation or formation of the landscape character not only "a fruit tree" cannot be considered but also a species, variety and the form of cultivation.
- Pomological hospitality of the Czech landscape was given by a great share of alley plantings and non-fenced orchards.
- Ecological activities in the form of the system of interactive vegetation elements. This landscape value was given by the frequency of these plantings, their dispersion in the landscape and typical spatial (line) associa-

- tions of fruit-growing alleys with accompanying belt grass growths.
- Social values of fruit tree manifesting in the generally positive to personal relationship of the Czech inhabitants to fruit-growing management at all. It is a significant and for us typical cultural value that creates one of the bases of civil perception of landscape character.

RESULTS AND DISCUSSION

In presupposed concept of further development of rural residences and their landscape environment with respecting original and further development of present landscape character the following forms of use of fruit trees can be particularly supposed.

Rural orchards

Basic values of landscape character:

The widest formation of vegetation, reaching usually 50–60% of area in rural settlements of urban area. Spatial and ground plan connection with consistent sequence on ground type of a village, height level is adequate to present single-floored and double-floored buildings.

Possibilities of present application:

Maintenance of large-area garden plots and spatial solidarity with historical district of the village. Use of lower intensive and high-stem plantings in connection with traditionally height and weight graduated outline and image of the village. Inspiration of creative and dwelling concept should be in assortment and functional sense should start from local habits and forms of folk landscaping.

Public areas of rural settlements

Basic values of landscape character:

High-stemmed fruit-growing trees with representation of species resistant to technical interventions correspond to intensive forms of operational utilisation of village squares and public approach roads – pear tree, walnut tree, cherry tree, and apple tree. Frequently grass-covered or line plantings on wider village squares of fruit-growing regions. Fruit trees growing simultaneously in orchards and adjacent public areas forming the compositional belonging of the whole space of a village, significant scale harmony with connecting built-up area.

Possibilities of present use:

Marked suppression of original economic operation on public areas here opens new possibilities particularly for their social utilisation where park arrangements may be stylishly solved by a suitable form. Fruit-growing genius loci of old village squares can be stylised using solitaire groups of ornamental species in great grassland areas. On the contrary, in historical part of village old, original fruit

Photo 4. Ruthless liquidation of fruit alleys and small fruit plantings in connecting landscape medium gradually destroys an original landscape pattern (unsuitable intensification of transport and agricultural production, Koloděje, 1983)

trees will have an extraordinary cultural and historical value and use of old local varieties in new plantings (municipal park in the style of outdoor museum of local varieties and species etc.). It should be appropriate in different types of plantings of this type to combine some old (local) varieties with current varieties. Dynamic relationship of the past and present should be so created.

Vegetation accompaniment of landscape approach roads

Basic values of landscape character:

Marked use of high-stemmed fruit trees by the form of alley plantings creating the system of landscape lines and functional connections of rural settlements with their landscape environment. Fruit trees form a vegetation line forming shape of terrain, breaking landscape space and modifying its measuring scale. Logical continuation of rural orchards in surrounding nature created by alleys. Alleys conceived pomologically had principal meaning by their complex character of its action in forming landscape character.

Possibilities of the present use:

Maintenance of original forms and range of fruit tree alleys alongside the landscape roads is not objective in the present time (Development of transport, hygienic conditions, greater demands for quality of fruit etc.). These plantings are real only in minimally frequented and local approach roads using narrow-crowned species and varieties with the possibility to set the crown at the height of 4 to 5 m. The extinction of traditional fruit alleys opens now the possibility for their generous, polyfunctional landscape solution within which should be used selected wild-growing domestic fruit species.

Orchards (Photos 5, 6, Fig. 3)

Basic values of landscape character:

Original high-stemmed, non-fenced parks forming a logical component of the landscape and not secluding

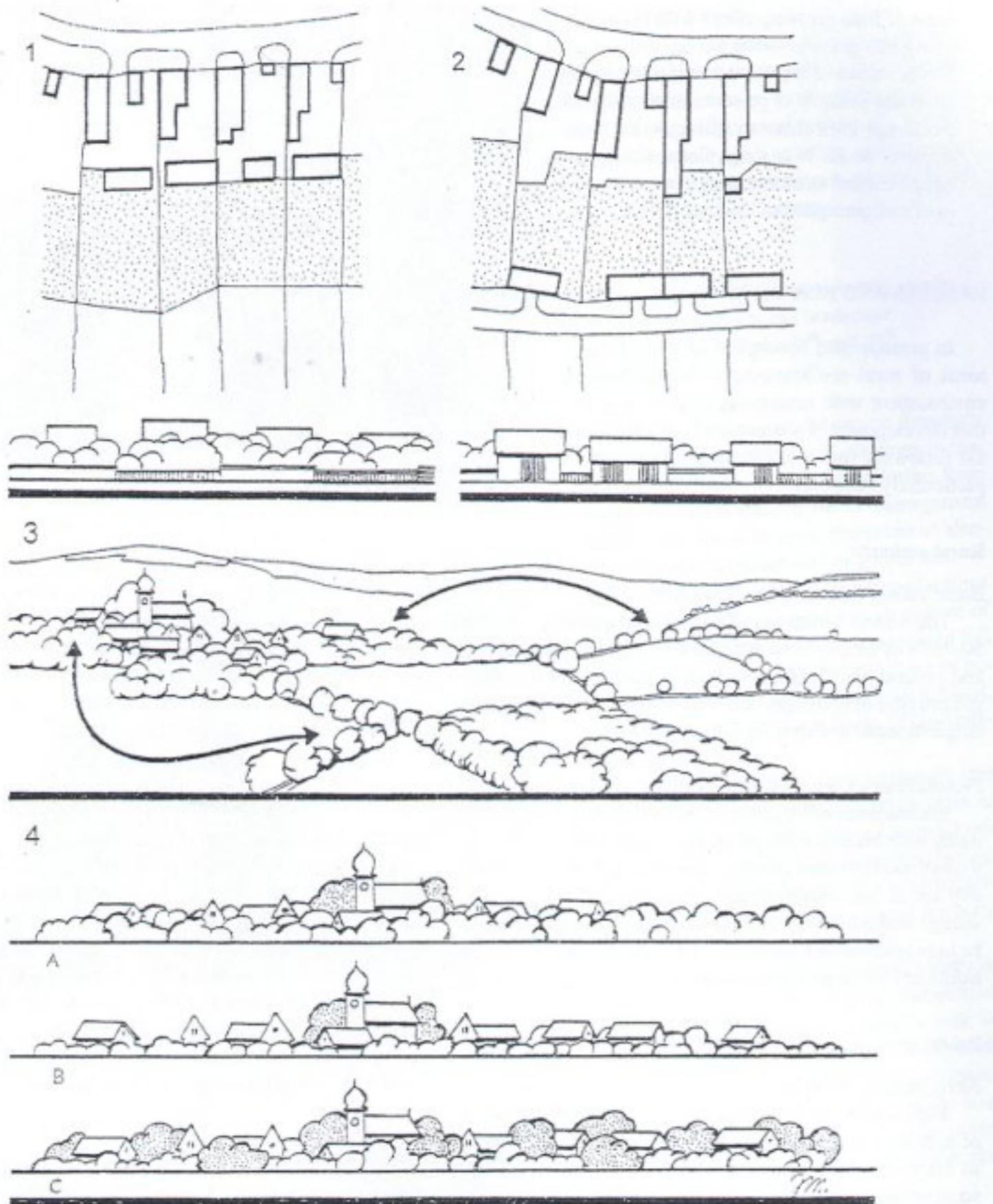

Fig. 1. Landscape character of Czech villages is still very significantly influenced by typically large orchards

1, 2 – Typically kept position inside gardens or on the external side of the village. External landscape plan is changing significantly due to this position.

3 – Continuation of orchards by fruit tree alleys and tiny fruit parks is forming compositional unity of the village and its landscape.

4 – When using compositional relationship of the village to its landscape environment, the meaning of height level of orchards is of great importance; A – original state, low-floor buildings create a unity with medium-high vegetation of fruit trees, B – arising unsuitable condition due to lowering of height level of garden vegetation (modernising and intensifying effects), C – possibility of solution of present position by systematic distribution of higher trees on public areas of town residential area.

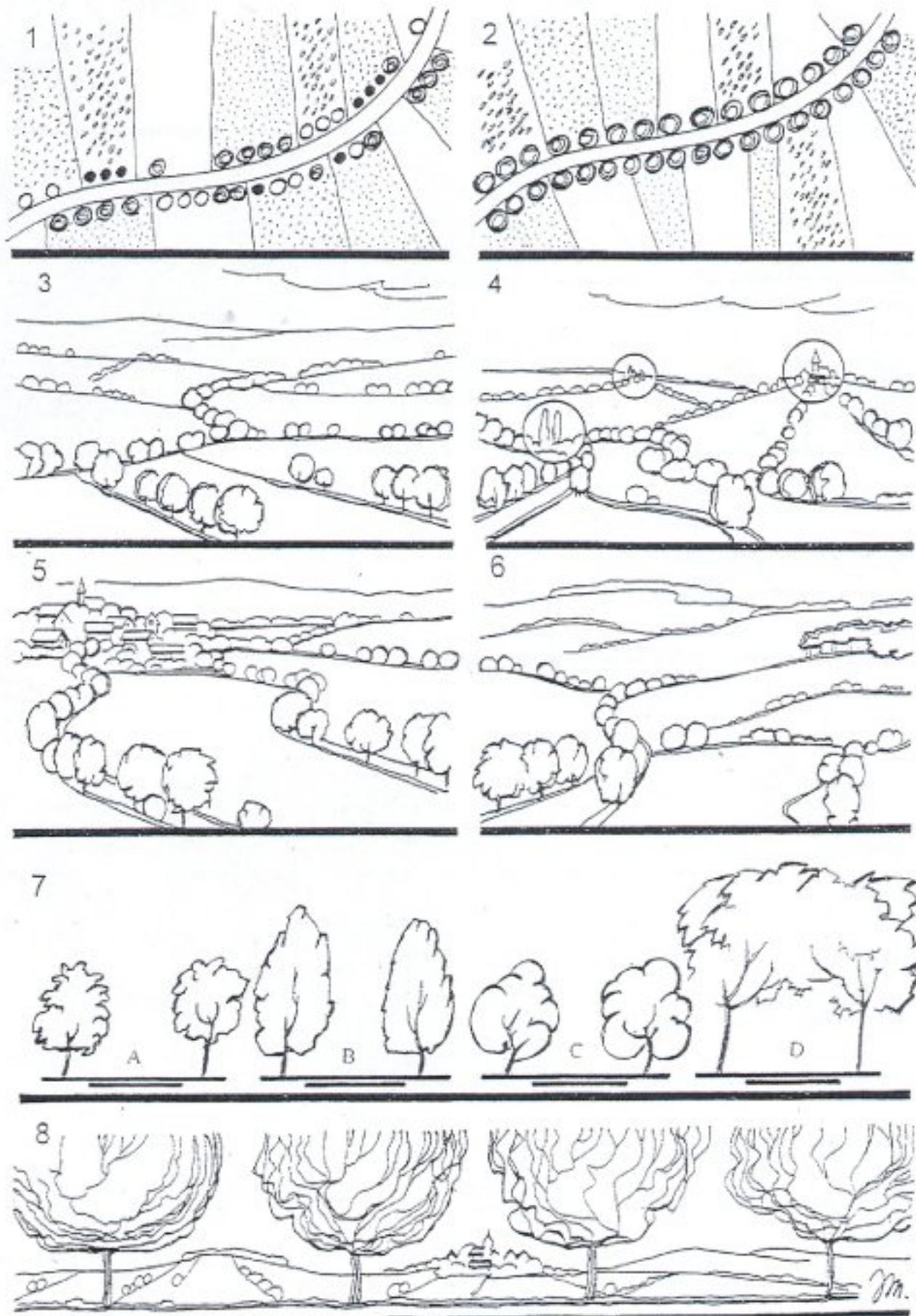

Fig. 2. Fruit-tree alleys represented one of the most important vegetation formations and had a significant effect on the landscape plan of the Czech countryside; 1, 2 – different forms of origin of alleys

- 1 – Species-heterogeneous alleys arisen as a result of individually planted out trees on margin of the plot.
- 2 – Species-uniform production alleys without peculiar relationship to different plots.
- 3 – Segmentation of the landscape, formation of its scale and emphasizing of its shape abundance.
- 4 – Formation of the so-called "points of special interest" in intersections of landscape lines.
- 5 – Alleys-emphasized access roads underlined unity of rural settlements with their landscape environment.
- 6 – Rounded shaping of the terrain together with prevailingly rounded shapes of the majority of fruit trees created a prerequisite for origin of non-contrast, picturesque and beautiful of Bohemian landscape.
- 7 – Fruit alleys formed also very varied "interiors" with a peculiar scale; A – plum trees, B – selected pear tree varieties, C – apple trees, D – walnut trees.
- 8 – Fruit alleys were a gallery of framed prospects into landscape. A fruit tree perceived together in detail and in wider landscape context was a significant compositional principle.

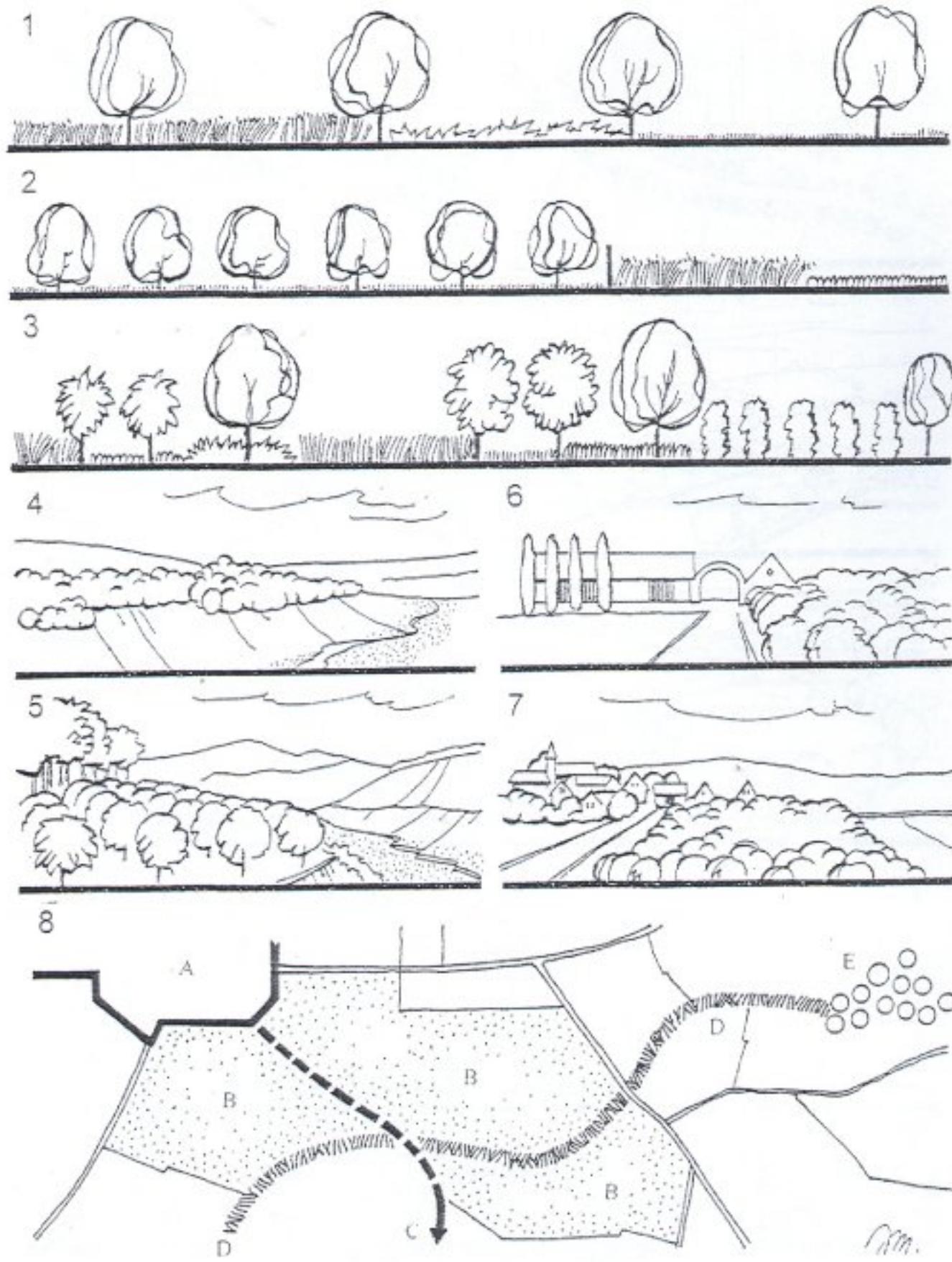

Fig. 3. Basic types of orchards and their relationship to the landscape character

1 – Non-fenced field fruit parks combined with cultivation of agricultural crops were a form of perfect fusion of orchard with surrounding agricultural landscape.

2 – Fenced intensive orchards without intercrops. An example of full economic, ecological and compositional division of planting into surrounding scenery.

3 – Characteristic Moravian "orchard-field" where different forms of fruit plantings, vineyards and cultivation of garden and field crops are combined.

4, 5, 6, 7 – Landscape selfness was not created only by an individual structure of the park but also by a typical position in the countryside; 4 – position on elevated places, outside the frost valley, 5 – segment of historical mansions, 6 – use of lower-quality soils (suitable for cherry trees), 7 – position in direct bond on margin of the village (operational reasons).

8 – Intensive orchards of plantation type by their position in the landscape have to take into account wider territorial relationships, particularly by civil clearness and ecological associations; A – village, B – fruit plantations and areas for their rotation, C – pedestrian recreational passage, D – biological corridor, E – local bio-centre.

Photo 5. Characteristic pattern of southern Moravia – "orchard-field" where fruit plantings blended together with farm crops. Rich biodiversity of the territory was an ecological value, value of landscape character was shape and colour richness and measuring harmony of the size of fruit trees and different plots (Kyjov region, 1958)

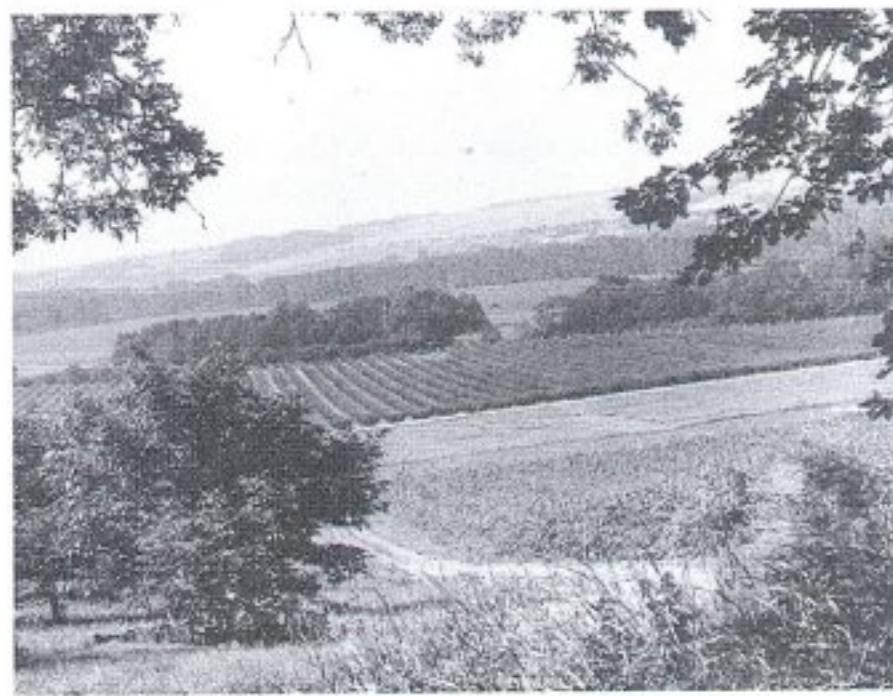

Photo 6. One of the possibilities of the use of fruit plantings in present landscape concepts. The system of intensive orchards in connection with other farm crops and ecologically important vegetation of the valley flood plain in the background and dryhurst with oakwood in the foreground. The evidence of possible present measuring unity of the size of areas of plots and size of vegetation structures. Pomology comprehended as integrated part of the landscape plan creates a new quality of the landscape character (Kyjov region, 1980)

from its context. Complex landscape activity applied by longevity, territorial position, limitation of monoculture at parallel use of culture crops, by using of cultivation and optimal locations and optical or civil continuity. Together with fruit alleys they represented one of basic forms of landscape character of often very extensive territories.

Possibilities of the present application:

Analogy of original high-stemmed, non-fenced orchards is real particularly in marginal agricultural regions and within ecologically specialised pomological farms

(Drobný, 2001). In combination with alley and line high-stemmed plantings and under respecting special species and variety assortment fully functional analogous original orchard character of Czech landscape, particularly in sense of characteristic "spatial dispersion" in the landscape environment may arise in selected territories. The basic production fruit-growing meaning in harmony with global activity and line structured vegetation blocks. Negative values are increased monoculture of use of territory, intensive chemisation, dense new of bearing vegetation constructions and block of landscape continuity. With regard to these facts their long-term concept of solution should be a part of complex landscape plan.

Fruit trees as a part of landscape polyfunctional vegetation systems

Basic values of landscape character:

Integrated occurrence of wild growing domestic species of fruit trees in original or nature-close vegetation systems as a typical feature of a number of landscape localities. In assessed territory it is particularly *Prunus avium* Mill., *Prunus spinosa* L., *Pyrus communis* L., *Cornus mas* L., *Corylus avellana* L. etc. (Culek et al., 1996). Participation of these fruit trees in the systems of settlements and landscape vegetation is generally a positive phenomenon extending their biodiversity and scale of variable values of social and compositional character.

Possibilities of the present application:

Wider application of domestic species of fruit trees in newly formed systems of settlements and landscape vegetation should become one of the basic landscape approaches. Based on dynamically, and not statistically comprehended landscape character on quantitatively new level can occur a liberal comeback of fruit trees into present and future landscape. Original values of landscape character may be developed into new very effective forms.

REFERENCES

- CULEK, M. et al.: Biogeografické členění České republiky (Biogeographical classification of the Czech Republic). Praha, ENGIMA 1996: 33–326.
DAY, CH.: Duch a místo (Spirit and place). Brno, ERA 2004: 13–89.
DROBNÝ, J.: Uplatnění ovocného stromu v marginálních oblastech (Use of a fruit tree in marginal regions). [Final report.] VŠÚO Holovousy, 2001: 2–60.

- KAMENICKÝ, K.: Ovocnářské oblasti československé s výběry tržních odrůd ovocných (Czechoslovak fruit-growing regions with selections of market fruit tree varieties). Praha, Ministerstvo zemědělství ČSR 1933: 23–44.
- KOCOURKOVÁ, J.: Pokus o vypracování metody hodnocení estetických kvalit krajiny (Experiment for processing of the method of evaluation of aesthetic values of landscape, construction and architecture). Praha, Výstavba a architektura 1974: 11–15.
- KYSELKA, M. et al.: Agrodesign krajiny ČSSR (Agrodesign of the landscape of the Czechoslovak Socialist Republic). Praha, FMTIR 1987: 1–27.
- LÖW, J. et al.: Rukověť projektanta místního systému ekologické stability (Manual of designer of the local system of ecological stability). Brno, DOPLNĚK 1995: 1–27, 84–122.
- LÖW, J. – MÍCHAL, I.: Krajinný ráz. Lesnická práce (Landscape character. Forest works). Kostelec nad Černými lesy, 2003: 267–449, 523–538.
- NĚMEC, B.: Dějiny ovocnictví (History of pomology). Praha, ČSAV 1955: 97–166.
- REJZEK, J.: Ovocnaření v alejích (Fruit growing in alleys). Praha, SZN 1957: 10–30.
- SMETÁČEK, J. et al.: Jak zakládat a ošetřovat ovocné sady (How to establish and treat orchards). Praha, SZN 1953: 152–213.
- SÝKORA, J.: Venkovský prostor I. (Rural space I.). Praha, ČVUT 1998: 6–138.
- VOREL, I. et al.: Krajinný ráz a jeho hodnocení dle § 12 zákona č. 114/1992 Sb. (Landscape character and its evaluation by § 12 of Act No. 114/1992 of Coll.). Praha, ČVUT 2003: 33–94.
- ŽÁK, L.: Obytná krajina (Residential landscape). Praha, SVU Mánes 1947: 51–70, 87–100, 179–188.

Received for publication on May 23, 2007
Accepted for publication on February 11, 2008

MAREČEK, J. – SUS, J. – PROKOPOVÁ, D. (Česká zemědělská univerzita, Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů, katedra zahradnictví a krajinářské architektury, Praha, Česká republika):

Ovocný strom v proměnách krajinného rázu.

Scientia Agric. Bohem., 39, 2008: 224–231.

Jedním ze základních metodických přístupů ke komplexnímu územnímu řešení venkovské krajiny je respektování její stávající a rozvíjení nové autenticity (*genius loci*) čili krajinného rázu. V podmínkách ČR je toto hledisko zvláště významné, protože se jedná o území přírodně, hospodářsky, kulturně a sociálně značně variabilní a strukturálně členité. V soustavě těchto hodnot mají pro svoji četnost a proměnlivost forem zvláštní význam ovocné dřeviny. Výchozím metodickým přístupem práce je zobecnění vybraných historických forem ovocnaření z hlediska jejich vlivu na krajinný ráz. Z tohoto hlediska lze za všeobecně uplatňované formy považovat zejména bohaté systémy ovocných alejí a drobnou držbu ovocných sadů. Významným rysem krajinného rázu bylo dále krajové (lokální) uplatnění určitých ovocných druhů či odrůd a rozsáhlost původních selských ovocných zahrad. Ovocné stromy tak svojí významností vytvářely jednotlivé kompoziční systém českého venkova jako celku. Tyto tradiční krajinářské hodnoty lze v současné době v důsledku hospodářských i společenských skutečností považovat za do značné míry překonané. Možnosti soudobého uplatnění ovocných dřevin na českém venkově je možno shrnout do těchto forem:

Zahrady venkovských sídel – zvýšené uplatnění ovocných výsadeb v návaznosti na soudobé tendenze obytného využití těchto ploch, zachování velkých zahradních pozemků.

Veřejná prostranství venkovních sídel – širší uplatnění zejména okrasných odrůd ovocných stromů při utváření venkovské identity veřejných ploch zeleně.

Vegetační doprovod krajinných komunikací – omezení pouze na extenzivní formy ovocnaření a na využití druhů a odrůd s vysokou založenou korunou. Plné otevření možností novodobých krajinářských úprav s převahou neovocných dřevin.

Ovocné sady – uplatnění původních vysokomenných výsadeb formou polních sadů, zejména v marginálních oblastech. Intenzivní ovocné sady řešit s ohledem na některé negativní vlivy na obytné hodnoty krajiny jako součást komplexního krajinného plánu.

Ovocné výsadby jako součást soudobých krajinářských úprav – uplatnění zejména planě rostoucích ovocných druhů lze považovat za nejvýznamnější formu soudobého krajinářského uplatnění ovocného stromu. Může tak být vytvořeno pojítko mezi minulostí a současností české krajiny.

venkovská krajina; krajinné plánování; ovocný sad; zahrada; alej

Contact Address:

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc., Česká zemědělská univerzita v Praze, Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů, katedra zahradnictví a krajinářské architektury, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6-Suchdol, Česká republika, tel.: +420 224 382 552, fax: +420 224 557, e-mail: sus@af.czu.cz

Jak dál s vegetačním doprovodem venkovských silnic

Jiří Mareček

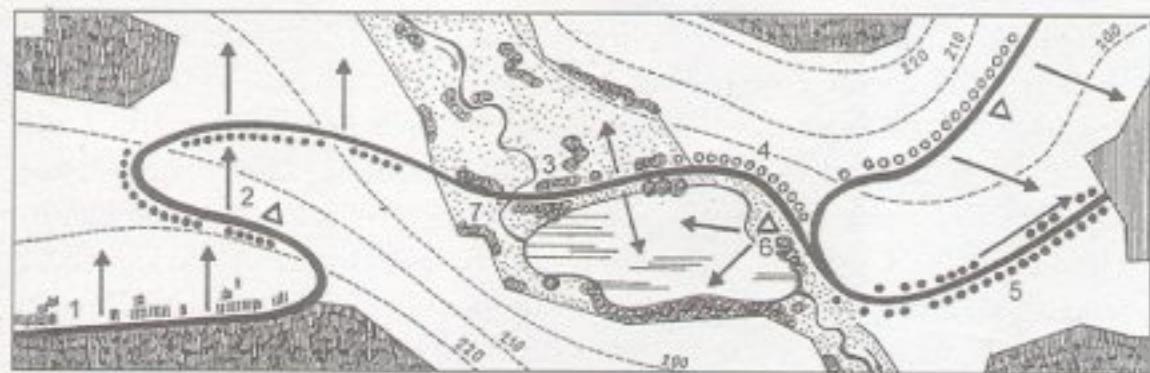
Důvod k této otázce má stále širší okruh občanů, kterým není lhostejný stav naši venkovské krajiny. Celkový stav vegetačního doprovodu venkovských komunikací, to je travnatého pásu s výsadbou dřevin, se velmi výrazně zhoršuje, v mnoha případech jsou zejména výsadby stromů zcela zdevastovány. Rada zejména původně nejpočetnějších ovocných výsadeb realizovaných v polovině minulého století velmi rychle dožívá.

Příčin tohoto neutěšeného stavu je celá řada. Předně je to nárůst intenzity dopravy s nároky na její plynulosť a bezpečnost a masivní úroveň zemědělské mechanizace a s ní spojené pěstitelské technologie. Dále je tento téměř celoplošný zánik ovocných alejí dán jednak přechodem od extenzivních výsadeb k intenzivním plantážovým formám a jednak zhoršujícími se hygienickými podmínkami i hledisku bezpečnosti práce při sklizni a průběžné údržbě výsadeb. Významným důvodem je i skutečnost, že majitel komunikaci, to je stát a jeho příslušné orgány, chápou vegetační doprovod úzce resortně, to je pouze z hlediska dopravního. Širší, krajinářské hledisko na pojetí těchto úprav, a tedy i názor na zacházení se současným stavem porostů, je, jak se zdá v mnoha těchto případech, neznámým pojmem či nežádoucím zasahováním do resortních práv majitele pozemku.

Otázkou tedy je, co v tomto smyslu pokládat za krajinářské hledisko, co je jeho obsahem, jaké by měly být jeho formy a metody práce. Jednoznačným krajinářským hlediskem při řešení vegetačního doprovodu komunikací je komplexní služba krajiny jako celku, odmitající úzké resortní zájmy, které vždy byly a do značné míry stále jsou základním problémem naší krajiny. Při posuzování problematiky komunikační vegetace je třeba z hlediska metodického rozlišit především zájmy úzce dopravní od zájmů širších, krajinářských.

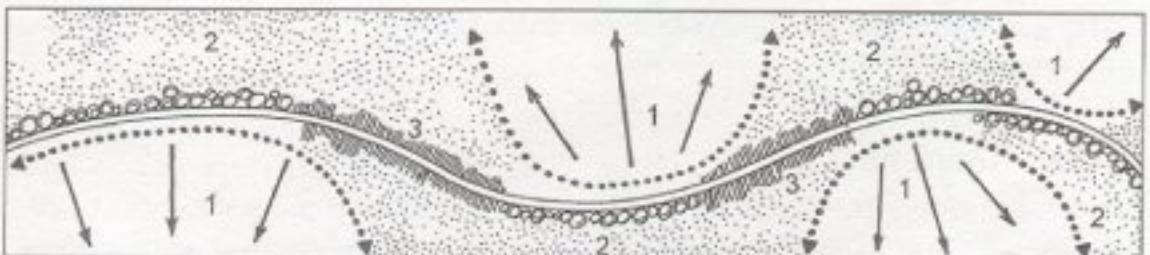
Cistě dopravní (vnitřní) funkčnost vegetačních doprovodů by se měla projevit v celé řadě jejich forem a sestav, z nichž je možné uvést zejména:

- Optimální optická přehlednost a osvětlení (přistání) celého silničního prostoru.
- Vytyčení rámce (okraje) silničního prostoru ve smyslu dálkové orientace a vedení pozornosti řidiče.
- Zajištění provozní bezpečnosti dopravy (vývraty a vylamování větví, nárazy vozidel do stromů, zachycování vozidel keřovými skupinami, omezování bočního oslnění aj.).
- Zlepšování mikroklimaticko-hygienických podmínek v prostoru vlastní komunikace.

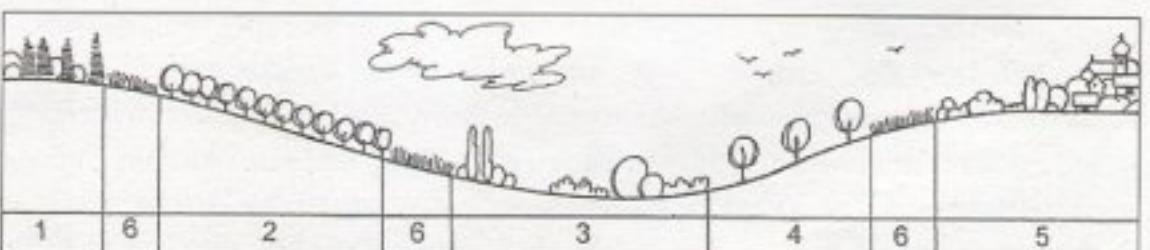
Základní pojetí krajinářské úpravy komunikací by mělo spočívat v jejich co nejtěsnějším přimknutí ke konkrétním místním hodnotám krajiny s cílem zdůraznit identitu řešeného území. Tato lokální specifickost by se měla projevovat jak na úrovni prostorového uspořádání, tak i na úrovni sortimentní skladby použitých druhů rostlin.

1 – druhová skladba lesního porostu opakující se na protější straně komunikace, 2 – jednostranné výsady dřevin usměrňující vyhlídky do údolní polohy, 3 – nepravidelná výsada dřevin jako odraz či souvislost s navazujícím luhem, 4 – osázení hráze rybníka s vyhlídkou na vodní hladinu, 5 – tematicky řešený slavnostní příjezd do obce, 6 – odpočívadlo s parkovištěm, 7 – podchod pod silnicí pro volně žijící živočichy – nepřerušení průchodnosti luhu

Vegetační doprovod komunikací může svým prostorovým uspořádáním programovat vyhlídkovost do okolní krajiny, a vytvářet tak základ pro její kompoziční uspořádání a občanské vnímání. Kompoziční řešení krajiny tedy nelze oddělovat od koncepce vegetačního doprovodu komunikací a naopak.

1 – programované vyhlídky do vybraných částí krajiny, 2 – prostory nezařazené do programu vyhlídkovosti, 3 – úseky s oboustrannou vegetací vytvářející opticky uzavřený, dojmově kontrastní úvod k následujícím velkoprostorovým krajinným kompozicím

Koncepce vegetačního doprovodu komunikací by měla svým obsahem i formou vycházet z konkrétní funkčnosti navazujících částí krajiny.

1 – opakující se druhová skladba nedalekého lesa – nepravidelné uspořádání, 2 – pravidelná alej jako odraz okolního racionálního uspořádání zemědělské krajiny, 3 – nepravidelně uspořádaná vegetace luhu v údolní poloze, 4 – usměrnění vyhlídek do okolí jednostrannými výsadbami, 5 – parková úprava příjezdu k obci, 6 – dojmově neutrální pojednání vegetační úpravy ve funkci „kompozičního pojetka“ jednotlivých krajindřských témat

Jak dál s vegetačním doprovodem venkovských silnic

Jiří Mareček

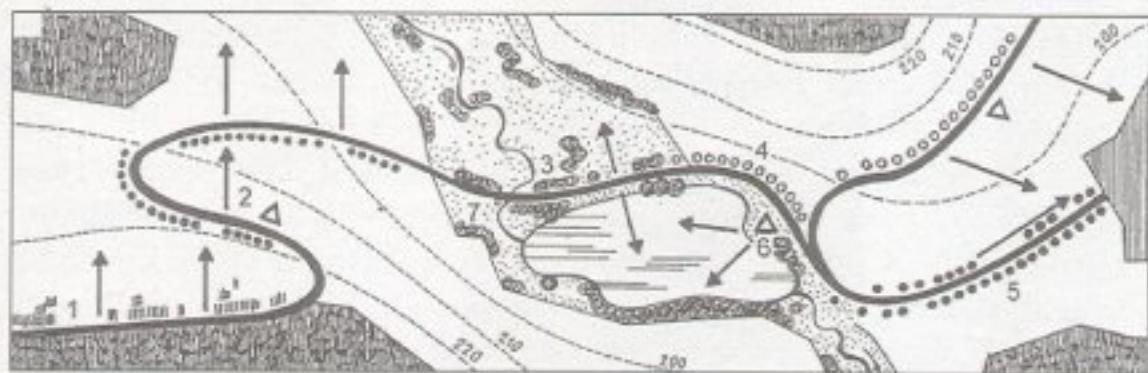
Důvod k této otázce má stále širší okruh občanů, kterým není lhostejný stav naši venkovské krajiny. Celkový stav vegetačního doprovodu venkovských komunikací, to je travnatého pásu s výsadbou dřevin, se velmi výrazně zhoršuje, v mnoha případech jsou zejména výsadby stromů zcela zdevastovány. Řada zejména původně nejpočetnějších ovocných výsadeb realizovaných v polovině minulého století velmi rychle dožívá.

Přičin tohoto neutěšeného stavu je celá řada. Předně je to nárůst intenzity dopravy s nároky na její plynulost a bezpečnost a masivní úroveň zemědělské mechanizace a s ní spojené přestitelské technologie. Dále je tento téměř celoplošný zánik ovocných alejí dán jednak přechodem od extenzivních výsadeb k intenzivním plantážovým formám a jednak zhoršujícími se hygienickými podmínkami i hledisky bezpečnosti práce při sklizni a průběžné údržbě výsadeb. Významným důvodem je i skutečnost, že majitel komunikaci, to je stát a jeho příslušné orgány, chápou vegetační doprovod úzce resortně, to je pouze z hlediska dopravního. Širší, krajinářské hledisko na pojetí těchto úprav, a tedy i názor na zacházení se současným stavem porostů, je, jak se zdá v mnoha těchto případech, neznámým pojmem či nežádoucím zasahováním do resortních práv majitele pozemku.

Otázkou tedy je, co v tomto smyslu pokládat za krajinářské hledisko, co je jeho obsahem, jaké by měly být jeho formy a metody práce. Jednoznačným krajinářským hlediskem při řešení vegetačního doprovodu komunikací je komplexní služba krajiny jako celku, odmítající úzké resortní zájmy, které vždy byly a do značné míry stále jsou základním problémem naší krajiny. Při posuzování problematiky komunikační vegetace je třeba z hlediska metodického rozlišit především zájmy úzce dopravní od zájmů širších, krajinářských.

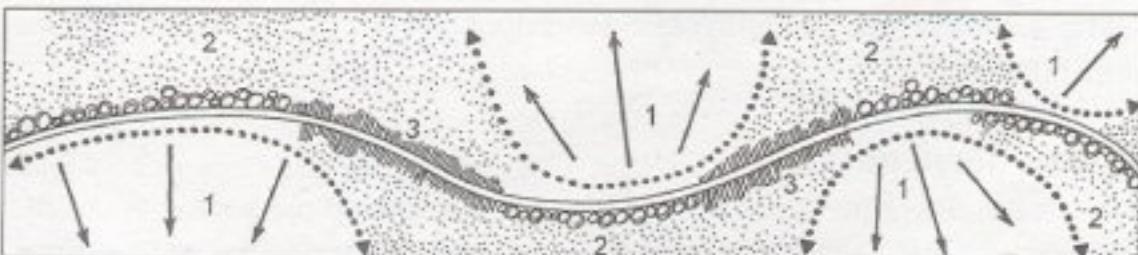
Cistě dopravní (vnitřní) funkčnost vegetačních doprovodů by se měla projevit v celé řadě jejich forem a sestav, z nichž je možné uvést zejména:

- Optimální optická přehlednost a osvětlení (přistínění) celého silničního prostoru.
- Vytyčení rámce (okraje) silničního prostoru ve smyslu dálkové orientace a vedení pozornosti řidiče.
- Zajištění provozní bezpečnosti dopravy (vývraty a vylamování větví, nárazy vozidel do stromů, zachycování vozidel keřovými skupinami, omezování bočního oslnění aj.).
- Zlepšování mikroklimaticko-hygienických podmínek v prostoru vlastní komunikace.

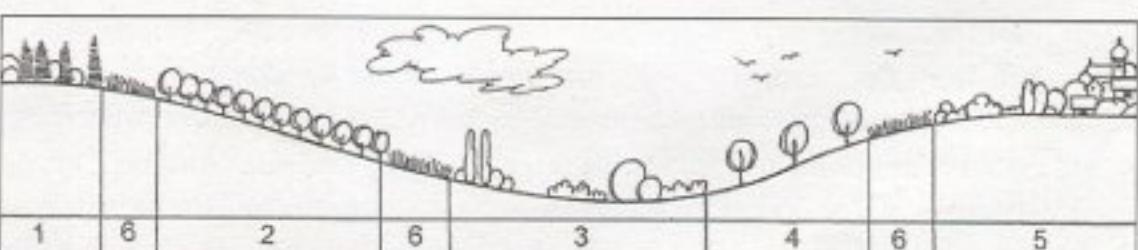
Základní pojetí krajinářské úpravy komunikací by mělo spočívat v jejich co nejtěsnějším přimknutí ke konkrétním místním hodnotám krajiny s cílem zdůraznit identitu řešeného území. Tato lokální specifickost by se měla projevovat jak na úrovni prostorového uspořádání, tak i na úrovni sortimentní skladby použitých druhů rostlin.

1 – druhová skladba lesního porostu opakující se na protější straně komunikace, 2 – jednostranné výsadby dřevin usměrňující vyhlídky do údolní polohy, 3 – nepravidelná výsadba dřevin jako odraz či souvislost s navazujícím luhem, 4 – osázení hráze rybníka s vyhlídkou na vodní hladinu, 5 – tematicky řešený slavnostní příjezd do obce, 6 – odpočívadlo s parkovištěm, 7 – podchod pod silnicí pro volně žijící živočichy – nepřerušení průchodnosti luhu

Vegetační doprovod komunikací může svým prostorovým uspořádáním programovat vyhlídkovost do okolní krajiny, a vytvářet tak základ pro její kompoziční uspořádání a občanské vnímání. Kompoziční řešení krajiny tedy nelze oddělovat od koncepce vegetačního doprovodu komunikací a naopak.

1 – programované vyhlídky do vybraných částí krajiny, 2 – prostory nezařazené do programu vyhlídkovosti, 3 – úseky s oboustrannou vegetací vytvářející opticky uzavřený, dojmově kontrastní úvod k následujícím velkoprostorovým krajinným kompozicím

Koncepce vegetačního doprovodu komunikací by měla svým obsahem i formou vycházet z konkrétní funkčnosti navazujících částí krajiny.

1 – opakující se druhová skladba nedalekého lesa – nepravidelné uspořádání, 2 – pravidelná alej jako odraz okolního racionalního uspořádání zemědělské krajiny, 3 – nepravidelné uspořádání vegetace luhu v údolní poloze, 4 – usměrnění vyhlídek do okolí jednostrannými výsadbami, 5 – parková úprava příjezdu k obci, 6 – dojmově neutrální pojednání vegetační úpravy ve funkci „kompozičního pojítka“ jednotlivých krajinářských témat

ce (provětrávání, dynamika přistinění a osluňení, boční vítr aj.).

- Ochrana proti tvorbě závěji formou vegetačních (keřových) bariér.
- Udržování svěží nervové kondice řidiče formou proměnlivosti tematického řešení vegetačních úprav a jejich dojmové gradace. Plnění těchto funkcí bude měnlivé u různých typů komunikací s tím, že jejich praktická realizace je vázána prakticky pouze na resort dopravy.

Krajinářská (vnější) funkčnost

vegetačního doprovodu komunikací by se měla projevovat zejména následujícími formami:

- Plnění vybraných funkcí lokálního ÚSES s využitím liniovosti, bohaté prostorové členitosti a hustoty komunikačních tras (zejména interakční prvky aj.).
- Ochrana přilehlého území před negativními vlivy dopravy (výfukové plyny, prasnost, hlučnost).

- Funkce meliorační ve vztahu k zemědělské soustavě (větrolam, protierozní opatření, zasakovací pás, lokální transpirační sestava aj.).

- Zcela zásadní vliv na výtvarné – kompoziční řešení krajiny v širších prostorově funkčních souvislostech zahrnující zejména:

- programované (dojmově gradované) otevírány výhledy do okolní krajiny formou prostorového rozdílného výsadeb (základ optického vnímání většiny krajinářských úprav);
- členění širšího krajinného prostoru do soustavy dílčích kompozičních celků vyjadřujících proměnlivou identitu území (úprava měřítka krajiny);
- zdůraznění historických, hospodářských a sociálních souvislostí a rysů řešeného území (tepnou veškerého života jsou komunikace, které svým systémem vyjadřují logiku území).
- Rozvoj sociálních a kulturních hodnot území, zahrnující jednak programování

občanské průchodnosti krajiny a jednak vztah vegetačních úprav ke kulturně historickým hodnotám toho krajinného území. (Identita území nemůže být dána pouze přírodními podmínkami. Je dána i historickými a kulturními událostmi, jež se na jejich trase udaly.)

Na rozdíl od funkcí čistě dopravních (vnitřních) by funkce krajinářské (vnější) měly být zajišťovány, to je garantovány, respektive financovány apod. celou řadou všech věcně zúčastněných resortů (zemědělství, kultura, životní prostředí, místní rozvoj). Reálnou formou plnění tohoto komplexního programu může proto být jedině **souhrnný krajinný projekt (plán)** koordinující veškerá zúčastněná krajinářská hlediska.

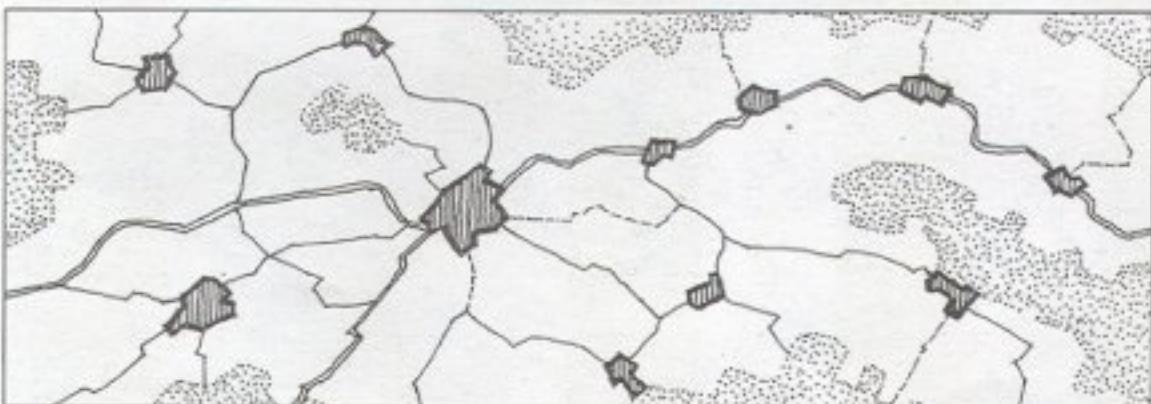
Krajinářský přístup k řešení vegetačního doprovodu komunikací by měl mít nejen racionálně technický, ekologický a estetický rozměr. Měl by obsahovat i občanská hlediska, to je názory a iniciativy těch, kteří v této krajině žijí, i těch, kteří kdysi dané konkrétní území utvářeli. „Lidové krajinářství“ jako činnost vesnického obyvatelstva utvářející venkovskou krajinu v určitých geografických, hospodářských a sociálně kulturních podmínkách nelze chápout pouze ve vztahu k minulosti, ale i k současnosti. V tomto smyslu je třeba za základní společenskou a územní jednotku, která je ve venkovském prostoru schopna tvůrčím způsobem transformovat všechny krajinářské souvislosti, považovat venkovský mikroregion. Součástí hledání jeho hospodářské, společenské a kulturní identity by měl být i krajinný plán, jehož významnou součástí bude i koncepce řešení vegetačního doprovodu komunikací.

Postupný zánik ovocných alejí jako nejvýznamnějšího vegetačního potenciálu naší soudobé komunikační sítě lze současně chápout i jako začátek nové etapy, která může řešit komplexně a na vyšší věcné a společenské úrovni další rozvoj vegetačního doprovodu venkovské komunikační soustavy. Pro zachování tradiční části ovocných stromů v naší krajině je třeba hledat nové, soudobým možnostem odpovídající formy. Zdá se, že jednou z těchto forem by mělo být masové používání planých ovocných druhů jako významné součásti různých typů krajinných vegetačních soustav.

Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc. – Katedra zahradnictví a krajinářské architektury, Česká zemědělská univerzita v Praze

Sortimentní skladba uplatňující se v okolní krajině by se měla odrazit i v sortimentu použitém k osázení příslušných komunikací. V případě, že v okolí tato vegetace chybí, měl by být zpětně projekt vegetačního doprovodu komunikace jedním z podkladů pro sortimentní řešení navazující části krajinného plánu, v lepším případě by měl být na příslušné věcné úrovni jeho významnou součástí.

Hustá komunikační síť, zejména státních silnic třetí třídy, představuje v ČR z hlediska krajinného rázu nejvýznamnější a téměř všudypřítomnou antropogennou krajinnou stopu. Vytváří územně historickou logiku nejen vzniku, ale i vztahů a spádovitosti jednotlivých obcí a formu jejich funkční provádzanosti s okolní, zejména zemědělsky využívanou krajinou. Jejich trasy jsou tepnami historických událostí, jejichž vyjádření je nezbytnou součástí krajinného plánu.

KRAJINÁŘSKÁ HODNOTA VESNICKÝCH HUMEN

Jiří Mareček¹

Anotace: Humna jako vnější rámec venkovských sídel tvoří velmi podstatnou součást jejich intravilánu (Máčel, 1958, Pešta, 2003). Svojí funkcí, celkovým prostorovým uspořádáním a vybavením velmi úzce souvisí s někdejší, výrazně zemědělskou funkcí jednotlivých usedlostí (Löw, 2003, Mareček, 1958, 2007). Nejrozsáhlejším plošným útvarem humen jsou doposud zpravidla tradiční selské zahrady, vytvářející ve svém souboru vnější vesnický vegetační útvar s výraznou funkcií hospodářskou, mikroklimaticko-hygienickou a sociální (Mareček, 1992, 2005). Soudobý zánik tohoto původního funkčního poslání je důvodem k hledání nových forem využití a tedy i nového prostorového uspořádání (Sýkora, 1998). V tomto smyslu je třeba respektovat dvě základní funkce humen. Předně se jedná o funkční vztah k jednotlivým usedlostem a k obci a dále o vztah k širšímu krajinnému prostředí. Zvláštností řešení tohoto úkolu je skutečnost, že by oba tyto funkční fenomény měly být řešeny souběžně ve věcné provázanosti.

Klíčová slova: krajina, zahrada, intravilán, zemědělství, ovocný strom, vesnice

Humna, jako značně rozsáhlý prostor tvořící obvodní rámec našich vesnic, jsou jedním z jejich nejvýznamnějších fenoménů. V občanském vědomí představovala humna určitý konec malého či uzavřeného vesnického světa, soustředěného kolem historického jádra návsi, ulice či kostela. Za humny byl již jiný svět, kdo nepřekročil humna, nic o tom vnějším živobytí nevěděl. Nebyl dále než za humny bývalo oblibené a velmi vžité označení pro toho, kdo žil či myslel v malých lokálních poměrech a měřítcích. V životním stylu vesnického obyvatelstva představovala humna klidné až intimní místo, důsledně prostorově vymezený soukromý prostor, výrazně oddelený od intenzivního hospodářského a společenského návesního či uličního ruchu. Humny se také chodilo, aby se tak zvaně „nevědělo“, tedy utajeně před očima za okny usedlostí, soustředěnýma do návsi či ulice. Proto zde často bývala na vnější straně záhumenního oplocení úzká vrátka, jakýsi tajný východ i vstup, navazující na záhumenni travnatou mez, pěšinu či cestu. Humna se často velmi obtížně prostorově vymezuje. V životě vesnice byla totiž dána nejen stavbami, výsadbami dřevin či hospodářským využitím, ale i určitým duchem místa, jehož hodnoty byly u různých vesnic různé a měnily se často i v méně jednotlivých obyvatel.

Humna v jakékoli jejich formě jsou téměř vždy spojena se stavbou stodoly situované z důvodů protipožárních i provozních na obvod půdorysu obce a tedy i na okraj pozemků jednotlivých hospodářů. Typickým vegetačním útvarem těchto prostorů byly tradičně ovocné zahrady, které měly dvě základní polohy. Zahrady situované mezi nádvořím a stodolou vytvářely ve svém souboru vnitřní obecní vegetační pás. V siluetě tohoto typu humen s výraznými řadami stodol se uplatňoval princip kontrastu s okolní krajinou. Zahrady situované naopak na vnější straně stodoly vytvářely ve svém souboru obvodní vegetační pás obce. V siluetě tohoto typu humen se výrazně uplatňoval princip harmonie a souladu s okolní krajinou. Dokladem tohoto tradičního řádu v obci je skutečnost, že každá obec vždy důsledně dodržovala pouze jednu z těchto možností. Tato tradiční zvykovost v situování zahrad

¹ Prof. Ing. Jiří Mareček, CSc., Česká zemědělská univerzita v Praze - fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů – katedra zahradní a krajinné architektury, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchdol, Tel.: 22438 2566

představuje jednu z typických forem lidového krajinářství, které se velmi výrazně podílelo na tváři našeho venkova.¹

Funkčnost a s ní spojené prostorové uspořádání humen je možné chápat ve dvojím smyslu. Vnitřní, či užší funkčnost naplňovala zcela konkrétní hospodářské i sociální potřeby toho kterého stavení. Vnější, či širší, nebo krajinářská funkčnost dotvářela vztah vesnice ke krajině. Představovala tak jednu ze základních složek siluety obce a tedy i krajinného rázu a identity každého konkrétního venkovského území.

Vnitřní funkce humen, tedy jejich určitá služebnost každému hospodáři i obci by měla být z hlediska metodického přistupu chápána jednak ve vztahu k minulosti a jednak ve vztahu k soudobému či perspektivnímu rozvoji vesnice.

V minulosti, tedy v klasickém období života vesnice, daného téměř výhradně zemědělsky činným obyvatelstvem, zde nacházelo uplatnění vše co bud' přímo navazovalo na vlastní provoz usedlosti, nebo to co nemohlo být umístěno v okolní volné krajině. V přímé návaznosti na stodolu zde byl často umístěn žentour jako energetický zdroj při mlácení obili, mimořádně chráněné polohy využíval častý včelin, bělilo se zde prádlo, bylo zde vhodné místo pro velkou naději každého hospodáře, kterou byla mimo jiné mladá zvířata. Vstup do života zde prožívala telata, hřibata, jehnata, ale i housata a ostatní drůbež. Záhumení prostor měl v dobách trojpolního hospodaření často funkci tzv. „čtvrté strany“, to je intenzivně hnojeného pozemku. Pěstovala se zde proto zelenina, léčivé rostliny, rozvíjely se zde počátky našeho venkovského ovocnářství, které ve formě ovocných zahrad představuje dodnes plošně největší a nejtypičtější vegetační útvar většiny našich vesnic.

V současné době je rozsáhlý prostor humen velmi výrazně ovlivněn změnami hospodářskými, sociálními i demografickými. Ve smyslu zachování určité kontinuity dalšího utváření humen a jejich největší plochy záhumenních zahrad stanovit zejména následující zásady či kritéria.

- Ve vybraných, nejčastěji historicky významných částech vesnického intravilánu by měla být zachována velikost a tvar těchto zahrad, protože jsou přímou a neoddělitelnou součástí půdorysného typu obce, tedy stejně významným historickým artefaktem jako stavby.² Každý zásah do historického jádra obce by měl být posuzován v tomto širším kontextu a neměl by zahrnovat pouze stavby. Soudobý význam těchto ploch by tedy neměl být posuzován jako „nevyužitá“ plocha v atraktivní části obce mimořádně vhodná pro ekonomicky zdůvodňované „zahuštění“ zástavby, ale jako výrazný doklad historického vývoje vesnice.
- Zachována, respektive nově územně řešena by měla být střední výška soudobé vegetace zahrad, daná tradiční převahou vysokomenných ovocných dřevin. Tato výšková hladina a její prostorové i barevné struktury plně měřítkově harmonují s převážně jednopodlažní vesnickou zástavbou a barevností. Soudobé snižování výšky těchto zahrad je dáno jednak přechodem k intenzivním, tedy nízkým typům ovocných

¹ Lidové krajinářství je činnost venkovského obyvatelstva utvářející venkovskou krajinu v určitých geografických, hospodářských a sociálně kulturních podmínkách, které odpovídají jejich potřebám, názorům a tradicím. Projevuje se řadou místních zvyklostí vyplývajících z hospodářských a sociálně kulturních potřeb. Velmi podstatnou součástí lidového krajinářství je tvorba sidelní a krajinné vegetace, která byla venkovskému obyvatelstvu vždy duchovně i materiálně velmi blízká. Mohla se tak tedy stát ve svém pojetí jevem všeobecným – lidovým. Jedná se o činnost, která má vztah nejen k minulosti, ale i k současnosti našeho venkova, měnlivý je pouze její obsah a forma (Marcček, 1958, 2007).

² Např. zahrady usedlosti utvářejících výrazný půdorys návsi, zahrady historicky a architektonicky významných staveb – fara, stará škola, mlýn aj.

výsadeb a jednak jejich obytným využíváním, které je velmi často spojeno i se změnou sortimentu pěstovaných rostlin.¹ Výšková hladina vegetace v obci jako celku by s ohledem na tuto skutečnost měla být řešena územním plánem.²

- Za základní formu konkrétního soudobého využití záhumených zahrad by měla být považována zejména obytnost.³ Je to dáné jednak komplexem změn v životě vesnice, kde na jejich konci stojí nový majitel s osobitým životním stylem, a jednak mimořádně příznivými předpoklady záhumených prostor pro tuto funkci. Těmito hodnotami je zejména typická plošná rozsáhlost zahradního pozemku, jeho intimita a mikroklimatická hygienická vhodnost. Výraznou hodnotou je i možnost rekreačního využití přilehlých hospodářských budov a zejména pak přímá optická i fyzická provázanost s okolní krajinou.
- Soudobě funkční pojetí záhumených zahrad si vynucuje i nový přístup k jejich výtvarnému pojetí. Zahrada u tradiční venkovské usedlosti by neměla být pouhou analogií či kopí zahrady městské, ale měla by vyjadřovat určitý stupeň tradiční identity záhumenního prostoru. Těmito hodnotami by mělo být zejména prostorové měřítko, uplatnění ovocných dřevin⁴, vztah k okolní krajině vyjádřený jednak v opakujícím se sortimentu dřevin v obci a v okolní krajině a jednak v otevření vyhlídek ze zahrady spojené s přímým vstupem do vnějšího krajinného prostředí. Ovocný strom by ve své původní formě vysokokmenu a v identické původní krajinové odrůdě měl být ctěn nejen z hlediska sklizně ovoce, ale v tomto kompozičním smyslu i jako duchovní základ tohoto typu zahrad. Začlenění ovocných dřevin, zejména starých ovocných stromů do výtvarného pojetí těchto zahrad by mělo být jedním ze základních tvůrčích přístupů (Mareček, 2006).

Vnější krajinářská funkčnost humen je při řešení dalšího rozvoje vesnice významná jednak proto, že vytváří její prostorový rámec, a jednak proto, že silueta našich vesnic je s ohledem na hustotu osidlení ve výtvarných hodnotách naší krajiny velmi typickou skutečností. Řešení tohoto vztahu vyžaduje posouzení jak z hlediska minulosti, tak i z hlediska soudobého a perspektivního rozvoje venkova.

V minulosti vyplýval tento vztah z bezprostřední sepjatosti vesnice se zemědělskou činností, která měla v tomto smyslu naprostě určující úlohu. Tyto vazby se z hlediska prostorového či krajinotvorného projevovaly jednak ve vzájemně shodě měřítka obce a okolní

¹ Jednou ze soudobých obytných hodnot zahradního prostředí je jeho dojmová bohatost jako jedna z forem duševní relaxace. Tohoto stavu je nejčastěji dosahováno použitím širšího sortimentu rostlin. Zvýšený počet rostlin však zvětšuje nároky na prostor, takže jsou upřednostňovány jejich méně vzhledně taxony.

² Např. situování vyšších druhů stromů na veřejných a vyhražených plochách intravilánu. Modelace siluety venkovských obcí formou výškově i tvarově gradované vegetace má u nás bohatou tradici, která by měla být inspirativní pro řešení soudobých krajinářských problémů našeho venkova.

³ Obytnou hodnotou prostředí rozumíme stupeň jeho vhodnosti pro pozitivně prožívaný, přechodný i trvalý pobyt člověka. Aplikaci obytnosti do podminek naší venkovské krajiny se u nás jako první zabýval arch. Ladislav Žák ve své publikaci „Obytná krajina“ (Žák, 1947). Nejvýznamnější obytné hodnoty rodinných zahrad lze shrnout do následujících hodnot: mikroklimaticko-hygienická vhodnost, estetická úroveň, lidské měřítko ve smyslu jeho obsahu a formy, identita místa – genius loci, odpovídající stupeň intimity, sociabilita jako možnost občanského setkávání, inspirativnost, fyzická bezpečnost a odpovídající obytná (rekreační) vybavenost (Mareček, 2006).

⁴ Vedle využití místně typických druhů a starých odrůd je v tomto směru významnou možností využití okrasných taxonů našich domácích ovocných druhů zahrnující rudy *Malus* L., *Pyrus* L., a *Prunus* L. Např. významná kolekce tohoto sortimentu ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonicích.

krajiny (velikost okolních pozemků, počty plodin a jednopodlažní zástavba) a jednak v uplatnění ovocných stromů, které prolínaly vesnicí i jejím širším okolím ve formě alejí, malých ovocných sadů a na jižní Moravě ve formě tzv. sadopole.¹ Takto vzniklý princip opakování se stal podstatou velkoplošné krajinářské kompozice. Kompoziční dynamika a obsahová logika území byly vytvořeny sbíhavostí cestní sítě k dominantě vesnické siluety, která svojí zájmou nadřazeností dotvářela dojmovou gradaci a věcnou logiku širší krajinné kompozice. Tyto vysoko cenné kompoziční hodnoty spočívající v jednotě vesnice a jejího krajinného prostředí byly velmi výrazně narušeny scelováním pozemků a omezováním počtu pěstovaných plodin zejména v druhé polovině dvacátého století. Tento vývojový trend se bohužel nezastavil ani v současné době a v řadě případů je dále prohlubován.

Z hlediska zachování určité kontinuity minulosti a současnosti zemědělsky využívané krajiny a vesnických sídel lze stanovit zejména následující zásady či kritéria.

- Vnější vesnický rámec či humna nelze chápat jako konec vesnice, ale naopak jako její vstup do prostředí, jež jí dalo vzniknout a z něhož organicky vyrůstala. Humna jako neoddělitelná součást siluety obce jsou nejčastější a nejvýraznější součástí krajinné kompozice jednak ve smyslu jejího obsahu, tedy duchovní stránky, a jednak z hlediska kompoziční formy, to je ve smyslu jejího prostorového uspořádání a sortimentální skladby. Prostorově oddělené a věcně nezávislé řešení vesnice a jejího krajinného prostředí je proto naprosto nepřijatelným přístupem. V praxi bohužel běžná metodická oddělenost územního plánu a hospodářsko technických úprav pozemků je typickým a zcela zásadním nedostatkem naší současnosti. Východiskem může být pouze komplexně pojatý krajinný plán, který bude závazný jak pro následně zpracovaný územní plán obce, tak i pro hospodářsko technické úpravy pozemků a pro veškeré koncepce dalšího rozvoje zemědělské činnosti v daném území.
- Významnou formou utváření vztahu sídlo – krajina vždy byla a bude trvalá vegetace, zejména prostorové a sortimentální pojetí stromových a keřových sestav. Vegetační úpravy zahrnující nejen prostorovou, ale i sortimentální podstatu problému, proto musí být součástí všech plánovacích forem uplatňovaných na našem venkově.
- Liniovost jako typický rys každé zemědělsky obhospodařované krajiny je nejvýraznějším fenoménem, který vyjadřuje základní kompoziční logiku území řešící vztah sídla a krajiny. V tomto smyslu má rozhodující význam jednak cestní síť, která historicky zpřístupňovala okolní krajinu z daného konkrétního sídla, to je dávala mu smysl, a jednak struktura pozemkové držby, která velmi často měla přímou návaznost na příslušný půdorysný typ obce. Základním prostředkem pro udržení, obnovu nebo novou tvorbu těchto hodnot má ve venkovské krajině krajinářská úprava komunikací a uspořádání pozemkové držby.
- Humna by neměla být chápána jako jakási „zdvojená periferie“, do níž jsou zcela lehkomyslně situovány veškeré nežádoucí aktivity, které nelze realizovat jak v obci, tak i v okolní krajině – nevhodné stavby, silniční skládky, dočasně provozní plochy zemědělských i nezemědělských subjektů apod. Nutná nová výstavba by měla jednak navazovat na stávající půdorysný typ obce a jeho formu humen – např. vytvoření novodobého vnějšího vegetačního pásu zahrad, nebo by měla být situována jako samostatný celek, který zachová zvláště cennou strukturu stávajících humen se všemi

¹ Termín „sadopole“ lze použít pro označení velmi specifického rysu někdejší jihomoravské krajiny, kde se v rámci drobné pozemkové držby vzájemně kombinovaly ovocné stromy a vinice s běžnými polními a zahradními plodinami. Vznikal tak typ určité „zahradní venkovské krajiny“ (Mareček, 2008).

jejich historickými krajinářskými souvislostmi v kultivovaném kontextu s nově se utvářející podobou soudobé vesnice.

V závěru lze konstatovat jednak vysokou hospodářskou, kulturně historickou a krajinářskou hodnotu a význam vesnických humen a jednak výrazné současné nedocenění tohoto jejich významu jak na úrovni různých oficiálních plánovacích přístupů, tak i na úrovni všeobecného občanského myšlení a příslušných forem středoškolského a zejména pak i vysokoškolského vzdělání. Uspořádání semináře, jehož cílem je shrnutí dané problematiky, je proto velmi užitečným a potřebným počinem, který by se měl odrazit nejen v soudobé plánovací a realizační praxi, ale i na úrovni všeobecné informovanosti obyvatel a zejména pak v oblasti státní správy a v programech rozvoje venkova vůbec.

Práce je jedním z výstupů výzkumného úkolu: Projekt č. MSM 6046070901 Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

LITERATURA

- LÖW, J., MÍCHAL, I. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003.
- MÁČEL, O., VAJDIŠ, J. *Slovácko, architektonický vývoj vesnice*. Praha: Nakladatelství čs. výtvarných Umělců, 1958.
- MAREČEK, J. *Ozelenění a úprava vesnice i krajiny*. Praha: SNZ, 1958.
- MAREČEK, J. *Zahrada*. Praha: Noris, 1992.
- MAREČEK, J. *Krajinářská architektura venkovských sídel*. Praha: ČZU, 2005.
- MAREČEK, J. Obytnost v zahradní a krajinářské tvorbě. In: *Město – zeleň a bydlení*. Sborník dnů zahradní a krajinářské tvorby. Luhačovice, 2006. s. 39-45.
- MAREČEK, J. Ovocný strom jako významná součást krajinného rázu. In: *Ochrana krajinného rázu*. Sborník konference. Praha: ČVUT, 2006.
- MAREČEK, J. *Folk landscape architecture as significant value of Czech landscape*. Horticulturae Science, Prague, 2007. p. 42-46.
- MAREČEK, J. *Fruit tree in transformations of landscape charakter*. Scientia agriculturae Bohemica, 2. Praha, 2008. p. 224-231.
- PEŠTA, J. *Encyklopédie českých vesnic*, 1. díl. Praha: Libri, 2003.
- SÝKORA, J. *Venkovský prostor I., II.* Praha: ČVUT, 1998.
- ŽÁK, L. *Obytná krajina*. Praha: SVÚ Mánes-Svoboda, 1947.

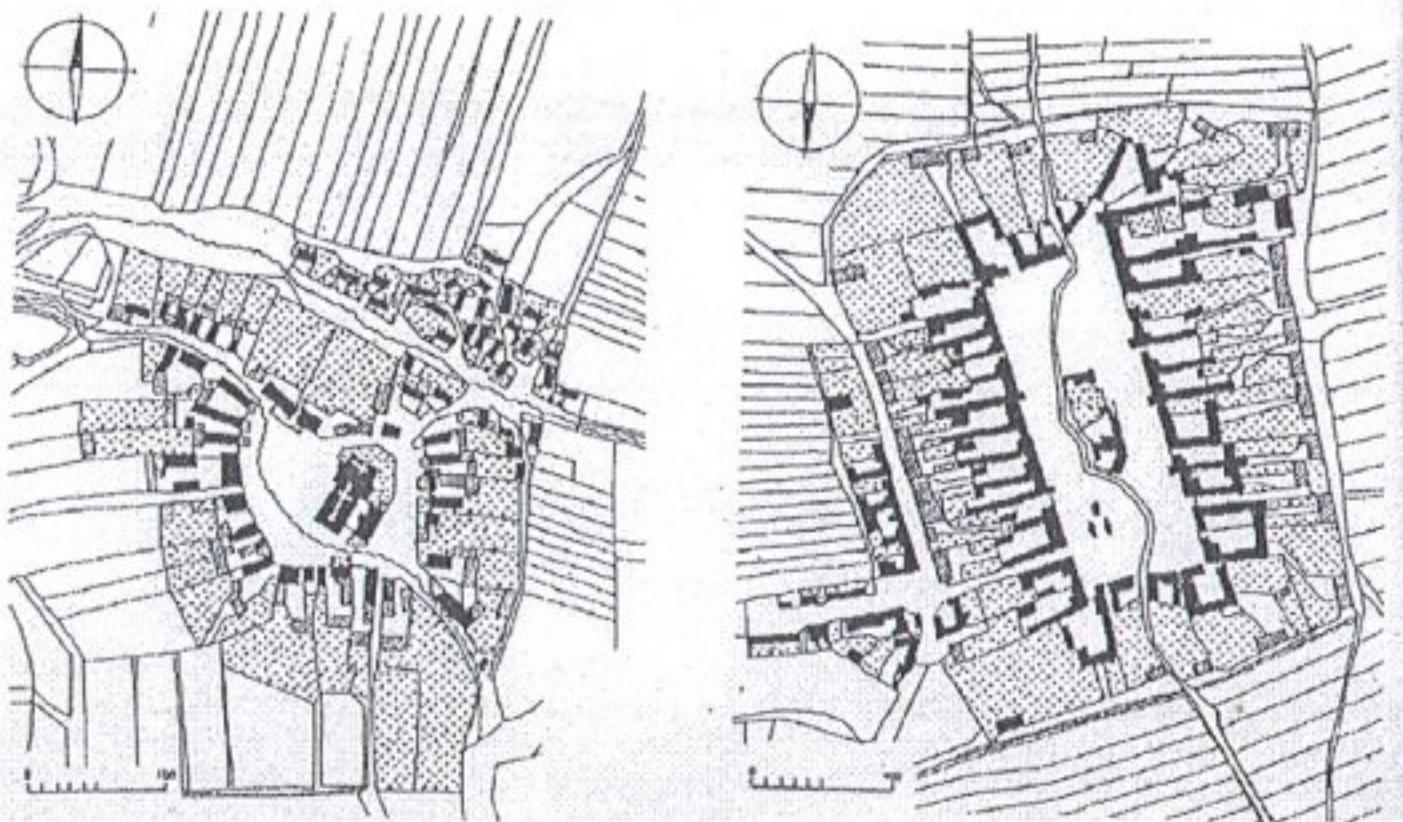
PŘÍLOHY

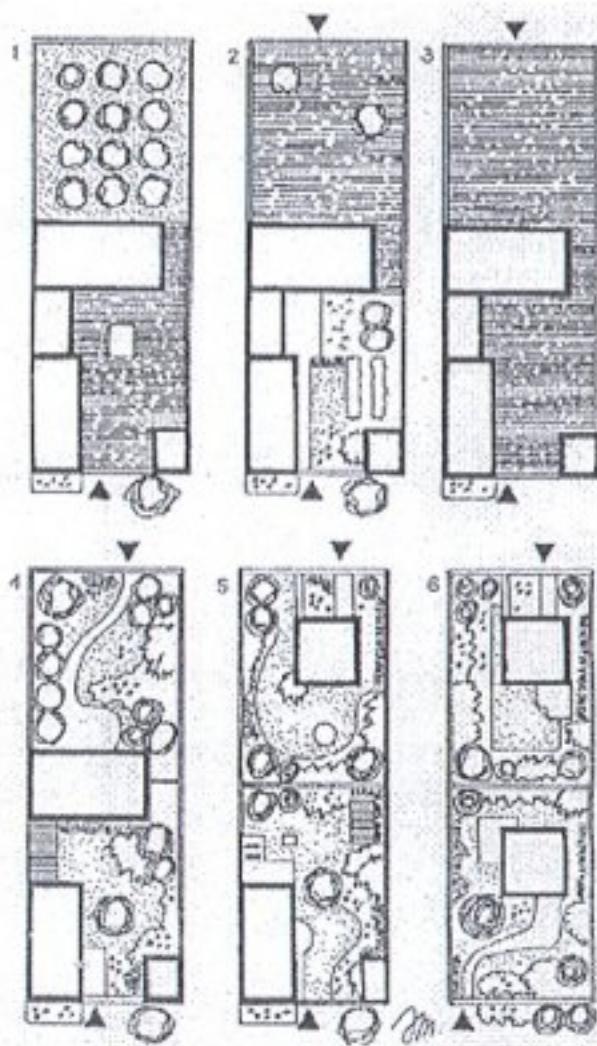
Obr. 1 Zvláštnost či duch humen, to je místa spojeného se stodolou, vyjádřená v kresbě M. Alše. Z Budějovicka 1902.

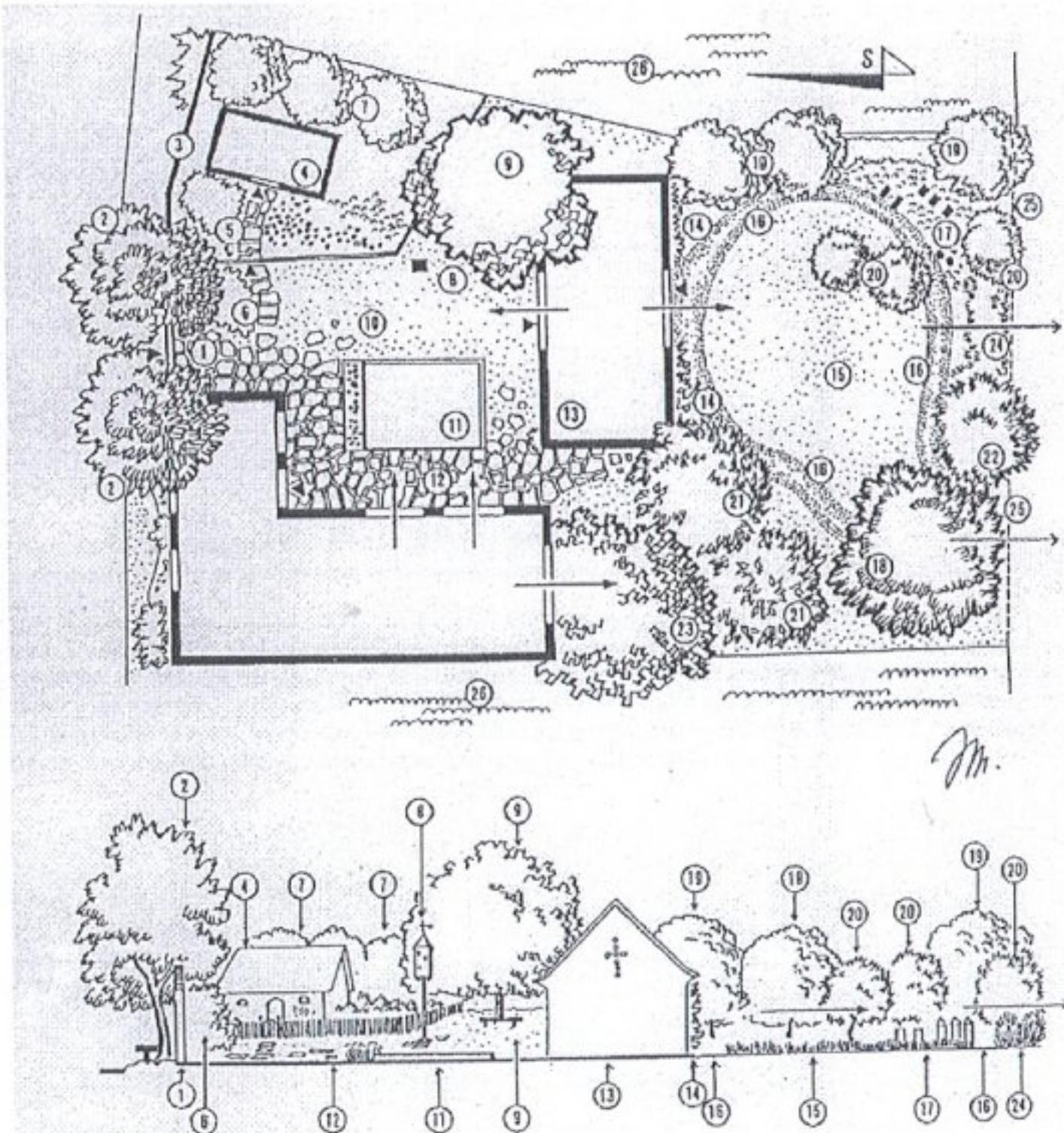
Obr. 2 Humna tvořená oplocenými zahradami tvořila významnou součást struktury vesnických sídel již v samých počátcích jejich formování (Máčel, 1958).

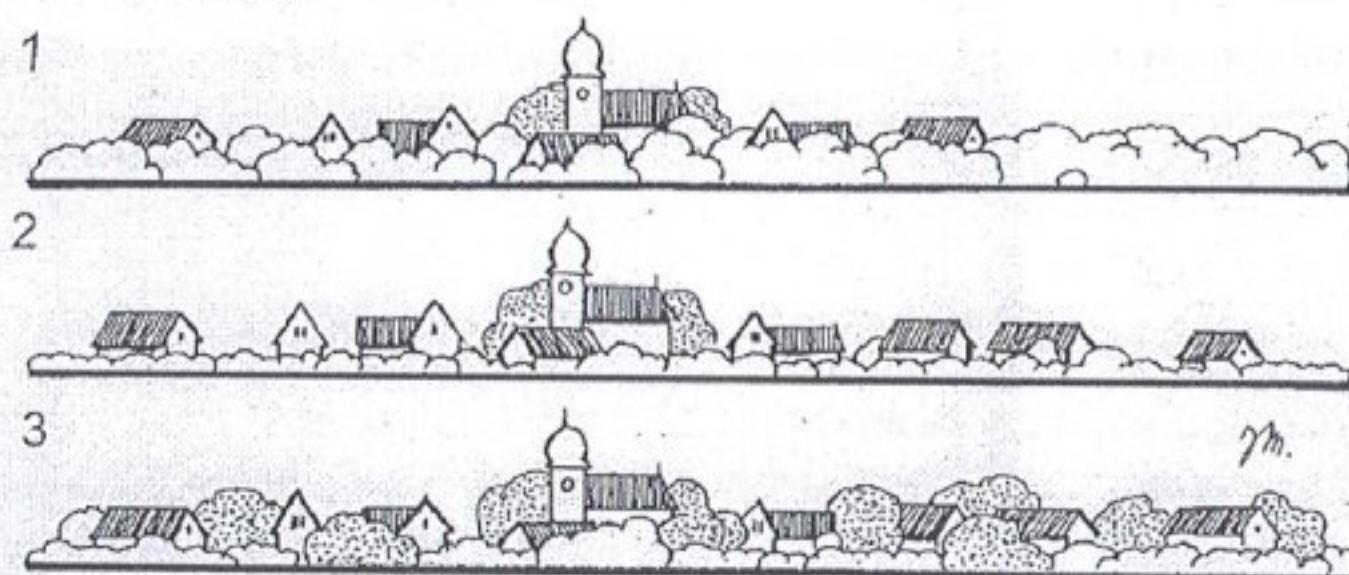
Obr. 3 Zahrady představovaly nejrozsáhlejší plochu humen. Jejich poloha před či za stodolou byla zpravidla dodržována shodně v celé obci. Silueta obce pak byla v každém tomto případě odlišná. Výrazná zahradní humna, to je velké zahrady, jsou charakteristické zejména pro původní velké usedlosti. Nezemědělská – domkařská výstavba s minimálními či se žádnými zahradami tyto hodnoty nevytvářela. Vlevo Přibyslavice u Třebíče 1835, vpravo Blatec u Olomouce 1833 (Máčel, 1958).

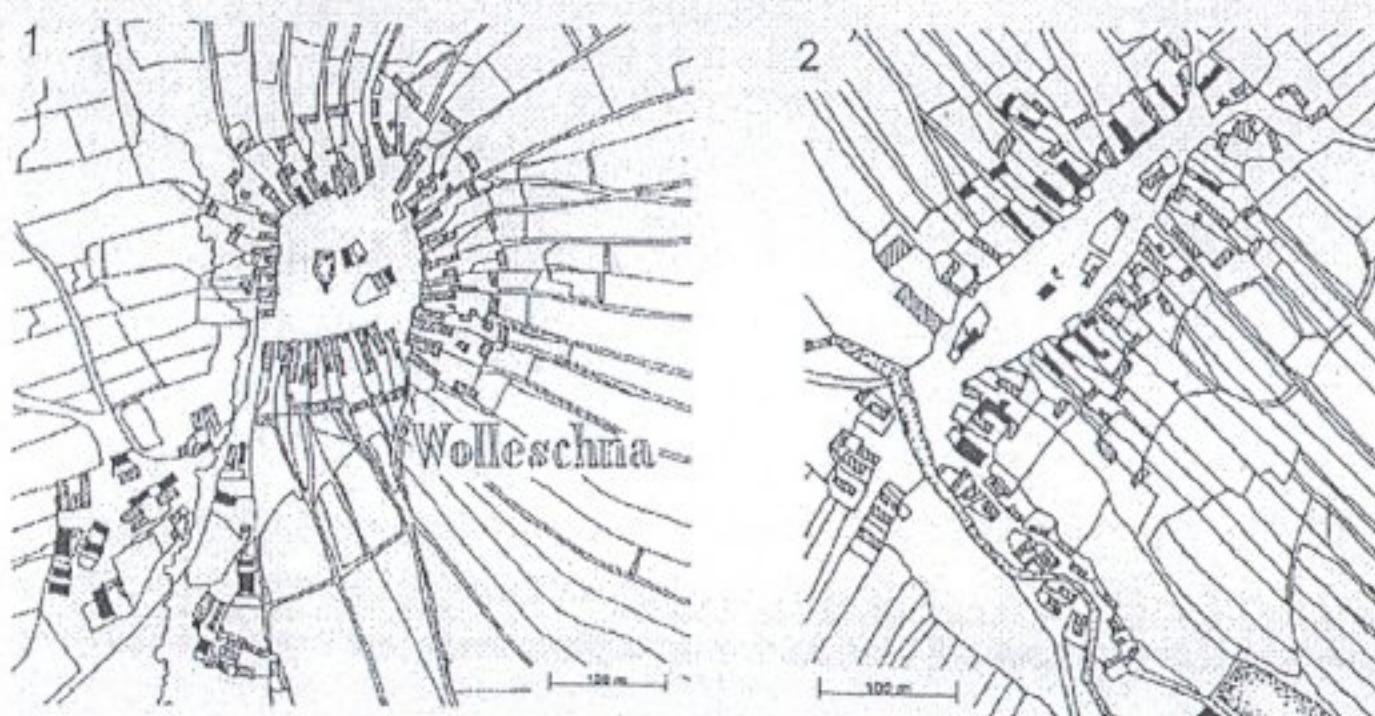
Obr. 4 Schéma variant využívání prostoru humen ve druhé polovině 20. století. 1 – původní stav – zahrada za stodolou je součástí vnějšího vegetačního rámce obce, obytný dům je oddělen od zahrady, 2 – přeměna původní stodoly na provozní zařízení zemědělského družstva, zahrada přeměněna na provozní plochu, původní provoz prostý dvůr se mohl stát zahradou. Vnější vegetační pás a silueta obce byly značně narušeny. 3 – krajní situace, kdy provoz zemědělského závodu využívá i původního dvora. Někdejší charakter uspořádání je plně zdevastován, úroveň bydlení uprostřed intenzivního provozu klesá na absolutní minimum. 4 – přeměna stodoly na obytné stavení, původní dynamika obce s vnějším zahradním vegetačním pásem byla zachována. 5 – nová bytová výstavba ve vnějším okraji zahrady narušuje původní stav, vesnice přechází do krajiny ne zahradami, ale štíty novostaveb. 6 – úplná přeměna původního stavu, zánik tradičního vnějšího okraje obce.

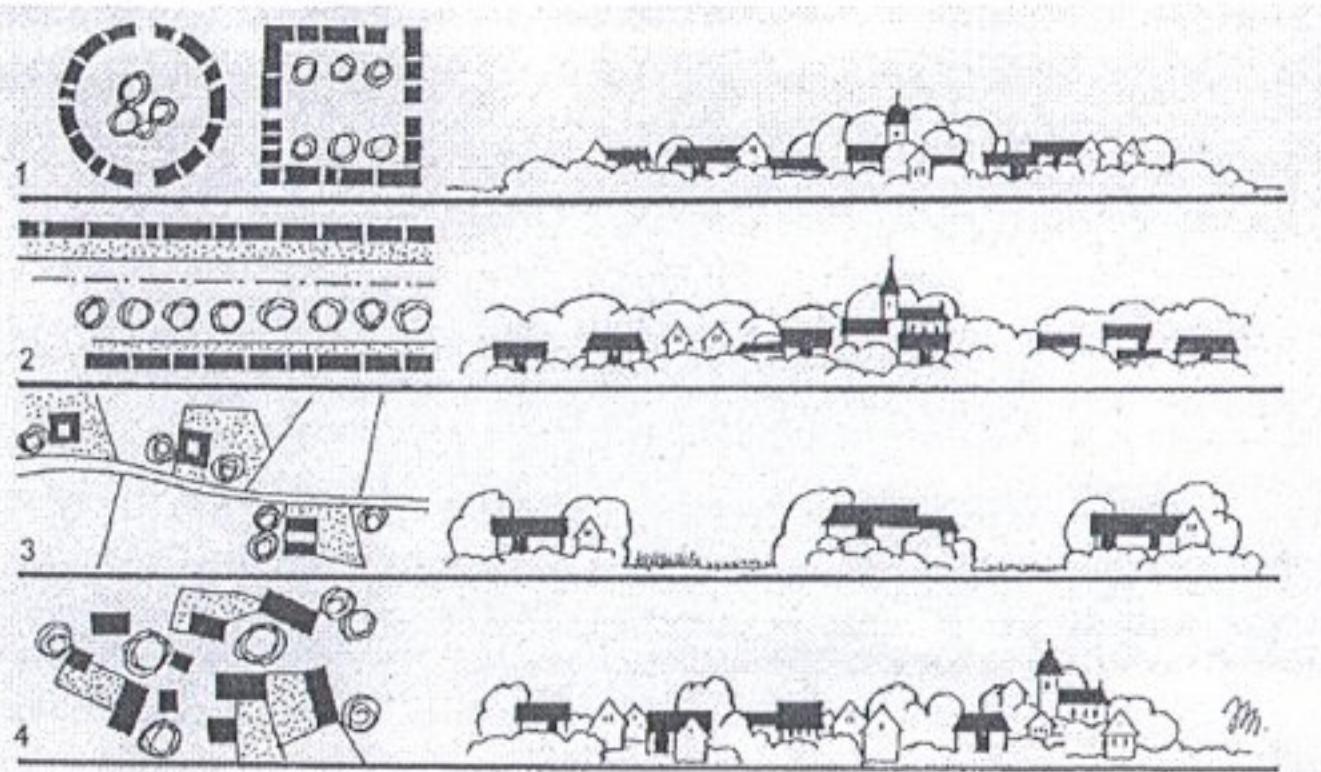
Obr. 5 Řešení záhumení zahrady v návaznosti na nové využití zemědělské usedlosti pro rekreační účely: Přeměna původního dvora na obytnou zahradu, přetvoření původního ovocného sadu na stylizovanou krajinnou zahradu s vyhlídkami do vnějšího krajinného prostředí. Původní vegetační záhumenní pás je plně zachován, nové využití neníčí, ale obohacuje původní stav. 1 – obnovený klenutý vjezd do dvora, 2 – lavička s výsadbou dvou lip, 3 – stará kamenná zeď s netřesky a mateřídouškou, 4 – špýchárek s květinami a léčivými rostlinami, 5 – šefíky, 6 – kaliny, 7 – polokmeny místních slivoni, 8 – holubník, 9 – odpočívadlo pod javorem, 10 – obytný trávník, 11 – původní hnojiště přeměněné na bazén, 12 – rozšířené zápraží – obytná terasa, 13 – původní stodola přeměněná na obytnou zahradní halu s možností otevření vrat do dvou stran, 14 – vinná réva, 15 – rozkvetlá louka (sečení po odkvětu), 16 – travnatá cesta – sečeno 3-4x měsíčně, 17 – symbolické staré úly s včelařsky významnými rostlinami, 18 – kruhová lavice pod hrušní s vyhlídkou do krajiny (zpomínka na původního majitele, který zde dlouhá léta sedával), 19, 20 – rodové symbolické ovocné stromy dětí, 21 – rodové symbolické stromy rodičů, 22, 23 – stromy našich dobrých známých, 24 – šipkové keře a sadové růže s vyhlídkou do krajiny, 25 – nízké dřevěné oplocení, 26 – sousední zahrady.

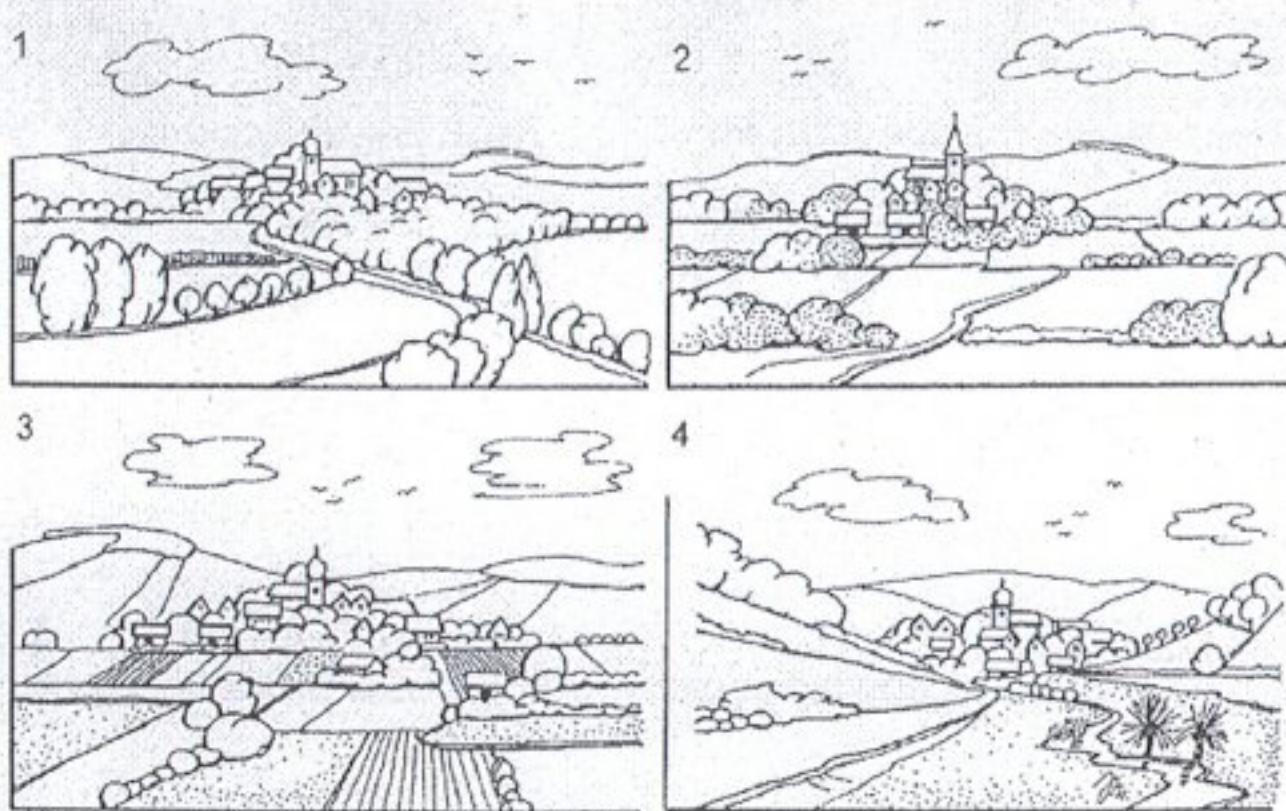
Obr. 6 Zahrady jako nejvýznamnější a tradiční součást humen procházejí v současné době výraznými změnami. 1 – původní stav, středně vysoká zahradní vegetace je v plném souladu s městskou zástavbou. Obec je plynule prolounuta vegetací. 2 – snížování výšky vegetace dané jednak nízkými, intenzivními typy ovocných výsadeb a jednak rozvojem obytných funkcí zahrad. 3 – územním plánem na jiné (nové) úrovni obnovená prostorová jednota staveb a vegetace formou výsadeb vyšších dřevin na venkovních plochách intravilánu.

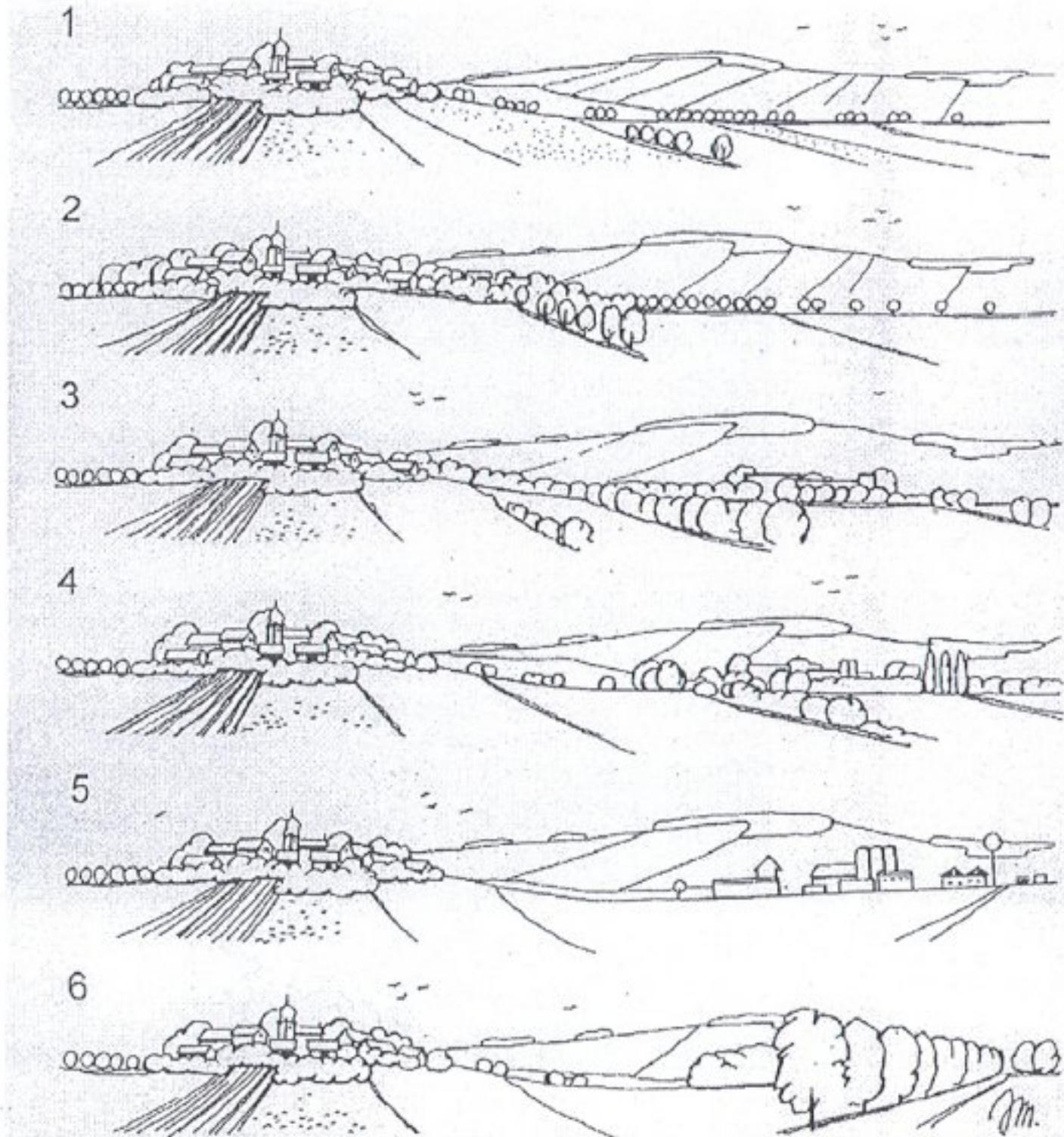
Obr. 7 Humny nejsou koncem vesnice, ale pokračují liniostí polních cest, tvary a uspořádání pozemků dále do krajiny. Směřování těchto linií k obci vytváří jednak systém kompozičně významných, dominantních bodů zvláštního zájmu a jednak vyjadřuje logiku hospodářského využití krajiny a její provozní i občanskou sounáležitost s obcí. Narušení těchto hodnot je degradací krajiny a pošlapáním jejich staletých hodnot. 1 - Olešná, okres Beroun, stabilní katastr z roku 1839. Pešta, 2003. 2 - Klucké Chvalovice, okres Kutná Hora, stabilní katastr z roku 1838.

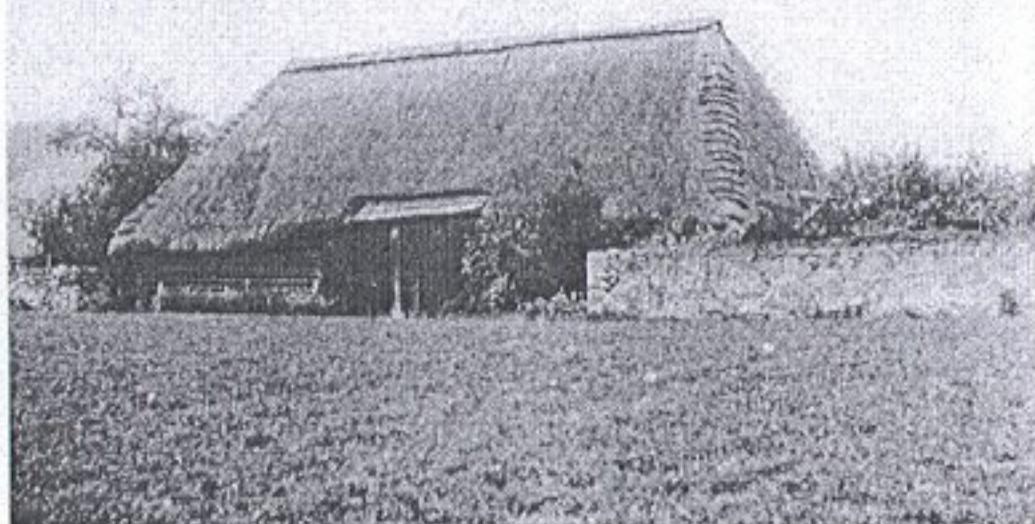
Obr. 8 Formy humen a jejich vztah k celkové siluetě obce byly vždy výrazně závislé na sídelním půdorysném typu. 1 – u návesních obcí s často vysokými stromy zdůrazněném historickém středu byla nižší vegetace humen v zájmově podřízeném vztahu, 2 – u silničních obcí často vznikaly dvě výškově odlišné, souběžné a zájmově rovnocenné vegetační soustavy, 3 – lánové obce vytvářely předpoklad pro solitérní sestavu staveb a vegetace, 4 – hromadné obce měly předpoklad pro vytvoření nepravidelné sestavy záhumených zahrad, ostatní vegetace a staveb. Tyto někdejší vztahy je třeba chápat jako určité inspirační zdroje.

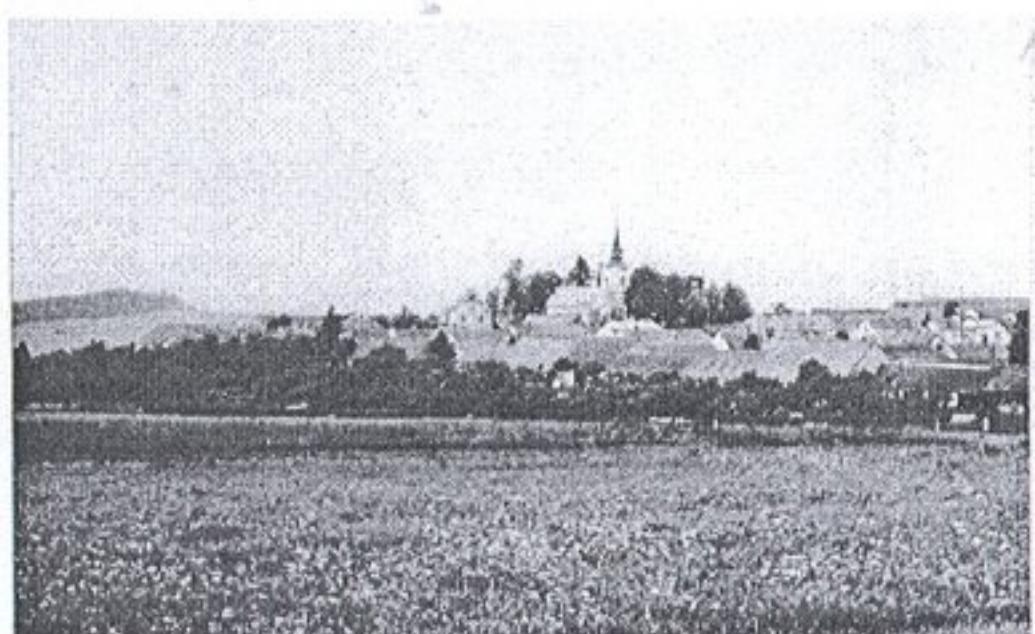
Obr. 9 Humna mají základní význam při začleňování vesnických sídel do kontextu okolní krajiny jako prostorový spojovací článek. 1 – velmi účinné je pokračování sídelní vegetace za hranici intravilánu (plynulé prostorové prolnutí), 2 – kompoziční jednoty může být dosaženo opakováním stejných či analogických tvarů, barev a textur vegetace v obci a v jejím krajinném prostředí. Tuto úlohu tradičně plnily ovocné stromy. 3 – jednotka krajinné kompozice vytvořená analogickým (podobným) měřítkem vesnické siluety a velikosti pozemků i různorodostí pěstovaných plodin. 4 – využití sbíhavosti systému krajinných linii pro soustředění zájmu k hlavní krajinné dominantě obce.

Obr. 10 Tradiční krajinářská hodnota humen může být velmi výrazně narušena dodatečnou, nevhodně pojatou výstavbou. (Možné řešení na příkladu zemědělského výrobního střediska.) 1 – původní stav, obec tvoří vyvážený kompoziční celek, 2 – nová vhodná výstavba situovaná ve vybraném okraji obce, nenarušující původní zvláště exponovanou část humen – mění se pouze celkové měřítko nové vzniklého celku, 3 – výstavba situovaná zcela mimo jako nový krajinný subjekt. Jeho vztah k obci může být řešen vzájemným prostorovým spojením. 4 – vztah k obci je řešen vytvořením zcela nového objektu jako protějšku původní zachované struktury obce. Staré i nové hodnoty krajiny se vzájemně doplňují. 5 – bezohlednost k venkovskému prostředí se u mnoha středisek zemědělské výroby a u mnohých soudobých skladovacích a výrobních zařízení projevuje zejména v jejich nevhodném umístění do pohledově exponovaných prostorů, ve špatném architektonickém řešení, v narušení vzájemného měřítka původní obce a nových objektů a v téměř úplné absenci stromových vegetačních prvků. 6 – není-li možné takovéto objekty asanovat nebo rekonstruovat, zbyvají pouze dvě krajní krajinářské formy. Je to jednak úplná optická izolace (přímé zastření objektu zelení v jeho areálu) a jednak optické bariéry situované v širším krajinném kontextu podél frekventovaných vyhlídkových komunikací.

Obr. 11 Základní funkční útvary humen představovaly stodoly s navazujicimi, často důkladně oplocenými zahradami. Příklad „vnitřní polohy zahrad“, to je jejich situování mezi domem a stodolou. Smetanova Lhota u Písku, 1954.

Obr. 12 Při tzv. vnější poloze zahrad, to je za stodolami, přecházela obec do okolní krajiny souvislým pásem středně vysokých ovocných stromů. Tento vegetační pás byl zpravidla vždy výškově podřízen vysokým porostům dřevin v historickém jádru obce. Dačicko, 1985.

Obr. 13 Sousední stodoly byly často z protipožárních důvodů vzájemně odděleny (izolovány) širokokorunnými stromy. Heraltice, 1970.

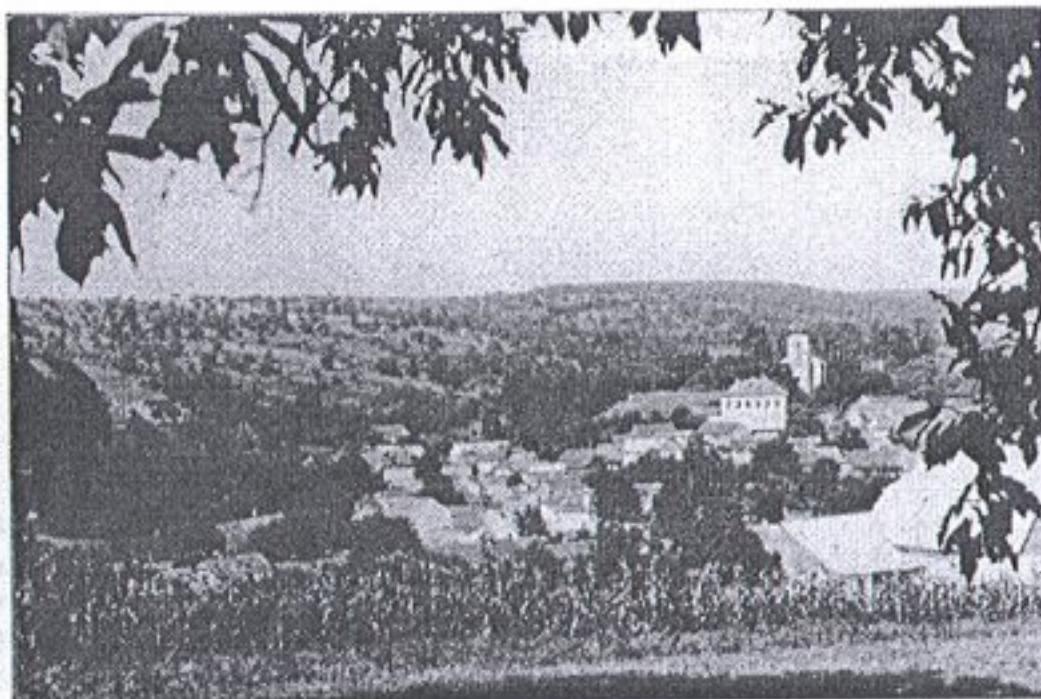
Obr. 14 Duch záhumennic zahrad byl dán jejich rozlehlostí, vysokomennými ovocnými výsadbami, zatravněním, intimní uzavřeností a některým mimořádnými zemědělskými aktivitami – např. včelařstvím apod. Planá nad Mží, 1954.

Obr. 15 Přímá prostorová vazba vesnických zahrad na záhumení cestu a tím i na okolní krajинu je jedním z nejvýznamnějších předpokladů pro jejich soudobé obytné a rekreační využití. Třebíčsko, 1965.

Obr. 16 Vzájemné prostorové prolínání sídelní a krajinné vegetace, zejména ovocných dřevin, vytvářelo tradiční jednotu vesnice a jejího krajinného prostředí a bylo v podstatě nejvýznamnějším krajinařským fenoménem našeho venkova. Spojení sídla s krajinou bylo plynulé. Typická rozsáhlá jihomoravská „sadopole“ jako někdejší přechod vesnických humen do okolní krajiny. Kyjovsko, 1959.

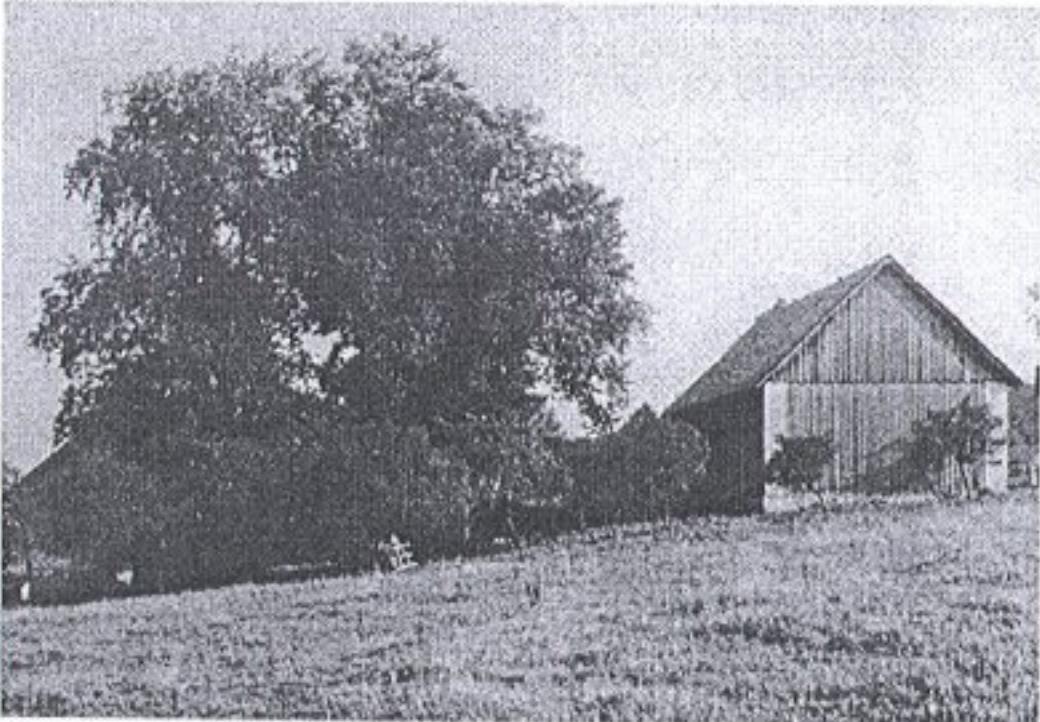
Obr. 17 Vzájemné prostorové prolínání sídelní a krajinné vegetace, zejména ovocných dřevin, vytvářelo tradiční jednotu vesnice a jejího krajinného prostředí a bylo v podstatě nejvýznamnějším krajinařským fenoménem našeho venkova. Spojení sídla s krajinou bylo plynulé. Typická rozsáhlá jihomoravská „sadopole“ jako někdejší přechod vesnických humen do okolní krajiny. Kyjovsko, 1959.

Obr. 18 Zachování tradičního prostorového uspořádání záhumenění držby půdy ve vztahu k půdorysnému typu obce a tedy i k humnům. Příklad dochování jednak logické – provozně technické spojitosti obce a krajiny a jednak lidová aplikace kompozičního principu bodu zvláštního zájmu. Bořetice, 2004.

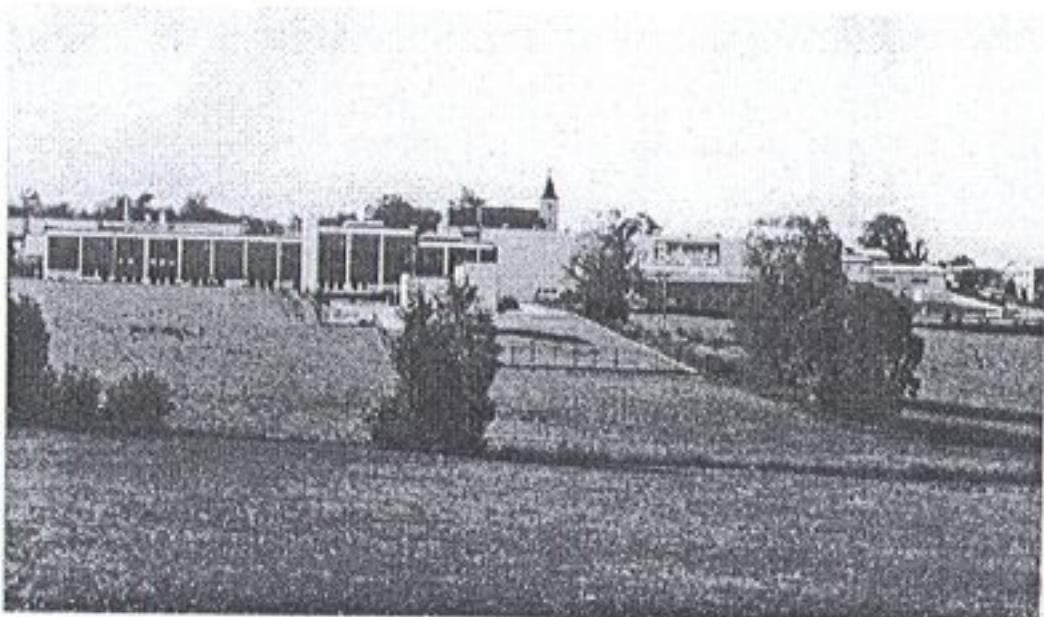
Obr. 19 Typická výšková gradace vysokých stromů v historickém jádru obce a středně vysoké vegetace obvodních záhumených zahrad spolu s drobným uspořádáním navazující drobné zemědělské držby půdy. Typický doklad městskového souladu siluety obce a jejího krajinného prostředí. Rudíkov, 1970.

Obr. 20 Ve větrných polohách byla velmi často součástí humen sestaví vysokých stromů ve funkci místního závětí. Jesenicko 1980.

Obr. 21 Znehodnocení humen organizací a využitím půdního fondu v jejich bezprostředním okolí. Obec tvoří ostrov v anonymním, jednoúčelově využívaném prostoru, záhumení zahrady přestaly být otevřeným vstupem do krajiny a mají funkci pouhé pasivní ochranné hradby. Tento velmi častý stav na našem venkově musí být řešen jak územním plánem, tak i hospodářsko technickými úpravami pozemků. Zlatníky, 1980.

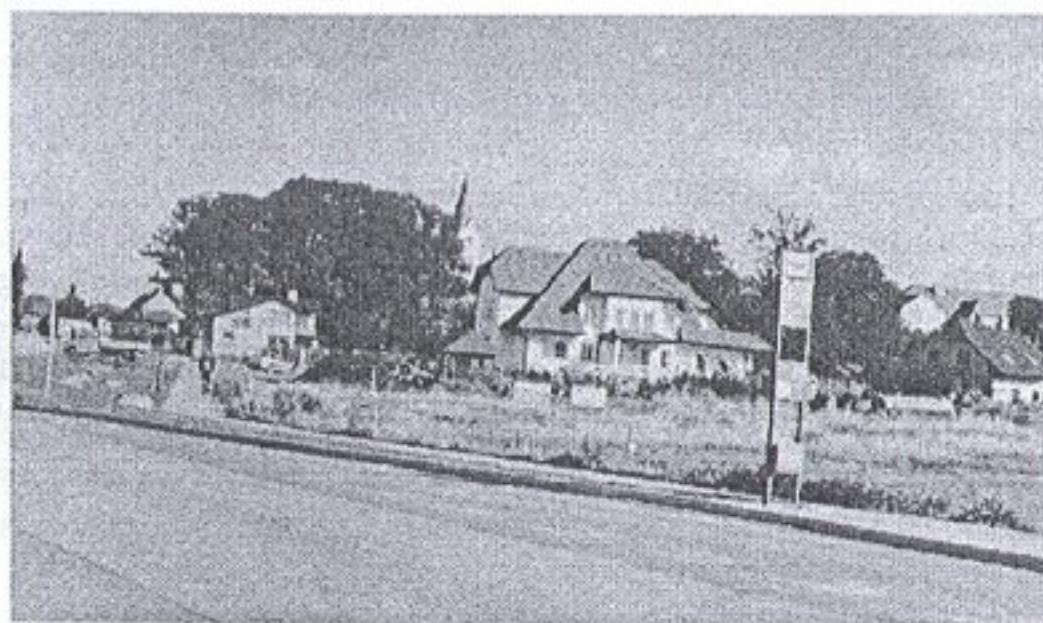
Obr. 22 Znehodnocení humen nevhodnou hospodářskou výstavbou. Jejich přímý prostorový vztah ke krajině je zcela přerušen. Původní záhumení silueta obce přestala existovat, „nová silueta“ je v daném kontextu naprostě nevhodná, bez jakékoliv snahy řešení širších krajinnářských vztahů. Choustník, 2004.

Obr. 23 Znehodnocen humen formou územního uspořádání výstavby rodinných domů. „Tvrďák“ kompaktní bariéra štítů budov ve vztahu k okolní krajině nemá nic společného s „měkkostí“ někdejších zahradních humen naš vesnice. Benice, 2004.

Obr. 24 Znehodnocení vesnických humen naprostě nevhodnými typy staveb rodinných domů. Stav 1980 Čestlice.

Obr. 25 Znehodnocení vesnických humen naprostě nevhodnými typy staveb rodinných domů. Stav 2004 Čestlice.